Başlangıcından Günümüze
MEDYA TARİHİ

Jean-Noël Jeanneney 1977 yılından bu yana Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde profesördür. 1982-86 yılları arasında Radio France ve Radio France Internationale Genel Müdürü olarak görev yapan Jeanneney, 1988-89 yıllarında Fransız Devrimi'nin 200. Yılı Kutlama Komitesi Başkanlığı, 1991-93 yılları arasında da Dış Ticaret ve İletişim Bakanlıkları Müsteşarlığı yapmıştır. Jean-Noël Jeanneney, çok sayıda yakınçağ tarihi konulu kitabın yazarıdır.

Esra Atuk 1970 yılında İstanbul'da doğdu. Sainte Pulchérie Fransız Kız Ortaokulu ve Saint Benoît Fransız Lisesi'ni bitirdikten sonra, Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi Bölümü'nden 1993 yılında mezun oldu. Grenoble Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamladı. Halen Galatasaray Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

exisehir

JEAN-NOËL JEANNENEY

Başlangıcından Günümüze
MEDYA TARİHİ

ÇEVİREN:
ESRA ATUK

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 961
İletişim - 7

Başlangıcından Günümüze – Medya Tarihi / Jean-Noël Jeanneney
Özgün Adı: Une histoire des médias – Des origines à nos jours
Çeviren: Esra Atuk

Düzelti: Murat Yurdakul

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Şefik Matbaası
Marmara Sanayi Sitesi M Blok No: 291 İkitelli / Istanbul

1. Baskı: İstanbul, Ocak 1998
2. Baskı: İstanbul, Ocak 2006
ISBN 975-363-625-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1997
© Editions du Seuil, 1996
Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
www.teleweb.com.tr

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Medyalar ve Kamuoyu **7**

I. Bölüm: Tarihöncesi ve İlk Çocukluk **19**
II. Bölüm: XVIII. Yüzyıl: İngiltere'nin Görkemi **38**
III. Bölüm: Fransız Devrimi ve Basın **59**
IV. Bölüm: Özgürlük Yayılıyor **78**
V. Bölüm: Altın Çağ **98**
VI. Bölüm: Büyük Savaş **122**
VII. Bölüm: Telsiz Telgrafın Ortaya Çıkışı **143**
VIII. Bölüm: Radyoların Savaşı **167**
IX. Bölüm: 1945'ten Günümüze Yazılı Basın: Düşüş mü Dönüşüm mü? **191**
X. Bölüm: *Le Monde* ve *Washington Post* **214**
XI. Bölüm: Radyo: İkinci Gençlik **235**
XII. Bölüm: Televizyonun Siyasi Özgürlüğüne Kavuşması **260**
XIII. Bölüm: Çifte Sektörün Erdemleri **283**
XIV. Bölüm: Uluslararası Hedefler **308**

Sonuç: Medya Tarihi ve Demokrasilerin Geleceği **328**

Kaynakça **341**

Dizin **351**

SUNUŞ: MEDYALAR VE KAMUOYU

Medya tarihi çok geniş bir alanı kucaklar. Çağlar boyu toplumların kendilerini ve öteki toplumları nasıl gördüklerini ve çeşitli aktörlerin kişisel tasarıları doğrultusunda bu görüntüyü değiştirmek için nasıl çaba harcadıklarını inceleme görevini üstlenerek tüm araştırma sahalarıyla kesişir ve insanların kamusal ve özel alandaki faaliyetlerinin çoğunu kapsar.

Bu nedenle, medya tarihi doğrudan pek çok konuyla ilgilidir: Kendisini üretenlere özgü kültürle yapılanan bilgi ile halkın bu bilgiyi üretenleri etkileyen tepkileri arasında oluşan karmaşık diyalektik ilişkiden hareketle farklı dönem ve ülkelerde düşünce biçimlerinin gelişimi; devletle pek çok yönden ilişkili yazılı ya da görsel-işitsel basının, yöneticilerin kendilerini bir aynada izleme saplantısı nedeniyle derinden damgasını vurduğu siyasal yaşam; gazeteler, radyolar ve televizyonlar da kazançlarıyla, dolayısıyla özgürlük alanlarıyla doğrudan piyasa kurallarına bağlı birer şirket olduklarından, ekonomik faaliyet; gazetecilik, dizgicilik, "sunuculuk", teknisyenlik gibi her biri özgün ve kendi geleneğine sahip mesleklerde çalışanların davranışlarının da ışık tuttuğu toplumsal dengeler; haber akışının ritmini, haberlerin biçimlendirilişini ve hatta çözümlenişini bu kadar yakından etkileyen tekniknolojilerin dönüşümü...

Bu bolluğun konuya entelektüel ve toplumsal açıdan çekicilik kazandırmadığı söylenemez. Ama bu bizi rahatlatmamalı: Böyle bir incelemenin kendine özgü güçlüklerini ölçüp biçmeden kendimizi anlık bir merakın neşeli heyecanına kaptırmak da temkinsizlik olur.

İlk tehlike, üzerinde yoğunlaşılması gereken nesnelerin farklılığı ve örneklerin çeşitliliği nedeniyle dağılmasıdır: Her

türlü kategoriden, her türlü boyuttaki gazete okyanusunu, basın ajanslarının, radyoların ve bugün hertz dalgalarından ya da kablodan yayın yapan televizyonların neredeyse cesaret kırıcı çokluğunu düşünmek yeterlidir. Tam tersine, bundan kaçınmak istenirse, fazla istatistiki, fazla genel, fazla soyut bazı ifadeler yararına, tüm karmaşıklığıyla gerçekliği gözden kaçırma tehlikesi kendini gösterir.

Bir başka sorun da belgelerdeki dengesizlikten kaynaklanmaktadır: Bir tarafta basılan ve saklanan devasa miktarda kâğıt, diğer tarafta bir gazetenin, bir radyonun, bir televizyonun nasıl kurulduğunu tanımlamaya olanak tanıyan şirket arşivlerinin sık rastlanan fakirliği... Medya alanında çalışanlar ender olarak tarihçi kafasına sahiptir. Aktörlerin belleğinde hâkim olan, güvenilir bir kronoloji ve bütününde olayların izlediği yön değil, genellikle öykülerdir. Bu mesleklerde bir olay diğerini kovar; herkes o anı yaşamak, çok az kişisel kâğıt saklamak, geçmişle üzerinde iyice düşünerek ve düzenli bir biçimde ilgilenmemek (bazı parlak gazeteci-tarihçiler dışında) eğilimi gösterir. Buna bir de görsel-işitsel medyalarda arşivlerin saklanması ve bunlara başvurulması konusundaki sorunların –o kadar çok söylenmiş söz, o kadar çok görüntü!– özellikle derin oluşunu ekleyin. Öyle ki, son zamanlarda, yazılı basının, bıraktığı izler çok daha kolay ulaşılabilir olduğundan, görece öneminin abartılması tehlikesi ortaya çıkmıştır.

Üçüncü güçlük daha dolaysız biçimde entelektüeldir: Kamuoyu kavramının –medyaların bugün üzerinde etki uyguladıkları, tüm çabalarını yönelttikleri bu alanın– bulanıklığından kaynaklanmaktadır. Medya tarihiyle ilgilenen herkes için temel kavram olan kamuoyu, kavranması güç, yanıltıcı biçimde açık ve genellikle yakalandığı sanılan bir anda kum gibi parmakların arasından kaçıveren bir kavramdır. Bu soruna çok yakın bir geçmişte ve –Vichy konusunda– en doğru biçimde yaklaşan yazarlardan biri olan Pierre Laborie'den, tarihçilerin genellikle kamuoyu kavramına yapıştırdıkları sıfatlardan yaptığı envanteri alıyorum: Kavranamaz, sabit olmayan, kırılgan, değişken, karmaşık, tutarsız, uyumsuz, belleksiz... Ve yine aynı yazar bu konuda Roland Barthes'ın bir sözünü tekrarlıyor: "Kısırlık, bir

yöntem arzusunu belirtmekten vazgeçmeyen her çalışmayı tehdit eder." Daha işin başındayken bu konu üzerine herhangi bir düşünce geliştirmekten nasıl kurtulabiliriz?

Eskiden, kamuoyu tarih yazarlığı başlangıçta ortaya çıkan bu rahatsızlığı aşmak için sadece en önemsiz olanla ilgilenme eğilimi gösteriyordu. Bunu yaparken de, genellikle kamuoyu ve basın arasındaki farkla ilgili yöntemsel sorunu ortaya koymaktan kaçınıyor ve böylelikle bu iki kavramı özdeşleştiriyordu. Uzun süre, Sorbonne'da "13 Mayıs Cezayir Krizi karşısında *Le Figaro*", "Côtes-du-Nord bölgesinde basın ve Altı-Gün Savaşları", "*Le Petit Écho des Ardennes*'de Liechtenstein" türü tezlerin filizlendiği görüldü. Tez konularını dağıtmakla görevli profesörler için bu oldukça rahattı, ama sentetik bir anlayış açısından çok az cesaret vericiydi...

İlk soru: Bu kamuoyuna nasıl ulaşılır? İçinde yaşadığımız dönem açısından sahip olduğumuz şansı belirtelim: Kamuoyu araştırmaları çağında yaşıyoruz. Uzun bir dönem içinde bakıldığında, bu araştırmaların geçmişi de oldukça yeni –altmış yıldan daha az. Amerika Birleşik Devletleri'nde Gallup, Fransa'da IFOP, vs. otuzlu yıllarda ortaya çıktı. Bu olay kamuoyu üzerine bilinenleri yeniledi, ama en az çözdükleri kadar sorun yarattı.

Zira, kamuoyu araştırmaları, ne kadar değerli olurlarsa olsunlar, Prokrustes'in yatağı* gibidirler. Duyguların ve beklentilerin karmaşıklığını basitleştirirler ve onları zorla önceden belirlenen kafeslerine yerleştirirler. Kamuoyu araştırmalarıyla, birbirine benzemeyen verileri aynı etiket altında toplama tehlikesi vardır. Sözcüklerin, ve buradan hareketle sorulan soruların, tüm bireyler için aynı anlamı taşıması mümkün değildir; duyarlılıkların ve kültürlerin farklılığı bu toplamaların zorunlu olarak yapay bir şeyler içermesine neden olur. Seçimlerde ve kanılardaki yoğunluk farklılıkları ise her zaman hesaba ka-

* Prokrustes: Atinalı bir haydut. Gelen geçen yolcuları soyduktan sonra bir yatağa yatırır, boyları uzunsa ayaklarını keser, boyları kısaysa ayaklarından çekerek uzatırdı. (Ç.N.)

tılmaz, oysa bu farklılıklar tarihsel olarak son derece önemli olabilir.

Bu olgunun en az rahatsızlık verici olduğu durum, bir seçimin hemen öncesinde yapılan anketlerdir: Soruların sorulduğu anla seçimlerin yapıldığı an arasında bazı değişiklikler meydana gelse bile, yine de buradan bir tür fotoğraf çıkmaktadır. Kuşkusuz indirgeyicidir, ama kuru basitliği içinde bizzat seçimin olduğundan daha fazla değil.

Diğer tüm durumlarda, çarpıtma tehlikeleri vardır ve eğer duyarlılıkların derin hareketleri daha iyi değerlendirilmek isteniyorsa, başka kaynaklara başvurulmalıdır. Bazen, belleğin özellikle kırılgan olduğu bir alanda, yönlendirilmesi güç olan, geçmişe dönük görüşme yöntemi uygulanır. Tarihin devamının bilinmesi, aslında, aktörlerin üzerinde sorgulandıkları eski dönemlerdeki davranışları konusunda sahip oldukları fikri değiştirmektedir. Tarihsel açıklığın iki düşmanı olan tarihe aykırılık ve amaca dönük yorumlamanın tehdidi hiçbir alanda olmadığı kadar hissedilir: Bugünkü duyguları geçmiş dönemlere yapıştırma eğilimi, geçmişi ve geçmişte alınan tavırları yeniden inşa etme eğilimi, çünkü bunların şimdiki zamanda hem siyasi hem de ahlaki açıdan nereye vardığı bilinmektedir. Bu tehlikeli rahatlık, genellikle iyi niyetli, çok sayıda geçmişe dönük çarpıtmaya sürükler insanı. Dolayısıyla, kamuoyunun incelenmesinde, incelenen olayların çağdaş kaynaklarına başka hiçbir alanda olmadığı kadar ayrıcalık tanınmalıdır.

Bu kaynaklardan, kıt olmak bir yana, fazlasıyla bulunmaktadır. Geçici olarak bir kenara bıraktığım basının dışında, özel yazışmalar, notlar ve günlükler, sıcağı sıcağına yazıya geçirilmiş kişisel tepkiler, kamusal yaşamı vurgulayan alışılmış söylemler –ulusal bayramlardan anıt mezarların açılışına kadar–, duvar yazıları, hatta XX. yüzyılda, ilk olarak, herkesin bildiği gibi var olmayan, ikinci olarak, düzenli bir biçimde ortadan kaldırılan ve son olarak, devlet arşivlerinde hiçbir iz bırakmayan telefonların dinlenmesi olayı...

Bu işlenmemiş kaynakların yanında, "ikincil" kaynaklara da bir yer ayırmak gerekir; başka deyişle, günümüzde yaşayan kişilerce kamuoyu üzerine yapılan bütün yorumlar. Polis, özel-

ikle de genel istihbarat raporlarının bir demokrasinin işleyişindeki önemini biliyoruz: Genel istihbarat, tüm büyük siyasi ve sendikal gösterilerde, olup bitenleri not eden ve bunları şefleri adına aktaran memurlar görevlendirir. Bunun dışında, valilik raporları, diplomatların görevde oldukları ülkeler üzerine yazdıkları resmi mesajlar... sayılabilir. Jean-Jacques Becker, 1914-1918 Savaşı'nın başlarında kamuoyunu konu ettiği tezinde, başka aydınlatıcı tanıklıklar ortaya çıkarmıştır: O dönemde milli eğitim bakanı, Fransa'daki tüm öğretmenlerden çalıştıkları mahalle ve kasabalarda duyguların gelişimi üzerine bir günlük tutmalarını isteme girişiminde bulunmuştu. Bu belgelerden kalanlar çok zengindir.

Ne yazık ki, bu bolluk, bilgilerin tüm alanı kapsadığı ve her şeyin kolayca anlaşılabildiği anlamına gelmez. Öncelikle, kaynaklar birbirlerinden kopyalanmıştır. Dışişleri bakanlığı arşivlerinde bulunan resmi yazılar, genellikle yazışleri bürolarında dolaşan söylentilerin ya da diplomatların sık sık gittikleri kulüplerde anlatılanların basit bir yansımasıdır. Bu, doğruluklarını güvence altına almak için aynı ifadeleri tekrarlatma eğiliminden kaynaklanmaktadır.

Vatandaşların hissettikleri ile bunun üzerine bilinenler arasında çarpıtma etkilerinin her zaman bulunduğu konusunda bilinçli olmak gerekir. Çok sayıda süzgeç vardır. Tarihçinin bizzat kendisi de fazladan bir aracı, gerçekte hissedilenle bunun üzerine sonradan söylenebilenler arasında fazladan bir perde olma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Açıklayıcı bir örneği değerlendirelim: 1914-1918 Savaşı'ndaki askerlerin yazışmaları. Burada olağandışı bir kaynağa sahibiz. Söz konusu olan, askeri sansürün, basını halkın hissettiklerine özellikle yabancı kıldığı bir dönem olunca, bu daha da önem kazanmaktadır. Başlangıçta askerler, bozgunculuk düşüncesini yaydıkları varsayılan savaş karşıtı kötüleri tasfiye etmek için mektuplara sansür koydular. Sonraları, hiyerarşi, posta denetim komisyonlarının –komisyonlar ülke dışına gönderilen mektupların tümünü ve içeride dağıtılan mektupların da yirmide birini okuyorlardı–, sansürün varlığını kesin olarak bildiklerinden mektuplarını yazarken her türlü temkinsiz açıklık-

tan kaçınan elebaşlarına ve kışkırtıcılara karşı pek de yararlı olmadığını hızla fark etti; ama komisyonlar, siperlerdeki askerlerin her savaşta belirleyici bir unsur olan moral durumlarını çeşitlemeleriyle kavrayabilmek için değerli olabilirdi. Dolayısıyla bu temel ve çok zengin bir kaynaktır. Evet. Ama acaba askerler bize gerçekten düşündüklerini söylüyorlar mı? Posta denetim komisyonlarının raporları okunduğunda, mektupların alıcılarına göre farklı içtenlikte olduğunu hemen fark ediyoruz; örneğin askerlerin ailelerine yazdıkları mektuplar –endişelendirmemek için– eşlerine yazdıkları mektuplardan yapay bir biçimde daha iyimserdir. Üstelik, mektupları açan ve alıntılar yapan sansürcüler de bir başka çarpıtmaya neden olmuyorlar mı? Ender, şaşırtıcı, abartılı olana genel düşüncelere oranla daha fazla ayrıcalık tanıma eğilimi göstermiyorlar mı? Son olarak, günümüzün kültürüyle silahlanmış olan (ya da bu kültür tarafından engellenen) tarihçinin bizzat kendisi, acaba okuduklarını iyi yorumlayabiliyor mu?

Birbiriyle rekabet içindeki tüm bu kaynaklara göre, medyalar nereye yerleştirilebilir? Kamuoyuyla ilişkileri, safça inanılabileceğinden çok daha karışıktır: Okuyucularının hoşuna gitmeye çalıştıkları doğru olsa da, tercihlerini belirlerken, okuyucuların okumaktan ya da duymaktan hoşlanacakları şeyler konusunda yanılabilirler. Diğer yandan, para kazanmak için cezbetme arzuları, genellikle, farklı derecelerde, davranışları etkileme umuduyla karışmaktadır; bu da, medyalar üzerinde kimi zaman açıkça, kimi zaman gizliden gizliye ağırlığını hissettiren çeşitli güçlerin karmaşık oyununu hesaba katmaya sürüklemektedir bizi: Siyasi güçler, mali etki odakları, saklı para...

Eylül 1938'de yaşanan Münih Krizi'ne bakın. Demokrasilerin Hitler ve Mussolini'ye müttefik Çekoslovakya'yı feda ederek verdikleri tavizlerden sonra, bize uzun süre, Fransız kamuoyunun büyük çoğunluğunun "Münih yanlısı" olduğu bildirildi. Bize uzun süre, özellikle parlamento tartışmalarına dayanılarak, siyasetçiler arasında sadece komünistlerin ve birkaç bağlantısız kişinin açıkça anlaşmalara karşı çıktığı söylendi. O dönemin basını incelendiğinde, birkaçı dışında –aşırı solda *L'Humanité*, sağ kanatta da Henri de Kérillis'in çıkardığı

L'Époque–, tüm gazetelerin aynı mesajı taşıdığı görülüyordu: Kamuoyunun neredeyse tamamen Hitler'e karşı bir direniş politikasını reddettiği, Prag için ölmeye hazır hiçbir Fransızın bulunmadığı.

Oysa tarihçiler yakın bir geçmişte, o dönemde yapılan ilk kamuoyu yoklamalarının varlığından haberdar oldular. Jean Stoetzel, Fransız Kamuoyu Enstitüsü'nü kurmuştu. Enstitünün çıkardığı *Sondages* dergisinin ilk sayısı 1 Mayıs 1939'da yayınlandı ve Münih Konferansı konusundaki tepkileri verdi. Ne görüyoruz? Kuşkusuz Fransızların %57'sinin anlaşmaları hemen ertesi günü tasvip ettiklerini, %37'sinin buna karşı olduğunu ve sadece %6'sının fikrinin olmadığını; %57'lik grup için de, anlaşmaları çok mu, az mı, yarım ağızla mı onayladıklarını hâlâ bilmiyoruz. %37 ise Komünist Parti seçmenlerinden çok daha fazladır: Bu rakam, Fransız Komünist Partisi'nin 1936 seçimlerinde aldığı oyların üç katına eşittir. Aynı biçimde, Mart 1939'da Prag'a yöneltilen ikinci saldırıdan sonra, Haziran-Temmuz 1939'da, her altı Fransızdan sadece birinin –Marcel Déat'nın ünlü makalesinin başlığıyla– "Danzig için ölmeyi" reddettiğini görüyoruz.

Böylelikle, uzun süre bize öğretilenden çok daha farklı bir gerçeğe ulaşmış oluyoruz. Ama aynı zamanda, Raymond Aron'un dediği gibi, tarihte "yanlış bir fikrin gerçek bir olgu olduğu" da doğrudur. Siyasetçilerin kamuoyunun gerçek durumu konusunda basını izleyerek edindikleri yanlış fikir, onların seçimleri ve davranışları üzerinde etkili olmuştur. Daladier, Münih'e giderken gazeteleri uçakta okumuştu ve basın ona kabaca: "Boyun eğin, Sayın Başbakan!" demişti. Bu onun, Chamberlain'in yanında Hitler'e karşı takınacağı tavrı etkiledi.

Kaldı ki, bu aynalar oyununda, bu iç içe geçmiş yapıda, medyaların kamuoyu üzerindeki etkisini değerlendirmek için, ister ayrılmış (Anglosakson ilkesi) ister kaçamak olarak olayların anlatımına yedirilmiş olsun (sözde Latin şeması), sadece başyazıların ağırlığını değil, bazen "siyasetsiz siyaset" diye adlandırılan tüm o geniş alanı da ele almak gerekecektir.

Burada söz konusu olan, bir topluluğun "siyasi toplumsallaşmasına" katkıda bulunan belli bir konuda uzmanlaşmış ba-

sın, kadınlara, çocuklara yönelik basın, kültürel basın, spor basınıdır.

Pierre Milza'dan birkaç örnek aktaracağım: Milza, 1980'de, École française de Rome (Roma Fransız Okulu) tarafından düzenlenen kamuoyu ve dış politika ilişkileri konulu bir kolokyum sırasında, bu konuda bir düşünce geliştirmişti. İlk iki örnek, iki savaş arası dönemde Fransız-Alman ilişkilerini kapsıyor. Öncelikle, Mart 1931'de (Hitler'in iktidara gelmesinden iki yıl önce) Başbakan Brüning, 1919 anlaşmalarına tamamıyla ters düşen bir "ekonomik Anschluss", yani Almanya ve Avusturya arasında bir gümrük birliği gerçekleştirmeye çabaladığında ortaya çıkan şiddetli gerginliklere değiniyor. Bu çabalar karşısında, Fransız kamuoyunda uyanan heyecan çabuk ve şiddetlidir. Oysa aynı anda, Paris'te Fransa ve Almanya milli takımlarını karşı karşıya getiren önemli bir futbol maçı oynanmaktadır: Karşılaşmanın heyecanlı ortamı, aşırı milliyetçi davranışlar, bağırışlar, hatta soyunma odalarında görüşülen oyuncuların tepkileri, iki ülke arasındaki karşıtlığın yoğunluğunu son derece doğru bir biçimde, hatta "dışişleri" sütununda çıkan pek çok makaleden çok daha iyi yansıtacaktır.

İkinci bir örnek de *La guerre de Troie n'aura pas lieu*'dür (Truva Savaşı Olmayacak). Jean Giraudoux'nun 1935 tarihli bu ünlü oyununa "savaş tehlikesinin yükselişi" damgasını vurmuştur. Oyun Paris'te, İtalya'nın Etiyopya'ya saldırması karşısında uygulanan yaptırımların yarattığı kargaşa ortamında oynanır. Bunun sonucunda, kolektif duyarlılığın bir anını gösteren ve siyasi gazetelerin başyazılarında dile getirilenlere yararlı bir biçimde katkıda bulunan bir karışıklık doğar.

Üçüncü örnek ise, 1952 yılında Fransa ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkileri kapsıyor. Bu, komünistlerin Avrupa'daki Amerikan varlığına karşı *"Ridgway go home"* ("Ridgway evine dön") sloganıyla bir kampanya başlattığı dönemdir (General Ridgway o sıralarda Avrupa'daki Amerikan birliklerine kumanda etmektedir). Gösteriler, pankartlar, tüm duvarlarda yazılar. Komünist Parti'ye yakınlığıyla bilinen yazar Roger Vailland, *Le colonel Foster plaidera coupable* (Albay Foster suçludur) adlı şiddetli Amerikan karşıtı bir tiyatro oyununu sahneye

koydurur. General Ridgway birkaç gün sonra gelecektir. Tiyatronun çevresinde şiddetli bir kargaşa patlak verir.

Çeşitli ve bazen beklenmedik yönlerde medyalara değinmeden önce, tarihçiye, çok sayıda entelektüel önlem alarak, kovandan kendi balını kendisinin çıkarmasının faydalı olacağı konusunda –cesaret kırılmasına karşı korumaya yönelik– iyi bir hatırlatma.

Yine de sorunu çözmüş sayılmayız. Zira gazetelerin sürekli olarak sözünü ettikleri bu kamuoyu kavramı yanıltıcı biçimde açıktır. Bu zihinsel bir varlık, soyut bir yapıdır. Hiçbir zaman gerçek anlamıyla *tek bir* kamuoyu olmamıştır ve aslında, bu ifade bir uzlaşma gereği tekil olarak kullanılmaktadır. Somut gerçeklikte, bölgeler, meslekler, toplumsal konumlar, düşünce okulları, inanç aileleri kadar fazla, çok sayıda tavır ve tepkiyle karşılaşılmaktadır. Sürekli olarak, toplumsal, coğrafi, cinsiyete ve yaş gruplarına dayalı ayrımların yapılması gerekmektedir.

Bu ayrımlar, kriz dönemlerinde daha da çok gerekli olur. Örneğin, (bu oldukça kesin çok sayıda değerlendirmeye olanak vermiştir) Fransa'da 1940 Göçü sırasında "kamuoyunu" yakalamak daha sakin başka dönemlere göre daha güçtür. Neden? Çünkü insanlar yurtlarından ayrılmış, olağan çevrelerinden koparılmışlardı; olaylar üzerindeki yorumlarını, alıştıkları çevrede olduğu gibi "netleştirmeleri" mümkün değildi. Buna bir de gerilimin etkisini ekleyin: Kötü düşünenlerin polise ihbar edilmesi tehlikesi ortaya çıktığında ve medyanın da üzerine o korkundan elbise giydirildiğinde, kamuoyundaki dağınıklık büyümektedir, çünkü olağan durumlarda bilgi dolaşımını ve tepkilerin oluşumunu sağlayan araçlar zayıflamakta ya da yok olmaktadır.

Dolayısıyla tarihçi, bir bütün olarak değerlendirilen bir kamuoyundan söz etme tehlikesini herkesten fazla göze alan bazı sosyologların ifadelerinden sakınır. Bu sözlerimi Georges Burdeau'nun *Encyclopedia Universalis*'te bu konuya ayrılmış olan makalesine dayandırıyorum. Burdeau için, kamuoyu ancak bü-

yük ölçüde belirlenmiş uzlaşmaya dayalı bir çerçeve içinde var olabilir. "Kamuoyunun özelliği korunmak isteniyorsa, genelliğini ve özetle, hâkim olma eğilimini belirtmek gerekir." Burdeau'ya inanmak gerekirse, kamuoyundan, ancak açık bir biçimde güçlü fikirler taşıyan çoğunluğa dayalı bir uzlaşma olduğunda söz edilebilir. Medya tarihçisi ise, tersine, alt-ayrımları çoğaltma eğilimindedir ve bazen, kamuoyunun genel olarak hiçbir zaman var olmadığı düşüncesine kapılır.

Buna ek olarak, kamuoyu yoklamalarının, daha önce de söylediğim gibi, gerektiği biçimde erişilmesine çok az olanak tanıdığı yoğunluk kavramını da yeniden devreye sokmak gerekir. Kişisel ve tarihsel deneyimlerimizden hareketle, aktif bir azınlığın yoğun düşüncesinin, olayların akışı üzerinde uyuşuk bir çoğunluğun gevşek tepkilerine göre çok daha etkili olduğunu biliyoruz. Medyalar da kesin olarak tanımlanmış bir kitleye seslendiklerinde çok daha sert, çok daha katıdırlar. Fransız basınının 1914 öncesi altın çağından örnekler vermek gerekirse, yaban güvercini avcılarını savunan bir yayın organı ile, okuyucularının sözde tepkilerinin en büyük ortak paydasını bulmak için hep köşeleri yuvarlatma eğiliminde olan popüler günlük gazete *Le Petit Parisien* arasındaki (bugünkü TF1'den pek de uzak sayılmaz) zıtlığı alabiliriz. Bu ikisinin arasında da, fikir gazeteleri: Örneğin sağ burjuva kesimde yerleşmiş, ağırbaşlı, ciddi ve korkak *Débats*, ya da sosyalist kanatta *L'Humanité*'nin kuşkusuz daha belirgin özellikleri vardır.

Üçüncü düşünce ekseni, kamuoyunun ritmini içeriyor. Bu ritmin, gazetelerin bize düşündürdüğü gibi zaman içinde çizgisel bir gelişime göre düzenlendiğine inanmak aldatıcı olur. Kamuoyunun, ya da *kamuoylarının* her anı, gerçekte, çeşitli kadanslarla gelişen birbirinden farklı geçici katmanlara göre belirlenir. Medyalar, görünüşte, en anlık, en hareketli olanın tarafında yer alırlar, ama bizzat bu kuruluşlarda çalışanlar da daha ağır gelişmelerin etkisi altındadır.

Yine, yazışmalarının bizi fazlasıyla aydınlattığı 1914'teki askerlerin örneğini ele alalım. 1917'deki ayaklanmaları değerlendirelim. Yorgunluğun, General Nivelle'in saldırısının uğradığı başarısızlığın, art arda gelen kışların, çok yoğun acıların ve

mahrumiyetin etkisiyle, bölükler ayaklanmışlar ve cepheye gitmeyi reddetmişlerdi. Oysa Nisan 1917'de yazılan asker mektuplarında ne okuyoruz? Ayaklanmaların sadece en anlık gerekçelerini değil, aynı zamanda daha yavaş bir biçimde hazırlanan tavırları, orta vadede, savaştan doğan daha istikrarlı tavırları... Öyle ki, bu tavırlar cephe gerisindeki sivillerin yaşamlarındaki ayrıcalıkları daha da güzelleştirmiş ve dikim atölyelerindeki "terzi kızların" grevi üzerine düşler kurdurmuştu. Aynı şekilde, köylülerin işçiler karşısında takındıkları tavırlar; silah fabrikalarında çalışmak üzere cephe gerisine çağrılan ve bir de üstelik, biraz daha fazla para kazanmak için grev yapan şu işçiler; oysa o sırada asker-köylüler siperlerde ölmeye devam ediyordu... Parlamenter çevrelere, sanayicilere, generallere ve tüm askeri hiyerarşiye karşı takınılan tavırlar...

Biraz daha eşelersek, yıllardan beri, belki de yüzyıllardan beri sürüp gelen bir üçüncü ritm görürüz. Bu mektuplar, bu askerlerin kuşağında, o sıralarda yirmi ile kırk beş yaş arasında bulunan bu Fransızlarda, vatansever duyarlılığın, uzun vadede, nasıl örüldüğünü de gösteriyor. İlkokulun çarpıcı etkisiyle... Bunlar "Küçük Lavisse"in*, cehennem gibi üç uzun yıldan beri savaşan çocuklarıdır. Pierre Nora'nın, daha önce, son derece güçlü olan etkisini incelediği bu ilkokul tarih kitabı, ulusal kişilik kalıplarının çoğunun kaynağıdır. Ya Fransızların gözündeki İngiltere'nin imajı? 1917'de, son derece zor bir dönemde, İngiliz dayanışması üzerine şüpheler belirmeye başlar ve hemen Jeanne d'Arc'a ve Fachoda'ya** yapılan göndermeler yeniden ortaya çıkar. Bunlar bazen, kitabı süsleyen ve çocukların belleğine, ezberlenen dersten çok daha güçlü bir biçimde kazınan şu gravürlere açıkça atıfta bulunmaktadır. Almanya'nın imajı mı? En kaba askerler bile, okul anılarında Doğu'dan gelen Hunların barbarlığını canlandırabilmektedir. "Almanlar, Attila'dan bile

Lavisse (1842-1922): Fransız tarihçisi. 1900-1912 arasında, *Histoire de France* (Fransa Tarihi) adlı geniş bir eserin yayımını yönetmiştir. (Ç.N.)

* Fachoda: Sudan'da Bahrü'l-Gazal yakınlarında bir kent. 1898'de Marchand yönetimindeki Kongo-Nil Fransız misyonu tarafından işgal edilmiş, ancak kısa süre sonra General Kitchener yönetimindeki İngilizlere bırakılması gerekmişti. Bu olay Fransız kamuoyunda tepkiyle karşılanmış ve Fransa-İngiltere ilişkilerini bozmuştu. (Ç.N.)

beterdir..." sözü de buna gönderme yapmaktadır. Bu, bir ulusal belleğin etrafında, derinlere kök salmış bir bağlılığın tanıklığıdır. Savaştan doğan tavırların ve birbirini izleyen olaylara karşı verilen anlık tepkilerin dayandığı öz işte buradadır.

İşte, medyaların sürekli olarak etkin bir alışverişe girmek zorunda oldukları ele avuca sığmaz kamuoyu böyle bir şeydir. Kamuoyu kavramı öylesine karmaşıktır ki, ne fazlasıyla ayrıntılara girmek, hatta ne de sorulan tüm sorulara tam olarak cevap vermek iddiasında olacağım. Kaldı ki, 1991-1992 yıllarında Paris Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde verilen on beş bölümlük bir dersten çıkmış olan bu kitap, kökenine bağımlı olan pek çok özelliği açıkça taşımaktadır. Kısacası bu kitap, ne konuların etrafında dönmekten, ne görüntüden görüntüye atlamaktan, ne *"zoom"*lardan, ne "görüntüleri dondurmaktan", ne en yakın gündemimize değinmeler yapmaktan, hatta ne de benim medya alanındaki kişisel deneyimlerimden doğan düşüncelerden kaçınmayacaktır. Bu kitap, bu konuda yazılmış en yetkin kitaplardan farklı bir amaca yöneliktir (sırası geldikçe söz konusu kitaplara neler borçlu olduğumu belirteceğim). Ben sadece –dikkati esas olarak salt Batı dünyası üzerinde yoğunlaştırarak–, eski mücadelelerin renkleriyle yeniden tanışmak ve gelecek mücadelelere hazırlanmak kaygısını taşıyan vatandaşlar için, geçmiş yüzyıllar ve on yıllar arasında serbest bir gezinti öneriyorum.

I. BÖLÜM:
TARİHÖNCESİ VE İLK ÇOCUKLUK

KARANLIK ÇAĞLARDAN BERİ

Matbaanın icadı ile başlayan yazılı basın dönemini ele almadan önce, insanlık tarihinin modern çağ diye adlandırılan uç noktasından önceki uzun çağlar boyunca haberlerin dolaşımından söz etmek gerekir.

Basit bir gözlemden yola çıkalım. Hayvanla insan arasındaki en önemli fark, bunlardan birincisinin bir dış olaya her zaman içgüdüsel olarak tepki vermesidir. Oysa insanın özünde, oluşturulmasına içgüdünün yanı sıra mantığın da katıldığı kararlar almak vardır. Dolayısıyla, zorunlu olarak, duyularının doğrudan algılayamadığı dış dünya hakkında, doğanın beklenmeyen kargaşalarından ya da dış grupların saldırganlığından doğan değişimlerin sürekli var olduğu bir dünya hakkında, edinebileceği en kesin bilgilere dayanmak zorundadır.

Kuşkusuz, bu ilişkilerin coğrafi ölçeği uygarlığın evrelerine göre farklılaşır. Ama değişmezlik, belki de onların doğasındadır. Auguste Comte'un ünlü sözünü hatırlatmanın tam yeri: "Öngörmek ve elde etmek için bilmek gerekir."

Öteden beri insan doğru, eksiksiz ve taze haber açlığı içindedir, ve rekabet en açık şekliyle haberlerin çabukluğunda söz konusudur. Bir haber, tarihin başlangıcından bugünkü borsa hareketlerine kadar, tüm değerini geçici tekeline sahip olunduğunda kazanır.

Böylece, bu sayfalar boyunca tekrar tekrar karşımızda bulacağımız, sahip olunan haberleri saklamak isteği ile başkalarının elinde bulunan haberleri öğrenmek ve yaymak arzusu arasındaki diyalektiğe varmış oluyoruz. Bu durumda, salt merak

(etrafta neler oluyor?) ve rekabet eğilimi, haber bir meta halini alır almaz yerini kâr arayışına bırakır. Rakibi aldatmak için duyulan çifte arzu; çağdaş moda adıyla "yanlış bilgilendirmek". İsmi olmasa bile, söz konusu olan şey uzun zamandan beri varlığını sürdürüyor: "Öteki"nden sadece haberleri sakladığımızda değil, hatta onu yalanlarla şaşırtmayı denediğimizde de.

En az gelişmişinden başlayacak olursak, ilk medya çok basit ve öngörülebilir bir olayın herkese açık bir şekilde anlatılmasıdır: Yazının henüz bilinmediği bir çağda, bir ağaçtaki çentik, renkli bir çakıltaşı, kırık bir dal, ilkel insanların gözünde düşmanın yaklaştığını, veya bir av hayvanının buradan geçtiğini ya da şuradan geçeceğini anlatır... Aynı kategoride çeşitli görsel işaretler, örneğin gündüzleri duman veya geceleri ateş, ya da Afrikalıların tanıdık tam-tamı gibi işitsel işaretler de yer alır.

İsa'dan sonra IX. yüzyılda bile, Bizans İmparatoru kendi imparatorluğunu Abbasilerinkinden ayıran sınıra, düşmanın sınırı geçtiği uyarısını, başkentinden, eğer hava çok kapalı değilse, bir saat içinde almasını sağlayacak bir ateş ve fener hattı kurdurmuştu.

İlginçtir ki, son derece basit olan bu yöntem, bugün de şurada veya burada hâlâ varlığını sürdürmektedir. Örneğin Papalık seçimlerinde, San Pietro Meydanı'nda, Kardinaller Meclisi tarafından bir papanın seçildiğini, beyaz duman işareti verildiğinde öğrenirsiniz; siyah duman ise kardinallerin son oylamasının sonuç vermediğini ve görüşmelere devam edildiğini belirtir.

1978'de, (papalığı birkaç haftadan fazla sürmeyen) I. Jean-Paul'ün seçimi için, Fransa'nın Vatikan Büyükelçiliği'nden bir Fransız diplomatının eşliğinde, San Pietro Meydanı'nda bulunuyordum. Birden, bana göre belirsiz renkte bir duman göründü. Arkadaşım ona dikkatle baktı; görevinin verdiği tüm otoriteyle, dumanın siyah olduğunu, o akşam artık hiçbir şey olmayacağını söyleyerek evine döndü. Daha işsiz güçsüz olan ben, her şeye rağmen meydanda kaldım; bir çeyrek saatin sonunda yeni papanın ismini açıklayan kardinal balkonda göründü. Dumanın grisi siyahtan çok beyaz anlamına geliyordu...

Bu anının da bize gösterdiği gibi, bu işaretler belirsizdir ve azen talihsiz sonuçlara yol açar. Bu yüzden, hep daha iyisini ramak gereklidir, tıpkı insanlığın aktardığım bu eski dönem-erden beri yapmakta olduğu gibi.

İKİ ŞIKLI BİLGİYİ AŞMAK

İnsan hızla, bu basit ve iki şıklı bilgilere, daha detaylı me-ajlar yardımıyla gerçek bilgiler eklemenin, beklenmeyeni de nlatmanın yollarını aramaya başladı. Yazının bulunuşundan nce, bilginin aktarılabileceği tek kanal vardı: İnsan hafızasın-an destek alan söz.

Bu dönemi en iyi simgeleyen olay maraton koşucusunun yküsüdür: İ.Ö. 490 yılında, Yunanlıların Perslere karşı kazan-ıkları zaferden sonra haberci, Atina'ya kadar 42,195 kilometre oşar, orada ülkesinin zaferini bir nefeste anlattıktan sonra bit-inlikten ölür. Taşıdığı haberle bütünleşmiş gibidir, ve onu için-en attıktan sonra, sanki simgesel olarak yok olmaktadır...

Tarihin karanlıklarına gömülmeden önce bir medeniyet, u sistemi etkinliğinin en ileri noktasına taşımıştı: İspanyolların ethinden önce, İnkalar zamanındaki Peru. Büyük ölçüde mer-ezileşmiş bu geniş imparatorluk ne yazıyı ne de atları tanıyor-u ve İnka İmparatoru ülkesini yönetebilmek için sürekli ola-ak hızlı, doğru ve gizli bilgi akışına gereksinim duyuyordu. Bu edenle, ülkesinin topraklarını Quito'dan Cuzco'ya kadar boy-an boya geçen ve dağları devasa merdivenlerle aşan, 2 400 ki-ometrelik taş döşeli bir yol inşa ettirmişti. Bu ana yol, koşar dım, bir konak noktasından diğer konak noktasına, aralıksız larak birbirini izleyen koşucular tarafından saatte ortalama on ilometre hızla aşılıyordu. Koşuculardan biri yirmi kilometre aptıktan sonra yorulmaya başlıyor; o zaman, sırası gelen diğer oşucu ona katılarak yanında koşuyor; öteki ona mesajı ayrıntı-arıyla ezberden aktarıyor; o da iyice anladığını ve öğrendiğini oğrulamak için bunu tekrar ediyor ve diğer konak noktasına adar koşuya tek başına devam ediyordu. Böylece, haberler ğızdan ağıza uçarak imparatorluğu başta başa geçiyor ve 2 400

kilometrelik büyük yolu aşmak için onlara sadece on gün yetiyordu.

Yazının bulunuşu, aynı dönemde haberlerin dolaşım hızını artırmayı sağlayan hayvanların da ehlileştirilmeye başlamasıyla, bu tabloyu değiştirir. At, bir koşucuya göre iki kat daha hızlı koşabilmekte, hatta saatte yaklaşık 25 kilometreye kadar çıkabilmektedir. Başka medeniyetlerde, çok hızlı bir hecin devesi türü, çölde günde 80 kilometre gidebilmektedir.

En eski "resmi posta merkezleri"nin Pers Ahameniş İmparatorluğu zamanına kadar uzandığı sanılmaktadır. Bu uygulama daha sonra kesintisiz olarak Helen monarşilerine, Roma ve Bizans İmparatorluklarına ve Müslüman dünyasına yayılmıştır. Guy Achard, *Roma'da İletişim*'e ayrılmış değerli bir eserinde, krallıklardan cumhuriyete ve cumhuriyetten imparatorluğa, nasıl gitgide sözün egemenliğinden yazınınkine geçildiğini ve nasıl, sayıları her yıl yüz binleri aşan özel yazışmaların, gitgide daha hızlı yol alarak, hedeflerini bireylerin de ötesinde genişleterek, ticaret ve değiş-tokuş yollarını izleyen dedikodu ve söylentilerle giderek artan bir rekabet içinde, tüm fethedilmiş topraklarda kolektif bilginin büyük ölçüde yayılmasını sağlayarak, belirgin bir ilerleme kaydettiğini anlatıyor. Ama, bir yandan barbar istilaları Roma İmparatorluğu'nu parçalar ve hükümdarları, sınırları belirlenmiş kendi toprakları içine çekilmeye zorlarken, türlü yol tehlikeleri ve engellerin de artmasından sonra, en azından Batı'da, haberlerin düzenli ve etkin dolaşımının en az bin yıl boyunca nasıl kesintiye uğradığını saptamak da bir o kadar çarpıcıdır.

Batı'da –muhtemelen yüksek bir ücret karşılığında özel haberleşmeye de açık olan– resmi posta merkezlerinin yeniden doğuşunu görmek için XIII., XIV., hatta XV. yüzyılı beklemek gerekecekti. XI. Louis kendi posta merkezlerini 1464'te, Büyük Britanya 1478'de, Maximilien'in imparatorluğu da 1502'de kurdu.

Papalar bu süreçte erken bir tarihten başlayarak önemli rol oynadılar. Bunun iki nedeni vardı: Hem tüm Batı dünyası hakkında bilgi sahibi olmak istiyorlardı, hem de tüm Hıristiyan dünyasını gezen keşişlere sahiptiler. Sonraları, özellikle İtal-

ya'da, ticari kapitalizmin doğuşu ve ilerlemesiyle birlikte, iş adamları devreye girdi. Bunlar, bugün olduğu gibi, harekete geçmek için her yerde, ve mümkünse rakiplerinden önce, işlerin seyrini öğrenmeye güçlü bir gereksinim duyuyorlardı.

At ve devenin yanı sıra, Perslerin önceden bildikleri ve kullanımı İslam fetihleri sırasında yaygınlaşan posta güvercininden de söz edelim. Kutsal topraklara gelen Haçlı Orduları, hasımlarının bundan ciddi yararlar sağladığını acı bir biçimde keşfettiler. Ama, bu yöntemin kullanım sınırları yine de dardı; öncelikle çok ince kâğıtlar üzerine yazılsa da uzun mesajlar iletmek mümkün olmuyordu, hem de güvercinler sık sık düşmanların şahinleri tarafından yakalanıyordu. Böylece haber düşmanların eline geçiyordu ki, bu durum, daha o zamanlarda şifrelerin icat edilmesine neden olmuştu. İşte uzun ve sürükleyici bir öykünün, bizi, kendileri de şifre çözmeye ayrılmış başka makineler tarafından tehdit edilen bugünkü karmaşık makinelere kadar getiren şifre çözme çabalarının başlangıcı...

Böylece, XIII. yüzyıldan itibaren, Büyük Keşifler ve Rönesans'ın da teşvik ettiği, gerçek anlamda evrensel bir bilgilenme gelişti. Haber açlığı hem ekonomik hem de kültürel olarak iki yönlüydü. Erasmus'un en ünlü temsilcisi olduğu şu "Aydınlar Avrupa'sı" (deyiş o çağa aykırı düşüyorsa da, durum budur) böylece doğdu.

Doğal olarak çok erken bir tarihte, bu bilgileri, sipariş edenlerin ve ücretini ödeyenlerin elinden almaya çalışan güçler ortaya çıktı. Bunları, ya kamu güçleri, ayıklama ve sansür yoluyla kendi amaçlarına hizmet edecek şekilde süzgeçten geçiriyorlardı, ya da politik çatışmaların veya sağlanan kazancın çekiciliğinin yol açtığı her türden sızdırma devreye giriyordu.

İlkçağ medeniyetlerinden beri, panayır, agora, forum veya tapınak gibi, haberlerin dolaştığı ayrıcalıklı yerler bulunmaktadır. Eski Yunan ve Roma'da günün haberleri agorada, pazar yerinde ilan edilirdi. *Acta publica, acta diurna*: Bir tür resmi gazete, duvarlara asılarak, Romalı vatandaşlara okunmak üzere sunulurdu. Senato kararlarına *acta Senatus* denirdi. Tarihçi Seneca bize, en zengin Romalıların, şehre gidip resmi fiyat listelerini, mal fiyatlarını, ve aynı zamanda kârlı spekülatif işler yapmala-

rını ve politikada uygun zamanda kazançlı tavırlar almalarını sağlayacak söylentileri toparlamak üzere, köleler bulundurduklarını anlatır.

Böylece, XV. yüzyıldan itibaren ve XVI. yüzyıl boyunca, bugünkü gazetelerin ataları olan "el yazması haberlerin" gelişiminin de tanıklık ettiği, giderek yoğunlaşan bir bilgi dolaşım ağının kurulduğunu görüyoruz. Özellikle Almanya ve İtalya'daki büyük iş merkezlerinden, ekonomik ve politik durum hakkında özetlenmiş bilgiler yola çıkıyordu. Bunlar uç uca ekleniyor ve yazıcılar tarafından 100, 200, 300 nüsha halinde hızla çoğaltılıyordu: İşte bunlar, XV. yüzyıl sonlarından itibaren Venedik'te *avvisi*, daha sonra da Hollandalılar tarafından *zeytungen* diye adlandırılan el yazmalarıdır. Anvers, Frankfurt, –zengin bir fuara sahip olan– Lyon da bu örneği izlemiştir.

MATBAA ve "OCCASIONNEL" GAZETELER

Tam o sıralarda, ortalığı alt üst eden bir olay meydana gelir: 1438'de Strasbourg'da, Gutenberg tarafından matbaanın bulunuşu. Batı'dan söz ediyorum, çünkü Çinliler –her ne kadar bu çalışmanın sınırları dışında bulunuyorlarsa da, onları saygıyla selamlamamız gerekir– matbaayı birkaç yüzyıldan beri tanıyorlardı. Çin'de 618'den 907'ye kadar hüküm süren T'ang Hanedanı bu sayede *Ti pao* adlı bir resmi gazeteyi halkına sunabilmişti.

Batı'da, ilk kitap 1473'te Lyon'da yayınlanır ve hemen ardından basılı haberler ortaya çıkar. Başlangıçta belli bir düzenleri yoktur. Bu düzensizlik, XV. yüzyıl sonundan XVI. yüzyıl başına kadar süren ilk evrenin en önemli özelliğini oluşturur. Fransa'da yayınlanan *"occasionnel"*ler [ara sıra yayınlanan, süresiz gazeteler], piyasaya sunulan ve el ilanıyla gazete arasına yerleştirebileceğimiz küçük sayfalar, sınırlı boyutta –8 ilâ 16 sayfa– fasiküllerdir. Marcel Reinhard tarafından kaleme alınan *Histoire générale de la presse française*'in (Fransız Basınının Genel Tarihi) ilk cildi, bu konuda pek çok öğretici ayrıntı veriyor.

*"Occasionnel"*ler İtalya'da, "bozuk para" anlamına gelen *gazzetta*'dan türetilmiş bir sözcük olan *gazzette* adını alıyorlardı: Bu kâğıtları satın almak için kullanılan madeni para, anlam kaymasıyla, nesnenin kendisine adını vermişti. Bunun temelinde bir kelime oyunu vardır: Dante'nin İtalyancasında *gazza* "gevreze" demektir ve Fransızcada "gevezelik etmek" (jaser) fiilini doğurmuştur. Fransa'da ise daha popüler nitelikli *"canard"*lar* ortaya çıkmıştı. Bilinen ilk *"canard"* 1529 yılına aittir. *"Canard"*lar, insanın hayal gücüne ve duyarlılığına hitap eden, gerçek ya da uydurma tüm haberleri geniş bir kitlenin bilgisine sunuyordu: Sel felaketleri, depremler, o dönemlerde çok sık rastlanan hayaletler (1914-1918 Savaşı sırasında da bunlardan çok söz edilecekti) ve özellikle de halkı heyecanlandıran garip cinayetler. Yalan haberi anlatmak için kullanılan *"canard"* deyiminin ortaya çıkışı da bu tarihlere rastlar. Maurice Lever dedikodu ve şiddet dolu bu belgelerin kayda değer bir antolojisini yapmış ve şu yoruma yer vermişti: "Akıl ve akılsızlık, bilgelik ve delilik, suç ve ceza, düş ve gerçek... İkiyüzlülük cemiyet haberlerinin tam içindedir, insan kalbinde de olduğu gibi [...]. Sansasyon basınında, ya da *reality show*'larda olduğu gibi, dedikodu taşıyan *"canard"*larda da aranan, hiç kuşkusuz, yıkıcı gerçekliğin kendisi değil, onun mitoslara doymuş, dolayısıyla anlama doymuş, tek ve evrensel yansımasıdır..."

*"Canard"*lar, yergi gazeteleri, duvar ilanları, hatta şehir meydanında satılan ve hiçbir politik hedefi olmayan *"chanson"*lar [magazin gazeteleri], Din Savaşları sırasında özel bir çıkış yaptılar.

İşte, böylece, basının o eski zamanlardan beri geçerli olan üç temel yönü belirlenmiş oldu. Genel haberler: *"occasionnel"*ler; cemiyet haberleri: *"canard"*lar; ve kamu işleri üzerine ağırlığını koymaya çalışan fikir basını: yergi gazeteleri, duvar ilanları ve diğer magazin gazeteleri. Söz konusu basın, bu şekliyle XVIII. yüzyıl sonuna, ve hatta, Avrupa'da kolektif duyarlılığın gelişimini fazlasıyla etkileyen dedikodu yazınıyla birlikte, XIX. yüzyıla dek varlığını korudu.

* Fransızcada hem yalan haber hem de gazete anlamına gelir. (Yay. N.)

HER TÜRDEN SÜRELİ YAYIN

Bir sonraki evreye damgasını vuran, yayımlarda belli bir düzenliliğin ortaya çıkması ve gazeteciyle okuyucu arasında kesin tarihli randevuların oluşturduğu özel bir bağın kurulması olmuştur.

Önceleri, "almanak"larla birlikte (Süryanice kökenli bu sözcük 1391 yılında ortaya çıkmıştır ve Batı dillerine Arapçadan geçmiştir; "gelecek yıl" anlamına gelmektedir) yıllık yayınlar söz konusuydu; ilk takvimler Mainz'da 1448'den itibaren basılmaya başladı.

Ama gerçek anlamda süreli yayının doğuşu, ancak XVII. yüzyıl başlarında mümkün olmuştur. Bu türün ilk örneğini saygıyla analım: Hollanda'nın Anvers kentinde, 1605 mayısından itibaren, –önceleri düzensiz aralıklarla– *Nieuwe Tydinghen* başlıklı bir gazete yayımlanmaya başlar. Bu olayın, dışa diğerlerinden daha açık, dolayısıyla da dünyayı tanımaya daha meraklı bir ülkede meydana gelmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Daha sonraki yıllarda, bu hareket hız kazanır ve neredeyse aynı anda, Basel, Strasbourg, Frankfurt, Berlin, Hamburg, Stuttgart, Prag, Köln ve Amsterdam'da düzenli yayınlar ortaya çıkar. Bu, bir anlamda, Kuzey Avrupa'nın, ticarette canlılığın hâkim olduğu Akdeniz Avrupa'sı karşısında aldığı rövanştır.

Londra'da, ilk haftalık yayın 1622'de çıkar; Paris'te ise, ünlü Théophraste Renaudot öncülüğünde, 1631'de. Bu Montpellier'li doktor, yaratıcı, çalışkan, işini bilir, enerjik ve hayal gücü kuvvetli bir Protestandır. O yıl yayımlanmaya başlayan *La Gazette*, 23x15 cm. formatında 4 sayfadan oluşmaktadır ve tirajı 300 ilâ 800 adettir. Dizgisi ve basımı tek tek yapılmaktadır.

Güneyde, Floransa 1636'da, Roma 1640'ta, Madrid 1661'de ilk haftalık gazetelerine kavuşurlar. Batı karşısında büyülenen Büyük Petro, 1703'te St. Petersburg'da kendi gazetesini çıkarır.

Basının bugün de hâlâ var olan pek çok özelliği, XVII. yüzyılda oluşmuştur. Tür yelpazesi o günlerde bile çok geniştir; bir yandan da bu yeni meslek, hükümetlerin müdahale isteği, paranın yozlaştırıcılığı ve hatta belli miktarda (bugün

yukarıdan ricalar" diye adlandırabileceğimiz) hatır işleri gibi lışılagelmiş rakipleri karşısında özgürlük alanını genişletme- e başlamıştır.

Askeri, siyasi ve ekonomik haberleri birbiri ardına sıralaan genel ilgiye yönelik *"gazette"* tipi gazetelerin yanı sıra, daa önce sözü edilen diğer iki kategori de iyice belirginleşmiştir: Kültür yayınları ve cemiyet haberleri bakımından zengin eğence yayınları.

Fransa'da "kültürel" yayınların arketipi, 1665'de Colert'in himayesinde kurulan *Le Journal des savants*'dır: Hem bimsel hem de edebi tüm önemli kitaplar hakkında bilgi sahibi lmayı özendiren bibliyografya ağırlıklı bir haftalık gazete. Bu ransız buluşu kısa zamanda İtalya'ya taşındı ve İtalyancaya evrildi. Daha sonra da Almanya'da çevirisi yapıldı. Bu arada, ngiltere'de, Londra Kraliyet Derneği tarafından yayımlanan ve Manş ötesinde *Journal des savants*'ınkine benzer bir rol üstlenen *Philosophical Transactions* 1666'da kuruldu.

Eğlence ve dedikodu yayınları arasında ise, Fransa'da, ean Loret'nin ilginç *La Muze historique*'inden söz etmemiz gereir. Mlle de Longueville'in himayesindeki Loret, 1652-1665 yıları arasında, büyük bir başarıyla, tamamen dizelerden oluşturluğu bir haftalık gazete yayımladı; dizelerinin sayısı, on üç yılda 400 000'i aşmıştı. O dönemlerde, haberleri belleğe yerleştirnede hâlâ dizelerin kullanıldığı bir uygarlık söz konusuydu.

İşte, bu kendine özgü gazeteciliğe bir örnek. Loret bize çaışma biçimini anlatıyor:

Tüm Paris'te dolandım,
Birkaç hatırı sayılır kişiye uğradım,
İyi masalarda bulundum,
Damak zevki için değil
Kulak zevki için.
Sokak aralarına bile indim
Daha fazla haber toplamak için...

Bu tarihlerde, skandal basınından, ya da bugün adlandırdığımız gibi "dedikodu basınından" artık hiç de uzak değiliz.

Bir de şu, pek çok gazetecinin bugün bile bürolarının arkasına asabilecekleri türden dizelere bakın:

Esin perim* neredeyse umutsuz
Çünkü muhakkak ki dün gece,
Kafiye düşünmek yerine,
Geç saatte iskambil oynuyordum
İşte hâlâ ayakta uyuyorum
Ve hangi ucundan başlasam
Makaleme, bilmiyorum...

"Makalem"... Hâlâ kullanılan bir sözcük!

Daha ünlü ve daha da önemlisi, *Le Mercure galant*'dı. 1672'de Donneau de Visé tarafından kurulan bu gazete hem siyasi hem edebi eğilimliydi; tüm Avrupa'da taklit edildi; taşrada, hatta Hollanda'da şubeleri açıldı.

Le Mercure galant uydurma haberleri de küçümsemiyordu, bu da henüz türlerin iyice yerleşmediğini gösterir: 1680 yılı boyunca, dişlerinin arasında muhteşem bir kızıl yakut taşıyan ve defalarca görünerek köylüleri şaşkına çeviren bir hayvandan, "La Tour du Pin karayılanı"ndan haberler vererek okuyucularının heyecanını ayakta tuttu: İşte İskoçya'daki Loch Ness canavarının ya da bugünkü uçan dairelerin atası.

ÖZGÜRLÜK: İLK MÜCADELELER

Gözlerini dünyaya yeni açmış, henüz emekleme aşamasında olan bu basın, özgürlük için ilk mücadelelerini vermektedir.

Önce hükümetlere karşı. Artık, hükümetler bu yeni araçtan endişe duyuyor ve bilinmeyen karşısında olağan bir refleksle tepki gösteriyorlardı: Korkuyla, yasaklamaları veya cezaları artırıyorlardı. Bunlar o kadar ağırdı ki, gazeteleri kapanmaya kadar götürüyordu. Ardından, basının kendi hedef-

* Fransızca özgün metinde *muze*. (Yay. N.)

erine hizmet etmesini sağlamak için, onu ehlileştirme arzusu rtaya çıktı.

Bu alanda, Fransız Devrimi'ne kadar, İngiltere her zaman nde olmuş, örnek alınmış, taklit edilmiş, kıskanılmıştır. 686'da, aralarında ünlü isimlerin bulunduğu Tudorlar Meclisi ansüre ilk kez düzenleme getirir. O dönemde herkes haber yaınlama hakkının doğrudan krala ait olduğunu kabul etmekteir. Kral tarafından bir basımevi sahibine verilen "ayrıcalık" avramı böyle doğmuştur.

Basın özgürlüğünün tarihi, kısaca, devlet sırlarıyla yayınanan haberler arasında giderek yerleşen ayrımın tarihidir.

XVII. yüzyılda Büyük Britanya'nın, I. Charles Stuart'ın üşmesi ve başının vurdurulması, sonra Cromwell dönemi, arından II. Charles Stuart'ın dönüşüyle, oldukça hareketli gelien siyasi tarihi, bu hareketin hızlanmasına yardım etti: İngiliz evrimleri, fasılalarla, özgürlüklerin genişlemesine uygun bir rtam yarattı.

1644'te, *Paradise Lost*'un (Kayıp Cennet) yazarı Milton, –kıa süre sonra kendisini kamu özgürlüklerinin giderek genişlelmesinde temel araç olarak gösterecek olan– parlamentoya *reopagitica* başlığı altında bir çağrı yaptı. Burada söz konusu dilen, Atina'nın Ares Tepesi üzerine kurulan ve Orestes'i* anesini öldürmek suçundan affeden efsanevi mahkemedir. Çağının alt başlığı: *A Speech for the Liberty of Unlicensed Printing* İzinsiz basım özgürlüğü için bir konuşma). Doğrusunu söylemek gerekirse, şair, süreli yayınlar için olduğu kadar kitapların zgürlüğü için de kavga veriyordu. "Bir adam öldürmek," diordu, "akıllı bir canlıyı yok etmektir. Ama iyi bir kitabı susturmak, aklın kendisini yok etmektir." Eski devletlerde, Atina'da, Roma'da, yazılı eserlere (ki bu, geçmişi güzelleştirmek demekir) zulmedilmediğini anlatıyordu. Milton, iyi bir papa karşıtı olarak, basın özgürlüğünün üzerine kurşundan bir elbise giydienlerin Papalık, Otuzlar Konsili, Engizisyon olduğunu ileri sürüyordu. Önceden yapılacak bir sansürle, kötülüğün önüne geçileceği sanılıyordu. Evet, ama "iyi ve kötü, yaşamın verimli

* Orestes: Mitolojide Agamemnon'un oğlu. (Ç.N.)

tarlasında ayrı ayrı yetişmezler; yan yana filizlenirler ve dallarını hiç çözülmeyecek biçimde birbirine dolarlar".

Burada zekice bir mantık var. Kabul edilebilir olması için sansürün şaşmaz ve dürüst adamlar tarafından yapılması gerekiyordu. Oysa, iyiyle kötüyü kesin olarak ayırabilecek bu adamlar yok denecek kadar azdı. Dolayısıyla, vazgeçmek daha iyiydi, çünkü sansürde hata yapmak kesinlikle yeteneği ve dehayı yok etmek demekti. Bu mantıkta, basın özgürlüğünün, daha sonraları gelişeceği biçimiyle, savunma ve açıklamasının ana hatlarıyla özetini buluyoruz.

Bu özgürlük, XVII. yüzyıl İngiltere'sinde, iniş ve çıkışlara maruz kaldı; kargaşa ve iç savaş dönemlerinde yayıldı. İktidar tek kişinin ellerinde toplandığında ise, kısıtlandı.

II. Charles 1660'ta yeniden iktidara geldi. 1666'da kurulan *London Gazette*, onun elindeydi. Ve sıkı bir ön sansür düzenlemesi getiren 1662 tarihli *Licensing Act*'ın (Özel İzin Yasası) yürürlükten kaldırılması için XVII. yüzyılın sonunu beklemek gerekecekti. John Locke da bu davayı başarıyla savunmuştu.

"Kıta Avrupa'sı"nda ise, bununla çelişen bir biçimde, XVII. yüzyıl boyunca yarı resmi gazeteler dışında pek gazeteye rastlanmaz. (1663'te, Renaudot'nun güç beğenir hamisi Richelieu, *La Gazette*'e son dakikada tüm bir sayının yeniden dizilmesine yol açan bir makaleyi zorla kabul ettirir.) Buna karşılık, çeşitli ödenek ve ayrıcalıklardan yararlanılmaktadır.

Ama, daha o zamanlarda, basına tam anlamıyla el koymanın olanaksızlığı kendini göstermiştir. Bu konudaki girişimler, bir ülkeden diğerine telafi edilerek önlenmiştir. Victor Hugo, III. Napoléon'un 1851'de gerçekleştirdiği darbenin ardından, ünlü bir konuşmasında şöyle diyecekti: "Fransa'da basının ortadan kaldırılması Belçika'nın yararına olmuştur." XVII. yüzyılda ise, monarşilerin en güçlü olduğu ülkelerdeki sansür Hollanda'ya yarar sağlamıştır. Gümrükçülerin tüm dikkatine rağmen, basılı gazeteler, bir ülkeden diğerine, radyo dalgaları kadar olmasa bile büyük kitaplara göre daha rahat dolaşabiliyorlardı.

Bizzat Renaudot, gazetesini yasaklamanın, "bunun ticareti hiçbir zaman engellenemeyecek bir mal olduğunu ve karşı kon-

ukça bir sel gibi büyümenin onun doğasından geldiğini gö-
en" yabancı ülkelerin hiçbir işine yaramayacağını gururla ifa-
e ediyordu.

Böylelikle, eşsiz basımevlerine sahip Hollanda, özgür ba-
ın için bir sığınak oldu. XIV. Louis'nin Hollanda'daki elçisi,
iplomat Pomponne, 1670'te kralına şöyle yazıyordu: "Burada,
ük arabalarının ve gemilerin işlemesini sağlayan gazetelerden
aşka her şeyden vazgeçilebilir." Aslında Hollanda hükümeti
aşına buyruk hareket eden özgür bir basına karşı diğer ülke-
erden daha fazla sempati beslemiyordu. Ama bu ülkede yerel
önetimler çok güçlüydü ve her şehir, gazeteleri, komşuları
leyhinde yazı yazmakta serbest bırakmaya hazırdı. Özellikle,
"yük arabaları ve gemiler"– Hollanda haber ticaretinden apa-
ık bir yarar sağlıyordu, çünkü bu çok kârlıydı ve ağır tonajlı
nalların dolaşımı basılı gazetelerin taşınmasıyla tamamlanabi-
yordu. Dahası, bu gazeteler yabancı bir dilde, sıklıkla Fransız-
a, bazen de Almanca yazılıyordu; Hollanda'yı yöneten Genel
Meclis de bunların vatandaşlarının çoğu tarafından anlaşılma-
ığını biliyordu.

Nantes Fermanı'nın 1685'te yürürlükten kaldırılması, yüz
inlerce Fransız Protestanı sürgüne zorlarken bunlardan pek
oğunun Hollanda'ya yerleşmesine yol açtı ve gazeteciliğe nite-
kli kalemler kazandırdı. Bundan böyle, gazetelerin Avru-
a'nın her yanında yayılmasını hiçbir şey engelleyemeyecekti.

Bir Protestan sığınmacı, Gédéon Flournois, XIV. Louis'nin
ükümdarlığının sonlarında şöyle yazıyordu (pek çokları gibi
u sözleri de yine başın tarihinin tanınmış öncüsü Georges
Veill'den aktarıyorum): "Majestelerinin uşakları Sayın Baylara,
asaklanmış kitapların denetimine dair: İyi kitapların ve iyi ga-
etelerin Fransa'ya girmesini engellemekte ne kadar direnirse-
iz, bu konuda ne kadar sert görünürseniz, Fransızlarda, ne ka-
ar tehlikeli olursa olsun, ve neye mal olursa olsun, bunları
örmek, getirtmek, ve açlıkla okumak zevki o kadar kuvvetli
lacaktır, çünkü yapılmasına izin verilen şeyleri önemsememek
e yasaklananın peşinden koşmak insanın doğasında vardır."
ansür ve merak arasındaki bu diyalektik tüm zamanlar için
eçerlidir.

Üstelik, kendi krallıklarında yayınları sansürlemekte bu kadar dikkatli olan prensler bile, bilgi ve zevk için bu yabancı gazeteleri edinmekten geri kalmıyorlardı. Saint-Simon, XIV. Louis'nin Hollanda gazetelerini düzenli olarak nasıl okuttuğunu ve bunlardan birindeki alaylı bir yazıdan, Maine Dükü olan oğlunun, dalkavukların kendisinden saklamış oldukları askeri bir hatasını nasıl öğrendiğini anlatır. Bu haber kralı o kadar öfkelendirir ki, "dışarıda son derece dengeli ve en hassas olaylarda bile en ufak hareketlerine hâkim olabilen bu prens, sadece bu olayla gözden düşüverir": Kral asasını, tam o anda bisküvi aşırırken yakaladığı uşağının sırtında parçalar... İşte basının yeni işlevi: Hükümdarları sarayın suskunluğuna karşı korumak ve onlara, yakın çevrelerinin kendilerinden sakladığı, tebalarından gelen eleştirileri göstermek.

Böylelikle, henüz ürkekçe de olsa, basın, hükümetlere karşı belli bir bağımsızlık kazanmaya başladı.

YOZLAŞMA, DAHA ŞİMDİDEN...

Yeni doğan basının ikinci mücadelesi, rüşvet karşısında daha geniş bir özgürlük elde etmeyi hedefliyordu. Gazetecilik tarihinin başlangıcından itibaren, gizli ücret karşılığı yalan haber vermeyi kabul eden çıkar düşkünü haber yazarları, satılık sözde gazeteciler ortaya çıkmaya başladı. Ne yazık ki, bu duruma III. Cumhuriyet dönemindeki temelinden kokuşmuş Fransız basınında da rastlayacağız. XVII. yüzyıldan beri gazeteciler, gazetelerinin daha iyi satması için, bazen tembellikten (hayal ürünü olayları anlatmak doğrulanması gereken olayları anlatmaktan daha kolaydır), ve özellikle de satın alındıkları için yalan söylemekle suçlandılar.

Elizabeth döneminin büyük tiyatro yazarı Ben Jonson, 1626'da Londra'da sahnelenmek üzere Aristophanes'ten esinlenen bir komedi yazdı. *The Staple of News*, yani "Haber Dükkânı" adındaki bu eserde, ilk kez, en karamsar tonda gazetecinin toplumsal kişiliğine saldırılıyordu: Gazeteci, kesinlikle utanma

duygusundan yoksun ve okuyucularının saflığından yarar sağamak için ne olursa yazmaya hazır birisiydi.

Şu da bir gerçektir ki, hükümetler bu yozlaşmanın avanajlarını çok çabuk keşfettiler; cephaneliklerine, zor kullanmanın yanında, zimmetine para geçirmeyi de eklediler. Bu olay, bir sonraki yüzyılda, ileride de göreceğimiz gibi, endişe verici bir biçimde gelişecektir.

XVII. yüzyıldan itibaren, bir başka tehlikenin daha ortaya çıktığı görülür: Gazetelerin yazılı içeriği ile ticari reklam arasında, kesin olması gereken sınırın silikleşmesi: Örtülü reklam her zaman bir tehdit oluşturmuştur.

Gazetelerde "reklam"ı icat eden, bu konuda da yine öncü İngiliz basınıydı. Okuyucularının olduğu kadar hükümetlerin de karşısında daha fazla bağımsızlık elde etmeyi amaçlıyordu.

Önce, tüccarların ilanları yayınlanmaya başladı. Doğal olarak, ilk ilanlar basımevi sahiplerinin kendilerine aitti. Basımevi sahipleri kendi tanıtımlarını yapmak için en son çıkan yayınlarını tanıtıyorlardı. Sonra, hızla, mallarını övmek ve müşteri çekmek isteyen mağaza sahiplerinin mesajları kabul edildi. Arkından da başka tür ilanlar geldi: Kayıp kedisini arayan Michel Ana'nınki, sevecen bir eş arayanlarınki –daha o zamanlarda! Bu konuda Montaigne'den bir alıntı yapmak ilginç olabilir. Montaigne, *Denemeler*'inde (1. Kitap, 34. Bölüm), babasının şu önerisiyle reklam fikrinin mucitlerinden biri olduğunu açıklıyor: "Şehirlerde bir şeye ihtiyacı olanların başvurabilecekleri ve işlerini bu amaçla orada bulunan resmi görevliye [bu, hizmetkâr, memur, anlamına geliyor] yazdırabilecekleri belirlenmiş yerler olmalı: İnciler satmak istiyorum, satılık inciler arıyorum; falanca Paris'e gitmek için yol arkadaşı arıyor [yazları France-Inter Radyosu'ndaki, "yelkenle denize açılmak için ekip arkadaşı aranıyor" gibi]; falanca şu niteliklere sahip bir uşak araştırıyor; öteki bir *ministre* [kâhya türü bir uşak]; beriki şunu, bunu yapabilen bir işçi; herkes ihtiyacına göre". İşte, gerçekte oldukça modern bir öneri...

Aynı zamanda, bazılarında, gerçek bir olayın nesnel anlamına, gizli çıkarlar uğruna satılmış bir müdahaleyi karıştırmama endişesi kendini göstermeye başladı. Renaudot'nun *La Gazette*'i ilginç bir vakadır, çünkü yöneticisi, Fransa'da ilk kez,

1632'de, gazetesinin eki olarak, bugün bilinen ücretsiz ilan yayınlarının atası olan bir "adres sayfası" kurmuştu.

Aslında, o dönemde rüşvetin baştan çıkarıcılığı karşısında gazetecilerin hiç de çekingen davranmadıklarından şüphelenmeyi gerektirecek pek çok kanıt var. Louis Trénard'ın *Histoire générale de la presse française*'de sözünü ettiği, *Mercure galant*'ın kurucusu Donneau de Visé'yi, Pierre Corneille'in kardeşi ve kendisi de çok sayıda trajedinin yazarı olan Thomas Corneille'e bağlayan sözleşme anlamlıdır. 1681'de yapılan sözleşme şu koşulu getiriyordu: "Satıştan, ya da para, taşınır mal, mücevher ve ödenek olarak bize verilecek hediyelerden elde edilecek tüm kârı yarı yarıya paylaşacağız." Bundan daha açık olunamazdı.

ŞEBEKELER VE ÇIKAR ÇEVRELERİ

Son olarak, belirtilmesi gereken üçüncü bir özgürlük biçimi kalıyor: Düşünce ve eleştiri özgürlüğünü yok eden dostların hatırına karşı özgürlük. Bu endişe de hâlâ güncelliğini koruyor...

Yukarıda daha önce söz ettiğimiz *Journal des savants*'ın tarihi, bu açıdan ele alınmayı hak ediyor. 1665'te, Paris Parlamentosu'nda danışman olan Denis de Sallo tarafından yaratılan gazete, hızlı bir başarı elde eder. Sallo Jansenist,* Gallikan'dır,** parlamentonun krallık iktidarına karşı savunulmasıyla yakından ilgilenmektedir. Gazetesini piyasaya sürdüğünde, sadece Paris içinde değil, Avrupa'nın düşün alanında başı çeken tüm kentlerinde yayımlanan bilimsel ve edebi eserleri hiçbir engel tanımadan yorumlayacağını açıklar. Böylece, bazen birçok yazarı öfkelendiren ve özellikle de sıkça hırpaladığı Cizvitlerde sert tepkiler uyandıran keskin eleştiriler yapar.

Fransa'da, daha o tarihlerde, bakanlarda, hatta tüccar ve sanayicilerde, yazarak, yazdıklarını yayınlayarak, edebiyat ala-

* Jansenist: 17. ve 18. yüzyıllarda Fransa, Hollanda ve İtalya'da papalığa ve mutlak monarşiye karşı mücadele eden Katolik harekete mensup kimse. (Ç.N.)

** Gallikanizm: Fransa'da XV. yüzyıldan 1789'a kadar hüküm süren, papalığın hâkimiyetine karşı kilise hareketi. (Ç.N.)

ında kendilerini göstererek ünlenme arzusuna dayanan bir özelliğin görüldüğünü söylemek gerekir. Molière'in *Le Misanthrope*'unda (Adamcıl), Oronte bu kişilikleri iyi temsil eder. Alceste, kendisine gelip de "halka sunmasının iyi olup olmayacağını öğrenmek için" sonesini okuduğunda, önce ihtiyatlı davranmakta ve şöyle cevap vermekte haksız değildir: "Tanrım, buna karar vermek için uygun yerde değilim. Beni affedin...": Daha sonra, samimi davranmaya kalktığında, çevresinde ağır düş kırıklıkları yaratır. İşte Denis de Sallo da, o çok açıksözlü *Journal des savants*'ı ile böyledir.

O zaman Colbert, gazetenin kurucusunu feda etmeye karar verir ve onun yerine daha esnek bir çalışma arkadaşını getirir: Rahip Gallois. Bu rahibin okuyucularına neden selefinin bu kadar dürüst olmakta haksız olduğunu anlattığı *mea culpa*'sını [özeleştiri] ilgiyle okuyoruz. "Muhakkak, itiraf etmek gerekir ki, herkesin eserlerini yargılama hakkını kendinde görmek, kanu özgürlüklerine tecavüz etmek ve edebiyat imparatorluğuna bir tür zorbalık yapmak demektir. Biz de, gelecekte, yansız olmaya ve, eleştirimizi yöneltmek yerine, şimdiye kadar yazılmış olandan daha doğru bir sonuç elde etmek için, kitapların yüzeyde okunmasına özen göstermeye karar verdik." Rahip, dini konulara dokunan eserlerde özellikle ihtiyatlı olacağını da belirtir.

Bunun ardından, her zaman olduğu gibi, bir telafi durumu kendini gösterir. Fransa'da hükümetin, fikir yazılarında kanı belirtme özgürlüğünü kısıtlama arzusu, kısa süre sonra Hollanda'da Denis de Sallo geleneğini sürdüren bir başka yayının doğmasına yol açar. Filozof Pierre Bayle burada, 1684 ve 1687 yılları arasında, çıkar çıkmaz büyük bir başarı kazanan bir gazete yayınlar: *Nouvelles de la République des lettres* (Edebiyat Cumhuriyetinden Haberler). İlk makalesinde hedefini özetler: gazete, "dalkavukluğun tutsaklığı ile sansürlerin küstahlığı" arasındaki orta noktayı bulmayı amaçlayacaktır: Edebiyatçılara yaltaklık yapmadan edebiyata hizmet etmeyi arzulayan bir gazete için iyi bir program. Bayle, üç yılın sonunda yayına ara verdiğinde, edebiyat ve bilim dünyası, tüm Batı Avrupa'da, tanınmış olduğunu hisseder. *Nouvelles*'in, sınırları, siyasi basından daha

kolay geçtiğini ve açıkgöz gümrükçüleri daha kolay uyuttuğunu da belirtmek gerekiyor. Tüm dönemlerde, siyasal alanda baskılar arttığı zaman, özgürlük kendine edebiyat basınında sığınak aramıştır.

ÜÇ TAVIR

Görüldüğü gibi, XVII. yüzyıldan başlayarak, basın dünyası, taşıdığı gerçeklik, bu gerçekliğin sınırları ve etkileri üzerinde bütünüyle düşünmeye itildi. Olup bitenlerden doğru, kesin ve ayrıntılı bir sonuç çıkarılabilir mi, çıkarılmalı mı –ve nasıl? O tarihlerde, bu tüm zamanların sorunu karşısında, üç olası (ve birbiriyle çelişmeyen) tavır belirginleşti: Gerekli bir alçakgönüllülük, kalıcı bir tedirginlik, ve her şeye rağmen güçlendirici bir güven.

Önce, alçakgönüllülük. Dönemin gazetecilerinde, bu mesleğin doğasının ve ritmin çabukluğunun, onlara, doğruyla yanlışı ayırmak, o ana ait pek çok olayı uzun vadeli zamanın sürekliliğine yerleştirmek için çalışma odalarının mesafeli sessizliğinde çalışan tarihçi ya da filozofla aynı serbestliği hiçbir zaman tanımayacağı bilinci çok çabuk uyanmıştı. Yine *Gazette*'inden söz eden Théophraste Renaudot'dan alıntı yapalım: "En usta sansürcüler, her hafta gelen haberlerin bu gazeteleri toplamak, düzeltmek ve basmak için bana bıraktıkları günün dört saatinde bitirilmesi gereken bir eseri biraz mazur görülmeye değer bulmuyorlarsa yanılıyorum demektir." Zaman baskısı –ki bu aynı zamanda bir uyuşturucudur– duygusu onda çok canlıdır.

Üstelik, "tarih, olmuş şeylerin öyküsü, gazete ise sadece bunlar üzerine bir söylentidir" diye ekler. Bu da, alçakgönüllülüğü biraz ileri götürmektir. Sıcağı sıcağına olaylarda bile, basının olası olanla garip olan arasındaki farkı gösterebileceğinden umut kesilmemelidir.

Üstelik, "tarih her zaman gerçeği söylemekle yükümlüdür, [gazete], sadece yalan söylemeyi engellese yeter" diyor Renaudot. Bu hedef biraz karışık; gerçeği söylemeden yalan söylemek nasıl engellenir?

Bu bizi, –ikinci güçlü duygu olan– tedirginliğe götürüyor; u duygu zamanın gazetecilerinin çoğunun mesleklerine yakaşımlarında göze çarpar: Halkı aldatmak değil, ona fazla şey öylemek korkusu. Ülkesindeki basını demirden bir yumruk alnda tuttuğunu gördüğümüz İngiltere Kralı II. Charles'ın gazeecilerinden biri, 1665'e doğru şöyle yazıyordu: "Basın, kitleleri, stlerinin hareketleri ve projeleri ile fazla içli dışlı yapar." Hep üregelen bir tartışma. Yönetmek, aydınlanmış bir halkla mı, oksa cehalet içinde tutulan, efsane ve cemiyet haberleriyle yalanan bir halkla mı daha kolaydır? Aslında, o dönemde, yöeticilerin çoğu, az veya çok inanarak ikinci şıkkı seçiyorlardı.

Yine de, XVII. yüzyıldan beri, özgür basın tarafından taşıan gerçeğin erdemlerine duyulan büyük bir güvenin, inançla üçlenen bir güvenin ifadesi ile karşılaşıyoruz: Sonuçta, gerçein akışının önüne geçilemez. Renaudot'nun dediği gibi, bu ...ticareti hiçbir zaman yasaklanamamış bir maldır"; başka bir eyişle, tüm engelleri yıkan bir mal.

Bu meslekte kesinlik her zaman zor olmuştur; bunun için u bölümü *La Muze historique*'in yazarı, neşeli Loret'den son bir lıntıyla kapatabiliriz. Loret tekzibin de mucididir, bu dört diede olduğu gibi:

Son haberlerimde,
Bay Brouzelle'in öldüğünü yazdım,
Bildiriyorum bugün haksız olduğumu,
Onun ne öldüğünü, ne de gömüldüğünü.

II. BÖLÜM:
XVIII. YÜZYIL: İNGİLTERE'NİN GÖRKEMİ

Basının XVIII. yüzyılda yaşadığı belirgin gelişme, Aydınlanma Çağı ve felsefi düşünce biçiminin gelişimiyle doğrudan –ve dolayısıyla karmaşık– bir ilişki içindedir. Bu, gazetelerin, "*mercure*"lerin, her türden süreli yayının ilk atılım dönemi, gazetenin Avrupalı seçkinlerin alışkanlıkları arasına girdiği ve onlar için vazgeçilmez olduğu dönemdir.

Pierre Bayle, 1700'de şöyle yazar: "*Mercure*'lerin ve bu ismi hak eden eserlerin sayısı o kadar çoğaldı ki, artık bunların tarihini yazmanın zamanıdır." Daha o zamandan, bir basın tarihi istiyordu! Ama "dördüncü güç" ifadesi ancak XVIII. yüzyılın sonuda ortaya çıktı. Bu ifade ilk kez, Fransız Devrimi'nin ünlü düşmanı, bu konuda bugün dahi ününü koruyan *Reflections*'ı (Düşünceler) yayımlayan, İngiliz politika yazarı Burke tarafından kullanılmıştır.

Bu yüzyılı baştan sona ele aldığımızda, basının, özgürlüğünü ve yaşam alanını büyük kavgalarla kazandığı Britanya adalarıyla, diğer yandan, en ileri ülkelerinde bile geri kaldığı "kıta" arasındaki çelişki dikkatimizi çeker. Yani Büyük Britanya, Avrupa'nın diğer yerlerinde giderek aynı avantajları elde etmek için mücadele verecek herkese, hem ahlaki, hem siyasi, hem de iktisadi açıdan, kelimenin çeşitli anlamlarıyla, bir model oluşturmaktadır.

İNGİLİZ ATILIMI

İngiltere'nin özellikli durumunun çıkış noktası *Licensing Act*'ın –yani önceden alınan izinlerin–, Stuart'ların dönüşünden otuz yıl kadar sonra, 1695'te yürürlükten kaldırılmasıdır. Kuşkusuz, bu karar, tüm olası baskı silahlarını ortadan kaldırmamakla birlikte, yine de kesin bir ilerlemenin göstergesidir. İşte böylece –o büyük anı selamlayalım–, Büyük Britanya, Batı dünyasının ilk günlük gazetesinin doğuşuna tanık olur: 1702'den 1735'e kadar çıkacak olan *Daily Currant*.

Neden bu ilerleme? Üç önemli neden, Fransa'da ve Germen ülkelerinde aynı biçimde yaşanmayan, elverişli üç unsur ayırt edebiliriz. Öncelikle, iki partiyi, Whig'ler ve Tory'leri* karşı karşıya getiren siyasi mücadelelerin sertliği; diğer yandan, ne boyutlarıyla, ne merakıyla, ne de kültürüyle, başka yerde eşi olmayan bir kitlenin varlığı; ve son olarak, uzun zaman tüm Avrupa için başvuru kaynağı olacak üstün yeteneklerin gelişmesi.

Siyasi olarak, her ne kadar liberaller ve muhafazakârlar, halk karşısında büyük bir güvensizlik ve sistemin olası demokratikleşmesi önünde belirgin bir kapalılık sergilemek konusunda birleşiyorlarsa da, her biri muhalefetteyken (İngiltere o dönemde iktidarın sırayla el değiştirdiği tek Avrupa ülkesiydi), ifade özgürlüğünü savunma ve yüceltme eğilimi gösteriyordu. Dolayısıyla gazeteler, bazen birinden bazen de diğerinden destek alarak, dilediklerini basmak konusunda özgürlük alanlarını genişletmeyi başardılar. Diğer yandan, buna tepki olarak, genellikle iktidardaki yöneticiler karşısında şiddetli bir saldırganlık sergileyen mücadele basınına rakip bir ahlakçı basın ortaya çıktı.

Whig gazetecilerden iki öncü, Richard Steele ve Joseph Addison, bu yeni basını en parlak durumuna taşıdılar; özellik-

* Whig: İngiltere'de, 1680'lerden itibaren kralın iktidarının sınırlandırılarak parlamentoya daha fazla güç verilmesini arzulayan siyasi grup. 1868'den beri "Liberaller" olarak adlandırılmaktadır.
Tory: İngiltere'de, 1680'den sonra II. Charles'ın yerine Katolik bir kralın geçmesini savunan, ama sonraları Anglikan monarşiyi destekleyen siyasi grup. 1832'den bu yana kendilerini "Muhafazakârlar" olarak adlandırmaktadırlar. (Ç.N.)

le, 1709'da çıkardıkları *Tatler* (Geveze) adındaki ünlü dergiyle. "Geveze" herkesin serbestçe konuşabildiği bir yerdir; kuşkusuz, olası bir aşırıya kaçma halinde alacakları eleştirilere karşı bir koruma olarak, önce kendi kendileriyle alay etmeleri onları farklı kılmaktadır.

Tatler'ı, 1711'de, *Spectator* (İzleyici) izledi. Bu kez, o dönem için olağanüstü bir tiraja ulaşan (3 000 nüsha) bir günlük gazete söz konusuydu. Steele ve Addison, farklı kişiliklerin, sanat, edebiyat ve siyaset gündemi üzerine izlenimlerini ve yorumlarını paylaşmaya gelecekleri bir Londra kulübü hayal etmişlerdi: Taşralı zengin bir aristokrat, İngiltere'de bir toplumsal arketip olarak kalan Sir Roger de Coverley, bir hukukçu, bir tüccar, emekli bir subay; hepsi, adeta bugünkü İskandinav ülkelerinde, bir akşam yemeğine katılanlar arasından, dönüşte arabayı kullanabilmesi için bir damla bile alkol almamak üzere seçilen biri kadar sessiz ve soğuk bir kişilik etrafında toplanacaklardı; bu, gazeteye de adını veren ve hareketsizliği ile, kulüp üyelerinin coşkusu karşısında dikkati, zamanı, sürekliliği simgeleyen "seyirci"ydi. Aklı başında ve sessiz, insanları incelemeyi ve onları "gevezelik"leri ötesinde, bir ciddiyete zorlamayı bilen bir kişilik.

Bu edebi yöntem, basının bu ülkede, özellikle Londra'da bulduğu okuyucu kitlesinin özgün doğasını iyice açığa çıkarıyor –ki bu, basının yaygınlaşmasına elverişli ikinci unsurdur. Bu kitle, XVII. yüzyılın siyasi çalkantılarıyla şekillenmiş; Büyük Britanya'nın XVII. ve özellikle XVIII. yüzyılda yaptığı ekonomik atılımla ilerlemişti. İngiltere'de okuryazar olmayanların sayısı, Kıta Avrupa'sına göre çok daha azdı. Hatta bu sayı, bugün okuryazarlığı XIX. yüzyılın getirdiğini düşünürken sandığımızdan da daha azdı. Şehirli orta sınıf, hatta halk sınıfları, gazeteleri yüksek sesle okumak ve yorumlamak için kahvelerde toplanma gibi, gezginleri her zaman şaşırtan bir alışkanlığa sahiptiler: Burada, sözlü uygarlık ile yazılı uygarlık arasındaki birleşme noktasında bulunuyoruz.

"Okuma salonları" işte bu yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu salonlara ufak bir ücret karşılığı abone olunabiliyor ve maddi nedenlerle satın alınamayan gazeteler böylelikle okunabiliyordu.

Montesquieu, İngiltere seyahati sırasında, şaşkınlıkla, bir kiremit işçisinin kendisine gazete getirttiğini yazar: Böyle bir şey, ona göre Fransa'da hayal bile edilemezdi. Dahası İngiltere'de, polemiklere karşı duyulan çok yaygın, tutkulu eğilim, meraklarını kamçılıyordu.

İngiliz basınının üçüncü kozunu, ona hizmet ederek ve ondan yararlanarak ortaya çıkan özgün yetenekler oluşturmaktadır. Edebiyat alanındaki saygınlıkla basın alanındaki saygınlık arasında bir örtüşme vardı. Tanınmış kişiler hem kitap yayınına hem de gazetelerdeki makalelere ağırlıklarını koymuşlardı: Bunun Fransa'da, uzun süre, çok başka şekilde geliştiğini göreceğiz.

Richard Steele ve Joseph Addison'dan daha önce de söz ettim. Biri düşünmeden hareket eden ve sevecen, diğeri ise inançlarından ödün vermemeyi ve aynı zamanda büyüklerin gizli desteğini sağlamayı bilen, ciddi ve becerikli. Addison edebiyata, –Fransa'da, XIV. Louis iktidarının sonlarında savaşa gidip, başarıyla geri döndükten sonra adına yazılan şarkıyla tanınan– Marlborough Dükü'ne yazdığı sıcak bir övgüyle girdi. Dük de onun aşırılıklarını, hoşgörülü anlayışıyla koruyordu.

Ama en ünlü iki isim Daniel Defoe ve Jonathan Swift'tir. İlki *Robinson Crusoe*'nun (1719), ikincisi *Gulliver'in Seyahatleri*'nin (1726) yazarıdır. Bu iki kitabın da yazgıları ilginçtir. Keskindiler, yazıldıkları dönemde fazlasıyla siyasi bir içeriğe sahiptiler, ama daha sonra gitgide, birer çocuk kitabı oluncaya kadar kısaltılarak, siyasi içeriklerinden arındırılarak, daraltılarak yavanlaştılar, Beyaz Kitaplık'tan, Pembe olmasa bile Yeşil Kitaplık'a düştüler.

Swift sadık bir Tory'ydi, 1710'da kurulan *Examiner*'la muhafazakâr basının ünlü isimlerinden biri olmuştu. *Gulliver*'in yazarı, esinini ve kaleminin gücünü acı bir karamsarlığa bulayarak, tüm insanlığın ve özellikle de siyasi kişiliklerin üzerine akıtıyordu. İngiltere üzerine bu kadar sert sözler çok az kalemden çıkmıştır ki, bunlar tek başlarına Manş ötesinde ulaşılan özgürlük derecesinin kanıtıdır. Kitabın ikinci bölümünde (Gulliver Lilliputlulardan ayrıldıktan sonra devler ülkesine geldiğinde), Brobdingnag Kralı İngilizler hakkında şöyle yazar: "Bu,

doğanın, yeryüzünde sürünmeye terk ettiği için asla üzüntü duymadığı iğrenç küçük böceklerin en zararlı türüdür." Swift, kınanan uygulamaları onaylıyormuş gibi görünmeye ve ardından bunları en saçma uçlarına kadar itmeye dayanan retorik yöntemini uyguluyordu. Örneğin, *A Modest Proposal*'da (Alçakgönüllü Bir Öneri), İrlanda'nın fakir küçük çocuklarını İngiltere'nin zengin efendilerine yedirme önerisini nasıl bir soğukkanlılıkla getirdiğini biliyoruz. Açıklaması, acımasız bir mantığa dayanmaktaydı: Bundan herkesin, hem artık çocukları beslemek zorunda kalmayacak anne-babaların, hem de onları yetiştirmek zorunda kalmayacak zengin efendilerin nasıl çıkar sağlayacağını gösteriyordu.

Bir de Junius imzasıyla yazan bir başka ünlü gazeteciden söz edelim. Junius, üç yılda, 1769-1772 arasında, *The Public Advertiser*'da liberalleri Tory'lere karşı savunmak için yazdığı "Mektuplar"la çok büyük bir saygınlık kazanır. Sadece 38 mektup yayınlar, ama bunlar, çağdaşlarını şaşkına çeviren ve İngiliz gazeteciliğinin seviyesini tümüyle yükseltmeye katkıda bulunan bir heyecan, ağırlık ve etkinliktedir. Bugün bile Junius'un kim olduğunu kesin olarak bilmiyoruz: Onda anonim olma özelliklerini, uzun süre takma isimler altında az çok saklamayı başaran tüm gazetecilerin atasını buluyoruz.

ENGELLER: BASKI, RÜŞVET, VERGİ

İşte İngiliz basınının ilerlemesini açıklayan üç unsur. İngiliz basını karşılaştığı ciddi engelleri sarsmayı başarmıştı: Adli kovuşturmalar, rüşvet, vergiler. Bu, üzerinde durulması gereken bir konudur, çünkü ileride, öteki ülkeler için örnek oluşturacaktır.

İlk olarak adli kovuşturmalardan söz edelim. Yüzyıl boyunca, basın suçlarını yargılamakla yükümlü mahkemelere ilişkin bir tartışma sürüp gitti. Çünkü bütün ülkelerde, halk jürisinin profesyonel yargıçlara göre daha bağışlayıcı olduğu bir alandı bu. 1770'te, İngiliz adalet sisteminin başında bulunan "Chief Justice" (Baş Yargıç) Lord Mansfield, *"libel"* (iftira) du-

ruşması diye anılan tüm duruşmalarda jürinin rolünün sınır-anması ilkesini getirir: Jüri sadece suçlanan metnin gerçekten sanık tarafından yayımlanıp yayımlanmadığını doğrulayacak-ır. Daha sonra bir iftira olup olmadığına karar vermek ve ceza-andırmak, –her zaman daha az bağışlayıcı olan– yargıçlara bı-akılacaktır.

Gerçekten, İngiliz basını şaşırtıcı cezalarla dikkati çekmek-edir. Böylelikle krallık, her seferinde, tıpayı suya ittiği izleni-imi verebilmekte, ama su, her seferinde daha da şiddetli fış-kırmaktaydı. Hiçbir baskı gücü, –inişli çıkışlı da olsa– ilerleme-yi engellemeyi başaramadı. Yine de, cezalar ağırdı: Hapis, para cezaları ve hatta *pilori*.* Daniel Defoe da 1703'te bu küçültücü cezayı çekmişti.

Fransa'da, en ünlü *pilori* Paris halinde bulunuyordu: Bu, küçük bir kule altına kurulmuş, kendi etrafında yavaşça dönen demirden bir çember sisteminden oluşan bir araçtı ve bunun içinde bulunan hükümlü, başını ve iki elini bir delikten geçir-mek zorundaydı. Bu makine, teşhir edilen hükümlünün ne ka-dar aşağılık olduğunu halka göstermek ve halkın onu hor gör-mesini sağlamak amacıyla yapılmıştı. Ama, Londra'da halkın, bu zavallıya tükürmek ve hakaret etmek şöyle dursun, onu al-kışladığı, kutladığı ve yücelttiği sıkça görülüyordu. Daniel De-foe'nun 1703'teki mutlu hikâyesi de böyledir: Bu, İngiltere'de basına karşı duyarlılığın gelişimi açısından önemli bir tarihtir.

Hükümetlerin saldırganlığına bir başka örnek de gazete-lerin bazı sayılarının yakılmasıydı (François Truffaut'nun *Fah-renheit 451* filminde beyaz perdeye yansıyan korkunç bir ayin gibi gerçekleştirilen bu uygulamayla XX. yüzyılda, özellikle Naziler döneminde, tekrar karşılaşacağız). En ünlü vaka, *North Briton*'ın 45. sayısınınkidir. *North Briton*, Whig Başbakan Willi-am Pitt'in (yüzyıl sonunda karşılaşacağımız William Pitt'in ba-bası) yakın arkadaşı gazeteci Wilkes tarafından yayımlanıyor-du. Pitt 1762'de devrildiğinde, kendisi de milletvekili olan Wil-kes, şiddetle onu savunmaya girişti. Öyle ki, Kasım 1763'te Tory Başbakan Lord North, Avam Kamarası'nın gazetenin ilgi-

* *Pilori*: Eskiden suçluların halka gösterilmek için bağlandığı bir tür direk. (Yay. N.)

li sayısını toplatmasını ve yargıya Wilkes'i takip hakkını tanımasını sağladı.

İşte hikâye asıl burada ilginç olmaya başlıyor. Wilkes bir parlamenterdir. Dolayısıyla çalışma arkadaşları, onun milletvekili olarak değil de gazeteci olarak muamele görmesini sağlamak için dokunulmazlığını kaldırmak zorundadırlar. Sonra olanlar ise çok anlamlı: 45. sayının tüm nüshaları açık havada törenle yakılmak üzere getirtilir. Halk toplanır, celladın görevini yapmasını engeller ve bir zafer yaşayan Wilkes'e Avam Kamarası'na kadar eşlik eder. Bu olayın etkisi öyle güçlüdür ki, parlamento bir daha gazeteleri yakmaya asla cesaret edemeyecektir. Tabii, Wilkes dört yıl boyunca Fransa'da sürgünde yaşamak zorunda kalır (ayrıca, orada da devrim öncesi basını üzerinde çok etkisi olmuştur), ama yirmi yıl sonra, 1782'de, parlamentonun onu mahkûm eden kararının Avam Kamarası kayıtlarından silinmesini sağlayacaktır.

Bu yüzyıllık savaş, 1792'de, tarihsel açıdan *Licensing Act*'ın yüz yıl önce yürürlükten kaldırılması kadar önemli olan *Libel Act*'la son buldu. Bu "Mansfield sistemi"nin de sonuydu. Artık, jüri iftira olup olmadığı hakkında karar verme yetkisine sahip olacaktı: İngiliz basınının, ileride tekrar değineceğimiz, XIX. yüzyıldaki görkemli yükselişinin nedenlerinden biri de budur.

Aşılması gereken ikinci engel rüşvetti. Büyük Britanya, basın özgürlüğünü icat ederken, aynı zamanda parayla satın alınabilen yazarlar da icat etmişti: III. George zamanında yirmi yıldan fazla, 1721'den 1742'ye kadar başbakanlık yapan Whig Walpole tarafından bol bol para dağıtılmıştı. Walpole'un devrilmesinden sonra açılan bir soruşturma, iktidarının son on yılında, sadece hakkında olumlu yazılar çıkmasını sağlamak için 50 000 sterlin harcadığını ortaya çıkardı.

Üçüncü engel: Vergi. Hükümet, mahkemelere bıraktığı parayı, vergi dairesi aracılığıyla telafi etmek için çaba harcıyordu. 1712'de çıkarılan, 1724, 1756 ve 1775'te de ağırlaştırılan damga vergisini icat eden Büyük Britanya'dır. Burada yine, daha önce de sözünü ettiğimiz tartışmaya varmış oluyoruz: Halkın okuması, istenen bir şey midir, değil midir? Halk tabakalarının siyasal ve toplumsal yaşamın ayrıntılarından haberdar olmaları,

bir ülkenin dengesi için sağlıklı mıdır? Politikacıların çoğunluğu öyle düşünmüyordu, ancak diğer tarafta halk "bilgi vergisi"ne öfkeyle karşı çıkıyordu.

Addison şöyle yazıyor: "Hakkımda, felsefeyi, araştırma kurullarından ve kütüphanelerden, okullardan ve kolejlerden çıkarıp kulüplere ve toplantı salonlarına, çay masalarına ve kahvelere taşıdığımın söylenmesi tek tutkum olacak." Daha 1712'de, Londra'daki on gazetenin toplam günlük tirajı 44 000'e ulaşmıştı ki, bu rakam başka hiçbir yerde eşine rastlanmayacak kadar yüksektir.

AVAM KAMARASI: HALKA AÇIK OTURUMLAR

Birkaç on yıl süren bu çatışma, Avam Kamarası'nın oturumlarının halka açılması sorunuyla açığa çıktı.

Bugün bize özünde demokrasi kavramına bağlı bir kavram gibi görünen şey, tartışmaların kamuya açılması konusuydu. Yine de, halkın temsilcilerini karşı karşıya getiren bu konuda, Büyük Britanya'nın ikna olması için bütün XVIII. yüzyıl boyunca beklemek gerekti. Başlangıçta, parlamento, görüşmelerin ve oylamaların gizliliğini şiddetle korumak istiyordu. Tarafların konuşmalarında ve oylamalarda aldıkları tavırlar üzerine fazla ayrıntılı bir inceleme, parlamenterlerin nasıl satın alındığını ve oylarının nasıl açık artırmaya çıktığını ortaya çıkarma riski taşıyordu...

Uzun süre, oturumlar kamuya açık olmadığından, basına verilen raporlar çok kısaydı. Konuşmacılar da, doğal olarak konuşmalarını süsleme ve eleştirileri ya da olası başarısızlıklarını gizleme eğilimiyle, kendi istedikleri şeyleri iletiyorlardı. Dolayısıyla, gazeteler Avam Kamarası'ndaki tartışmaların kamuya açılması konusunu bir tartışma aracı gibi kullanmaya karar verdiler. Böylelikle, okuyucularının belirgin merakına cevap verecekler ve yeni okuyucular kazanacaklardı.

İşte, yarım yüzyıl süren bu çatışmadan birkaç anlamlı öykü:

1720: Bir milletvekilinin kendisine aktardığı tartışmalarla

ilgili, oldukça eleştirel bir tonda yazı yazan gazeteci Mist, *pilori*, para cezası ve hapisle cezalandırıldı: Tüm cezalar bir arada...

1722: Bu olayın ardından, Avam Kamarası oturumlar üzerine yazı yazma yasağını, karşı gelenleri en korkunç cezalarla tehdit ederek, yeniledi.

1727: Edward Cave adında bir başka gazeteci de, farklı parlamenterlerden edindiği haberleri derleyerek ayrıntılı raporlar yazıyordu. Uyarı alınca, Avam Kamarası'ndaki tartışmaları aktarmamaya karar verdi. Ama, "Lilliput Senatosu"nda olup bitenleri anlatacaktı (bu, *Gulliver'in Seyahatleri*'nin yayımlanmasından birkaç yıl sonraydı). Başrol oyuncuları için de, anlaşılması hiç de güç olmayan takma isimler seçti: Walpole Walelup oldu, vs. Bu alaycı yöntemin geleceği, bilindiği gibi, parlak olacaktı.

Son baskı çabası 1771 tarihlidir. Otoriter ve iktidarı şahsında birleştiren bir yönetim uygulayan Kral III. George, Başbakan Lord North'a gazetelerde tartışmaların yayınlanması ile ilgili olarak şöyle yazar: "Bu garip ve yasalara aykırı yönteme son vermek gereklidir." Gazeteci William Woodfall'un iki yıldır *Morning Chronicle and London Adviser*'da ayrıntılı raporlar yazdığını söylememiz gerek. Bunu nasıl yapıyordu? Kuşkusuz, tartışmaları izliyordu, ama hiçbir şey yazma hakkı olmadan. Yine de, olağanüstü hafızası sayesinde, evine döndükten sonra konunun esasını yazabiliyordu ve bundan öyle kesin bir sadakatle sonuçlar çıkarıyordu ki, hoşnutsuz parlamenterler bile ona ciddi hatalar yaptığı eleştirisini getiremiyorlardı.

III. George'un bu son denemesi tam bir fiyaskoydu. Tartışmalarla ilgili bir yazı yazdıktan sonra hapsedilen bir gazeteci, Londra belediye başkanı lordun müdahalesiyle serbest bırakıldı ve çok büyük bir kalabalık onu zafer kortejiyle karşıladı. Savaş kazanılmıştı.

İşte İngiliz modeli böyledir. Mücadelenin sertliği gibi alınan sonuçlar da, XVIII. yüzyılda yayın öncesi sansürün her yerde hâkim olmaya devam ettiği Kıta Avrupa'sıyla zıtlıklar içeriyordu.

GECİKEN AVUSTURYA VE ALMANYA

Avusturya'da ve Alman prensliklerinde ise, basına kurundan bir elbise giydirilmişti. Alman prensleri her yerde basın ağzına kilit vuran fermanları çoğaltıyorlardı. 1726'da, Saksonya-Weimar Dükü tebasının "ahkâm kesmesini" istemediğini açıklayarak, bir yayına izin vermeyi reddetti. Saksonya Elektörü ve Polonya Kralı II. August, gazetelerdeki "yalanlar ve boş revezelikler"den yakınıyordu. Tüm özgür ifade isteklerini basın altında tutan bu prenslerin başında ise (1713'ten 1740'a kadar hüküm süren) "Çavuş-Kral", Prusya Kralı I. Friedrich Wilhelm geliyordu. Kral medeni yaşam hakkında tamamen askeri bir anlayış geliştirmişti. Krallığında, kendisinin atayacağı memurlar tarafından yayımlanacak iki gazete dışında, hiç gazete olmamasına karar vermişti: Kraliyet fermanlarını duyuracak bir resmi gazete ve sadece kralın belirleyeceği kitaplardan, kralın seçtiği üslupta söz edecek bir edebi gazete. Sonuç beklendiği gibi oldu: Bu tatsız ve sıkıcı gazeteler tüm Almanya ve Avusturya'da sıradan bir başarı elde ettiler ve tirajları çok düşük kaldı.

Aydın despot, filozofların dostu Büyük Friedrich'in (II. Friedrich) durumu daha ilginçtir. Onun basın anlayışı babasınkine göre daha az kabaydı. Çavuş-Kral'ın fazla korkak olduğunu ve gazetelerin daha iyi kullanılabileceğini düşünüyordu. Günümüzde yanlış bilgilendirme diye adlandırabileceğimiz şeyi sevinçle uyguladı.

II. Friedrich, Prusya ve İngiltere'yi, Fransa, Avusturya, Rusya, İsveç ve diğer Alman prenslikleriyle karşı karşıya getiren Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sırasında, kasıtlı olarak düşmanlarını yanlış haberlere boğmak için gazeteleri kullandı. Örneğin, 1759'da, soğukkanlılıkla, papanın onun propagandasını yapan sahte bir bildirisini yayımladı. Bu savaşların bitiminden sonra, 1767'de, başkenti Berlin'de yalandan bir yeni savaş söylentisinin dolaştığını öğrendi –bu, halk için hiç de iyi değildi. Söylentilerin başka yöne kaydırılması gerektiğine karar verdi, ve parayla tuttuğu gazetecilerini çağırtarak, onlara Potsdam yakınlarında pek çok yaralanma ve maddi zarara yol açan kor-

kunç bir dolu fırtınası olduğunu yazmalarını emretti. Bunun hemen ardından, kırmızı yakutlu karayılan kadar hayal ürünü olan bu felaketin ayrıntılarını araştırmaya başlayan Berlinliler, eski endişelerini unuttular. Krala da, tebaasını bu kadar ustaca kandırmış olmaktan sevinç duymak düştü...

FRANSA: GAZETECİLERE KARŞI FİLOZOFLAR

Fransa'nın durumu daha karmaşıktır, ama genelinde, 1740-1750 yıllarından itibaren gelişen İngiliz özentisine rağmen, o da Büyük Britanya'nın gerisindedir. İngiltere'deki anlamıyla bir parlamentonun ve sırayla iktidara gelen iki parti arasındaki rekabetin yokluğu, bunda rol oynamıştır. Ama, özellikle belirtmek gerekir ki, siyaset ve edebiyat alanındaki seçkinlerin zihninde, bir yanda kitaplar ve diğer yanda da süreli yayınlar arasında yapılan ayrım, Manş ötesindekine göre daha güçlüydü. Filozofların düşüncesini aydınlatan ve geliştiren, genellikle gazeteler değil, kitaplardı. Filozoflar bir araya geldiklerinde bir gazete ya da dergi çıkarmayı değil, daha çok *Encyclopédie*'yi (Ansiklopedi) düşünüyorlardı. "Basın özgürlüğü"nden söz ettiklerinde, gazetelerin değil kitapların ve her türden kitapçıkların özgürlüğünü anlıyorlardı. Zaten genellikle, gazetelere karşı oldukça düşmandılar. Diğer taraftan, en parlak gazeteciler de, uzun süre, özellikle filozoflarla atışarak ün kazanmışlardı. Kuşkusuz, daha çok özgürlük talep etmek için nesnel bir ittifak da doğmuştur, ama bu artan özgürlük, gazetecilerle filozofları karşı karşıya getiren şiddetli çatışmalarda kullanılmıştır. Fréron ve Voltaire'in taraf olduğu kavgalar ünlüdür. Georges Weill, ünlü kitabında, filozoflarca gazetelere yöneltilmiş birçok acı eleştiriyi yayınlamıştı. İşte en ünlüleri Voltaire, Diderot, Rousseau ve Montesquieu'den alınmış birkaç örnek:

Voltaire gazetelerden nefret ediyor ve sadece, Renaudot'nun *La Gazette*'inin ya da *Journal des savants*'ın geleneğini sürdüren resmi gazetelere bir *satisfecit* [onay] vermeyi kabul ediyordu. Fransa'nın resmi gazeteleri "kendilerini hiçbir zaman dedikoduculukla lekelemediler ve her zaman oldukça düzgün

yazıldılar," diyordu *Encyclopédie*'nin "Gazete" maddesinde. 'Ama yabancı gazeteler için bu böyle değildir. Londra gazeteeri, sarayınkiler hariç, genellikle bu milletin özgürlüğünün izin verdiği densizliklerle doludur." Kısa süre sonra, düşüncelerini öyle açıkladı Voltaire: "Basın, toplumun belalarından biri ve layanılmaz bir eşkıyalık haline geldi." Kalıcı yazılar yazan bir yazarın, aşağıladığı bir alay gazeteci karşısındaki küçümseyici ibiri. Onların hem densizliklerini hem hafifliklerini suçlamakaydı: Basın hiçbir zaman aklı başında bir kitabın asaletine eriemeyecekti.

Diderot'nun *Encyclopédie*'deki sözleri de aynı üsluptadır: 'Tüm bu gazeteler, cahillerin yemi, okumadan konuşmak ve karar vermek isteyenlerin kaynağı, çalışanların belası ve tiksinisidir. Bunlar hiçbir zaman iyi düşünülmüş iyi bir satır üretmeliler, ne de kötü bir yazarın kötü bir eser vermesini engellediler." "Gazeteci" maddesinde, aynı Diderot suçlar: "Şu anda Fransa'da bir dolu gazetemiz var. İyi bir kitap konusunda açıkamalar yapmayı iyi bir satır yazmaktan daha kolay buldular ve pek çok kısır zihin bu alana yöneldi." Böylece, filozoflar ve özde gazeteciler arasında bir hiyerarşi olduğunu savunmaya alışıyordu Diderot.

Rousseau'ya gelince, onun ruhu daha üzüntülüydü; eleştiileri ise daha iğneliydi. 1755'te, bir gazete çıkarttığını yeni öğrendiği Cenevre'deki bir arkadaşına şöyle yazdı: "Demek ki siz de, Baylar, 'süreli' yazarlar oldunuz. Projenizin bana, size olduğu kadar eğlenceli gelmediğini itiraf ediyorum; büyük anıtlar dikmek için yaratılmış adamların malzeme taşımakla, mimarların el işçisi olmakla yetindiklerini görmekten üzüntü duyuyorum. Süreli bir kitap nedir? Değersiz ve faydasız, kalıcı olmayan bir eser. Kültürlü kişiler tarafından dikkate değer bulunmayan ve küçümsenen bu kitaplar, kadınlara ve aptallara bilgiden yoksun bir gurur vermeye yarar; yazgıları, sabah tuvalet masasının üzerinde parladıktan sonra, akşam gardrobun içinde ölmektir."

Son olarak, işte Montesquieu, *Lettres persanes*'da (İran Mektupları) kahramanı Uzbec'in ağzından şöyle diyor: "Bizim İran'da bilmediğimiz ve burada çok moda olduğunu sandığım

bir çeşit kitap var: Gazeteler. Bunları okurken, tembelliğin ruhu okşanıyor."

Rahip Galiani'nin Madame d'Épinay'ye söylediği şu sözlerle bitirelim: "Tanrı sizi, fermanla getirilen basın özgürlüğünden korusun! Bir milleti kabalaştırmaya, zevki öldürmeye, dili yozlaştırmaya, hiçbir şey daha fazla katkıda bulunamaz."

Diğer yanda, karşılıklı eleştirilerin birbirine eklenerek artmasıyla, gazetecilerin çoğunun da filozoflara düşman olması şaşırtıcı değildir.

FRÉRON VE LINGUET

Bu konuda birkaç örnek çok ünlüdür. En başta, Élie-Jean Fréron. Fréron, 1735'te *Le Nouvelliste du Parnasse*'ı, ardından da filozoflara hayatı zorlaştıran *Observations sur les écrits modernes*'i çıkartan Desfontaines adında bir rahibin öğrencisidir. Yaratıcı, özgür, tutkulu bir imgelemi vardır. 1754'ten 1776'ya kadar başarıyla yayımladığı *Année littéraire*'inde, tüm filozof milletini öfkeden deliye çevirir. Kendisini, açık açık geleneğin koruyucusu olarak tanıtmıştır.

Fréron, aykırı düşüncelere karşı apaçık bir tutkuyla, yenilikçilere karşı yolsuzlukları savundu. (Bu bize, bir toplumun, dağınık tatminlere yol açarak sonunda bir çeşit harç oluşturan pek çok küçük yolsuzluk üzerine kurulu olduğunu ileri süren Edgar Faure'u düşündürüyor.) "Yenilikçiler haksızdır, yolsuzlukları savunmak gerekir," diye açıklıyordu Fréron. "Yolsuzluklar, eski bir geleneğin sonucunda, o kadar çok ayrıntıya bağlıdır, işlerin gidişiyle o kadar karışmıştır, yani tek kelimeyle, kökleri öyle derin ve öyle yayılmıştır ki, büyük bir bunalım yaratmadan onlara dokunmak mümkün değildir."

Aynı düşünceye, Fransız Devrimi'ne düşman pek çok muhafazakârda da rastlıyoruz. Rivarol de, kuşkusuz eleştirilebilir ama alışık olduğumuz bazı durumları, bizi eskisinden de kötüye götürecek bunalımlar pahasına ortadan kaldırmaktansa, hoş görmenin daha iyi olduğunu belirtiyordu. Buna karşılık, Voltaire'in, "Rahip Desfontaines'in kadavrasından çıkmış bir böcek"

diye tanımladığı Fréron için beslediği kini de biliyoruz. İşte ona yazdığı ünlü dörtlük:

Geçen gün, bir vadinin kıyısında,
Jean Fréron'u bir yılan ısırdı.
Ne oldu biliyor musunuz?
Yılanın canı çıktı...

Ne kadar basın özgürlüğünün savunucusu olmak isterse istesin, Voltaire'in 1749'da polis müdüründen Fréron'a daha ölçülü olmayı emretmesini ve gerekirse onu Bicêtre hapisanesine kapatmasını istemekten çekinmemesi de bundandır. Daha sonra, 1760'ta, *L'Écossaise* piyesinde Frélon adını verdiği bir kişilik sahneye koyarak bu kampanyasına devam eder: Şeffaf bir aktarım...

Değerlendirmedeki bu eşitsizlik konusunda, 1750'den itibaren Kraliyet Kitabevi'nin müdürü olan ve Aydınlanma düşüncesinin yayılmasına, beğendiği yazarların özgürlük alanını genişletebilmek için, sarayda ve şehirde kendini gösteren tüm karmaşık güçlerle ustaca mücadele ederek katkıda bulunan Malesherbes'in gazetelere karşı çok daha az anlayışlı ve hoşgörülü olması anlamlıdır. Örneğin, bir dönem Fréron'un, gazetesinde *L'Écossaise*'e cevap vermesini yasaklamıştır.

Yazar oldukları kadar maceraperest de olan gazetecilerin bu durumunu oldukça iyi yansıtan bir başka kişiliğe daha atıfta bulunabiliriz: Bir sonraki kuşaktan Simon Linguet. Onun hayatı önemli bir filme konu olabilirdi.

Bu adam gerçekten çarpıcı bir kişiliğe sahiptir. Beauvais Koleji'nde müdür yardımcısı olan bir Jansenistin (Fransız Devrimi'ne pek çok önemli isim kazandırmış şu orta sınıf eğitimci ve memurlarının iyi bir temsilcisi) oğludur. Fakirdir ve iyi yetişmiştir. Bu kategoriden hırslı bir genç adam için tek çözüm vardır: Çarçabuk büyük bir soylunun hizmetine girmek. O da, birçok aristokratın, örneğin kendisini birkaç defa Polonya'ya götüren Deux-Ponts Dükü'nün sekreterliğini yaparak işe başlar.

Lyon'da yeni bir tür sabun icat eder: İçyağından ve soğuk olarak üretilen bir sabun; fikrini hayata geçirmek için bir imalathane kurar, çok para kazanır, sonra iflas eder. Artık sanayici olarak kalamayacağı için, avukatlığa başlar. Büyük bir başarıyla La Barre Şövalyesi'ni savunur ve bir dizi ünlü dava alır, ama sonunda üslubunun sertliğiyle baroyu öfkelendirir –ve kendini meslekten ihraç edilmiş bulur.

Hayatını başka bir alanda kazanmak için bir gazete yayımlamaya o sıralarda karar verir. Siyasi gazeteciliğe atılır. Ama Paris'te değil, Londra'da; çünkü komşu ülkede, insan yüksek sesle konuşmak ve yerleşik güçleri eleştirmekte daha özgür olabilmektedir. Orada, 1777'de, daha sonra Brüksel'e taşıdığı ve Fransa'ya bin türlü yeraltı kanalından girerek büyük başarı elde eden *Annales politiques, civiles et littéraires*'i kurar.

Bu adam kozmopolittir; pek çok dili konuşmaktadır. Hem meraktan, hem de özgürlüğünü korumak için, durmadan ülkeden ülkeye dolaşır. Paris ondan tedirgin olur; alçakça bir polis hilesiyle oraya getirilir ve yakalanır. İki yıl boyunca hapsedilir. En sevdiği öğrencisi Jacques Mallet du Pan, Linguet'nin öfkesine aldırmadan, *Annales*'i kendi adıyla çıkarmak için bundan istifade eder. Bireysel özgürlükleri savunmakta o kadar çabuk davranan filozoflar, onun parmaklıklar arkasına konmuş olmasından hiç rahatsızlık duymamışlardır. Grimm bu tutuklama hakkında şunları yazar: "M. Linguet'nin yazılarında kabaca hakarete uğramış olan Baro, Akademi, Parlamento ve çok sayıda dürüst insan, onun gözden düşmesinden avuntu duymakta hiç de güçlük çekmeyeceklerdir."

Hapisten çıkar, gazetesini yeniden çıkarmaya başlar, daha tekin bir ortam arayışıyla Avusturya'ya gider. Viyana'da, Linguet'nin yeteneğinin diğer hükümdarları yıpratabileceğinden emin olan II. Joseph tarafından çok iyi karşılanır. Ama Linguet koruyucusuna karşı Brabant isyancıları davasını savunma ihtiyatsızlığını gösterir –çünkü kalemine hiçbir zaman hâkim olamamıştır. II. Joseph bunu hazmedemez. Adamımız gözden düşer ve kovulur.

Linguet kendini Fransız Devrimi sırasında Cordeliers Kulübü üyesi olarak yeniden Fransa'da bulur, milletvekili seçilme-

i başaramaz, Desmoulins ve Robespierre'le birlik olur; sonun-
a "Viyana ve Londra despotlarını övdüğü için" Haziran
794'te giyotinle idam edilir: Yeteneğiyle etkili olduğu kadar,
irdiği polemiklerde haksız olan bu maceraperest için akla yat-
ın bir son. Şayia, öfke ve çelişkilerle dolu bir hayat. Filozoflara
iddetle karşı olsa da, Linguet özgürlük mücadelesini onlarla
irlikte yürütmüş ve, sonuçta, –filozofların tersine– onlarla bir
uç ortaklığı içinde olduğunu hissetmişti.

RANSA'NIN GECİKMESİNDEKİ NEDENLER

Filozofların basına karşı besledikleri kin, Fransa'da süreli
ayın özgürlüğündeki ilerlemelerin yavaşlığını kısmen açıklı-
or. Ama bunu söylerken, sorunu biraz daha ileri götürmekten
aşka bir şey yapmamış oluyoruz. Öyleyse, neden basın daha
anlı değildi ve daha iyi değerlendirilmiyordu?

XVII. yüzyılda karşılaştığımız ve Fransız Devrimi'ne ka-
ar süregelen geleneksel, ayrıcalıklı gazetelerin sahip olduğu
nemi hatırlatmak gerekir: Haftada iki kez çıkan *La Gazette*;
yrıntılı eser incelemelerinde hiç olmadığı kadar ihtiyatlı,
çık ve akademik *Journal des savants*, ve adı artık *Mercure de*
rance olan *Le Mercure*. Tüm bu işletmeler, hükümete bir vergi
demeleri gerekse bile, hâlâ çok kârlıydılar. Fransa'da ilk
ünlük gazetenin yayımlandığını görmek için 1777'yi bekle-
ek gerekecekti (Londra'daki *Daily Currant*'tan 75 yıl sonra):
politikada hiçbir gücü yıpratmamak için bir yılan gibi ihti-
atlı davranan ve yine de birkaç kez yayımı durdurulan *Jour-*
l de Paris.

Bu geleneksel gazeteler, gelecek vaat eden gönüllüleri, ga-
eteciliğin hafif toplarını bastırmaya devam ediyorlardı. Buna,
ransa'nın bu alanda gecikmesine yol açan ikinci bir neden da-
a eklendi: Partiler arası mücadelenin ve bir temsilciler meclisi
ücünün yokluğu. Yüzyılın ilk yarısında, hukuki ifadeyle, sa-
ece basın-yayın özgürlüğü ilerlememekle kalmıyor, baskılar
a ağırlaşma eğilimi gösteriyordu. 1764'te bir ferman, maliye
aresiyle ilgili her türlü yazıyı yasakladı. 1767'de, bir başka

metin, dini konuları işlemeyi yasakladı, bunu yaparken *Mémoires de Trévoux* gibi önemli bir gazeteye de ağır bir darbe indirmiş oldu. Cizvitlerin 1701'den 1782'ye kadar çıkardıkları bu yayın, kendisinden beklenmeyecek kadar liberal bir düşünceyle fikir hareketinde önemli bir rol oynamış, ve Jansenistlerin XVIII. yüzyıl boyunca varlığını sürdürmeyi başaran yayını *Nouvelles ecclésiastiques*'i (1728-1803) eskisinden de büyük bir gizliliğe itmişti: *Nouvelles ecclésiatiques* gizlice mahzenlerde basılıyor, ve XVIII. yüzyıl Fransa'sındaki Jansenist teşkilatların canlılığının kanıtı olan yeraltı kolları tarafından dağıtılıyordu.

Sansürcülük mesleğinin gelişimi de anlamlıdır. Fransa'da, 1751'de, Kraliyet Kitabevi müdürünün emri altında 82 sansürcü bulunuyordu; 1763'te ise 121.

Girişimci Charles-Joseph Panckoucke –Hollanda kökenli, yaratıcı basın adamı–, aydın bir spekülatör olarak, önce 1778'de *Le Mercure*'ü, ardından 1787'de *La Gazette*'i satın aldı; hükümete, kendisine tanınacak ayrıcalığın masraflarını titizlikle ödemeyi ihmal etmeyeceği sözünü vererek, iktidarın hoşgörüsünü kazanmak için büyük özen gösterdi. Bu iki gazete, Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında, kamuoyunu *"isyancılar"* lehine bir müdahaleye hazırlamak isteyen bakan Vergennes'in rüşvetini alarak çok iyi bir duruma geldi.

Böylece, Fransa'da, susturulmuş basının yanında, geleneği devam ettiren bir haber ağının varlığını İngiltere'dekinden daha uzun süre koruması ve *"occasionnel"*lerin ya da "elle çoğaltılan haberler"in, haber toplamaları için yardımcılar çalıştıran, daha sonra da bu haberleri düzene koyarak kâtiplere çoğaltıran küçük ofislerin bolluğu açıklığa kavuşuyor. Bunlar bugünkü "kaynağı gizli haber"lere de benzetilebilir: Büyük gazetelerin kaçırdığı haberlerin, diğerlerinden önce elde edileceği sözü ya da kandırmacası karşılığında oldukça yüklü bir ödeme yapılır. Bunlarla birlikte, alıcılarının da katıldığı toplantılarda herkes tarafından sırayla okunacağı bilinen kişisel mektupların (Madame de Sévigné'yi düşünelim) –tıpkı Cicero'nun zamanındaki gibi– önemli rol oynadığı bir medeniyet de giderek uzaklaşmaya başladı.

AMERİKA'NIN YERİ

Bu bölümü bitirmeden önce, Amerika'nın bağımsızlığının, gelişmekte olan basın özgürlüğü tarihindeki etkisinden de söz etmemiz gerekir.

Jirondenlerin* gelecekteki lideri Brissot, Fransız Devrimi'nden hemen önce, Nisan 1789'da, kısa sürede büyük başarı elde eden *Le Patriote français*'yi çıkardığında, tanıtım yazısında açıklayıcı olan şu satırları yazmıştı: "Tüm Fransızları eğitmek için, broşürlerden başka, sürekli, az masraflı ve onları yormayacak biçimde bir araç bulmak gerek. Bu araç siyasi bir gazete ya da bir *gazette*'tir. [...] Esaretten ya da cehaletten kurtulmaya çalışan kalabalık bir millet için tek eğitim aracı budur. Gazeteler olmadan [işte burası çok önemli], Amerikan Devrimi [...] hiçbir zaman gerçekleşemezdi."

Brissot'nun kendi izlediği yol da anlamlıdır. Fransa'da gelecek yıllarda önemli hiçbir şey olmayacağına inanmış olarak, 1788 yılının başında, servet yapmak ve bir gazete kurmak için Amerika'ya gider. *États généraux*'nun** toplandığını haber alınca, önemli bir rol oynayacağını düşündüğü –bir peygamber gibi– Paris'e geri dönmek için aceleyle bir gemiye biner. Bu arada, birkaç ay içinde, Amerika'nın özgürlüğüne kavuşmasında basının ağılığının ne boyutta olduğunu kendisi gözlemleyebilmiştir.

Koloniler döneminde, Amerikan gazeteleri sıradandı; bunun nedeni, hem sıkı gözetim altında tutulmaları, hem de bir koloniden diğerine dolaşım zorluğundan, bu gazetelerin potansiyel okuyucu kitlesinin dar olması ve onların büyük yetenekleri çekmek için yeterli kazancı sağlamalarına olanak vermemesiydi.

1775'te, Amerika'daki İngiliz kolonilerinde, düzenli sayılabilecek 34 gazete çıkıyordu. Daha sonra, Bağımsızlık Sa-

* Jirondenler: Fransız Devrimi sonrasında, 1791'de Brissot etrafında toplanan Gironde bölgesi temsilcilerinin oluşturduğu siyasi grup. Jakobenlere ve merkezi yönetime karşı bir burjuva ideolojisini savunan Jirondenler, Jakobenler karşısında yenilgiye uğrayarak ortadan kayboldular (Mayıs-Ekim 1793). (Ç.N.)

** *États généraux:* Fransa'da, Devrim öncesi dönemde, toplumsal zümrelerin temsilcilerinden oluşan ve kralın çağrısıyla toplanan genel meclis. (Yay. N.)

vaşı'nın patlak vermesiyle beraber, pek çok yeni gazete ortaya çıktı ve bunlar savaşta önemli rol oynadılar. İngiliz orduları geldiğinde ülkenin içlerine doğru çekilen *Boston Gazette* bilinen bir örnektir. 12 Haziran 1776'da ilan edilen Virginia Eyaleti İnsan Hakları Bildirgesi –bu öncü metni saygıyla analım– şu ifadeye yer verdi: "Basın özgürlüğü, özgürlüğün en güçlü kalelerinden biridir." 4 Temmuz 1776 tarihli Bağımsızlık Bildirgesi de yine basın özgürlüğünü insanın ayrılmaz hakları arasında sıraladı. Son olarak da, 1791'de Amerikan Anayasası'nda yapılan ilk değişiklik, gelecekte Kongre'nin bu özgürlüğü sınırlayacak herhangi bir kanun çıkarmasını yasakladı.

Bu hikâyede iki isim öne çıkıyor: Benjamin Franklin ve Thomas Paine.

1706-1790 yılları arasında yaşayan "Franklin dostumuz" Boston'lu bir matbaacının oğludur. Çok genç yaşta, Londra'ya mesleğini öğrenmeye gider; ülkesine geri döndüğünde, 1728'de, henüz yirmi iki yaşındayken, Philadelphia'da *Pennsylvania Gazette*'i çıkarır. Sadece paratoneri icat etmekle kalmamış –bunun için onu ne kadar övsek azdır– ; aynı zamanda Amerika'da özgür basının kurucularından biri olmuştur. İşte, Bağımsızlık Savaşı'nın hemen ardından, genç Amerikan Cumhuriyeti'nin elçisi olarak onu Paris'e götüren popülerliğinin temelinde yatan nedenlerden biri de budur.

Thomas Paine de daha az ilgi hak etmiyor. Paris'te, Odéon caddesi 10 numarada, onun oturmuş olduğu binayı işaret eden yepyeni bir tabela görebilirsiniz. Bugün İngilizlerle Amerikalıların paylaşamadıkları bu kişilik, Devrim yıllarında Fransa'nın onur vatandaşı olmuştu.

İngiliz kökenli Paine, 1774'te, elinde Benjamin Franklin'den bir tavsiye mektubuyla Atlantik'i aştı. Boston'a geldikten sonra, on sekiz ay boyunca *Pennsylvania Magazine*'i çıkardı. Usta, yaratıcı, renkli kalemi ona kısa zamanda ün kazandırdı. Farklı Amerikan gazetelerinin editörleri onu paylaşamıyorlardı. Liberal tavırlar alıyor, cumhuriyeti, siyahların özgürlüklerine kavuşmasını ve kadın haklarının artırılmasını talep ediyordu. Öyle ki, Bağımsızlık Savaşı sırasında Washington onu ka-

argâhına aldı ve muhafız birliklerinde yazılarının yüksek sesle okutulması emrini verdi.

Bu iki kişi, Benjamin Franklin ve Paine, Amerikan ve Fransız Devrimleri arasında önemli birer aracı oldular. Benjamin Franklin 1790'da öldüğünde, 1789 Anayasa Meclisi üç günlük ulusal yas ilan etti. Thomas Paine Konvansiyon'a* seçildi. Tabii, anarız Fransızca konuşamıyordu, ya da öyle bir aksanla konuuyordu ki, hiç kimse hiçbir şey anlamıyordu, o kadar ki, onun coşkulu sözlerini hep bir tercümana çevirtmek gerekiyordu, bu da onun hitabetinin etkisini biraz kırıyordu; ama yine de önemli bir kişilik olarak kabul ediliyordu. O, Devrim'e yaptıkları değerli hizmetlerden dolayı Fransız vatandaşı yapılan yabancılara iyi bir örnektir.

Fransa'da "Amerikan modeli"nin etkisinin bir göstergesi, 1776'da *Courrier de l'Europe* başlığı ile kurulan ve özellikle Amerika'daki olaylara yönelik bir gazetedir. Boulogne'da basılan ve Brissot'nun mesleğe ilk adımlarını attığı bu gazete, her iki ülkenin de, kendi dillerinde karşı taraf için yazılan eleştirilerden memnun olmasından yararlanarak özgürlüğünü pekiştirdi.

1775-1785 yıllarına doğru, Fransız Devrimi öncesinde, Fransa'da, yönetici sınıflar ve filozoflarla gazete çıkaranlar arasındaki uyuşmazlığın giderek azalmaya başladığını görüyoruz. Yüzyılın bu son çeyreğinde, Académie française ilk kez gazetecileri de bünyesine kabul etmeye başlar: Bu, horgörünün dağılmaya başladığının bir işaretidir. Yargıç ve politika yazarı Target, 1778'de Académie'ye seçildiğinde, Nivernais Dükü tarafından karşılanır ve dük ona şöyle der: "Gazetecilik mesleği, artık en nitelikli zihinler tarafından icra edilmeyi hak etmektedir." Brissot da *Souvenirs*'de (Anılar), bu kadar hor görülen bir kariyere atılmaktaki tereddütünü aştıysa, bunun nedeninin o yıllarda, bu küçümsemenin belli bir saygıya dönüştüğünü çok çabuk fark etmesi olduğunu anlatmaktadır. Liseyi bitirdiğinde kendi kendine şöyle der: "Bayle ancak bir öğretmen oldu, Postel bir ise kâhyası, Rousseau ise bir markizin uşağı; ben de gazeteci olabilirim." Kısa süre sonra, basın adamı rolünü ve konumunu

* Konvansiyon: Fransız Devrimi'nin en çalkantılı döneminde Fransa'yı yöneten (1792-1795) ulusal meclis. (Yay. N.)

açıkça üstlenir. "Emirlerim altında, coşkulu bir savunucusu olduğum ilkeleri yayabilecek bir gazetenin olmasından mutluluk duyuyordum."

Bu gelişme, 26 Ağustos 1789 tarihli İnsan Hakları Bildirgesi'ndeki ilgili maddenin kesin metnini de hazırlamıştır: "Düşünce ve kanıların özgürce iletilmesi insanın en değerli haklarından biridir. Dolayısıyla, kanunla belirlenmiş durumlarda bu özgürlüğün sorumluluğunu almak şartıyla, her vatandaş özgürce konuşabilir, yazabilir, yayım yapabilir." Özgürce konuşmak, yazmak, yayım yapmak... Fransız Devrimi'nin gazetecileri kendilerini bundan mahrum etmeyeceklerdi ve etkileri de büyük olacaktı.

III. BÖLÜM:
FRANSIZ DEVRİMİ VE BASIN

Fransız Devrimi'nin bize bıraktığı en ünlü tablolardan biri, Charlotte Corday'nin öldürdüğü Marat'nın ressam David tarafından yapılmış tablosudur. Türbanlı Konvansiyon üyesi, bu kabloda, banyo teknesinde, korkunç deri hastalığının onu her gün zorladığı banyolarından birini alırken görülmektedir. Tam önünde, üzerinde yazmakta olduğu makalenin sayfalarının durduğu ahşap bir tabla. Sağ kolu dramatik bir pozda aşağı sarkmıştır. Kaz tüyü kalem, yere, gazeteciyi sonsuz bir suskunluğa mahkûm eden bıçağın yanına düşmüştür...

Bu bölümde, Fransa-merkezci olmayı kabul edelim. Avrupa tarihinde bir dönüm noktası olan Fransız Devrimi, gazetelerin oynadıkları rol incelenmeden anlaşılamaz. Gelişimi olsun, ritmi olsun, hatta o dönemde yaşayanların ya da daha sonraki kuşakların onu gözlerinde canlandırış biçimleri olsun, eğer basın hak ettiği yere oturtulmazsa Devrim çözümlenemez. Fransa'nın, ve hatta (İngiltere'deki birkaç olay dışında) Batı dünyasının tarihinde ilk kez siyaset sahnesindeki önemli aktörlerin çoğunluğunu gazeteciler oluşturuyordu. Bazı basın adamları öncü figürler oldular. Marat'nın yanında, Camille Desmoulins'in, Mirabeau'nun, ya da daha önce sözünü ettiğimiz Jirondenlerin (o dönemde bunlara "Brissot'cular" deniyordu) şefi Brissot'nun da adları beliriyordu.

Gazetelerde sadece olayların izini arıyor olsaydık ya da sadece gazetelerin renkli güncesini aktarmakla yetinseydik, devrim basınından çok sınırlı bir öykü çıkarmış olurduk. Tebaanın vatandaşlara dönüşümünde gazetelerin oynadığı temel rolü anlamasaydık, aslolanı gözden kaçırabilirdik.

O dönemdeki en başarılı dergilerden biri, *Les Révolutions*

de Paris, başyazı olarak şu cümleyi alır: "Büyükler bize sadece, biz diz çökmüş olduğumuz için büyük görünürler. Ayağa kalkalım!" İşte bütün bir hedef paketi!

ÜÇ BAŞLANGIÇ TEMASI

Yönetici sınıfların ve filozofların "gazeteci"lere karşı duydukları kuşku ve küçümseme, 1770'li yıllardan itibaren azalmaya başlasa da, asıl değişimi temsil eden Fransız Devrimi'dir. Zamanın gazetecilerinin tüm eylemini belirleyecek üç önemli fikri de beraberinde getirmiştir.

Bu fikirlerden ilki, gizliliğin her zaman tiksindirici, ayrıcalıkların koruyucusu, mutlak monarşilerin sürdürdükleri haksızlıkları saklamak için kendi etraflarına inşa ettikleri bir kale olduğudur. Gizlilik özünde devrime aykırıydı. Dolayısıyla, yeni rejim kendine ilk hedef olarak kamusal işlerin şeffaflığını sağlamayı belirledi ve bunu başardı. Egemenliğin artık gökten inmediğini ve kaynağını halktan aldığını söylemek yetmezdi; her şey kamuya açık olarak, vatandaşların dikkatli ve katı bakışları altında olup bitmeliydi.

Büyük Britanya'da, Avam Kamarası tartışmalarının halka açılmasının ne kadar sert çatışmalardan sonra elde edildiğini biliyoruz. Birçok bakımdan öncü olan Amerika'da bile, senatonun gazetecilere açılması için 1795'i beklemek gerekecekti. Oysa, 1789 Anayasa Meclisi, daha başlangıçta, halkın toplantılarında konuşulan her şeyi öğrenme hakkı olduğu ilkesini getirdi: Paris'in ilk belediye başkanı Bailly'nin Ağustos 1789'da söylediği şu sözleri hatırlayalım: "Siyasi hayatın kamuya açık olması halkın güvencesidir."

İkinci olarak, Fransız Devrimi üstün bir model olan ilkçağa ve Yunan sitelerinde veya Eski Roma'da var olan doğrudan demokrasi biçimlerine saygısını sürekli olarak belli etti. Genellikle, tüm devrimlerin kendilerinden öncekileri taklit etme eğiliminde oldukları gözlenmiştir. Flaubert, *L'Éducation sentimentale*'de (Duygusal Eğitim) 1848 Devrimi'nden söz ederken bunu alaycı bir dille göstermiş; Raymond Aron da, 68 Mayıs'ının ar-

ından yaptığı, öğrenci hareketiyle ilgili eleştirisinin öğelerinen biri olarak kullanmıştır. 1789'da akıllara takılan, Yunan ve zellikle Roma deneyimleriydi. Aktörlerin kültürü temel olarak lasikti; akıllarında sözlerini, tartışmalarını ve tutkularını besyen bir dolu referans vardı. Yani, halkın meclis toplantılarına tribünlerden fırlattığı bağırışların uğultusu pahasına, doğruan demokrasiyi yeniden yaratmak istiyorlardı. Bugün halkın, öyle, çığlıklarının baskısıyla tartışmaların sükûnetini bozması abul edilemez görünebilir. O dönemde ise bu normal karşılaıyordu: İzleyiciler, orada hazır bulunamayan halkın tümünü emsil etme görevini üstlenmiş gibi görünüyorlardı.

Devrim'in 200. yılı kutlamaları sırasında, bir çeşit büyük es yansıtıcısı yardımıyla sesi büyük bir topluluğa duyurmaya önelik ilginç bir aracın projeleri bulunmuş ve sergilenmişti: Mikrofonun atasıydı bu. Biz bu garip aracın teknik etkililiğinen çok, –kim olduğu hâlâ bilinmeyen– buluş sahibinin onu taıtma biçimiyle ilgileniyoruz. Broşürde, bu buluş, yeni demokasinin bir aracı olarak gösteriliyordu, çünkü halkla iletişim urmak için kesin bir yöntem sunmaktaydı. Tüm aracıları deveden çıkarmak: Hep aynı ütopya.

O dönemde yaşayanların, böyle bir ortamda, basına okucu-vatandaşlarla doğrudan ilişki kurma görevini yüklemiş lduklarını artık daha iyi anlıyoruz. "Okuyucu mektupları"nın u gazetelerde bugünkülerden çok daha bol olması anlamlıdır. çıkça, gazetecilerle okuyucuları arasında sürekli bir haber lışverişinin düzenlenmesi söz konusudur. (Buna, yeri gelmişen söyleyelim, bu kez daha çok uygulamaya yönelik bir başka eden daha eklenmiştir: Bu gazetelerin hiçbiri taşradaki ve üle dışındaki muhabirlerin masrafını karşılayamadığından, kuyucular anlık muhabirler olarak bu açığı kapatmaktadırlar.) u işlevi yerine getirmekte basının rakibi yok gibidir. Devrim ıllarında önemli rol oynayan tiyatro vardır tabii. 1789 yılı sonunda, Marie-Joseph Chénier'nin *IX. Charles*'ının sahneye koşunu izleyen heyecan da bunun göstergesidir. Piyes, Saintarthélemy döneminde Protestanlarla Katolikler arasındaki saaşı anlatır, ama yer yer sergilendiği dönemin sorunlarına ve atışmalarına da atıflarla doludur. Zenginlikleri ve çeşitlilikle-

riyle, genellikle tekrarlardan oluşan melodileriyle değilse bile siyasi içerikleriyle çarpıcı olan şarkılar da etkili olmuştur. 200 yıl kutlamaları sırasında, bunların da sistemli bir sayımı yapılmıştır.

Ama sonuçta, sadece basın kalıcı bir aracı olarak bu görevi yerine getirebilmiştir. Kendisi de bir gazeteci olan ve daha sonra Napolyon'un imparatorluğu döneminde yüksek bir mevkiye getirilen Roederer'in 30 Brumaire yıl V (14 Aralık 1796) tarihli yazısında, yerinde bir inceleme buluyoruz. *Journal d'économie publique*'te yayınlanan bu incelemede, Roederer basının yaptığı çıkışın oluşturduğu bu altüst edici yenilik üzerine düşünmektedir. Gazetelerin, uzaktan, halk ile halkın temsilcileri arasındaki en etkili bağ olduğunu, ve halkın egemenliğinin somut bir şekilde uygulanmasını, bir aldatmaca olmamasını ancak onların sağlayabileceğini göstermektedir. Roederer'e göre bunun nedeni, gazetelerin artık kesin olarak kazanılmış olan düzenliliği, kamuya açık tüm yerlerde çığırtkanlar tarafından dağıtılmaları, okunmalarının kolaylığı, düşük maliyetleri ve anlaşılabilir üsluplarıdır.

Fransa'da Devrim yıllarındaki basının tarihine hâkim olan üçüncü fikir ise, onun siyaset oyununun sadece bir aynası olmakla kalmayıp, aynı zamanda merkezi bir aktörü olduğudur. Basın, olaylara bu soluk soluğa ritmi; heyecanlardaki, çağdaşlarını şaşkına çeviren ve bugün de tarihçilere çok ilginç gelen bu aceleciliği kazandırmaya katkıda bulunmaktadır. Henüz, XX. yüzyılda olduğu gibi "tarihin hızlanması"ndan konuşulmamaktadır, ama Devrim'in aktörleri, Ancien Régime'e (Eski Rejim) göre siyasetin zamanında meydana gelen değişiklik karşısında, sürekli bir acil durum duygusu beslemektedirler. Her an hedeflerinin yeniden sorgulandığı, atılan her adımın özgürlük ile esaret, başarı ile başarısızlık arasında seçim yapmak demek olduğu izlenimiyle.

Bu ışık altında, ilk büyük an Bastille'in alınmasıdır. Bu olayın öneminin tüm Fransa tarafından kavranış biçimi ve onun hemen bir simge haline getirilişi karşısında şaşkınlığa düşeriz. Bundan bir yıl kadar önce, Grenoble'deki Journée des Tuiles'in etkisini ölçebilmek için uzun süre beklemek gerekmişti (ayrıca-

klı basın da bununla ilgili tek kelime etmemişti). Oysa Pa-s'teki 14 Temmuz bambaşkadır. Artık pek çok özgür günlük azete vardır. Bundan ilk söz eden de, öyle görünüyor ki, An-oine-Louis Gorsas'nın *Courrier de Versailles à Paris* gazetesinin 5 Temmuz'da şafakla birlikte çıkan sayısıdır. Bu gazeteci bü-in gece çalışmıştır, elinde henüz çok az kesin bilgi bulunmak-adır, ama bir gün önce meydana gelen olayın çok önemli oldu-una inandığını belirtmektedir. "Dün olanlar her zaman hatır-anacaktır," diye yazar. "Onlar, en büyük, ve belki de, en mutlu evrimlerin yolunu açmıştır." Gözetim altında veya satın alın-ış oldukları için ihtiyatlı davranma alışkanlıkları uzun za-andan beri yerleşmiş olan gazeteler –*Le Moniteur, La Gazette*– e, bu olayı çok sonra işlediler. Bu önemli bir konu: Tarihsel layların gerçekten tarihsel olarak algılanmaları için gerekli sü-e değişkendir. 14 Temmuz'un yeni düzenin kurucusu olduğu-a karar verilmesindeki çabukluk; olaylar, bunların basında çı-an yansımaları ve son olarak, olayların kolektif bellekte daha onra edinecekleri yer üzerinde bu yansımaların etkisi arasın-aki diyalektik üzerine her türlü düşünce açısından ilginçtir.

Bu bütün, sürekli olarak, birlik ve çeşitlilik arasındaki şid-etli gerilime göre düzenlenir. Olayların tasvirinde birlik sağla-aya, onlara bir anlam ve biçim vermeye, ritmlerini kalıcı bir ekilde düzenlemeye, beklenmeyenin, öfkenin, cömertliğin, ddetin, tutkunun ve tuhaflığın yarattığı girdabın anlaşılabilir-ğini sağlamaya bu kadar katkıda bulunan basın, toplumsal ve iyasal kesimleri, güçlü bir merkezkaç kuvvet oluşturarak kış-ırtan grupların kristalleşmesinde de doğrudan bir rol oyna-akta; bu dramatik yıllar boyunca, iktidar mücadelesi verir-en, bir yandan da siyasal hayatın yapısını örecek olan kesim-ere, kimliklerini ve bazen de varlık nedenlerini kazandırmak-adır.

Gerçekten, gazetelere erişme olanağı bulunmayanlar oyu-un dışında kalmaktadır. Nitekim, sadece, 89 yazı boyunca sü-en Grande Peur* (Büyük Korku) sırasında, şatoların yağma-andığı dönemde ağırlıklarını hissettiren köylüler, –olayların

* 1789 yazında Vendée bölgesinde başlayan ve köylülerin silahlanarak rejime karşı ayaklanmalarıyla sonuçlanan hareket. (Ç.N.)

ardından söylentileri aktardığı olsa da– kendilerine sessiz kalan bir basına erişme olanağı bulamayanların silahı olan fısıltı gazetesinin etkisiyle harekete geçtiler. Özetle, Grande Peur, halk içinde çoğunlukta oldukları halde, gerek bilgi merkezlerinden uzakta bulundukları, gerekse okuma-yazma bilmedikleri için gazete dünyasının ulaşamadığı köylülerin tepkisini yansıtıyordu.

Bu durumla, farklı kesimlerin kendilerini tanımlamalarında, yine kendi denetimlerinde olan süreli yayınların taşıdığı önem arasındaki tezat çok canlıdır. Anlaşmazlıkları halka duyuran, çatışmaları açığa çıkaran, ve bundan hareketle, sonuçta, ister karşıdevrimcilerle devrimcileri, ister kendi içlerinde devrimcileri karşı karşıya getirsinler, bu çatışmaları meşrulaştıran basındır.

"KAMU DÜŞÜNCESİ"NİN DOĞUŞU

Böylece, kamu düşüncesi ile kamuoyu kavramları arasında o dönemde ortaya çıkan ayrım açıklığa kavuşuyor. François Furet ve Mona Ozouf tarafından 200. yıl kutlamaları dolayısıyla hazırlanan *Dictionnaire critique de la Révolution française*'de (Fransız Devrimi'nin Eleştirel Sözlüğü), Mona Ozouf kamuoyu konusuna düşündürücü bir makale ayırıyor. Bu alanda, devrim öncesi metinlerinin hem derin bir uzlaşma, hem de gerçek bir karışıklık yansıttığını gösteriyor. "Kamuoyu" –Mona Ozouf bu kavramın ortaya çıkışını yaklaşık olarak XVIII. yüzyılın ortalarına dayandırıyor– "tarihsel dinamizmin en önemli figürü, Tarih'in itici gücü" olmuştur: Giderek, herkes bu konuda fikir birliğine varmıştır (bu, filozofların basına karşı uzun yıllar boyu besledikleri küçümseme duygusuna da aykırı düşmüyor: Onlara göre kamuoyu kitaplar aracılığıyla oluşturulmalıydı). Rousseau, 1776'da şöyle yazar: "Yirmi yıldan beri halkın fikirlerine yön veren düzenli ve tutarlı düşünce, içinde yaşadığımız yüzyılı diğerlerinden ayıran özelliklerden biridir. Bu tarihe kadar, fikirler süreksiz ve kuralsız, insanların tutkularına göre daldan dala atlıyorlardı ve bu tutkular durmaksızın çakıştıklarından,

alkı birinden diğerine sabit bir yön çizmeksizin sürüklüyor-ardı." Jean-Jacques Rousseau'nun gözünde modernite, kamu-oyunun dağınık ve birbirine zıt tepkiler karmaşası olmaktan çı-karak kristalleşmesi ve böylelikle anlam kazanmasıydı. Mona Ozouf da tüm bu dalgalanan fikirleri bir bütün olarak toplama-ya olanak sağlayan ilkenin, filozoflara göre, mutlakiyet yöneti-minin tartışılması olduğunu göstermektedir: Her zaman oldu-ğu gibi, bir şeye karşı birleşmek, bir şey için birleşmekten daha kolaydır.

Ama aynı zamanda, bir karışıklık, bir endişe, bir şüphe doğar. Bu yeni kamuoyu nereden gelmektedir? Tabandan mı? Bir milletin çeşitliliğinin doğal sonucu mudur? Ya da birileri öyleyse kim?), onu pıhtılaştırmanın, ona tutarlılığını ve gücü-nü kazandırmanın sorumluluğunu mu taşımaktadır? Bu kamu-oyunun tabandan, kendiliğinden ortaya çıkmasına izin verilirse otoritelerini iktidarın tanrısal kaynağının yadsınması üzerine kuran, ama yine de kendileri ile kültürsüz ve henüz konuşmayı bilmeyen kitleler arasında bir eşitliği teoride bile kabul etmeye hazır olmayan elitlerin akılcılığı da dahil, hiçbir şekilde denet-lenemez hale gelmesi riski büyük değil midir? Dolayısıyla, Devrim gazetecilerinde olduğu gibi Devrim yazarlarında da, kararsız ve her an karışabilecek gibi görünen, yozlaşma veya kişisel sapkınlıklarla bozulma riski taşıyan bu kamuoyunun ye-rine, yukarıdan dayatılan bir tutarlılıkla düzene sokulmuş bir kamuoyu oluşturmaya yönelik gizli bir arzu göze çarpar. O za-man, toplum içi bölünmeler kana bulanırken, her an patlak ve-recek gibi görünen bir devrimin akışı içerisine, düzenli bir birli-ğe önem veren ve Mona Ozouf'un deyimiyle "topluluk içine tam bir entegrasyon" sağlayan *kamu düşüncesi* (esprit public) kavramı yerleştirilmeye çalışılır: Tabii bunun, doğallığı, çeşitli-liği ve sonunda da özgürlüğü yok etme riski taşımadığı da söy-lenemez.

İşte kamuoyunun alternatifi. Bazen, keyfiliğe karşı en önemli kalkan olan kamuoyunun değişik biçimleri iyimserlikle kabul edilir. Kimi zaman, bireylerin vatandaşlık kavramı içinde eritilmesi düşlenir. Kamu düşüncesinin kuramcılarından biri olan Saint-Just'ün kendisinin de sonunda "kamu vicdanı" teri-

mini tercih etmesi çarpıcıdır. Kamuoyu artık yansız bir ifade değil, ahlaki bakımdan sorumludur, yani yargılanmakta, meşru olarak denetlenmektedir. Bu tartışma Devrim'den çok sonra, tüm XIX. yüzyıl boyunca ve sonrasında devam edecektir.

Daha somut bir deyişle, Devrim basınının tarihini iki döneme ayırabiliriz. İlki, kuramsal olarak sınırlı kalan, ama aslında neredeyse hiç engel tanımayan, özgürlüğün apansız fethi dönemidir. İkinci dönemde ise, özgürlük kuramsal olarak sınırsızdır, ama aslında, giyotinin de sık sık kullanılmasıyla, giderek kısıtlanmaktadır.

1788-1789: PATLAMA

İlk günlerden başlayarak, Fransız basınında o zamana dek hiç görülmemiş ve bir daha (İkinci Dünya Savaşı sonundaki kurtuluş günlerinde bile) görülmeyecek bir açılmaya, bir fışkırmaya tanık oluruz. Başlangıç noktasında, kralın danışma konseyinin 5 Temmuz 1788'de aldığı États généraux'yu toplama kararı vardır. "Majesteleri krallığındaki tüm bilginleri ve bilgi sahibi kişileri, bu kararda belirtilen konulardaki bilgi ve bildirilerini adalet bakanına iletmeye davet eder." Başka bir deyişle, Fransa Kralı, milletin temsilcilerinin kolektif düşüncelerini beslemek için, halkına başta mali konular olmak üzere tüm soruları sormaktadır. Kuşkusuz, sansür resmi olarak kaldırılmış değildir. Ama, États généraux'nun düşünsel olarak hazırlanması aşamasında yer alacak hiçbir eserin yasaklanamayacağı çabuk anlaşılır.

Bu, fikirlerin dolaşım şartlarında son derece ani bir değişikliktir. Birdenbire, yayın ritmi düzensiz dergiler ve yergi gazeteleri hızla artar. Ocak 1787'de, ayda yaklaşık kırk yergi gazetesi çıkar. Temmuz 1788'den Mayıs 1789'a kadar, bu sayı ayda yüz adede ulaşır, büyük çoğunluğu da mutlak monarşi ilkesine düşmandır. En ünlüleri Rahip Sieyès'in savunmasıdır: *Qu'est-ce que le Tiers État?* (Tiers État* nedir?) Konunun en iyi uzmanlarından Amerikalı tarihçi Jeremy D. Popkin, États généraux'dan

* Tiers État: Fransız Devrimi döneminde orta tabaka. (Yay. N.)

önceki yıl bu eserden 100 000 adetten fazla çoğaltıldığını tahmin ediyor. Bunun yanında, sert ve saldırgan yeni gazetelerin de ortaya çıktığını görüyoruz. 1788 sonbaharından itibaren on günde bir yayımlanan, Volney'nin (ünlü bir gazetecinin Voltaire'e saygı ifadesi olarak seçtiği takma adı –Voltaire-Ferney'den kısaltılarak Volney) *La sentinelle du peuple*'ü de bunlardan biridir. Brissot'nun *Patriote français*'sinin çıkışını haber veren tanıtma yazısı ise Nisan 1789 tarihlidir, yani 5 Mayıs 1789'da Versailles'da États généraux'nun açılışından hemen önce.

Burada Mirabeau'nun basın özgürlüğü üzerine yazdığı önemli bir broşürden de söz etmeliyiz. Bu broşür, yüz elli yıl önce İngiltere'deki ilk tartışmalar sırasında ne kadar önemli olduğunu gördüğümüz Milton'un *Areopagitica*'sının bir uyarlamasıdır. Mirabeau, basın özgürlüğünün İngiltere'ye "bu şaşırtıcı refahı, bu imrendiğimiz zenginliği, her ne kadar boyunduruk altına almaya kalkışsa da, hâlâ her şeye hâkim olabilen bu gücü [...]" kazandırdığını açıklamaktadır. "Sahip olduğu bu değerli özgürlüğü İngiltere'nin elinden alın" diye devam eder, "bu zengin millet kısa sürede bugün kendisine gıptayla bakan ve hayranlık duyan herkesin gözünde acınacak duruma düşecektir." Mirabeau, basın özgürlüğünde Britanya adalarındaki refahın temel ilkesini görmektedir; onu aradan çıkarırsanız, her şey yıkılıverir. "Basın özgürlüğü olmadan, seçilecek milletvekilleri halkın gerçek dileklerini nasıl bilebilirler?" diye sorar. Yani her şey bizi, büyük İngiltere örneğini izlemeye götürmektedir. "Her konuda karar vermek için her şeyi bilmek zorunda olan sizler, tüm Avrupa sizi dinlerken, siz herkesi dinlemezseniz, her şey hakkında nasıl bilgi sahibi olacaksınız? Tek bir aydın insan, belki de en aydını, ama en çekingeni, konuşmaya cesaret etmekle kendini tehlikeye atacağına inanırken, sizler nasıl her şeyi bileceksiniz?" Mirabeau toplanacak olan États généraux'ya seslenirken sözlerini şöyle bitirir: "Dolayısıyla, çıkaracağınız kanunlardan ilki basın özgürlüğünü, en dokunulmaz, en sınırsız özgürlük olarak sonsuza dek onaylasın."

Bu bilgiler ışığında, tüm Fransa'dan gelen şikâyet dilekçelerine baktığımızda, köylerden gelenler süreli yayın özgürlüğünden pek söz etmese de –ki bu hiç de şaşırtıcı değildir– şe-

hirlerden gelenlerin bunu, %80'in üstünde bir oranla talep ettiklerini görürüz. Bu alanda en ölçülü olan, ruhban sınıfıdır: Kilise'de, vahiy yoluyla gelen bazı gerçeklerin saldırıya uğraması ve dine aykırı doktrinlerin yayılması endişesi vardır. Buna karşılık, burjuvazi (Tiers État) ve asillerin dilekçeleri neredeyse oybirliğiyle bu talepte ısrar etmektedir. Bu, Devrim olayları öncesinde ülkeyi baştan başa dolaşan, karşı konulmaz bir harekettir.

Kuşkusuz, bu konuda biraz ayrıntıya girenlerin çoğu, İngiliz modeline göre, hakaret, iftira ya da uygunsuzluk üzerinde baskı uygulayan bir sistem kurmanın meşru olduğunu kabul etmektedirler. Ama bu sistemde, cezalandırma ancak *a posteriori* gerçekleşebilir.

Devrim'in ilk aylarında, sansür resmi olarak kaldırılmamıştı, ama aslında bırakılmıştı. Krallık iktidarının son çabası, Brissot'nun *Le patriote français*'sinin yayınını durdurmak olmuştu, ama bunun üzerine gazete büyük başarı kazanmış ve etkisini artırmıştı. Mayıs ayında yayını durdurulmuş, ama Bastille'in alınışından hemen sonra, 28 Temmuz'da tekrar çıkmaya başlamıştı. Mirabeau'ya gelince, yargı onunla da sürtüşmek için bahane arıyordu. 5 Mayıs'ta, meclisteki tartışmaları kendi üslubunca yorumlamak için *Les États généraux*'yu çıkardı... Hâlâ alınan kararların gizliliği fikrini savunan devlet konseyi, *Les États généraux*'nun yayınını bir süre için askıya aldı. Mirabeau, hiç telaşlanmadan, daha sonra *Courrier de Provence* (Mirabeau'nun kendisi de Provence milletvekiliydi) adını alacak olan yayınını hemen *Lettre du comte de Mirabeau à ses commettants* (Kont Mirabeau'dan Seçmenlerine Mektup) olarak değiştirdi. Bu yolla, "Kim beni, beni seçenlere onları nasıl temsil ettiğim hakkında bilgi vermekten alıkoyabilir?" diye sormuş oluyordu. Bakanlık onu baskı altına almaktan vazgeçti...

İşte patlama o zaman gerçekleşti.

Paris'te, 1789 yılı içinde, sayıları yazarına göre 140 ile 190 arasında değişen süreli yayın ortaya çıktı. Oysa, 1770-1779 yılları arasında, Fransızcanın hâlâ uluslararası borsa ve ticaret dili olduğu bir Avrupa'da, Fransızca basının tümünde sadece 170 rakamına ulaşılabilmişti. 1789 yılının sonunda ise, sadece

aris kentinde 23 tane günlük gazete bulunuyordu. Diğer ga-eteler haftada bir, iki ya da üç kez çıkıyordu. Tirajlar hakkın-a kesin bir bilgi yok, ama bazılarının 15 000 adede kadar çık-ğı biliniyor.

Yeni çıkan günlük gazeteler, eski akademik bilgeliğin mi-asını devralıyorlardı. Basın dünyasındaki büyük işadamları-nızın atası ve daha önce *La Gazette* ve *Le Mercure*'ü satın almış lan Panckoucke, İkinci Dünya Savaşı'na kadar varlığını sür-üren, ihtiyatlı ve gösterişli *Journal des débats*'yı, ve Kasım 789'da da esas olarak Devrim meclislerinin tartışmaları hak-ında bilgi vermeye yönelik *Le Moniteur universel*'i kurdu. Her kisi de büyük karışıklığı aşmayı başardılar. Böylece, Devrim asınının özelliklerini belirleyecek bu haber, yorum ve sövgü arışımı yerleşmiş oluyordu.

'ALAIS-ROYAL'DE GEZİNTİ

Sözünü ettiğimiz bu karışımın üslubunu ve rengini yeni-den canlandırmak için, -Jeremy D. Popkin'in de kitabında bizi davet ettiği– Palais-Royal'de bir gezinti hayal etmekten daha yi bir yol olabilir mi? Saray, bugün, Buren sütunlarıyla az çok enlenmiş, kemerlerin altında pul ve hediyelik eşya dükkânla-ının uyukladığı asil ve biraz hüzünlü bahçe değildir. Kahvele-in, lokantaların, oyun salonlarının bol bulunduğu, müşterinin nu tavlamaya çalışan hafifmeşrep kadınlar ve İtalyan usulü orbelerini satmak için kolundan çekiştiren dondurma satıcıları arafından sıkıştırıldığı, yaşam ve tutkularla dopdolu bir dün-adır. Tabii heyecan, Camille Desmoulins'in bir ağaçtan yoldu-u yaprakları şapkasına yerleştirerek Bastille'in fethi için halkı ürüklediği 14 Temmuz 1789'daki kadar büyük değildir. Ama er zaman bir şeyler olmaktadır. Eğer gazetecilik yapan gazete-ileri görmeye meraklı değilseniz, soldaki Café du Caveau'yu çin –burası, gazetecilerin geceni bir yarısı, aceleyle, yazıları-ı yazmaya gitmeden önce, şehirdeki son söylentileri konuşur-en bir bardak bira içmek için genellikle buluştukları yerlerden iridir. Siz doğruca Orléans Dükü'nün himayesinde, çok kâr

getiren işyerine başarıyla gözkulak olan Madame Vaufleury'nin okuma salonuna gidin. Girmek için 6 para ödeyeceksiniz, ama masaların üzerindeki çok sayıda gazeteyi serbestçe karıştırabileceksiniz. Emrinize amade (1791 yılının başındayız), 27 günlük gazete ve 7 dergi bulacaksınız. Merakınızı, aralarında *La Gazette de Leyde*'in de bulunduğu Fransızca yazılmış beş veya altı yabancı gazeteye ve, Perpignan'dan on-on iki, Troyes, Reims veya Le Mans'dan iki günde paket postasıyla gelmiş çeşitli taşra gazetelerine de yayabileceksiniz. Burada, masaya içmeden oturacak (buradaki tek gıda düşünceyi besleyendir), bir masa kapabilmek için okuma tutkusuyla dolu diğer vatandaşları itip kendinize yer açmak zorunda kalacaksınız.

Madame Vaufleury'nin önyargıları yoktur. Sol eğilimlilerden sağ eğilimlilere, *L'Ami du peuple*'den *L'Ami du Roi*'ya, elinde bulunan tüm yayın yelpazesini önünüze serer. Bunlardan çoğu pek hacimli değildir, küçük bir yergi yazısı boyutlarındadır: *In-octavo*.* *Times*'ınki gibi "İngiliz usulü" *in-folio*** formatı benimseyen gazetelere ender rastlanır (örneğin Panckoucke'unkiler). Sunumda da henüz çok fazla yenilik yoktur. Haberler birbiri ardından, pek ihtimam gösterilmeden sıralanmaktadır. En popüler gazeteleri tahta kalıpla yapılan gravürlerle süslemeye yeni başlanmıştır, bunlar da sık sık tekrarlanmaktadır ve anlatılan olayları resimlemekten çok gazetenin diğerlerinden ayırt edilmesini sağlamaya yöneliktir. Parmaklarınız mürekkebe bulanacak ve iki ya da üç saatin sonunda, birbirine zıt fikirlerin ve serbestçe kullanılan üslupların çeşitliliği karşısında biraz sersemlemiş olarak çıktığınızda, kemerlerin altında size yayınlarını satmak isteyen işportacı yazarların hücumuna uğrayacaksınız. İşte bu andan sonra, Café du Caveau'ya dönüp bu gazeteleri yapanları yakından görme isteğine karşı koyamayacaksınız. En ünlüleri arasında, size Camille Desmoulins'i gösterecekler. Biraz kekeleyen –konuştuğundan daha iyi yazar–, yakışıklı bir adam. Lucile de bazen gelip ona katılır. Marat'yı göreceksiniz. Brissot'yu göreceksiniz. Ama, Élysée Loustallot'yu artık göremeyeceksiniz. Bu belki de en parlak gazeteci, ilk ayların

* Baskı kâğıdının sekiz yaprak (16 sayfa) halinde katlandığı format. (Ç.N.)
** Baskı kâğıdı ikiye katlanarak oluşturulan format. (Ç.N.)

karışıklığı içinde haber peşinde koşarken tam anlamıyla kendini tüketti, Eylül 1790'da öldü.

Bu meslek rahat yaşatıyordu.

Öncelikle, loncaların kapatıldığını ve matbaacı olmayı engelleyen tüm sınırlamaların ortadan kalktığını hatırlatmalıyız. Gerekli tüm makinelerle donanmak, sadece 3 500 *livre*'e* mal oluyordu. Çok iyi kazanan Loustallot gibi bir yıldızın yılda 25 000 *livre*'i bulan geliriyle bu rakamı bir karşılaştırın. Masraflı muhabirlerin sayısı da azdı: Sermayeyi aşan tüm durumlarda, taşra basımı veya yabancı gazeteleri satın almak ve makasla yapıştırıcıyı işletmek yetiyordu. Ancak XIX. yüzyılda doğacak olan basın ajansları da henüz yoktu. Tüm gazeteler, birbirleri için karşılıklı ve ücretsiz olarak bu işlevi yerine getiriyorlardı.

Sonuç: Kısa sürede, Paris'te, %90'ı ayda en az bir dergi çıkaran 200'den fazla matbaa çalışmaya başladı (Ancien Régime'in sonlarında bunlardan sadece 36 tane vardı). Eğer Café du Caveau'dan çıkışta, gününüzü aynı çevrede bitirmek isterseniz, Palais-Royal'in ve özellikle Sorbonne'un civarında, Saint-Geneviève Tepesi'ne çıkan sokaklarda, matbaacıların kalabalık gruplar halinde toplandığı birkaç yeri ziyaret edebilir ve birkaç kapıyı iterek, ertesi gün Madame Vaufleury'nin yerinde okuyacağınız gazetelerin basılışını görebilirsiniz.

Elde edilebilecek gelirleri değerlendirebilmek için, karşılaştırma yapmak gerekir. XVIII. yüzyılın "best-seller"ı Jean-Jacques Rousseau'nun *Émile*'i ancak 6 000 *livre* getirmişti. Voltaire, Rousseau çalışmalarının karşılığını hakkıyla alıyorlardı, editörleri de iyi yaşıyordu, ama bu gelirler Loustallot'nun 25 000 *livre*'inden çok uzaktı. Camille Desmoulins, yayınladığı *Révolutions de France et de Brabant* ile yılda 10 000 *livre* kazanıyordu. Üstelik gazete satışlarından elde edilen kazançların yanında, birçokları aldıkları rüşvetlerle semiriyorlardı.

Son olarak, okuyucu kitlesinin boyutlarını değerlendirmeye çalışalım. Kuşkusuz, bu kitle okuryazar olanlarla sınırlıydı, ama okuma yazma bilmemenin eksikliği, çok yaygın olan yüksek sesle okuma geleneğiyle kısmen gideriliyordu. Madame

* *Livre*: Bir Louis altınının 24'te biri. (Ç.N.)

Vaufleury'nin yerinde yandakileri rahatsız etmemek için sessiz kalınsa bile, Café du Caveau'da yüksek sesle okunuyordu. Rakamlar nelerdir? Jeremy D. Popkin'e göre, devrim olaylarının en yoğun olduğu 1792-1794 yılları arasında, Paris'te gazetelerden yaklaşık 300 000 nüsha satılıyordu. Diğer taraftan, 1793'te taşra ve dış ülkelere gönderilmek üzere her gün 80 000 nüshanın başkentten yola çıktığını posta idaresinin kayıtlarından biliyoruz. Bu rakamlar, 500, 1 000, 1 500 nüshayla bile işlerin yürütülebildiği bu yüzyılın başındaki gizli tutulan tirajlarından uzaktır. Artık, 3 000 nüshalık tirajlar yaygındır, ve 10 000 tirajla çok iyi bir kazanç elde edilmektedir. Karşılaştırmak için, Avrupa basınının başkenti Londra'da, 1780'de günlük sadece 45 000 nüsha satıldığını söyleyelim. Ama Paris'te de Konsüllük dönemi ile birlikte şiddetli bir düşüş yaşanacaktı: 33 000 nüsha. 180 000 nüshaya, yani Devrim'in en güzel zamanlarında Paris'te satılan gazete sayısının yarısının biraz olsun üstüne çıkabilmek için ise, 1846'yı beklemek gerekecekti.

DESMOULINS, HÉBERT, MARAT

Bu gürültülü patırtılı dönemden birkaç önemli gazeteci figürüyle bu bölümü kapatalım. Brissot ve Mirabeau'dan daha önce söz etmiştik. Şimdi de Camille Desmoulins, Hébert ve Marat'yı ele alalım.

Camille Desmoulins, rolünün yeni toplumsal öneminin bilincinde olarak şöyle yazar: "Bugün, gazeteciler kamusal bir işlevi yerine getirmektedir; açığa çıkarırlar, yargılarlar, bağışlarlar ve mahkûm ederler." 1789'da yirmi dokuz yaşındadır. Robespierre'in Louis-le-Grand Koleji'nden eski bir arkadaşı; denetimsiz bir anlatım tarzıyla sıradan bir konuşmacı, ama akıcı üslubuyla kolay okunan ve hızlı yazan bir yazardır. Kasım 1789'da yayınlanan *Révolutions de France et de Brabant*'la (Fransa ve Brabant Devrimleri) (bu başlık, Belçika'da, özellikle de Liège'de, Fransız Devrimi'nin habercisi olan ayaklanmaya bir saygı ifadesidir) hemen başarıyı yakalar. Desmoulins güçlü bir kişiliğe sahip değildir, sonunda da Robespierre'le Danton'u

karşı karşıya getiren ölümcül çatışmada ezilir gider ve Danton'la birlikte giyotine gönderilir. Ama ne yaman kalem!

Hébert, halka daha yakın bir çevreden gelmektedir. Onu ünlü yapan *Le Père Duchesne* (Duchesne Baba) olur. İşte Devrim'den doğan yeni bir fikir, sadece içeriğiyle değil, biçimiyle de halk duygusunun gerçekliğini yansıtmaya çalışacak bir yayın. Devrim'den önce, mahalle tiyatroları da bu türü denemişlerdi. Yayının dili yapmacıklıktan pek de uzak değildir. Ama bu yapmacıklık kısa süre içinde geniş bir kitle tarafından yakın bulunarak benimsenir. Hébert küçük burjuvaziden gelmektedir, Alençon'lu bir kuyumcunun yoldan çıkmış oğludur. Her türden küçük işlerle uğraşmıştır (örneğin, Théâtre des Variétés'de bilet kontrolörlüğü). Versailles Sarayı'ndan çok, Sébastien Mercier ve Rétif de La Bretonne'un *Tableaux parisiens*'ine yakındır.

Hébert politika yazarlığı yeteneğini, haftalık gazetesi *Le Père Duchesne*'i çıkardığında, kendi kendine fark eder. Gazete kısa sürede büyük başarı elde eder; en çok ilgi uyandıran sayıların tekrar basımı da hesaba katılırsa, bazı dönemlerde satışı 80 000 nüshaya kadar çıkar. Duchesne Baba'nın "büyük öfkeleri" ve "büyük sevinçleri", aralarına sert ve hatta açık saçık ifadeler serpiştirilmiş sözcüklerle anlatılmaktadır. Taşranın davranış kurallarına göre hoş karşılanmasa da, mutaassıp olmadıklarını kendi kendilerine kanıtlamaya çalışan burjuvalar dahil, tüm Parisliler bundan büyük zevk alırlar.

Son olarak Marat. Mona Ozouf, *Dictionnaire critique*'inde, onun hakkında ayrıntılı bir incelemeye yer verir. Bu totemik figürün öyküsü, o dönemi anlamak açısından öğreticidir. Bu kurban-cellat örneği alışılmışın dışına çıkmaktadır. Ünlü, ama hasta, çirkin, yüzü onu kemiren deri hastalığının izleriyle dolu adam ile "adalet bekçisi", tertemiz, saf, bıçaklı güzel yabancı kadın Charlotte Corday arasındaki romansı zıtlığı biliyoruz. Tarih yazıları geleneğinde ve halkın hafızasında Marat'nın imajı, Devrim'in tüm diğer kişiliklerinden daha çok yönlüdür: Çıkar gütmeyen, yılmaz, cesur, görkemli bir temsilcisi olduğu tertemiz bir vatanperverlik erdeminden, yüz binlerce baş isteyen, kanlı bir saplantılının kudurmuş deliliğine kadar...

Ama söz konusu durum daha da ileri götürülebilir. Bu deri hastalığında, topraktan gelen, şeytansı bir şeyler vardır –çünkü efsaneye göre Marat bu hastalığı, bir Devrim günü kiralık katillerden kaçarken sığındığı kanalizasyonlarda kapmıştır. Karanlık bir güç... Dolayısıyla, mesajının içeriğinden çok, ona yakıştırılanlarla ilgilenilmektedir. Birçok farklı Marat vardır. Örneğin Jean Jaurès'in ve özellikle Marat'yı sosyalizmin öncülerinden biri yapan Marksist ortodoksinin Marat'sı: Jean Jaurès proletaryaya bir sınıf bilinci kazandırmak istemişti. Jean Massin'in yazdığı biyografi ise, onu daha çok goşizmin öncüsü, seçilmiş parlamenterlere verilen her türlü vekâlete karşı büyük bir küçümseme duygusu besleyen ve halkın duyarlılığına aracısız başvurulmasını isteyen bir kişilik haline sokmuştur. Başkalarında ise, bütün bir karşı-devrim edebiyatında, en korkunç diktatörlüğün öncüsü, "elleri kanlı adam" olmuştur.

Yazılarına bir göz atarsak, Marat, dünyadaki tüm haksızlıkları ortadan kaldırmaya kalkışan gazetecilerin ilk temsilcisi olarak ortaya çıkar. Tekrarlanan bir monoloğun taşkınlığı, durmaksızın okuyucuya seslenmektedir: "Hainleri durdurun!", "İhanetin izlerini görmek için barınakları dolaşın!", "Kazığa oturtun! Dağlayın! Giyotinle kafalarını uçurun!" Gazetesi *L'Ami du peuple*, uzun bir sövgü yinelemesidir. Üslubu, derin bir karamsarlık ve geçmişi ülküselleştirmeye inatçı bir karşı koyuş ile örülüdür. Ona göre, Devrim günleri hiçbir zaman olmaları gerektiği gibi olmamıştır. Gelecek için, *L'Ami du peuple* sürekli olarak en kötüsünü, şiddeti, felaketi haber verir: Harekete geçebilecek olan sadece halktır, ama acaba bunu isteyebilecek midir? Bu şartlarda, gazeteci hem tanık, hem gözcü, hem de gece bekçisidir: Durmaksızın yargılar, mahkûm eder. Gerçekten, dönemin gazeteleri de Volney'ninki gibi *La Sentinelle* (Nöbetçi), *L'Œil* (Göz), vs. adlar alırlar. Ya övüngenliğin yalancı parlaklığı onları yoldan çıkardığı için (metaforları, karşılaştırmaları, Kutsal Kitap'tan esinlenmeleri, en azından Roma'nın cumhuriyetçi söylem kırpıntıları kadar çok kullanan Marat'nın dediği gibi "dünyanın hiçlikleri"), ya da bilinçaltları uyukladığı için düşüncelerinin berraklığı kaybolmuş olan Fransızların, bu uyuşukluğunu silkip atmak gereklidir. Her zaman iki tehlike, ah-

aklık ve uyuşmuşluk tarafından tehdit edilen şu Fransızları akalarından tutmak ve silkelemek... Marat, "afyon satıcısı" Péon'u, Brissot'yu, Roland'ı, "halkı uyutan" Jirondenleri ihbar der. Marat hem bekçi hem uyandırıcıdır; "vatansever yazarlan," der, "ışık saçan yazılarından başka hiçbir şeyden çekinmeen" hainleri kaçırmayı başarabilecek tek kişidir.

Bu dönemde devrimciler, İngiliz iktisatçı ve politika yazarı remy Bentham'ın projesini de başarılı buluyorlardı. Fransızya da başarıyla çevrilen Bentham, panoptik yapıyı icat etmiş. Bu, tüm kısımları merkezden gözlenebilen bir hapishane rojesiydi; binada olan hiçbir şey efendinin mutlak bilgisinden açamayacaktı. Hep aynı saplantı: Cehaletin, yanılsamanın ve mbelliğin karanlığını delmeyi başarmak.

Buradan hareketle, tüm basın tarihinde bugüne kadar varğını sürdürecek bir temaya varıyoruz: Soyut bir Devrim fikrie karşı, kötü güçler, karanlık güçler tarafından düzenlenen evensel komplo teması. İki yüz yıldır pek çok olay atlatmış bir ma. Bu alanda sürekli karşımızda bulduğumuz şu saplantılı kirle: Komplocular öyle etkilidirler ki, çevirdikleri dolapların lerini ortadan kaldırma yetisine sahiptirler. Öyle ki, komplonun belirtilerinin yokluğu, insanı rahatlatmak şöyle dursun, m tersine, komplonun ve korkunç etkisinin habercisidir. Böylikle, evrensel jurnalcilik saplantısına hapsolunur: Raoul Girdet'nin kitabı *Mythes et Mythologies politiques* (Siyasi Mitoslar e Mitolojiler), tüm bunları kesin olarak açıklığa kavuşturuyor.

ÜYANIN SONU

Karşı-devrimci bir gazeteciyi de ele almasaydık, bu tablo mamlanmamış olacaktı. Şartlar karşımıza eşsiz örnekler çıkayor. 1753-1801 yılları arasında yaşayan Rivarol, Kasım 789'dan itibaren yayınlanan *Journal politique et national* ve *ctes des Apôtres*'un baş redaktörüydü. Ender rastlanan yetekli kalemlere sahip olan *Journal politique et national*, Devrim'e arşı, devrimci gazetelerinkine eşdeğer bir şiddetle doluydu. *es Actes des Apôtres* ise, bir iyi sözler ve küstahlıklar repertuva-

rı oluşturuyordu. Jean Lessay'nin hazırladığı Rivarol biyografisinden bunların bazılarını aktarıyorum, ama önce şu uyarıyı hatırlatmakta yarar var: "Hakkımızda konuşan yirmi kişiden on dokuzu kötü şeyler söyler ve iyi şeyler söyleyen yirmincisi de bunları kötü ifade eder." Rivarol kariyerine uçarı bir genç olarak başladı. Küçük bir aileden, İtalyan hancı bir babanın oğlu olan Rivarol, Devrim'den birkaç yıl önce Paris'e geldi. Devrim bu uçarıyı yaman bir mücadele adamına dönüştürdü. Dönemin önemli isimlerine karşı rahatsız edici sözlerini giderek artırdı. Örneğin Mirabeau hakkında şöyle yazıyordu: "Bu büyük adam, şöhret yolunda en ufak erdemin kendisini durdurmaya yeteceğini erkenden hissetti, ve şimdiye kadar, kendini tüm erdemlerden uzak tuttu." Ya da: "Para ona sadece suçlara mal oluyor ve suçlar ona hiçbir şeye mal olmuyor." Bir başka devrimci hakkında da şunları söylüyordu: "Bu, dana kafası içinde bir kuş beyni..."

Krallığın 10 Ağustos 1792'de düşmesinden sonra, mutlak özgürlük, devamlı bir etkisi olamadan, toplumsal uyuşmazlıklarda kayboldu. Komplolar ortaya çıktıkça, onları temsil eden ve savunan gazetecilerin başları da düşüyor, bu arada dışarıdaki savaşların ağırlığı aşırılıkları doğrular gibi görünüyordu. Hainler her yerdeydi: İngiliz parası, Prusya parası, "yabancının partisi", vatanperver ve devrimci gerçeği tehdide hazırdı. Ve her seferinde, basın özgürlüğünün dokunulmazlığı ilkesi tekrar edilirken, basın daha da çok baskıyla karşılaşıyordu. 15 Aralık 1792'de, Konvansiyon, monarşinin tekrar kurulması için çalışmayı yasaklayan bir kanunu oyladı: Bir anda, son derece parlak olan kralcı basın ortadan kaldırılmıştı. 2 Haziran 1793 olaylarından sonra, aralarında Brissot'nun *Le Patriote français*'sinin de bulunduğu Jironden gazeteler de ortadan kayboldu.

Krallık yanlısı basını mahkûm eden diğer nedenlerin yanında, Montagnard'lar*, bu basını gizli fonları tekelinde bulundurmakla da suçluyorlardı. Jironden hükümet, meclisten bol miktarda gizli fon elde etmişti. "Kamu düşüncesi bürosu" adındaki büronun elinde bulunan 100 000 *livre*'in büyük bölümü

* Burjuvazinin radikal kanadını oluşturan ve 1792-93'te Konvansiyon'a egemen olan grup (Ç.N.)

çişleri Bakanı Roland tarafından Jironden dostlarına dağıtıl-
ıştı. Ne Thermidor Konvansiyonu'nun, ne de art arda gelen
arbelerle ("soldan" veya "sağdan") tanınan Direktuvar döne-
inin basın özgürlüğünü eski durumuna getirmediğini ekleye-
m. Sansürün sertlikleri, tüm Fransa'ya hâkim olan bir tür
narşiyle sadece biraz yumuşamıştı.

Tüm bunlar, gazetecilerin 1789-1794 yılları arasında yaşa-
ıkları gerçekten duyulmamış bir özgürlük dönemi için nostalji
uyguları beslemelerine yetmişti. Napolyon her şeyi mutlak bir
oyun eğme bekleyerek düzenlediğinde bu nostalji daha da bü-
üyecekti. Ama tarih hiçbir zaman bütünüyle tekerrür etmez,
e Fransız Devrimi dönemi, XIX. yüzyılda düşünce ve yazılar
zerindeki baskıyı azaltmayı giderek başaracak olanlara kalıcı
ir referans olacaktı.

IV. BÖLÜM:
ÖZGÜRLÜK YAYILIYOR

Basın özgürlüğünün elde edilmesi, XIX. yüzyıl boyunc farklı Batı ülkelerinde, değişken ritmlerde kendini gösterir. Yi ne de iki temel dayanağı vardır. Bir yandan, demokrasinin iler lemesi ve seçmenlerin gazeteler aracılığıyla bilgilendirilmesin gerekli kılan genel oy hakkının (sadece erkekler için) aşam aşama getirilmesi; ve diğer yandan, haber takibinde, gazetele rin basım ve yayımında, XIX. yüzyılda bir önceki yüzyıla gör çok daha çarpıcı olan teknik ilerlemeler.

TIMES'IN IŞIĞI

Fazla soyut olmaktan kaçınmak için, tüm Batı dünyasında temel başvuru kaynağı olarak kabul edilen, aynı zamanda hem kurum, hem mitos, hem de simge olan bir gazetenin monogra fisini özetlemekten daha iyi bir yol olamaz: Londra'da yayımla nan *Times*. Bu gazetenin XIX. yüzyıl boyunca izlediği yola bak mak, basın tarihinin bu dönemdeki sorunlarından çoğuna de ğinme olanağı sağlayacaktır.

Ocak 1785'te, John Walter adındaki İskoçyalı eski bir kö mür tüccarı, faaliyet alanını farklılaştırmak ister. Denizaşırı İn giliz kolonileriyle ilişkilerde yaşanan canlılık sayesinde, deniz sigortacılığından kâr elde ettikten sonra, basın alanına atılmaya karar verir. "Medya tarafından cezbedilen işadamları" diye ad landırabileceğimiz özel kategorinin ilk temsilcisidir: Ticarette veya endüstride becerilerini kanıtlamış, ve olgun yaşa eriştik ten sonra, yeni bir oyuncak bulmanın verdiği dünyevi zevkin tadını çıkararak, bilgi alanında da etkili olabileceklerini göster

me isteği duyan işadamları. Bunlara, bize çok daha yakın olan ki savaş arası dönemden günümüze kadar, sık sık rastlayacağız (François de Wendel, Raymond Patenôtre, Marcel Dassault, Francis Bouygues gibi).

Walter önce "reklam" yayınlamaya yönelik *Daily Universal Register*'ı kurar; bu gazete 1 Ocak 1788'de *Times* adını alır. Başlangıçta, kendisine önerilen ve patent hakkını satın aldığı, geleneksel baskının tüm olumsuzluklarını ortadan kaldırmayı sağlayacak "logografik" denilen parlak bir buluşu uygulamaya geçirmeyi amaçlamaktadır. İş yürümez, ama bu pek de önemli değildir: Gazete çıkmıştır, ve uzun süre yaşayacaktır.

Walter hemen programını açıklar: "Gazete, ne belirli tek bir toplumsal sınıfa yönelik, ne de tek bir partinin hizmetinde olacak." *Times*, aktüalitenin canlılığından ve mükemmel bir biçimde "haber yaptığı" Fransız Devrimi'nden de yararlanır ve 1792'de tirajını 4 000 nüshaya kadar çıkarır. Saygısızlık etmemek için, XVIII. yüzyılın son dönemini hızlı geçmek daha doğru olacak, çünkü bunlar kesinlikle gazetenin en şerefli yılları değildir. Yalnız şu kadarını söyleyelim, bu yıllarda tamamıyla yozlaşmıştır: Hoşnutluğunun karşılığını para yardımlarıyla ödeyen hükümete, ve her kim isterse ona satılmıştır. *Times*, ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendi derlediği resmi tarihçesinde, bu şüpheli geçmişini saklamıyor ve hatta o dönemlerde iki türlü kara para olduğunu hatırlatıyor. *Suppression Fee*: Sizi rahatsız eden bir yazının yayınlanmamasını sağlamak için ödenen para. *Contradiction Fee*: Daha önce hakkınızda çıkmış hoş olmayan bir yazının aleyhinde yazı yazdırma hakkını almak için ödenen para – aynı çirkefin iki farklı biçimi.

Ama *Times*, kısa sürede kendine hem daha ahlaklı, hem de daha etkili bir yol seçti. Bir "erdem döngüsü" yarattı. Bunu böyle tanımlayabiliriz: Tanınmış ve yetenekli çalışanlarına çok iyi para ödeyerek yatırım yapmak, onlar sayesinde çok sayıda okuyucu kazanmak, böylece ilanlardan daha fazla para almak, kamu güçlerine karşı bağımsızlığını elde etmek, ve bu bağımsızlık tanındıktan sonra yeni sadık okuyucular kazanmak, onlar sayesinde daha fazla reklam almak, bu reklamlar sayesinde... vs. *Times*'ın haber kalitesi ünlü parlak buluşlarla simgele-

nir. Örneğin John Walter, Konsüllük döneminden itibaren, Fransız balıkçılarından kıtada yayınlanan gazeteleri satın almak ve içeriğini rakiplerinden önce yayınlamak için, Manş Denizi'ne küçük, hafif bir gemi gönderir. Böylece *Times*, dış ülke muhabirliğini yaratır ve kendisine uzaklardan ilginç haber göderen herkese –iyi– para ödemeye başlar.

Büyük İngiliz tarihçisi Macaulay'in sonraları "Buhar, makineler için ne ise, ilan da iş hayatı için odur" formülüyle dile getirdiği gerçeğin keşfi bu yıllara dayanır. Fransa'da bu fikrin yerleşmesi içinse, birkaç onyıl geçmesi gerekecekti. İlanların avantajı, açıkça, iktidar baskılarına karşı koymak için daha iyi silahlanmış olmayı sağlamasıdır. *Times*, 1804'te, Bahriye Nazırı Lord Benville'e karşı şiddetle saldırıya geçer. Lord Benville de, misilleme olarak, kamu kuruluşlarında bu gazetenin bir daha satın alınmamasına karar verir: Bu, önemli bir müşteri kitlesinin kaybı demektir. *Times*, yakınmak şöyle dursun, bunu duyurur, ve özel kişilerden oluşan okuyucularının sayısında birdenbire meydana gelen artışla, hükümetin "aboneliğini iptal etmesi"nin yol açtığı kaybını fazlasıyla telafi eder.

John Walter'ın bir başka yeteneği de kendisinden daha yetenekli bir oğul yetiştirmesidir. Baba sadece becerikli bir işadamıdır; John Walter II ise büyük bir gazete yöneticisidir. Anglosakson dünyası, Fransızlardan farklı olarak, iki iş türü arasındaki ayrımı çok çabuk fark etmiştir: Mal sahibi-yatırımcı, işletmeci, basın girişimcisi ve yazıların içeriğinden sorumlu gazeteci. John Walter II'nin kendisine kusursuz yardımcılar seçme ve teknik ilerlemeleri yakalama konusunda büyük bir yeteneği vardır.

1814 tarihli bir olay, İngiliz basın tarihine geçmiştir. John Walter II, Koenig adlı bir Almanın buluşunu haber alır: Bir çeşit merdane sistemiyle kol gücünün yerini alarak üretimde hızlı bir artış sağlayan buharlı baskı makinesi. Buradaki asıl güçlük ise, işlerini ve sendikal avantajlarını kaybetme korkusuyla, yeni makinenin işyerine sokulmasına karşı çıkan çok sayıda işçidir. Bu gibi durumlarla, ileride de göreceğimiz gibi, çağımız Fransa'sı da dahil, tüm basın tarihinde karşılaşılacaktır. John Walter II, makineyi gece gizlice kurdurur, ve bir sabah, işçiler de dahil

herkesin şaşkın bakışları altında, *Times*'ın buharlı makineyle basıldığı keşfedilir. Ön sayfasında bir de zafer yazısı yer almaktadır: "Bugünkü sayımız halka, matbaanın, icadından bu yana yaşadığı en büyük ilerlemenin uygulama sonucunu sunuyor." Bu buluşla, saatte 1 100 yaprak basılabilmektedir. Birkaç onyıl sonra, John Walter'ın hayatının son günlerinde ise, saatte 7 000 adede ulaşılacaktır: Bu bir devrimdir.

Hasmı ise Luddizmdir. Ned Ludd, biraz aptal bir işçiydi. 1779'da, Leicestershire'da, kadın ve erkek çorabı üretimine büyük hız kazandıran yeni makineleri tahrip etmişti. Luddist hareket, 1811, 1813 ve 1816'da grev dalgalarına yol açtı. İşçiler, ekmek paralarını ellerinden alacak gibi görünen teknik ilerlemeyi reddetmek için makineleri kırdılar. Ama Walter, parlak fikriyle bu engeli de aştı. Düşmanlıkları önlemek için, aynı zamanda ücretleri artırdığı da doğrudur. Ama bu yolla, İngiliz gazetelerinin basımında buharlı baskı makinesini ilk kullanan olmanın avantajını büyük bir beceriyle değerlendirmiştir. Yine bu dönemde, Fransız Lorilleux'nün bulduğu, parmakları eski mürekkebe göre daha az kirleten, daha akıcı ve daha etkili olan matbaa mürekkebini de kullanıma sokmuştur.

1815-1840 yılları arasında *Times* otoritesini ve gücünü tam anlamıyla yerleştirir. Mali durumunun parlaklığı sayesinde, iktidarın tüm karşı saldırılarını atlatmayı başarır. Özellikle damga vergisindeki artışlar, onu da fiyat artırmaya zorlamaktadır; ama okuyucuları sadıktır. 1833'te, *Times*, yandaşlarının da desteğiyle, ilan vergilerinin düşürülmesini sağlar. Böylelikle, daha çok kârla, daha fazla ilan alma olanağına sahip olur.

John Walter II adamlarını iyi seçmektedir. Bunlardan iki başyazar, İngiliz basın tarihine damgalarını vurmuştur. Fleet Street'in* hafızasında klasikleşmiş iki isim: Barnes ve Delane. Zevk düşkünü, alkolik, en iyi yazılarını içtikten sonra ve sabaha karşı üçle dört arasında yazan, kalemi hızlı ve buluşları parlak Barnes: 1841'de işinin başında ölür. Onu, John Walter II'nin bizzat seçtiği genç Delane izler. Delane bambaşka bir kişiliğe sahiptir. İşin yönetimini devraldığında sadece yirmi dört yaşın-

* Fleet Street: İngiliz Bâbıâli'si. (Ç.N.)

da bir "salon adamı"dır. Salonlardan ve bekleme odalarından en değerli haberleri kendisi bulup çıkarır; az yazar –çünkü bu yorucu bir iştir– ama diğerlerinin yazılarını tavizsiz bir otoriteyle gözden geçirir. Kaba Barnes ve züppe Delane'le, John Walter II'nin eli iki kez şanslı gelmiştir. Her ikisi de, gazetenin bağımsızlığı oyununu ustalıkla oynamışlardır.

Lord Durham, 1839'da Kanada'dan dönüşünde, buradaki İngiliz kolonisi hakkında oldukça eleştirel bir rapor hazırlar. Hükümet, raporu, bazı bölümlerini çıkararak yayınlamayı önerir. *Times* ise tam metnin bir kopyasını ele geçirir ve halka açıklar. Böylece, büyük bir haber gazetesinin dolambaçlı yollardan ele geçirdiği resmi bir belgeyi, yürütme gücünün iradesine karşı gelinse bile, yayımlamasının meşru olduğu düşüncesi ortaya çıkar. Bu düşünce o dönem için çok moderndir.

III. Napoléon *Times*'ın özgünlüğünü anlamamıştı. İngiltere'yi iyi tanımıyordu. Gazetenin ne olduğunu da tam olarak kavramamıştı. Kasım 1851'de gerçekleştirdiği darbeden sonra, adamlarını, hakkında iyi şeyler yazması için *Times*'a rüşvet vermeye gönderdi. Ama fena çuvalladı. *Times* ona bu ekmekten yemeyeceğini iyice anlatmıştı.

Gazetenin tarihinde en etkili olduğu dönem, Rusları, İngilizler ve Fransızlarla karşı karşıya getiren 1854-1856 Kırım Savaşı'dır. Meslektaşlarıyla birlikte, önce ilan vergisinin ve 1853'te de XVIII. yüzyıldan beri sürüncemede bırakılan damga vergisinin tamamen kaldırılmasını sağlayan *Times*, böylece bir mücadeleyi kazanmıştı. Kendini çok güçlü hissediyordu. Kırım'a, William Howard Russell adında, lafını esirgemeyen ve çevik bir muhabir gönderdi. Russell, İngiliz komuta heyetinin tüm yetersizliklerini gün ışığına çıkardı. Sağlık hizmetleri sefil durumdaydı; silahlar iyi korunmuyordu; savaş alanındaki taktik hataları korkunçtu. Bunun üzerine İngiliz kamuoyunda uyanan heyecan öylesine büyük oldu ki, hükümetin düşüşüne yol açtı. Hükümet, benzer durumdaki her ülkede siyasal iktidarların sahip olduğu bir refleksle, işlerin ters gitmesinde suçun, askerlere en talihsiz zamanda saldıran basına ait olduğunu belirtmişti. Sorumlu olan, gerçek değil, onu yansıtan aynaydı. Savaş bakanı kamuya açık bir konuşmasında, bu kadar kötü bir

vatansever olan William Russell'ın çileden çıkan askerler tarafından linç edilmesini arzuladığını söyleyecek kadar ileri gitti. Dışişleri bakanı da "kazanılacak üç savaşın bile bu yazıların İngiltere'ye verdiği zararı onarmaya yetmeyeceğini" söyleyerek meslektaşına arka çıktı. Vatana ihanet suçlaması. Bu bize Cezayir Savaşı sırasında, Başbakan Michel Debré tarafından yerin dibine batırılan "Fransa-karşıtı" kesimi anımsatıyor.

İngiliz hükümetinin başı Lord John Russell'ın (suçlanan gazeteciyle sadece isim benzerliği), *Times*'ın "alçakça ihaneti"nden söz etmesinin zamanı gelmişti. John Russell Kraliçe Victoria'ya şunları yazdı: "Bu gazetenin, devletin en gizli işleri ile ilgili bilgilerin elde edilmesinde eriştiği nokta, onur kırıcı, aşağılayıcı ve anlaşılmazdır."

İşte *Times*'ın, tirajını 50 000 nüshaya kadar çıkartan ilk yükselişi. İmajı da artık kesinleşmiştir. Sağlam, ağırbaşlı, kolaylıkla tüm dünyaya dersini veren, tartışmasız özgür bir gazete. Bulwer-Lytton şöyle diyor: "Eğer gelecek çağlara XIX. yüzyıl İngiliz medeniyetinin bir kanıtını aktarmam gerekseydi, ne doklarımızı, ne demiryollarımızı, ne resmi binalarımızı, hatta ne de içinde bulunduğumuz bu muhteşem parlamentoyu seçerdim. Bunun için *Times*'ın tek bir sayısını göstermek yeterli olurdu."

TEKNİK İLERLEME, YURTTAŞLIKTA İLERLEME

Batı dünyasında, İngiliz modeline göre geri kalmış olsa da, özgürlüğe doğru genel bir hareketi desteklemek isteyen herkesin gözü *Times*'ın üzerindeydi.

Buna, teknik ilerlemenin karşı konulmaz yükselişi de katkıda bulunuyordu. 1860-1870 yılları arasında, merdaneleriyle büyük bir icat olan buharlı baskı makinesinden, yakın bir geçmişe kadar kullanılmakta olan, ve gazetelerin baskı hızını kayda değer ölçüde artıran rotatiflere geçildi; bunlar İngiltere ve Amerika'da aynı zamanda, 1860-1870 arasında geliştirilmiş; Fransa'ya ise çok iyi bir iş adamı olan Marinoni tarafından getirilmişti (ilk atölyeleri Rue d'Assas'ta, bugün Paris-II Üniversitesi Fransız Basın Enstitüsü'nün bulunduğu yerdeydi).

Baskıyla aynı zamanda, dizgide de ilerlemeler oluyordu. Dizgicilerin gazetenin satırlarını elde, kurşun harflerle dizdikleri yöntem artık tamamen terk edilmişti: Dizgiciler ne kadar becerikli ve tecrübeli olurlarsa olsunlar, bu çalışma yöntemi çok yavaştı. Artık, "karton kalıplar" sayfaları bir defada çoğaltmaya ve onları bloklar halinde taşımaya olanak tanıyordu. Popüler basının yayılmasında büyük önemi olan resimlemede de ilerlemeler oldu: İlk adımlarını Fransız Devrimi döneminde atan (örneğin *Le Père Duchesne* ile) tahta üzerine gravür tekniği, kesinlik, incelik ve sadelik kazandı. Litografya, yani taş üzerine gravür tekniği, 1797'de bulundu. Böylece, resimli ucuz gazetelerin başarısı kolaylaşmış oluyordu. Bu kategoriden *Penny Magazine* 1830'da Londra'da doğdu. Adından da anlaşıldığı gibi bir peniye satılan gazete, Almanya'da da *Pfennig Magazine* adıyla çıkarıldı. Büyük Britanya'da, yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, özellikle seçkin bir hiciv gazetesinin, *Punch*'ın zaferine tanık oluyoruz. Bir karikatüristler topluluğu oluşturan bu gazetenin mizahı, özünde İngiliz duyarlılığına bağlıydı.

Karikatür, o tarihten sonra, gazetenin önemli bir parçası olarak görülmeye başladı. Onu Fransız Devrimi geliştirmişti –genellikle çok kaba, her zaman saldırgan... Ama bugünkü çağdaş, yani duygusal veya psikolojik bir durumu kavrama ve bunu güç ve neşeyle özetleme yeteneğine sahip biçimini XIX. yüzyılda buldu. Fransa'da *La Caricature* Philipon tarafından 1830'da, Temmuz Devrimi'nden sonra elde edilen özgürlükten faydalanarak kuruldu. Yine Philipon, 1832'de Daumier'yle birleşerek, daha sonra monarşinin dengesini sarsan korkunç bir silaha dönüşecek *Le Charivari*'yi çıkardı. Birbirini izleyen figürlerde, Louis-Philippe'in başının giderek bir armuta dönüştüğü ünlü levhayı yayınlayan da Philipon'du: Etkisi yıkıcı olmuştu!

Haberlerin toplanmasına ve dolaşım hızına gelince, buradaki ilerlemeler de kayda değer boyuttaydı. Ama bu, Fransız Devrimi sırasında geliştirilen ve hava çok kapalı olmadığında, semaforlarıyla tepeden tepeye haber iletilmesini sağlayan görsel Chappe telgrafı sayesinde olmamıştı: Bu sistem hükümetlerin tekelindeydi ve uzun süre, basın, bundan ancak dolaylı olarak faydalanabilmişti; şifreyi çözdürmek için uzmanlara boşu-

na para ödemiş, ama başarılı olamamıştı. Buna karşılık, özel ılaklar çoğalıyordu (*Times* örneğinde olduğu gibi); haber gü-ercinleri son görkemli dönemlerini yaşadılar, ama 1837'de, Amerika'da, Morse tarafından geliştirilen elektrikli telgraf gibi mansız bir rakibin ortaya çıkışı karşısında varlıklarını sürdür-ne şansları kalmamıştı. Calais ve Dover arasındaki ilk elektrik-i telgraf hattı 1850'de çekildi. 1866'da Avrupa ile Amerika ara-ına ilk kablo çekildi. Yine 1866'da, önceleri dakikada 1 000, on yıl sonra ise dakikada 4 000 kelime aktarmaya olanak tanıyan bir yazıcı bulundu. Böylelikle, coğrafya-zaman bakımından, Batı dünyasında muazzam bir daralma meydana gelmiş olu-yordu. Bundan sonra haber ajansları ortaya çıkmaya başladı: Fransa'da Havas, İngiltere'de Reuter, Almanya'da Wolff, Ame-ika'da Associated Press.

1840'lardan itibaren, demiryolu da dağıtımın iyileşmesine katkıda bulundu. Başkent gazetelerinin, en kısa sürede en uzak aşra kentlerine ulaşmasını sağladı.

"NAPOLYON MODELİ"

Özgürlük, bu teknik ilerlemelerin de yardımıyla gelişmek-eydi. Kuşkusuz bu, ülkeden ülkeye hiç de eşit olmayan ve niş-çıkışlar gösteren bir gelişmeydi: İki adım ileri, bir adım ge-i. Ama yüzyıllardan beri sürüp gelen bu gidişe karşı konula-mıyordu, ve bu hareket, yüzyılın tarihine damgasını vuran mil-iyetçilik hareketlerinin yükselişine eşlik ediyor, buna uygun bir ortam yaratıyordu.

Umutsuzca eski zamanlara sarılan ve fikirlerin dolaşımını dizginlemeye çalışan yöneticiler için, Napolyon tarafından bı-akılan model hâlâ geçerlidir. Çünkü imparator liberalizmden hiçbir şekilde etkilenmemişti. Birinci Konsül olduktan sonra, açıkça ve çok çabuk, özgürlük oyununun bittiğini ve artık bası-ın sıkı sıkıya yalnızca kendisine bağlı olacağını göstermişti. 18 Brumaire Darbesi'nin hemen ardından şöyle diyordu: "Dizgin-eri basına bırakırsam, iktidarda üç aydan fazla kalamam." İm-paratorluk yılları boyunca, bu sertlik artarak devam etti. İdare-

nin keyfi olarak kaldırabildiği, matbaa ve kitabevi izin belgeleri çıkarıldı. 1805'te, sansürcüler gazetelere yerleştiler ve hâlâ bir özgürlük alanı oluşturabilen siyaset dışı haberlerle de yakından ilgilenmeye başladılar. Bu sıralarda, Napolyon, İçişleri Bakanı Fouché'ye şunları yazdı: "Gazeteleri biraz baskı altında tutun. *Débats* ve *Publiciste*'in redaktörlerine, eğer yararlı olmadıklarını fark edersem onları da diğerleriyle birlikte tasfiye edeceğim ve sadece tek bir gazeteye izin vereceğim günlerin uzak olmadığını anlatın. [...] Devrim zamanı bitti, ve artık Fransa'da tek bir parti var. Gazetelerin çıkarlarımıza aykırı düşecek herhangi bir şey söylemelerine ya da yapmalarına asla katlanamam." Bundan daha açık olunamazdı.

Daha da etkili olmak için, Napolyon işe kendisi el atmaktan çekinmedi. Gazetelere her zaman ilgi duymuştu. İtalya seferi sırasında, henüz bir Direktuvar generaliyken, kendisinin de uzun makaleler yazdığı *Courrier de l'armée d'Italie*'yi; ve Mısır'da da *Courrier de l'Égypte*'i çıkarmıştı. Anımsayacağımız gibi, Panckoucke tarafından Devrim yıllarında kurulan *Le Moniteur*, 18 Brumaire'den sonra rejimin resmi gazetesi oldu: Hükümetin tüm kararları ile birlikte, sözümona "serbest" yorum ve yazılara da yer veren gazete, bir yenilikti. İmparatorluk yılları boyunca, Napolyon, gazetelerde çıktığını görmek istediği yazıların taslaklarını dikte ettirmeye devam etti. Doğal olarak, imparatorluğun yöneticileri ve efendinin dalkavukları basına karşı aynı kuşkuyu besliyorlardı. Bizzat Fouché, bakanlıktan düştükten sonra, bir arkadaşına gazetecilerin, onun deyimiyle "teklifsizlikleri" ve "gevezelikleri" karşısındaki tiksintisini belirtmişti: "Tek bir kelimeyle bir bakana saldırıyorlar ve onun kendini savunmak için on sayfa yazması gerekiyor; kürsüden savurdukları bir cümleyle insanları heyecanlandırıyorlar ve onları tekrar denetim altına alabilmek için zaman gerekiyor. İnsan bakanken, yapacak başka işleri vardır!"

Tüm bunların sonucu, Birinci Restorasyon'dan sonra, Yüz-Gün döneminde, Napolyon Paris'e dönmek için Elbe Adası'ndan ayrıldığında, *Le Moniteur*'de yayınlanan bir dizi ünlü başlıkla özetlenebilir. XVIII. Louis'nin Tuileries Sarayı'na yerleşmesinin ardından, akıllılık edip krallık yanlısı olan *Le Moni-*

teur, Napolyon başkente doğru ilerledikçe şu değişimi gösterdi: 1. gün: "Yamyam ininden çıktı"; 2. gün: "Korsika Canavarı Juan Körfezi'nde karaya çıktı"; 3. gün: "Kaplan Gap'a vardı"; 4. gün: "Canavar Grenoble'de geceledi"; 5. gün: "Tiran Lyon'u geçti"; 6. gün: "Zorba başkente 60 mil uzaklıkta görüldü"; 7. gün: "Bonaparte büyük adımlarla ilerliyor, ama Paris'e asla giremeyecek"; 8. gün: "Napolyon yarın surlarımızın dibinde olacak"; 9. gün: "İmparator Fontainebleau'ya geldi"; 10. gün: "Majesteleri İmparator, sadık tebaasının arasında Tuileries Sarayı'na girdi".

GERMEN BASKILARI

Bu son derece baskıcı sistem, tabii ki, Napolyon'un hâkimiyeti altındaki tüm Avrupa'ya yayıldı ve onun takipçileri tarafından, özellikle de Germen Konfederasyonu ve 1815-1848 yılları arasında Viyana'dan tüm Avusturya-Macaristan ve Avrupa'yı yöneten Habsburg İmparatoru Metternich tarafından özenle korundu. Metternich, Napolyon döneminde Fransa'da elçilik yapmış, işlerin nasıl yürüdüğünü görmüştü. O zaman: "Gazeteler, Napolyon için 300 000 askerlik bir orduya bedel", ya da: "Kamuoyunu hor görmek ahlak ilkelerini hor görmek kadar tehlikelidir" diye yazmıştı.

İlk özgürlük dalgası 1814-1815 yıllarında geldi. Prusya'dan uzaktaki Ren bölgeleri, özgürlük alanını genişletme fırsatlarını yakalamakta her zaman çabuk davranmışlardı. Ünlü *Mercure rhénan* da, Napolyon'un ilk düşüşünün ardından, "gelişmekte olan bir halkın, zihinleri harekete geçiren şeyleri açıkça inceleyen, milletin kalbini okumayı bilen, fikirleri korkusuzca savunan, toplumun anlamadan ve bilinçsizce hizmet ettiği şeyleri açıklığa kavuşturmayı ve ona anlaşılır şekilde sunmayı başaran gazetelere ihtiyacı vardır" diyerek, özgürlüğüne kavuşan Almanya'da basının üstlenmesi gerektiğine inandığı rolü anlatmak için kampanya başlattı. Başka bir deyişle, "gazete halkın ağzı ve hükümdarın kulağı olmalıydı". İyi bir program, çabuk sonuç: *Le Mercure rhénan*, Ocak 1816'da kapatıldı.

Aynı hareket, 1820'de Napoli'de İki Sicilya Krallığı'nı altüst eden devrim sırasında da kendini gösterdi. Fransa'nın 1789'da karşılaştığı –krallık iktidarı güçlenerek geri döndüğünde başları ezilen– türden gazeteler ortaya çıktı. Bu mücadelenin temsilcisi Silvio Pellico adında ünlü bir kişilikti. Yarımadada özgür bir basın için verilen mücadeleye aktif olarak katıldıktan sonra, demir parmaklıklar arkasında uzun yıllar geçirdi –bunları, kitapçılarda büyük başarı sağlayan *Le mie prigioni* (Benim Hapishanelerim) adlı kitabında anlattı.

1830'da özgürlük umudu yeniden doğdu. Ren bölgesinde, *Mercure*'ün mirasçısı, birkaç günde geniş bir kitleye ulaşan *Deutsche Tribune*'ydi. Ama, o yılın sonunda baskının demir yumruğu tekrar indiğinde, Germen Konfederasyonu Diyet Meclisi 1819'da benimsediği sıkı kuralları daha da güçlendirdi.

Meclis, iki yıl sonra, 1832'de, Ren-ötesi basınının tarihinde kara bir metin olarak kalan, uygulamada her türlü siyasi yayını yasaklayan "altı madde"yi oyladı. *Deutsche Tribune* ve başka birkaç gazetenin kapatılmasından sonra, basın ağır bir uyuşukluğa gömüldü. Bu arada, kazanılanların tümünün kaybedilmediğini gösteren birkaç istisna da vardı: Cotta adında yetenekli ve becerikli bir gazeteci, *Gazette d'Augsbourg*'u kurdu. 1810'da Bavyera'nın bu kentine yerleşen Cotta, Prusya ve Avusturya etkileri arasındaki orta yolcu konumundan ustaca yararlandı. Görece bir özgürlük kazanmak için, –II. Louis'nin babası I. Louis'nin hükümdarlığında– Bavyera vatanperverliğine soyundu.

1840-1845'ten itibaren, durumda belli bir düzelme oldu, ve ardından, 1848 Devrimi'nin aydınlık günleri, tüm Avrupa'da bir umut rüzgârı estiren "halkların baharı" geldi. Yeniden, her yerde, özgür gazeteler ortaya çıkmaya başladı.

Prestijini Naziler dönemine kadar koruyacak olan *Gazette de Voss* da, işte bu yıllarda Avrupa'nın büyük gazetelerinden biri olarak kendini gösterdi. Gazeteyi Berlin'de 1704'te kuran matbaacı Christian Voss'tu. XVIII. yüzyılda sıkıntı ve yokluklar içinde varlığını sürdüren gazete, 1840'ta 10 000, ve 1847'de 20 000 nüshaya kadar çıktı ki, bu Germen ülkeleri için bir rekordu. Prusya Kralı, açık fikirli ve kültürlü IV. Friedrich Wilhelm, 1840'ta tahta çıktıktan sonra sansürü yumuşattı. Yine ay-

ı dönemde, Karl Marx, liberal burjuvalar tarafından Köln'de karılan *Rheinische Zeitung*'un sütunlarında ilk gazetecilik demelerini yapıyor; İtalyan milliyetçiliğinin yükselişine, yarıadada bir yeraltı basınının gelişimi eşlik ediyor; el altından ağıtılan ve imparatorla yerel hükümdarların muhbirlerinden urtulan Mazzini'nin *Jeune Italie*'si ve Piemonte-Sardinya Kralığı'nda Cenova'dan Torino'ya, İtalyan birliğinin gelecekteki ahramanı genç Cavour'un çabalarıyla yayınlanan *Risorgimento* ibi yetkin gazeteler parlıyordu.

Ne yazık ki sadece Avusturya'yı değil (Viyana teminat zounluluğunu kaldırmış ve jürinin basın suçlarına da bakmasına arar vermişti), aynı zamanda Macaristan ve Bohemya'yı da etileyen 1848'deki bu büyük özgürlük rüzgârının ardından, bası yönetimi bir kez daha kendini gösterdi. Gazeteciler kurşuna izildi. Yine de, bazı özgür –ya da baskının az olduğu– bölgeler arlıklarını korudular. İyi alışkanlıklar yerleşmişti. Kazanılanr geri verilemezdi.

RANSA'DAKİ MÜCADELELER

Fransa'da da gazetelerin gelişimi, yüzyılın hareketli yaantısına sıkı sıkıya bağlıdır. 1815'ten 1848'e, otuz üç yılda bu onuda 18 yasa ya da kararname çıkarılmıştır. Yüzyıla damgaını vuran her devrimde, basın aynı zamanda hem bir aktör, em de temel bir hedef olmuştur.

1830'da, Temmuz Devrimi öncesindeki gerginlik sırasında, . Charles için kötü sonuçlar doğuran Polignac hükümetinin ararları da böyledir. Bu kararlardan biri basına yöneliktir, ve öyle gerekçelendirilmiştir: "Süreli basın, doğası itibarıyla, sece bir düzensizlik ve başkaldırı aracı olmuştur." Dolayısıyla, nu yola getirmek gereklidir. Ama artık çok geçtir!

1830 Devrimi'nin akışı içinde, zamanın büyük gazetelerinen biri, Thiers, Mignet ve Armand Carrel tarafından kurulan *e National*, ağırlığını koyar. Louis-Philippe'in gelecekteki baanlarından banker Laffitte de gazeteye maddi destek vermekedir. Zaferden sonra, yeni anayasa ön sansürü yürürlükten

kaldırarak basının başarısını onaylar. Savaş durumu dışında, bu uygulamaya bir daha geri dönülmeyecektir. İktidarın hizmetinde yine de korkulacak bir silah kalmıştır: Teminat. Kurulan bir gazete, doğru yoldan ayrılması halinde el konulacak büyük bir miktar parayı teminat olarak yatırmak zorundadır. Louis-Philippe'in on sekiz yıl süren hükümdarlığı boyunca, muhalif gazetecilere karşı, ister kralcı ister cumhuriyetçi olsunlar, çok sayıda adli kovuşturma gerçekleştirilir.

1848 Şubat'ında, rejim karşıtı yemekli toplantılarda yürütülen kampanya, giderek daha gözüpek olan bir basın tarafından desteklenir. Monarşinin düşüşü gazeteler için yeniden bir özgürlük parantezi açar, ama Haziran günleriyle yaşanan kanlı geriye dönüşün ardından, baskılar tekrar ortaya çıkar.

Görünen o ki, kral ve yandaşları da, kendilerinden öncekiler gibi, Benjamin Constant'ın 1814 tarihli *La Liberté des brochures* (Broşürlerin Özgürlüğü) başlıklı eserinde topladığı akla yatkın düşünceleri üzerinde pek durmamışlardı: "Gazeteleri, yazılı her eserin yazarına zorunlu olarak yüklediği yasal sorumluluktan başka bir bağımlılık altında tutarken, hükümet de [...], kendisine rağmen, [onların] her dediğinden fiilen sorumlu hale geliyor. Bu sorumluluğu inkâr etmesi boşunadır: Bu sorumluluk ahlaki bakımdan tüm zihinlerde bulunmaktadır. Hükümet her şeyi engelleyebildiğinden, yapılmasına izin verdiği her şey için de ona yüklenilecektir. Gazeteler abartılı ve zararlı bir önem kazanıyorlar. Efendinin iradesinin belirtileri biçiminde veya sanki onun huzuruna çıkma şerefine erişilmiş de fizyonomisi inceleniyormuş gibi okunuyorlar. İlk kelime, en dolaylı ima, tüm endişeleri uyandırıyor. Gazetecinin arkasında hükümeti gördüklerini sanıyorlar; ve bu sanı ne kadar yanlış görünürse görünsün, basit bir yazarın maceracı kaleminden çıkmış bir satırı, bir beyanata ya da otoritenin bir denemesine benzetiyorlar ki, bu da bir o kadar can sıkıcı. Bu sakıncaya bir başkası daha ekleniyor. [...] [Gazetelerin] içerdiği kuşku uyandıran ve can sıkıcı ne varsa bir telaş konusu olurken, faydalı, akılcı, hükümet yararına olan her şey de dikte edilmiş gibi görünüyor ve etkisini yitiriyor."

Bu alanda, İkinci İmparatorluk da birincinin mirasçısıdır.

I. Napoléon için, basın "yüz başlı ejderha"dır: Doksan dokuzu esilse bile, hep yenileri çıkmaktadır. Ama bu durum, III. Napoléon'u sık sık bu başları kesmekten alıkoymaz... Onun rejimi, erece derece ilerleyen kurnaz bir "uyarı" sistemi getirir. İlk yarının somut bir sonucu yoktur. İkinci uyarıda, eğer gazete endi kendine makul bir sansür uygulamazsa, birkaç gün ya da rkaç haftalığına yayımı askıya alınır. Üçüncü uyarıda ise katılır. Bu, bizzat gazetecileri "makul olmaya" zorlamanın bir oludur.

1860'lı yıllar boyunca bu yöntem etkili olur. Daha sonra, Küçük Napolyon" giderek ödün vermek zorunda kalır. Otorir imparatorluk yerini önce liberal imparatorluğa, ardından da arlamenter imparatorluğa bırakır ve her aşamada, gazetelerin zgürlük alanı genişler. Uyarı sistemi 1867'de, ön izin uygulaası da Mart 1868'de terk edilir. Sonunda, 2 Ocak 1870'te kurun ve Orléans hanedanı yanlısı muhalefeti imparatora bağlaan Émile Ollivier hükümeti, son anda gerçek bir basın özgürğü getirir.

GIRARDIN'İN KATKISI

Yaşam öyküsü, gazetelerin 1815'ten 1870'e kadar süren özürleşme öyküsünü simgeleyen Émile Girardin, modern anmda ilk basın girişimcilerinden biriydi. Halkın zevkleri konunda şaşmaz bir sezgisi vardı. Tükenmez bir enerjiye sahip, içbir değere bağlı olmayan bu adamın kariyeri hapisaneler ve üellolarla kesintiye uğramış, ama o hep yeniden ayağa kalkmayı bilmişti.

Evlilikdışı bir ilişkiden dünyaya gelir ki, bu o dönem için em bir handikap hem de bir itici güç demektir. 1827'de yayındığı ve bugün de ara sıra okunan tek eseri, *Émile* adlı otobiografik romanında bu konuyu açıklar. Bir sonraki yıl, Restoasyon döneminin sonunda, yirmi iki yaşındayken, içtenlikle *Le oleur* (Hırsız) adını verdiği ve ilk kez basın özetlerini kullanan ir haftalık gazeteyle süreli yayın dünyasına atılır; *Le Voleur* aftanın en iyi gazetelerinden en iyi bölümleri toplayarak ya-

yınlar, ve telif hakları henüz düzensiz olduğundan, ödemesi gereken bir ücret yoktur; makası ve yapıştırıcısıyla Girardin, kazançlı bir süreli yayın kurmuştur.

Girardin'in yeni fikirlerinden bir başkası da kadınlara özel gazeteler önermek olur. Bu kadınlara yönelik basının gerçekleştirdiği ilk çıkıştır. Évelyne Sullerot, eski bir kitabında bunu incelemiş, kendini bir zarafet hakemi olarak gösteren ve posta arabalarıyla taşranın en ücra köşelerine taşınarak, Fransa'nın tüm Madame de Raynal'lerine başkentte olup bitenleri, giyilenleri ya da dedikoduları aktaran *La Mode*'un (Moda) önemini vurgulamıştı.

Ve işte üçüncü bir buluş: 1831'de, Temmuz Devrimi'nin ardından Girardin *Journal des connaissances utiles*'i (Faydalı Bilgiler Gazetesi) çıkarır. Bu *Bricoler* (Onarım), *Mon Jardinage* (Benim Bahçem), *Rustica*... türü, pratik bilgiler veren yayınların atası sayılabilir. Bir dolu faydalı bilgi, özellikle de tarımdaki gelişmelerle ilgili haberlerden oluşan 32 sayfalık bu aylık gazete, kısa sürede, çoğunluğu taşradan 130 000 abone edinir.

İşte Girardin, rakiplerinden iki kat daha ucuz bir günlük gazete projesini ilk kez bu sütunlarda sergiledi. Yıllık 80 frank yerine, abonelik ücretini 40 franga düşürebilmeyi arzuluyordu. Bu gazete, 1836'da çıkan ve büyük önem taşıyan, benzeri *Le Siècle*'in rekabetine rağmen orta sınıftan, tüccar, zanaatkâr ve varlıklı çiftçilerden en az 20 000 abone toplayarak, hızla iyi bir girişim olduğunu ortaya koyan *La Presse* olacaktı.

La Presse demagojik değildi. İçinde *Le Père Duchesne*'in yapmayı denediklerine benzer hiçbir şey, halk ağzını taklit etmek için en ufak bir çaba yoktu. "Paris havası"nı diğer insanlara tanıtmak istiyordu. Girardin'in mükemmel bir yardımcısı vardı: Kendi karısı, Sophie Gay'nin kızı Delphine. Evinde çeşitli toplantılar düzenleyen ve son derece zeki olan bu kadın, gazetede, 1836'dan 1848'e kadar "Vicomte de Launay" (Launay Vikontu) takma adıyla "Parisli Kadınlara Mektuplar"ı yayınlamış ve herkes bunlardaki ustalığı ve inceliği kabul etmişti.

Yenilik, sık sık olduğu gibi, yine çevrede şiddetli bir tepki uyandırdı. Meslektaşları, bazı cumhuriyetçiler de dahil -Girardin de onlardan olduğu halde-, bir gazeteyi çok ucuza satma-

ın ve daha geniş bir okuyucu kitlesi elde etmek için fiyatı düürmenin küçültücü olduğunu (bitmek bilmeyen bir tartışma!) üşünüyorlardı. Émile de Girardin ve Armand Carrel'i Temuz 1836'da karşı karşıya getiren ünlü düelloya yol açan da bu uhalefet oldu. Carrel, henüz otuz altı yaşında, büyük prestij ahibi bir gazeteciydi. *Le National*'i Cumhuriyetçi Parti çizgisine ekmek için Thiers ve Mignet'den ayrılmıştı. Oysa, *La Presse* ktığında, paradoksal olarak en fazla tepkiyi cumhuriyetçiler- en aldı. Armand Carrel, *Le Bon Sens* adlı küçük bir gazete tarandan Girardin'e karşı girişilen saldırıları, *Le National*'de tekrar ayınladı. Girardin buna öfkelendi ve Carrel tarafından hakaret larak kabul edilen bir cevap yayınladı. Böylece, puslu bir sah, kendilerini Vincennes koruluğunda buldular. İki silah aynı nda ateşlendi, iki adam da yere yıkıldılar. Kurşun Girardin'in acağına saplanmıştı ve ona, 1848'de Cavaignac* zindanlarının emli samanları üzerinde yattığı günler de dahil, uzun süre acı ektirdi; Carrel'e gelince, o karnından yara almıştı ve iki gün onra öldü. Bu olay, çağdaşlarının duyarlılığını büyük ölçüde tkilemiştir. Öyküsünü, neoklasik anlatım güzelliğiyle belirgineşen bir kitaptan, Louis Blanc'ın *Histoire de dix ans*'ından (On ılın Öyküsü) aktarıyorum.

"Gazetecilikte büyük bir devrim başlamaktaydı" diye yaıyor Louis Blanc. "Bu devrimin mimarları arasında, bir vuruncu, Bay Émile de Girardin de vardı. Büyük günlük gazetelein fiyatlarını düşürmek, ucuzluğun çekiciliğiyle müşteri sayısını artırmak ve düşük fiyattan kaynaklanan zararları, para arşılığı ilan veren tüm sanayi kollarının artık daha çok sayıda kuyucuya ulaşan reklama ödeyeceği ücretle karşılamak. İşte ay Émile de Girardin'in planı buydu. Böylece, bir yargıç ve neredeyse bir kutsal görevli olan gazete, ayağa düşürülmüş luyordu; o güne kadar gazetelerde yalancı ilanlara, bayağı ve depsiz öğütlere ayrılmış olan yer, felsefeye, tarihe, sanata, edeiyata, yani insanın düşüncesini, onu büyüleyerek geliştiren er şeye ayrılan bölümlerden fedakârlık etmek pahasına, geniş-

Cavaignac, Louis-Eugène (1802-1857): 1848 ayaklanmalarını bastıran Fransız generali. 28 Haziran 1848'de yürütme gücünün başına getirildi. Aday olduğu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Louis-Napoléon'a yenik düştü. (Ç.N.)

letilmek isteniyordu; gazetecilik, tek kelimeyle, vurgunculuğun sesi olacaktı. Bu yeni bileşimin bu biçimiyle kınanacağına hiç şüphe yoktu."

"Diğer yandan," diye devam ediyor Louis Blanc, "gazetelerin yüksek fiyatları nedeniyle kamu hayatından uzak kalmış çok sayıda vatandaş, bu alana davet ediliyordu; ve bu avantajı yadsımak hiç kuşkusuz adaletsizlik olurdu. Ama çıkarlar söz konusu olduğunda, öfke her zaman mutlaktır ve böyle düşüncelere yer vermez: Saldırıyı başlatan Bay Émile de Girardin'e de sonunda saldırıldı, ve bu, varlıkları ve kazançları bu beklenmedik rekabetle tehdit edilen birkaç gazete tarafından, ayıplanacak derecede aşırı bir sertlikle yapıldı."

DÜELLO, REKLAM VE TEFRİKA

Tarihi henüz yazılmamış olan düellonun, 1914'e kadar edebi alışkanlıkların ve gazetelerin yaşamının bir parçası olduğunu gözlemliyoruz. Daha sonra, savaşın vahşeti bu uygulamayı ortadan kaldırdı. Düello, sadece göreceli olarak barışçı bir dönemde varlığını koruyabilirdi: 1830-1914 yılları arasında olduğu gibi. Ünlü kurbanları arasında, büyük matematikçi Galois da bulunuyordu: Karşılaşmadan önceki geceyi, kendisinden sonra yitip gitmesinler diye denklemler yazarak geçirmişti. André Billy, sadece 1885-1895 yılları arasında, Paris'te 150 düello yapıldığını söylüyor. Panama, Yahudi düşmanlığı, Dreyfus Olayı da düello fırsatlarını çoğaltıyordu. Clemenceau, gerek kılıç, gerek tabancayla, aralarında Déroulède, Deschanel ve Édouard Drumont'un da bulunduğu rakiplerle bir düzine kadar düello yapmıştı.

Sonuç olarak düello, toplumsal uzlaşma biçimlerinden biriydi ve bir dönem boyunca, iftira olaylarında, mahkemelerin yanında kendini dayattı. Raslantısal bir biçimde kişisel ve fiziksel cesareti ortaya koyarak, gazete dünyasının kolektif yaşantısını parlaklaştırma biçimi de oluşturdu –bunu, kinayeli bir yaklaşımla, Viyanalı Arthur Schnitzler'in *Gazeteciler* adlı tiyatro oyununda da görüyoruz.

Ama biz Girardin'e geri dönelim. O, *Times*'ın İngiltere'de erçekleştirdiğini Fransa'da başaran ilk girişimciydi: Dengeyi eklam üzerine kurmak. *Le Siècle* ve *La Presse* için reklam, gelirerin % 40-50'sini oluşturuyordu. Bugünkü rakamlara çok yakşılmıştı. Ama bu, artık gazetelerin reklamları azaltan konnktürel krizlerden zarar görmeleri gibi son derece modern bir akıncayı da beraberinde getirmişti. Bunun sonucunda, sarsınları "yutmaya" yönelik bir başka buluş ortaya çıktı: Belli bir ire için gazetelerde yer satın alan ve üzerine kâr koyduktan nra, bunları sanayici ve tüccarlara satan reklam komisyoncuı tutmak. Bu, reklam gelirlerini güvence altına alan gazetele- rahatlık sağlıyordu ve sütunlarını iyi pazarlamayı başaran üçük reklamcılık büroları için çok kârlı olabiliyordu.

Bir başka yenilik ise gerçekten dâhiyaneydi: Tefrika roanlar. Böylece, haber basını eski bir halk akımını benimsiyor, VIII. yüzyılın Mavi Kitaplık ve dedikodu edebiyatı çizgisiyle uluşuyordu. Korkunç cinayetler, dağbaşı haydutlarının marietleri, hayaletler... Önceleri, bu basın cemiyet haberleriyle doıp taştı (en iyi örneği, 1840'ta, "zehirleyici" Madame Lafare'ın üstüne yıkılan cinayettir). Ama, genellikle, oldukça kanlı e çarpıcı cinayetler bulmakta güçlük çekiliyordu. İşte o zaman, her gün "giriş katında", yani ilk sayfanın altında yayınlaan heyecanlı öykü, tefrika roman icat edildi. Zamanın büyük ransız romancılarından hiçbiri, söz konusu edilen ücretler göz nünde bulundurulduğunda, eserlerinin böyle günlük dilimler alinde kesilmesini reddetmiyorlardı. Balzac'ın ve George and, Victor Hugo, Alexandre Dumas (*Monte Kristo Kontu, Üç ilahşörler, La Dame de Monsoreau, Kraliçe Margot*) gibi yazarların a pek çok eseri önce bu şekilde yayınlanmıştı. Bu tür, becerilik ve özellikle ritm duygusuna sahip olmayı gerektiriyordu, ünkü her bölümün sonuda merakın tekrar uyandırılması büük önem taşıyordu (tıpkı bugünkü Amerikan televizyon dizierinde olduğu gibi). Bu türün ustası, *Les Mystères de Paris* (Pas Esrarı) ve *Le Juif errant*'ın (Serseri Yahudi) yazarı Eugène ue'ydü. *Les Mystères de Paris* ile *Journal des débats*'nın, kendinden 100 000 franga götürü usulü satın alınan (yıllık abonelik creti 40 franktı) *Le Juif errant* ile Doktor Véron'un çıkardığı

Constitutionnel gazetesinin gelirlerinde ani bir artış sağlamıştı. Böylece, o zamana kadar siyasi ve sosyolojik olarak basının müşterisi kabul edilen okur sayısı fazlasıyla aşılmış oluyordu.

1848 Devrimi'nden sonra, 1834'ten beri Bourges milletvekili olan Émile de Girardin, Haziran günlerinin generali Cavaignac'la uğraştı; hapsedildi; Louis-Napoléon'a yakınlaştı; onun danışmanı olmaya çalıştı; darbeden sonra gözden düştü; Belçika'ya gitti; döndü; gazete çıkaramadığı 50'li yıllarda sıkıntı içinde yaşadı; 60'lı yıllardan itibaren tekrar tırmanışa geçti; durgunluk yaşayan *La Presse*'e, ardından da *La Liberté*'ye atılım yaptırdı; *La Liberté*'yi büyüttü (60 000 nüsha) ve ilk spor sayfasını ("Spor dünyası" başlığı altında) bu gazetede yarattı.

Son yılları daha az parıltılı geçti. İmparatorluğun düşüşünden sonra, Girardin Milli Savunma hükümetine saldırdı, Thiers'i destekledi ve On Altı Mayıs 1877 krizi sırasında cumhuriyetçilerin safından seçildiği için, bu hareketin daha çok sol kanadında yer aldı. Bundan kısa süre sonra da öldü.

Bu yaşam öyküsü, zaman içerisinde ele alındığında, özellikle Girardin'in boş bir kişilik olmadığının bir göstergesi olarak ortaya çıkar. Girardin ne edebi yeteneğe, ne de onu gelecek kuşaklara aktarabilecek ve bugün bile okunmasını sağlayabilecek güçlü inançlara sahipti. Sadece, zamanının siyasi duyarlılığının ve bunun içerdiği gelişmelerin ve belki de yüz seksen derecelik dönüşlerin tanığı –ama üstün nitelikli bir tanık– ve saptayıcısı olmuştu. Proudhon, 1863'te, sert bir ifadeyle onun hakkında şunları söylüyordu: "İlerledikçe, bu adamda kimi zaman dalkavukluk, kimi zaman muhalefet yapan, ortalığı karıştıran, şarlatanca, ölçüsüz bir zihniyet olduğunu fark ediyorum." Buna karşılık, 1870'te III. Napoléon'a bağlanan liberal başbakan Émile Ollivier, ona büyük bir hayranlık besliyordu: "Böyle adamlar bazen yanılırlar. Hiçbir zaman kaybolmazlar. Sonuna kadar bir güç olarak kendilerini dayatırlar."

Bir güç... III. Napoléon'un ona karşı aldığı tavır da bunu gösteriyor. Ondan nefret ediyor, onu tehlikeli buluyordu. Girardin hükümetine fazla saldırdığında, onu hapse atmaları için talimat verdi, onun 2 Ocak 1870 hükümetinde yer almasına karşı çıktı. Ama aynı zamanda ondan çekiniyordu. Girardin, 1865'te,

Biarritz'de kızını dramatik koşullarda kaybettiğinde, imparatoriçenin gözü yaşlı babadan "hiçbir iyiliği ve sevgi işaretini" esirgemediğini, Saint-Simon'cu Michel Chevalier günlüğünde şaşkınlıkla belirtiyor. Chevalier şöyle yazıyor: "İnsan, imparatoriçenin, devlete ve hanedana kusursuzca hizmet eden bir bakanın kızı için aynı şeyi yapıp yapmayacağını kendisine sormadan edemiyor." Basın, –Girardin de buna tanıklık ediyor–, artık kesin olarak, ayartılmaya, okşanmaya, bazen de kısıtlanmaya çalışılan, ve gelecek kuşakların siyasi ve toplumsal yaşamında büyük bir rol üstlenecek bir güç olarak kendini gösteriyordu.

V. BÖLÜM:
ALTIN ÇAĞ

İşte Batı dünyasında yazılı basının altın çağı: 1870'lerin başından Birinci Dünya Savaşı'na kadar süren ve gazetelerin henüz, daha sonra ortaya çıkacak diğer medyalarla rekabete girmeden, temellerini büyük ölçüde güçlendirdikleri bir dönem. Ulaştıkları kitlenin ve etkilerinin genişlemesi, basın özgürlüğünün zaferinden doğan iki sorunun keskinleşmesine yol açtı; bir yandan, perde arkası güçlerin gerçeği tehdit etmesine neden olan paragözlük; diğer yandan, vatandaşların itibarının, sıklıkla her türlü yaptırımdan kaçan bir basın tarafından ayaklar altına alınmasına yol açan iftira.

ÖZGÜRLÜK: BİR ZAFERİN GİZLİ DAYANAKLARI

Bu dönem, tüm Batı ülkelerinde ortak özelliklerle tanımlanır. Önce hukuki veriler: Basın özgürlüğü artık Batı dünyasının hemen hemen her yerinde elde edilmiştir ve ancak 1920'li ve 1930'lu yıllarda Alman, İtalyan ve Bolşevik diktatörlüklerince tekrar sorgulanacaktır. Büyük Britanya'da, 1869'da vergi ve teminatın kaldırılmasından sonra, kesin olarak güvence altına alınmıştır. Amerika'da uzun süreden beri kazanılmış durumdadır. Almanya'da, Prusya'nın Fransa karşısındaki zaferinden ve Alman İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra, 1874 tarihli yasa, basın rejimini birleştirir: Ön sansürlerin tamamen ortadan kalkması ve pek çok bölgede, bildiğimiz gibi her zaman profesyonel yargıçlardan daha gevşek olan halk jürisinin seçilmesi. Her ne kadar Bismarck, majestelerine karşı tüm durumlarda çok kısıtlayıcı hükümleri koruyarak, yazılı basın üzerinde, diğer ülkelere göre daha güçlü bir baskı uyguluyorsa da, artık bir

zulümden söz etmek mümkün değildir. Fransa'ya gelince, 29 Temmuz 1881 yasasından sonra, tüm rejimler içinde en liberal olanını yaşamaktadır.

Teknik iyileşmeler her yerde aynı yönde ağırlığını koymaktadır: Büyük değişikliklerden çok, eski gelişmelerin belirginleşmesi söz konusudur. İmalat alanında, mekanik dizgi makineleri, özellikle de, metinleri, biraz daha karışık olmakla birlikte, yazı makinesininkine benzer bir klavyede "tuşlamayı" sağlayan linotipler ortaya çıkar. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önceki yıllarda, bir başka ilerleme de, klişelerin telgraf hattından iletilmesidir: Haut-Saône'lu Édouard Belin, günlük basının herhangi bir yerde çekilmiş fotoğrafları yayınlayabilmesini sağlayan belinografı (telefoto) icat eder. Diğer yandan, makinelerin geliştirilmesiyle birlikte sayfa sayıları artar. Fransa'da, günlük gazeteler dört sayfadan altı sayfaya geçer; Amerika ya da Büyük Britanya'da ise, bazıları daha şimdiden yirmi sayfaya ulaşmıştır.

Üçüncü bir ilerleme, haber pazarının genişlemesidir; bu dönemde haber, daha önce görülmemiş bir boyutta maddi çıkarları ortaya koyan bir meta haline gelir; bu metanın çilek ya da ahududu gibi bazı turfandalıklarla, hızla bayatlamak gibi ortak bir özelliği vardır. 1 Ocak 1914 tarihli *Revue de Paris*'de, gazeteci Louis Latzarus, gazeteye tamamen ekonomik bir bakış açısıyla yaklaşan ismini saklı tuttuğu bir gazete yöneticisinden söz eder; altmış ton mal on iki saatte hazırlanmış, üç saatte basılmış, beş saatte de 20 000 kişiye gönderilmiştir; bunları bir günde satmak gerekmektedir, çünkü 100 kilosu 75 frank etmektedir, ve ertesi gün 6,75'ten fazla etmeyecektir. Böylece, rantabilite endişesi yerleşir ve pek çok basın girişimcisinde, politik ya da deontolojik kaygılara kesin olarak baskın çıkar. Göreceğimiz gibi, her ne kadar yatırımların bu ağırlığı, kapitalist kârdan başka hiçbir amacı olmayan çeşitli yayınlara bir yaşam alanı bırakıyorsa da, bunun nedeni, henüz küçük gazeteler çıkarmanın o kadar da pahalıya mal olmamasıdır.

AJANSLARIN ATILIMI

Haber pazarının gelişimine, öncelikle basın ajanslarının yerleşmesi ve yayılması damgasını vurmuştur. Michael Palmer, *Des petits journaux aux grandes agences. Naissance du journalisme moderne (1863-1914)* (Küçük Gazetelerden Büyük Ajanslara. Modern Gazeteciliğin Doğuşu [1863-1914]) başlıklı kitabında, bu konuya ilişkin yararlı bilgiler veriyor.

Teknik ilerlemeler ve büyüyen bir okuyucu kitlesinin artan merakı sayesinde haber pazarının dünya çapına yayıldığı bir dönemde, basın organlarının çoğu, muhabirlerin yerleştirilmesine, gereksinimlerinin karşılanmasına ve haber iletilmesine ilişkin harcamalarının yüksek maliyeti nedeniyle, uzakta muhabir bulundurma olanağına sahip değildi. Dolayısıyla, XIX. yüzyılın ortalarında doğan basın ajansları, merkezi bir yer edindiler. Bunların atası, öncüsü Charles Havas, kendi adını taşıyan ajansını 1835 yılına doğru, Temmuz Monarşisi döneminde kurdu. Başlangıçta, sadece yakındaki günlük gazetelerin hizmetinde, yabancı basından çeviri yapan bir büro vardı; ama, kısa sürede, Havas'ın aklına bir muhabirler ağı geliştirme ve onlardan gelecek haberleri satma fikri geldi. Ajansın, İkinci Cumhuriyet döneminden başlayan ve İkinci İmparatorluk dönemi boyunca süren atılımı, başlıca iki temel ilkeye dayanıyordu. Önce borsa: Bir posta güvercini filosu, her gün yıldırım hızıyla Havas'a Londra Borsası'nın kurlarını getiriyordu. Sonra savaş. O dönem, bir dizi heyecan uyandırıcı çatışmaya sahne olmuştu. Tabii Havas da Kırım'a, İtalya'ya, Meksika'ya, Amerika'ya, vs. dinamik muhabirler göndermişti.

Havas ajansı, haber işlevi ile reklam işlevini birleştirdi. Gazetelerdeki ticari reklamları kiralamak için, bir "Genel Ajans Kurumu" kurdu. Bir dâhiyane fikir de, gazetelere, satın aldıkları haberlerin bir kısmının karşılığını reklam sütunlarıyla ödemelerini önermek oldu. Bu değiştokuş gazetelerin muhasebesi için avantajlıydı, kasalarından nakit para çıkmasını önlüyordu. Havas'a da bu sütunları, diğer işlerin yanında, iyi bir kârla sanayici ve tüccarlara reklamlarını yapmaları için satmak kalıyordu. Bu birliktelik 1940'a kadar işlemiş, –bugün AFP'ye (Fransız

Basın Ajansı) bırakılan– haber işlevi ile –hâlâ Havas'ın yürüttüğü– reklam işlevi arasındaki ayrımı getiren, II. Dünya Savaşı ve Kurtuluş hareketi olmuştur.

Almanya'da piyasaya Wolff ajansı hakimdi. Biri Almanya'da, diğeri İngiltere'de bulunan iki büyük ajansın, Charles Havas'ın eski çalışanları tarafından kurulmuş olması çarpıcıdır. Şirketini 1849'da Berlin'de kuran Bernard Wolff'un, ve 1851'de Londra'da kendi adını taşıyan bir ajans açan Julius Reuter'in durumu da buydu. Reuter'in ajansı, kısa süre içinde en yoğun uluslararası elektrik kablosu ağlarının da çıkış noktası olacak olan, ticari ve mali işler açısından dünyanın en canlı kentinde bulunmanın avantajıyla, hemen ilerledi.

Bu üç Avrupa ajansı, topraklarında kendilerine bir yarı-tekel sağlamışlardı. Amerika'da Mayıs 1848'de kurulan Associated Press için ise durum farklıydı. Çünkü aynı kentte bulunan rakip gazeteler aynı ajansa abone olmayı reddediyorlardı, bu da 1880'li yıllarda, United Press gibi başka ajansların ortaya çıkmasına neden oldu.

Ajansların bütçesi, haberlerin toplanma ve aktarılma maliyeti nedeniyle ağırdı: Bu da, kısa sürede, çok fazla rekabete girmemek için kendi aralarında anlaşmalar imzalama eğilimine yol açtı. Böylece, ulusal pazarlarda uluslararası haber değişimi yaparak, pazarı paylaşıyorlardı. Bu türden ilk anlaşma, Havas, Wolff ve Reuter arasında 1859'da imzalandı. Associated Press de 1872'de onlara katıldı.

Hükümetlerin, yüzlerce ve binlerce yayın akıtacak bu haber kanallarının önemini kavramaları pek uzun sürmedi: Bu artık önemli bir hedefti. Ama kısa süre sonra, Napolyon'un Banque de France için söylediği gibi, ajansların biraz, ama aşırıya kaçmadan, kendi denetimleri altında olması gerektiğini de keşfettiler; biraz, içeride yürütme gücünün bakış açısını geçerli kılabilecek ve dışarıda diplomasiye hizmet edecek kadar; ama aşırıya kaçmadan, çünkü bu kuruluşlar saygınlıklarını çok çabuk yitirebilir ve birdenbire tüm etkilerini kaybedebilirlerdi: Denge hâlâ tam olarak oturmamıştı.

İçlerinde en çok dizginlenen Wolff ajansıydı: Prusya hükümetinin ajans üzerindeki denetimi, 1865'ten sonra sıkılaşmıştı.

Bismarck yumuşak bir şansölye değildi; ama ajansların kendisine fazla körü körüne bağlı görünmemeleri için, bazen safra atacak kadar da kurnazdı.

HALKA İNMEK

Basın bütçelerinin katlanarak artışı, esas olarak, ulaşılan kitlenin büyümesiyle açıklanabilir.

İki farklı hareket meydana geldi. Bir yandan, ortalama eğitim düzeyinin yükselmesi ve okumayazma bilmeyenlerin oranının düşmesi nedeniyle, daha geniş bir kitle yazılı basını okumaya yöneldi, ve diğer yandan, basın, halk kesiminden okuyuculara yakınlaştı. En kazançlı basın girişimcileri, hem gazetelerin üretim maliyetini, hem de ürünün entelektüel iddiasını düşürmek gerektiğini anlayanlar oldular.

Bu alanda Fransa'daki öncüleri, Temmuz Monarşisi altında ortaya çıkan Girardin'in *La Presse*'i ya da Dutacq'ın *Le Siècle*'iyle birlikte ele almıştık. Amerika'da, 1833'te ve 1835'te çıkarılan *New York Sun* ve *New York Herald* sadece yüzer adet satıyordu. Büyük Britanya'da, 1855 tarihli *London Evening News* gibi bir penilik gazeteler, hatta 1881 tarihli *Evening News*, ya da 1888 tarihli *Star*'la yarım penilik gazeteler ortaya çıktı.

Bu başarılı basın, XIX. yüzyılın ortalarına kadar hâkim olan edebi tarzdan bilinçli olarak uzaklaşıyordu. Bu dönemde günlük alımlar aboneliklerden daha fazlaydı, bu da gelirlerde bir kararsızlık getiriyordu; dolayısıyla, sorumlular için, durmadan sansasyonları artırma gerekliliği ortaya çıkıyordu.

Öncelikle bir Fransız buluşu olan edebi tefrika, bu dönemde de, tutulmaya devam etti. 1863'te büyük bir basın girişimcisi olan Moïse Millaud'nun girişimiyle çıkmaya başlayan ve 5 santime satılan, dört sayfalık, türüne örnek oluşturacak bir gazete, *Le Petit Journal*, gelişimini tefrikalar üzerine kurmuştu. Millaud modern basın hakkında şu bilgiç öğüdü benimsemişti: "Aptal olma cesaretine sahip olmak gerek!" Tefrikalar aptalca mıydı? Yine de, belli kalıplara, bir dönemin imgelemini yansıtan tanıdık sahnelere dayanarak oluşturulduğundan, büyük bir beceri

gerektiriyordu. Tefrika üreticileri, artık Temmuz Monarşisi döneminde hüküm süren o ünlü yazarlardan (Victor Hugo, Balzac, George Sand ya da hatta Eugène Sue) değildi. Émile Gaboriau ya da ölümsüz Rocambole'ün yaratıcısı Ponson du Terrail gibi çarpıcı isimlerle birlikte, bir uzmanlaşma meydana gelmişti. III. Cumhuriyet döneminde, Allain ve Souvestre'in yarattığı Fantômas, doğrudan bu çizginin devamıdır. Gaboriau da, kendi adına, tüm Maigret'lerin ve diğer Hercule Poirot'ların atası olan Bay Lecoq adında bir polis hayal etmişti.

Fransa'da ve kısa süre sonra başka ülkelerde ortaya çıkan iki farklı tefrika roman ailesi ayırt ediyoruz: İlk kategoride, doğaüstü olaylarla dolup taşan garip öykülerle, büyülerle, komplo ve ortadan kaybolmalarla, ailelerinden koparılmış ve kim olduklarını sonradan öğrenen öksüzlerle, İyi ile Kötü'nün, en dramatik koşullarda her türden gizemle çevrili çatışmalarıyla dolu macera romanları yer alıyordu. Polisiye ağırlıklı roman ise, en ürkünç ya da en tuhaf cinayetlerin sırrını yavaş yavaş aydınlatan soruşturmalar üzerine kuruluydu. Bir gün, Ponson du Terrail –kahramanlarından bıkıp sonunda onları tüketen bazı yaratıcılar gibi– çok büyük bir ihtiyatsızlık yaparak Rocambole'ü öldürdü. Millaud da ona: "Olmaz böyle şey!" dedi, "Onu yeniden diriltin, yoksa bunu size pahalıya ödetirim!" (Aynı talihsizlik daha sonra Sherlock Holmes'un yazarı Conan Doyle'un da başına gelecekti.) *La Résurrection de Rocambole* (Rocambole'ün Dirilişi), *Le Petit Journal*'in satışlarını daha önce hiç ulaşmadığı miktarlara taşımasını sağladı. Gaboriau'ya gelince, başka gazetelerdeki başarısından sonra, Millaud ona şöyle demişti: "Sisteminiz insan aptallığının gereklerine mükemmelen uyum sağlıyor: Fransa'da sizi çiğnemeden yutan 500 000 okuyucu var." Ve ona, İkinci İmparatorluk döneminin en sonunda çıkmaya başlayan *Monsieur Lecoq*'u sipariş etti. İlk kez bir gazete Paris'te dev ilanlar satın alıyor, bu olayı haber vermek için büyük afişler astırıyordu.

Gaboriau'nun kendisini, romancı olduğu kadar bir gazeteci gibi gördüğünü de söylemeliyiz. Zamanının toplumunun dayanaklarını gazetecilerden daha iyi tanıttığını iddia ediyor ve güncel olaylara dayandırdığı öykü çatısını kurmak için çoğun-

lukla gerçek bir cemiyet haberinden yola çıkıyordu. 1870-1871'den sonra *Le Petit Journal*'de yayınladığı ilk romanı *La Dégringolade* (Yuvarlanış) da, tamamen Fransa'nın yenilgisi etrafında dönüyordu. O yıllarda bilinen polisiye roman türüyle romanesk bir biçimde işlenen cemiyet haberleri arasında gerçek anlamda bir süreklilik formülü bulunmuyordu.

TROPPMANN OLAYI

Çağımızın başlangıcında Fransız duyarlılığını altüst eden bir olay üzerinde biraz duralım: Michel Perrot'nun *L'Histoire*'da çeşitli yönlerini ve önemini daha önce yeniden gün ışığına çıkardığı Troppmann Olayı. Eylül 1869'da, soğuk bir sonbahar akşamı, Paris'in kuzeyindeki Pantin Kapısı çevresinin hüzünlü manzarası altında, Langlois adında bir çiftçi tarlasını sürmeye hazırlanırken, toprakta kendisine garip gelen bir tümsek fark eder. Toprağı eşeler ve küçük bir çocuk eli çıktığını görür. Kazmaya devam eder ve, dehşete kapılmış bir şekilde, biri kadın beşi çocuk altı ceset çıkarır. Kısa süre sonra kimlikleri belirlenir. Cesetler, Alsace kökenli Kinck ailesine aittir. Roubaix'den Paris'e, küçük bir makina fabrikası kurma niyetinde olan –çalışkanlığıyla zenginleşmiş küçük işçi– babanın yanına gelmişlerdir. Suçlu kim mi? Önce, ailenin geride kalan son oğlu Gustave'ın annesini ve belki de, kendisi de kayıp olan babasını öldürmüş olabileceğinden şüphelenilir. Bereket versin, biraz daha iyi aranınca, onun vücudu da komşu tarlada bulunur ve şerefi kurtulur. Son olarak, zamanın tarih yazarlarından birinin dediği gibi, babanın "soğumuş" vücudu da bir korulukta topraktan çıkarılır. Sekiz ceset ve halkta büyük bir heyecan... Polisin dikkati, yakışıklı ve şüpheli bir genç adama yönelir. Adamın adı Troppmann'dır, ailenin bir dostudur ve "Rocambole' vari" koşullarda tam Fransa'dan kaçarken enselenmiştir. Önce, sadece esrarengiz suç ortaklarının maşası olduğunu söyleyen Troppmann, sonunda cinayetleri tek başına işlediğini itiraf eder. 15 Ocak 1870'te idam edilir.

Bir de, *Le Petit Journal*'in olayı nasıl işlediğine bakalım.

Önce bu "güzel" cinayetlere iki tam sayfa ayırır, böylelikle onları merakı kabaran halka aktarır. Kısa süre sonra üç, sonra da dört sayfaya geçer. Bundan büyük kazanç elde etmediği de söylenemez. Hemen 23 Eylül 1869'da, daha önce 250 000 nüsha civarında olan tirajı 357 000'e sıçrar; 26 Eylül'de 404 000'e ulaşır. Yedinci cesedin bulunmasıyla bu rakam 448 000'e, sekizinci cesetle de 467 000'e kadar çıkar. Muhteşem rekor, giyotin günü olan 15 Ocak 1870'te, 594 000 nüshayla kırılır! *Le Petit Journal*'in muhabirlerinden birini, katile daha yakın olabilmek için cellat yardımcısı olarak işe soktuğu, onun da büyük an geldiğinde gözünü bile kırpmadığı fısıltıları dolaşmaktadır. Millaud, kendinden geçmiş bir şekilde haykırır: "Eğer makinelerimiz satıcılara yeterince hızlı gazete yetiştirebilseydi, ulaşacağımız rakamların ne olacağını bilmiyoruz."

Tüm bu haftalar boyunca, *Le Petit Journal* halkın öfkesini müthiş bir uyum içinde örgütler. Yüz binlerce Parisli için, kanlı Pantin tarlaları bir pazar gezmesi yeri olur. Oraya, ölülerin bulunduğu çukurların tam yerini kabataslak bir planla belirten *Le Petit Journal* elde, ailecek gidilir. Bütün kampanya, Kötü'ye karşı İyi'nin, dünyaya son derece ahlakçı bir bakışı yansıtan basmakalıp tiplerin –durumlar, kişilikler, diyaloglar– etrafında yapılanmıştır. İyi: Fransa'nın nüfusunu artırmak için pek çok çocuk yapmış şu cesur aile. (Basın, kısa bir süre ölen kocanın karısı tarafından aldatılmış olabileceği fikrini uyandırmış, ama bu varsayım çabucak bırakılmıştı; şemaya uygun düşmüyordu.) Fakirlikten çalışkanlık ve dayanıklılık gücüyle kurtulmuş olan bu insanlarda, tüm bir küçük burjuvazi kendini bulabilmekteydi –trajik sonları hariç... Karşı tarafta ise, Troppmann'da vücut bulan Kötü. Troppmann, alkolik bir babayla, kendisini çok fazla seven bir anneden dünyaya gelmiştir. Eşyaları arasında bir cep aynası bulunmuştur: Sarı, çok iyi taranmış saçlarını uzun bırakmaktadır ki, bu kötü etkileri bilinen bir gizli homoseksüellik işaretidir. Belki de simyacıdır: Evinde esrarengiz imbikler bulunmuştur.

Bazı kıskanç rakipler –öykü içinde öykü– *Le Petit Journal*'in bu cinayetleri, büyük kazançlar sağlamak için bizzat işlettirdiğini savunacak kadar ileri gittiler! Tıpkı, günümüzde,

bazı televizyon gazetecilerinin, kameralarının iyi yakalayamadığı bazı iç savaş sahnelerini daha etkili biçimde yeniden canlandırtmakla suçlanmaları gibi ki, bu biraz daha gerçeğe yakındır.

Basının bu altın çağında, pek çok başka "Troppmann Olayı" sıralanabilirdi. Bu cemiyet haberleri, bir süreden beri, tarih yazarlığı için bir merak konusu oldu. Çünkü, halkın tepkilerini ve o dönemde yaşayanların siyasi, ahlaki, dini, çeşitli yorumlarını inceleyerek, belli bir dönemde bir toplumun durumu üzerine pek çok bilgi elde edilebiliyor. Michel Winock, aynı tür bir çalışmaya, Bazar de la Charité yangını konusunda, olaydan yirmi beş yıl sonra ustalıkla girişmişti.

TÜM YELPAZE

Artık bir başlıktan diğerine açılan ve Thomas Ferenczi'nin, zenginliklerini *L'Invention du journalisme en France* (Fransa'da Gazeteciliğin İcadı) adlı yakın tarihli bir kitabında yeniden ortaya koyduğu, en üstününden en bayağısına, çeşitli yeteneklerin bolluğundan söz etmek yetmez. Gazetelerin sayı ve tirajlarının rakamlandırılmış ölçüsünü de ele almak gerekir. Yüzyılın başında, 1900'e doğru, Paris'teki gazete satıcılarında, sayıları elli ile yetmiş arasında değişen günlük gazeteler bulunuyordu. Büyük Savaş'ın arifesinde, gazetelerin tümünden günlük olarak yaklaşık beş milyon nüsha satılıyordu ki, bu 1871'deki rakamların beş katıydı. Bu beş milyon içinde, dört gazete başı çekiyordu (*Le Petit Journal*, *Le Petit Parisien*, *Le Matin* ve *Le Journal*). O zamanların basını, az sayıda çok popüler gazetenin etrafında, düşük tirajlı bir gazete kalabalığından oluşuyordu.

Az önce gördüğümüz büyük başarının atılımı ile, 1884'e doğru bir milyon nüshayı geçen Moïse Millaud'nun *Le Petit Journal*'i, daha sonra bir düşüş yaşamış, 1914'te bu simgesel çizginin altına düşmüştü. Bu yön değiştirme, yüzyılın sonlarında, gazetenin Dreyfus Olayı sırasında, şiddetle Dreyfus karşıtı tarafı tutmasına dayanıyor. Gazete, böylece bir altın kuralı çiğne-

ıişti: Basın, başarılı olmak için, siyasi açıdan oldukça tarafsız örünmelidir; bu kadar ateşli iç çatışmalarda taraf olmaya kalışırsa, okuyucularının yarısını kaybetme tehlikesiyle karşılaşır. ste *Le Petit Journal*'in fark edemediği buydu. Buna karşılık, 876'da çıkmaya başlayan *Le Petit Parisien* bunu çok iyi anlamıştı. Francine Amaury, bu gazeteyi incelediği tezinde, onun siasette bilinçli olarak her zaman ılımlı ve ihtiyatlı, tamamıyla *iddle of the road** kalmayı seçtiğini açıkça göstermektedir. Kesin açılardan ve fazla gerginlik yaratacak her şeyden kaçınılıordu. Patronu Jean Dupuy, zamanın en büyük başarılarından irine imzasını attı. Otuz yıl boyunca Hautes-Pyrénées bölgesi enatörlüğü ve pek çok defa bakanlık yapmış olan bu eski küük memur, gazetesini, 1914 Savaşı arifesinde tüm rekorları kıan 1,5 milyon nüshaya taşımıştı. 1883'de kurulan *Le Matin*, ayı tarihte, bir milyon nüshaya yaklaşıyordu. Güçlü ve tuhaf bir işilik olan Maurice Bunau-Varilla'nın eseri ve mülküydü bu azete. Bunau-Varilla, dört yıl fazladan yaşadı –gazetesini sıncalı yollara sürükledikten sonra, 1944'te öldü. Çok otoriter, ok da yaratıcıydı ve Synthol'ün vücuttaki tüm rahatsızlıklara i gelen ilaç olduğuna inanmıştı, o kadar ki bu eczacılık ürünü e *Matin* çıktığı sürece bayağı gelişti... Son olarak, 1882'de kuulan Letellier'nin *Le Journal*'i 1914'te diğerleriyle aynı düzeye rişti. Bunlara, kısa süre sonra, bir beşinci rakip, daha sağ eğimli *L'Écho de Paris* de katılacaktı.

Diğer yandan, çok sayıda fikir gazetesi çıkmasının nedeni 1910'da, Paris'te, 60 günlük gazeteden 39'u 5 000'den az, ve unlardan 25'i de 500'den az basılıyordu), önlü arkalı iki sayfak, hatta dört sayfalık bir gazete üretmenin hâlâ çok pahalıya al olmamasıydı. Ajanslara abone olmak da gerekli değildi. Bir aşyazı –bu, gazeteyi ayakta tutan bölümdü–, parlamento tarşmalarının bir raporu, borsa kurları, muhtemelen halka yönk bir tefrika ile iş bitiyordu. Aslolan, siyasi mücadelede ağırlını koymaktı. Bu dönemde, sayılan parlamenterlerin hemen emen tümü bir gazetecilik deneyimi yaşamışlardı ve her ne lursa olsun, kendi gazetelerini çıkarmaya çalışmışlardı.

Middle of the road: Ilımlı, orta yolcu, tarafsız. (Ç.N.)

Bir envanter denemesi yapalım. Aşırı solda, Nisan 1904'te Jean Jaurès tarafından kurulan *L'Humanité* ağır basıyordu. Bu gazete, Sosyalist Parti SFIO'nun, *Cri du peuple* ve *La Petite République*'i izleyen günlük yayınıydı; solda yeniden bulunan birliğin gazetesiydi (1905).

Radikal kanatta, parlamenter kariyerini on yıldan fazla kesintiye uğratan Panama Olayı'ndan sonra, mükemmel bir kalem olarak kendini gösteren Clemenceau'nun art arda çıkan günlük gazetelerini selamlayalım. Clemenceau, zaten 1880'li yıllarda *La Justice*'in siyasi haberler yöneticiliğini yapmıştı. Akıl almaz enerjisiyle, yeniden ortaya çıktı, *La Justice*'i çıkarmaya devam etti, sonra 1897'de, yeni bir gazete yarattı. Émile Zola'nın ünlü "J'accuse" ("Suçluyorum") başlıklı yazısını, 13 Ocak 1898'de *L'Aurore* adlı bu gazetede yayınladı. Dreyfus Olayı'ndan destek alarak, büyük bir emek harcadığı gazetecilikle, yaşamını kazanmanın dışında, kendisini 1906'da geç de olsa hükümet üyeliğine yükseltecek bir nüfuz elde etti. 1900'lerin başında, tek başına bir haftalık gazete bile yazdı: *Le Bloc*. Son olarak 1913'te, sansür nedeniyle çıkan anlaşmazlıklar sırasında adı *L'Homme enchaîné** olarak değişen *L'Homme libre*'i** kurdu.

Ortanın sağında, tahta *Journal des débats* oturmuştu. Devrim yıllarına dayanan en eski gazetelerden biri, Bertin'lerin eski gazetesi, şimdi aralarında şeker üreticisi Lebaudy'ler, ve Lorraine'li demir-çelikçi Wendel'lerin de bulunduğu birkaç kapitalistin mülkiyetindeydi: 1914'te hâlâ 25 000 adet satıyordu. Bu gazetenin kurulu düzene uygun, ciddi, hiçbir kelimeyi bir diğerinden daha fazla öne çıkarmayan bir tonu vardı; o kadar ki, yöneticisi Étienne de Nalèche, akşamları, genellikle yatıyla gezen dostu Lebaudy'ye, gazeteye basamadığı şehirdeki dedikoduları neşeyle anlattığı günlük mektuplarından birini yazarak rahatlıyordu.

İkinci İmparatorluk döneminde Nefftzer tarafından, *Times* model alınarak kurulan ve 1873'te Adrien Hébrard adında büyük bir girişimci tarafından yeniden çıkarılan *Le Temps*'ın da hakkını yememeliyiz gerekiyor. 35 000-40 000 adede kadar bası-

* *L'Homme enchaîné*: Zincire vurulmuş insan. (Ç.N.)
** *L'Homme libre*: Özgür insan. (Ç.N.)

n, ama içeride ve dışarıda, halkın saygısını kazanmayı bilen *e Temps*, dışişleri bakanlığının resmi olmayan yayın organı gi-ydi. *Le Monde*'da da uzun süre varlığını sürdürecek soldaki itunu, o dönemki adıyla "lider"i, yani başyazıyı yazan André ardieu tüm Avrupa'da bir güç olarak kabul ediliyordu. Adrien ébrard'ın gazetecilerine şu sözleri tekrar etmeyi sevdiği söy-nir: "Can sıkıcı olun!" Başka bir deyişle, daha düzgün terim-rle: "Etkiniz ağırbaşlılığınızla doğru orantılı olacaktır." Bu, eride de göreceğimiz gibi, gazetelerin mutfaklarının bazen ek az iştah açıcı olmasına engel oluşturmuyordu.

Sonradan cumhuriyetçi olan Villemessant'ın *Le Figaro*'su, reyfus yanlısı olduğunu ilan etmek cesaretini gösterdi: *Le Fi-aro*'nun burjuva ve yüksek sosyeteden okuyucuları hesaba ka-ldığında, bu, *Le Petit Journal*'inkine zıt yönde bir ihtiyatsızlıktı. olayısıyla bir düşüş yaşadı. Ama 1902'de yönetimi devralan aston Calmette adında bir işini bilir, basamakları tırmandı, ve avaş arifesinde *Figaro*'ya haberler ve yorumlar arasında yeni-en iyi bir yer kazandırdı. Bu durum, Calmette'in, Henriette aillaux tarafından, maliye bakanı olan kocasına karşı bir kam-anya sırasında mahrem mektupları kullandığı gerekçesiyle, 6 Mart 1914'te öldürülmesine kadar devam etti.

Sağda, Édouard Drumont'un kalemiyle renklenen, şiddet-bir Yahudi düşmanı olan *La Libre parole*'ü; yine Bonapartist elenekten bir parlamenter olan Paul de Cassagnac'ın *L'Auto-té*'sini; ve özellikle, önceleri aylık bir dergiyken 1908'de gün-ük gazeteye dönüşen ve monarşist ve karşıdevrimci düşünce-e yeniden parlaklık kazandıran Charles Maurras'ın *L'Action ançaise*'ini sayabiliriz. *L'Action française* hiçbir zaman büyük rajlara ulaşamadı, ama etkisi kayda değer ölçüdeydi. Aynı anada, yarı-siyasi yarı-dini gazeteler arasında yer alan ve üçlü bir taşra gazeteleri ağıyla da desteklenen Asompsiyo-istlerin* *La Croix*'sını da ekleyebiliriz (bu, Fransa'da meydana elen, Amerikalıların deyimiyle ender "sendikalaşma" vakala-ndan biriydi). Bu gazete, Katolik Yahudi düşmanlığının uç oktasında, şiddetle Dreyfus karşıtlığına soyundu. Pierre Sor-

* Asompsiyonistler: Meryem'in meleklerce gökyüzüne götürüldüğü mucizesine inanan Katolik mezhebi. (Ç.N.)

lin, *La Croix*'ya ayrılmış bir kitabında, içerdikleri şiddet ve ırk çılıkla bugün insanı şaşkına çeviren alıntılara yer veriyor. Bu sınırlardan oldukça uzak olan bugünün *La Croix*'sı, kısa süre önce, bu üzücü geçmişin de hiçbir şey saklanmadan ele alındığı bir kolokyum düzenleme inceliğini gösterdi. *La Croix* 170 000 basıyordu. François Mauriac bu gazetenin, içinde yetiştiği Bordeaux burjuvazisinin duyarlılığı üzerindeki etkisini sık sık dile getirmiştir.

Bu arada, ilk günlük spor gazetesinin de Fransa'da yaratıldığını belirtelim: 1900'de Henri Desgranges tarafından kurulan *Le Vélo* (Bisiklet), daha sonra *L'Auto* (Otomobil) adını aldı. Bu gazete, yüzyılın başından itibaren Fransa Bisiklet Turu'nu düzenleyerek başarı sağlayan bugünkü *L'Équipe*'in atasıdır. *L'Équipe*'in basımı 1903'e kadar uzanır.

Taşra basınını gözden geçirmek bıktırıcı olabilir. Ancak toplumsal tartışma zevkinin çok canlı olduğu Güneybatı Fransa'nın önemini belirtmemiz gerekir. Sarraut kardeşlerin liderliğinde *La Dépêche de Toulouse*'un, radikalizm –hükümet kaynaklı radikalizm– tarihinde büyük etkisi olmuştur. Fransa'nın hemen hemen her ilçesinde, ya günlük, ya da haftada iki veya üç kez gazete çıkıyordu: 1914'te toplam dört milyon nüsha. Çoğunlukla sert yazılar yazan bu basın, kimi zaman da, Latince alıntılarla seve seve çarpışılan bir edebi düzey tutturabiliyordu.

ALMANLAR VE ANGLOSAKSONLAR

Diğer gelişmiş ülkelerde de, basın önemli bir atılım yaşamıştır.

Tüm imparatorlukta basın rejiminin kanunla birleştirildiği Almanya'da basılan, genellikle iyi kalitede çok sayıda *Heimatblätter*'le, bölgesel basın Fransa'dakine göre çok daha güçlüdür. Popüler basın ise bir gecikme yaşamıştır. O zamandan bu yana, açığı kapatmayı çok iyi başardığını da söylememiz gerekir.

İngiltere'de, günlük gazetelerin gelişimi Fransa'dakine göre biraz daha yavaştı: Hemen hemen aynı nüfus için –9 milyona karşılık– günde 6,5 milyon. Ama 10 milyon satan pazar

azeteleri bu açığı, ve hatta görünüşteki bu azlığı kapatıyordu. ervet yaptıktan ve başarı sağladıktan sonra, 1905'te Northclif- e Lordu olan Alfred Harmsworth'ün kişiliği parladı. 1896'da, arım peniye satılan *Daily Mail*'i kurdu. *Daily Mail*, daha geniş aşlıklar, konularda daha büyük bir çeşitlilik, kadınlara yöne- k köşeler, tahmin yarışmaları, vs. getirerek, popüler basının örünümünü değiştirdi. Kuruluşundan iki yıl sonra, tirajını 00 000' e çıkardı ve 1900'de de bir milyona ulaştı. Savaşın aklaştığı yıllarda iki ülke arasında kurulan ittifakı benimse- inceye dek, pervasızca, uzun süre Fransa karşıtlığına dayan- ırdığı bir aşırı milliyetçilik sergiledi. Northcliffe, *Daily Ma-* 'den sağladığı kazançla, John Walter'ın torunundan *Times*'ı atın aldı; tamamıyla çökmekte olan gazetenin fiyatını, genel üzenlemesini değiştirmeden, üç peniden bir peniye düşürdü, u da şaşırtıcı bir yükselişe yol açtı: 1914'te, her gün 145 000 det *Times* satılıyordu.

Amerika'da, modernitenin kalk borusu, müthiş bir atılıma ol açan Kuzey-Güney Savaşı'yla çalındı. 1910'da, her gün 2 430 rklı gazeteden 24 milyon adet satılıyordu. İki büyük isim öne ktı: Bugün, özellikle, Fransa'daki Goncourt'un Amerika'daki arşılığı olan edebiyat ödüllerine adını vermiş olması dolayı- yla tanıdığımız Joseph Pulitzer (1847-1931), 1895'te, popüler asının tüm yöntemlerini kullanarak, *New York World*'ü kurdu. azete, 1913'te 850 000'lik bir tiraja ulaştı. William Randolph earst (1863-1951) ise, Orson Welles'in *Yurttaş Kane*'de canlan- ırdığı ünlü kişilikti. O da aynı yıl, 1895'te, *New York World*'ün oğrudan rakibi *New York Journal*'ı kurdu. Bu gazete de, 1913'te 00 000 nüshaya kadar tırmandı. Bu ulusal gazeteler, bir handi- apı aşmak zorundaydılar: Halen olduğu gibi o dönemde de, oğu kıyıları dışında pek az okunuyorlardı, çünkü federal ikti- arın doğası ve "toplulukların" dengesi bölgesel gazetelerin rcih edilmesine neden oluyordu. Gerçekten, gazete zincirleri stemi (*syndicates*), genel haber sayfalarının ve başyazılarının rtak olmasıyla, bütüne bir birlik kazandırıyordu. Özgün bir zellik de, bizim "çizgi roman" ve Amerikalıların *comics* dedik- ri bölümlerin kapladıkları yerdi. Bunların atası, 1895'te yara- an Yellow Kid kişiliğiydi. Gazeteleri bir santime sattırmak

için Avrupa'da tefrikaların oynadığı rolü oynayacak, ve Amerikan jargonunda basının birdenbire "sarı basın" diye adlandırılmasına yol açacaktı.

FRANSA: 29 TEMMUZ 1881 YASASI

Şimdi de, dizgininden kurtulmuş özgürlüğün iki büyük sonucu olan yozlaşma ve iftira ile birlikte, basının bu atılımının doğrudan sonuçları olarak ortaya çıkan iki soruna gelelim.

Fransa konusunda, şu 29 Temmuz 1881 yasası üzerinde biraz durmamız gerekir. Bu yasaya yine tahta perdelerde, binaların dış cephelerinde hâlâ atıf yapıldığını görüyoruz, çünkü maddelerinden biri afiş asmaya yönelik düzenlemeler getiriyordu, ama yasanın içeriği bu kadarla kalmıyordu. Dünyanın bu belki de en liberal yasa metninin, On Altı Mayıs Krizi sırasında Gambetta'nın cumhuriyetçilerinin MacMahon karşısında kazandıkları kesin zaferden dört yıl sonra kurulan III. Cumhuriyet atmosferinde nasıl kabul edildiğini anlamak gerekir. Yasa, eski gelenekle özel bir konjonktürün karşılaştığı noktada bulunmaktadır.

III. Cumhuriyet'in kurucuları, Aydınlanma Çağı düşüncesiyle beslenmiş ve özgürlüklerin kısıtlayıcısı İkinci İmparatorluk'a karşı verilen mücadelelerle yetişmişlerdi. 26 Ağustos 1789 İnsan Hakları Bildirgesi doğrultusunda, basın özgürlüğünün kutsal bir hak olduğuna ve, halkın sahip olduğu egemenliği makul ve aklı başında bir biçimde uygulamasına olanak veren yurttaşlık eğitimini sadece onun sağlayabileceğine inanıyorlardı. Yasanın senatodaki raportörü Eugène Pelletan görüşlerini şu sözlerle açıklıyordu: "Ucuz basın, halk oylamasına dayanan cumhuriyetin zımni vaadidir. Sadece basın, buhar ve elektrik sayesinde aynı saatte ve her yerde hazır bulunabilen bu ifade biçimi, tüm Fransa'yı bir halk meydanındaki gibi bir araya toplayabilir ve tüm insanlarını günbegün tüm olaylardan ve tüm sorunlardan haberdar edebilir." Bu değerlendirmeler, geçmişe ve devrimcilerin, basın aracılığıyla, forum ya da agorayı yeniden oluşturma arzularına gönderme yapıyor ve aynı zamanda, geleceğin radyo ve televizyonunu haber veriyordu.

Bu liberalizmi açıklayabilmek için, 1881'in özel konjonktü-ünden de söz etmek gereklidir. On Altı Mayıs'tan sonra, Ekim 877'de seçilen mecliste, aynı yönde hareket eden karışık bir oalisyon oluştu. Tocqueville gibi, gazeteleri etkisiz hale getir-nenin tek yolunun sayılarını çoğaltmak olduğunu düşünen ükümetteki cumhuriyetçilere, ilke olarak basın özgürlüğüne arşı olan, ama nefret ettikleri bir rejimi sarsmak için basından ararlanmanın tadını çıkaran monarşistler ve muhafazakârlar a katıldı. Sosyalistler ise, bu özgürlüğün gitgide mutlaka başı-ozukluğa kadar varacağına ve yerine geçmeyi arzuladıkları urjuva rejimini baltalayacağına ikna olmuşlardı. Yirmi yıl son-a, Aralık 1897'de, Jean Jaurès, *Revue bleue*'de hâlâ şunları yazı-ordu: "Basın, kapitalist sistemin çelişki ve çöküş yasasıyla işi-i görmektedir. Gazeteler, temsil ettikleri kötü dünyanın düze-inin bozulmasına yardım ediyorlar. Bunu da, yok olmaya ahkûm rejimlerin o müthiş bilinçsizliğiyle yapıyorlar. İyi bir ıkım becerisine sahipler. Bu, hak iddia edebilecekleri tek er-lemdir. Biz de onlar için başka bir şey dilemiyoruz."

Öyleyse, önceki 42 yasa metnine dağılmış 300 maddenin erini alan bu yasanın içeriği neydi? Basım ve yayım özgürlük-eri bu metne, pek az idari formaliteyle, mutlak özgürlükler larak yerleştirilmişti.

Basın suçları kesin bir biçimde belirtilmişti: Suça ve kötü-üğe doğrudan teşvik; askerleri itaatsizliğe davet etme; yabancı ükümdarlara iftira; cumhurbaşkanına hakaret. Şahıslara yöne-ik iftiraya gelince, tanımı gazeteciler açısından oldukça koru-ucu nitelikteydi. Öncelikle, sorumlu tutulan sadece yöneticiy-di, yöneticinin kim olduğu serbestçe bildirilebilir ve dolayısıy-a, pekâlâ suçu üstüne alan herhangi biri olabilirdi. Diğer yan-dan, suçların çoğunluğu ağır ceza mahkemelerinin, yani jürinin etki alanına giriyordu. Sadece iftira suçu sulh cezanın, yani enellikle daha katı olan profesyonel yargıçların yetki alanın-daydı. Bu neredeyse mutlak liberalizm, 1890'lı yılların başında-i anarşist saldırılardan sonra, kısa bir süre sorgulanmış, ama o önemde sistemi sertleştirme yönünde getirilen düzeltici hü-ümler geçerliliğini çok çabuk yitirmişti. İşte sistemi kemiren u iki sorun, rüşvet ve iftira, bu nedenle doğdu.

PARAGÖZLÜĞÜN YIKICI SONUÇLARI

Rüşvete gelince, Fransa, ne yazık ki, söz ettiğimiz ülkeler içinde, galiba en az dürüst olanıdır. Jean Giraudoux'nun İşgal günlerinde yazdığı, ama III. Cumhuriyet atmosferini de iyi yansıtan *La Folle de Chaillot* (Chaillot'nun Delisi) adlı tiyatro oyununda, bu kaçık bilge kadını, çağdaş dünyanın tüm rüşvetçilerini, içinde petrol olduğuna inandırdığı büyük bir çukura çekerken görmekteyiz. Tuzağa düşürmekte en çok zorlandığı da "reklam basını sendikaları"dır.

> SENDİKA TEMSİLCİSİ: Size bu reklam sözleşmesini öneriyoruz, Sevgili Bayan.
> DELİ: Mükemmel. Ziyaret için giriş bu taraftan.
> SENDİKA TEMSİLCİSİ: Ah! Bayan, biz ziyaret etmeyeceğiz. Reklam gerçeklerle ilgilenmez. Düşünceniz ister gerçek ister hayal ürünü olsun, onu aynı çabayla anlatmaktan kaçınmamak bu mesleğin onuru gereğidir.
> DELİ: O zaman ben de imzalamam.
> – İstediğiniz gibi olsun, der SENDİKA TEMSİLCİSİ. Ziyaret edelim bakalım. Ama bundan üzüntü duyuyorum. Bizi reklam malzemesinin varlığını tespit etmeye zorlarken, aynı zamanda gerçek ile düzmece arasındaki tarafsızlık geleneklerimizi çiğnemeye itmiş oluyorsunuz.

"Gerçek ile düzmece arasında tarafsızlık", yolsuzluk alışkanlığı nedeniyle, maalesef, III. Cumhuriyet döneminde Fransız basınının sık rastlanan özelliklerinden biriydi. Bunu açıklamak için temel bir öğe: Tasarruf toplama sistemi. O zamanlar, bugün olduğu gibi tasarrufları toplayıp düzenleyen, ve sonuçta onları koruyan sıkı kurumsal yatırımcı ağları bulunmuyordu. Dürüst ya da güvenilmez her türden banker, doğrudan küçük tasarruf sahiplerine başvuruyordu. Oysa, bu "mali" gazeteciliğin önemli isimlerinden biri ve Ekonomik ve Mali Ajans'ın kurucusu Robert Bollack'ın dediği gibi: "Bir küçük tasarruf sahibinden daha duyarlı hiçbir şey yoktur." Bir hiç onu korkutmaktaydı. Başka deyişle, halka yeni bir tahvil sunarken herhangi

bir basın kampanyasını etkisiz bırakmak, finans ve borsa çevreleri için vazgeçilmezdi. İşte kötülüğün tohumu.

Bu bozuk sistem, tüm parlaklığıyla, ilk kez Panama Skandalı sırasında gözler önüne serildi. Belli sayıda milletvekili, –prensipte!– zorda kalan kanal şirketinin belini doğrultmasını sağlayacak hisseli borçlanma iznini veren yasanın lehinde oy kullanmak için rüşvet almışlardı. Ama, diğer yandan, açılan dava, bunda kokuşmuş basının oynadığı rolü de açığa çıkarmıştı. İflas durumundaki şirketin yöneticilerinden biri, Ferdinand'ın oğlu Charles de Lesseps, şirket hakkında iyi şeyler yazmaları ya da onu kötülememeleri için, çoğu zaman gazetelere ticari reklam bahanesiyle para ödemek zorunda kaldığını açıkça belirtmişti: "Rüşveti başlatan" diye açıklıyordu, "ben değilim. Beni görmeye gelen ve bana 'Eğer bana para ödemezseniz, şirketinizde işlerin yürümediğini söylerim' diyen gazetelerdi." Ve o da ödüyordu.

Yüzlercesi arasında bir olay daha ününü bugüne dek korumuştur: Rus Borçları Olayı. Savaştan hemen önceki yıllarda, Rusya'nın Paris elçiliğinde Arthur Raffalovitch adında bir rüşvetçi çalışıyordu. Seçkin bir ekonomist olduğu söylenen Raffalovitch, Fransız basınını ve, kendi terimleriyle "dilenci ve açgözlü gazetecileri" "sulamakla" görevlendirilmişti. 1917 Devrimi'nden sonra iktidara gelen bolşevikler, Raffalovitch'in yazışmalarına el koyarak Fransa'daki komünist yoldaşlarına ilettiler, onlar da bunları 1923'te *L'Humanité*'de yayınladılar. Yazışmalar daha sonra, 1931'de, Raffalovitch'in resmi bir telgrafından alınan başlık altında basıldı: *L'Abominable Vénalité de la presse française* (Fransız Basınının Tiksindirici Paragözlüğü).

Küçük tasarruflara dokunan ve III. Cumhuriyet'i sarsan tüm skandallar, borsa çevreleri ve siyasi çevrelerle buluştuğunda, sadece "mali" basını değil, aynı zamanda, ne yazık ki, genel basının finans sayfalarını da saran bu bulaşıcı hastalığın demokrasinin kalbinde oluşturduğu çürümeyi gözler önüne seriyor. Bu, 1914'ten önceki Rochette Olayı'nda, ya da 20'li yıllardaki Marthe Hanau Olayı'nda da görülüyor. Bu son olay, romansı bir biçimde, Francis Girod'nun *La Banquière* adlı filminde ele alınmıştı. Romy Schneider'in cazibesiyle sürüklenen film,

bu maceracı kadını, hesaplarını bozduğu için piyasada yerleşmiş banker kuruluşlar tarafından ezilen bir kahraman gibi canlandırmıştı. Gerçekte, Marthe Hanau, kendinden önceki Rochette ve kendinden sonraki Stavisky gibi, zenginliklerini şaşırtıcı derecede eğreti bir yapı sistemi üzerine kuran bu düzenbazlar arasında bir yıldızdı. Kendi kurdukları ya da satın aldıkları gazetelerin de desteği ile (Marthe Hanau için bu *Gazette du franc* olmuştu), değersiz kâğıtlar satarak enayilerden elde ettikleri parayla, bir önceki işin hissedarlarına büyük paylar ödüyorlardı. Ve çark, birinin kralın çıplak olduğunu haykırdığı o kaçınılmaz gün gelene dek işliyordu. O zaman iskambilden şatolar yıkılıyor ve karanlık işler çeviren banker kendini yerde buluyordu. En şaşırtıcısı da, sonuna kadar, "Aslında büyük adamdı, o harika bir kadın, ama kıskananlar rahat bırakmadı" diyecek yolunmuş, aldatılmış, zavallı hesap sahiplerinin bulunmasıydı –Rochette'te de, Marthe Hanau Olayı'nda da durum; böyle olmuştu.

Üstelik, mali reklamlarda giderek artan bir merkezileşme görmek de endişe vericiydi: Léon Rénier adında bir şahıs, 1910'a doğru, gazetelerdeki bu tür bölümler üzerinde bir yarıtekel elde etti. Jaurès, 6 Nisan 1911'de, mecliste bu konuyla ilgili bir tehlike çığlığı savurdu: "Eskiden finans bültenleri dağınıktı. Her gazetenin içinde, hemen hemen özerktiler. Belki hiçbiri gerçeği söylemiyordu, ama herbiri onu başka biçimde saptırıyordu, bu da bir tür gerçek oluyordu. Şimdi, bir finans bültenleri tröstü örgütlenmiştir. Tek, merkezi bir örgüt, gerçekleşen tüm işler için tamamıyla aynı yorumu vermektedir. Buradan, tüm partilerin tüm organlarıyla, her saat başı hep aynı çanı çalan, hep aynı şirketleri kötüleyen ya da yücelten, ve tüm kamuoyunu bir sürü gibi aynı yöne doğru iten bir basının, kamuoyu üzerinde kaçınılmaz olarak yarattığı müthiş etkiyi görmektesiniz."

Bu karanlık güçlerin yanında, hükümetin elinde bulunan ve "gizli fonlar" diye adlandırılan özel fonların ağırlığı çok daha azdı. Miktarlar çok daha düşüktü; geleneğe göre çok sayıda gazete ve gazeteci yararına, uygulamada pek etkisi olmaksızın, çok küçük parçalar halinde dağıtılıyordu.

En kötüsü de, mali bölümlerdeki yozlaşmış sistemin, bir salgın gibi basının tümüne bulaşma eğiliminde olmasıydı. "Reklam dağıtıcıları" diye adlandırılanların küçük dünyası -burada söz konusu olan, gazete yazılarının içine gizlenmiş mali reklamlardır– zararlı bir rol oynamaktaydı. Bir bankerin, siyasaya değerli kâğıt sürmek isteyen ve basına rüşvet olarak belli bir miktar para ayırmak zorunda olan bir finans kuruluşu yöneticisinin, muhataplarından her birinin ne kadar "ettiğini" kendiliğinden bilmesi mümkün değildi. Zarar verme gücü olmayan birine fazla, bir diğerine ise az verebilir, ve halinden memnun olmayan bu sonuncusu söz konusu hisselerin hiçbir değeri olmadığını açıklayabilirdi. Öyle ki, iş yaparken kendi yüzdelerini de alan, ve bazı durumlarda, ortamın jargonuyla "iç eden", yani paranın bir bölümünü kendilerine ayrılmış yüzdeye ek olarak ceplerine indiren uzmanlara güvenmek gerekliydi. Bu nedenle ortalık, yayınladıklarından çok yayınlamadıklarıyla yaşayan bir sürü gazeteci müsveddesiyle dolup taşıyordu.

Anglosakson ülkelerin, Fransa'ya göre her zaman daha tiz bir görev anlayışına sahip olduklarını ve gazetelerin yazı içeriği ile olduğu gibi basılan ticari reklamlar arasındaki ayrımı açıkça ortaya koyduklarını kabul edelim. Kuşkusuz, gazetenin kendisine sorun yaratmayı göze alamayacağı kadar büyük reklam veren birinin çıkarlarıyla çatışma tehlikesi de her zaman mevcuttu. Ama, Fransa'da III. Cumhuriyet yılları boyunca, bu aşıcı yozlaşma olgusu hoyrat, kaba ve bayağıydı.

Dış politika da bundan etkileniyordu; çünkü elçiliklerde, doğal olarak, çok sayıda Fransız gazetecinin satılık olduğu biliniyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse, milletin büyük sorunları üzerine yazılan başyazılar zorlukla satın alınabiliyordu. Ama, ikincil derecede önemli, halkın daha az tanıdığı ve hakkında saptırılmış yazıların daha özgürce yazılabileceği ülkeler söz konusu olduğunda, işte o zaman kirli para akıyordu. Versailles Antlaşması'nın ve 1919'da savaşa son veren diğer antlaşmaların müzakere edildiği dönem, en çok para verene hizmet eden gazeteler için çok bereketli bir dönemdi. İlgili ülkelerin elçilikleri, bunlara rüşvet vermek için canla başla rekabet ediyor-

lardı. Tarihçi Dimitri Kitsikis tarafından, diplomatik arşivlerinden hareketle yakından incelenen Yunanistan'ın durumunu iyi biliyoruz. Bu ülke, Akdeniz'deki pek çok ada için Türkiye ile mücadele etmekteydi; dolayısıyla her iki hükümet de, *Le Temps* dahil en ilke sahibi gazetelerin sütunlarında lehlerinde yazı çıkmasını sağlamak için gizli açık artırmalara giriştiler. 1897'de, üzerinde daha az konuşulmuş olsa da, en az 1915-1916'daki kadar korkunç olan 1895-1896 katliamını araştırmak için bulunduğu Ermenistan'dan dönen ünlü hellenist Victor Bérard'dan, Sultan Abdülhamid'in, barbarlıkları konusunda sessiz kalmaları için Fransız gazetelerine yüklü miktarda para ödediğini öğreniyoruz. Bunu kimse yalanlamıyor.

Gerçekte, bu kötü kokan durum, sadece gazetecilerin dürüstlüğü sorunu olmaktan çıkıyordu. Yozlaşma, sonunda demokrasinin işleyişini de etkilemeye başlamıştı. III. Cumhuriyet'in çöküşünün önemli nedenlerinden biri –Léon Blum bunu *À l'échelle humaine* adlı kitabında yazarken hiç de haksız değildi–, işte bunda yatıyor.

İFTİRANIN TEHLİKELERİ

İkinci bir sorun, elde edilmesi bu kadar pahalıya mal olan özgürlüğün bir sonucu da, karalayıcı saldırılara karşı bireylerin korunmasıydı. Bu bölümde, öncekinin tersine, Fransa'nın İngiltere'den ya da özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden daha kötü durumda olduğunu söyleyemeyiz. Amerika'da, bugün bile, özel yaşama yönelik saldırılarda, yaşlı Avrupa'da bilinen tüm yöntemlere üstün gelecek bir şiddet kullanılıyor.

Bazı aktörler buna boyun eğiyorlar; Adolphe Thiers bir gün bir dostuna: "Hırsız muamelesi gören dürüst insanlar tarafından yönetilmeyi, dürüst insan yerine konan hırsızlar tarafından yönetilmeye tercih ederim," demişti. Kabul. Ama, demokratik bir rejimin işleyişi açısından, gerçeğin arayışından başka nedenlerle harekete geçen bir basını, durmaksızın siyasetçilerin paçasına yapışmakta özgür bırakmak tehlikelidir. Kuşkusuz, demokrasi, siyasetçilerin toplum içindeki davra-

nışlarının yakından incelenmesini gerektirir, ama röntgenciliğe de bir sınır koymak gereklidir. O dönemin sorunu, Amerika'da hâlâ varlığını koruyor. 1987'de, Amerikan basının bir bölümü yüksek mahkemeye başkan tarafından seçilen Robert H. Bork adında bir yargıçla uğraşmaya başladığında, video kaset arşivinde pornografik kasetler bulunup bulunmadığını öğrenmek için evinde çalışanları satın alacak kadar ileri gitmişti.

Tocqueville, daha o zamanlarda şunları söylüyordu: "Fransa'daki gazetecinin düşüncesi, şiddetli ama düzeyli ve çoğunlukla da gösterişli bir biçimde devletin büyük çıkarlarını tartışmaktır. Amerika'daki gazetecinin düşüncesi ise, özenden, sanattan yoksun bir biçimde, hedeflediği kişilerin tutkularına kabaca saldırmak, insanları köşeye sıkıştırmak uğruna ilkeleri terk etmek, onları özel yaşamlarında izlemek, zayıflıklarını ve kusurlarını gözler önüne sermektir." XIX. yüzyıldan itibaren, Avrupalı gezginler Amerikan basınının bu özelliği karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdi. Özellikle Dickens, *Amerika Notları*'nda ve *Martin Chuzzlewit* adlı romanında, Amerikan basınının iç skandallar konusunda beslediği tutkulu merakı, acıyarak dile getirmişti. Pulitzer'lerin, Hearst'lerin başarısı, ikiyüzlü bir ahlakçılığın pek de iç açıcı olmayan uygulamalarını kapsayan bu tür bir gazeteciliğe dayanmaktaydı. Özellikle, evlilikte sadakatin savunulması, hayasız soruşturmalara kılıf oluşturuyordu. Yüzyılın başlarında Amerika'da, basın özgürlüğü sayesinde siyasetçilere yöneltilen hakaretlerin şiddeti, daha önceki dönemlerde düşünülemeyecek doruklara ulaşmıştı. Örneğin, Hearst'ün, 1896'dan 1901'e kadar Beyaz Saray'da kalan Başkan McKinley'e öfkesini kustuğunu görüyoruz. McKinley bir anarşist tarafından öldürüldüğünde, Hearst birkaç gün boyunca sıkıntı çekmişti, çünkü gazetesi, başkana karşı gerçek anlamda öldürme çağrıları yapmıştı: Kısa süren bir pişmanlık acısı ve sonra Hearst kaldığı yerden yeniden başladı. Dönemin en büyük Amerikalı gazetecilerinin yaşam öykülerini yazanlar, şöhret olmak için çoğunun bir siyasetçiye "musallat olmaya" çalıştıklarını belirtiyorlar. Pek çok Amerikan eyaletinde siyasi yaşam yozlaşmış olduğundan, bu konuda söylenecek çok şey olduğu

da bir gerçektir. Ama, demokraside böyle bir diyalektik sağlıklı değildir.

Gambetta da bu konuyla ilgilenmiş, 1882'de ölümünden kısa süre önce, 1881 yasasının kabulünün ardından (bunu Georges Weill'den aktarıyorum), adaletin iftira konusunda çok sert davranmasını ve "özel yaşamın duvarlarını" korumasını talep etmişti. "Cezalandırınız", diyordu, "İngiliz yargıçlarının cezalandırdığı gibi. Eğer bu ülke, basın özgürlüğünün sadece kuramının değil, uygulamasının da boyunduruğu altına girdiyse; eğer bu özgürlük hem iktidardakiler hem de muhalefet tarafından aynı tutkuyla savunuluyorsa, [...] bu, özel yaşam alanı, kişilerin şerefi, sadece hapis cezalarıyla değil, salt fiziksel ve bedensel cezalarla değil, ama mali baskılarla, ciddi güvenceler ve gerçek bir yaptırımla korunuyor demektir." (İngiltere'ye karşı bu saygı gösterisi, artık ne yazık ki geçerli değil...)

Halk Cephesi döneminde, Salengro Olayı bu sorunu herkesin gözleri önüne serecekti. Lille kenti belediye başkanı ve Halk Cephesi hükümetinde sosyalist içişleri bakanı olan Salengro, aşırı sağ basın tarafından savaş sırasında asker kaçağı olmakla suçlanmıştı; bu alçakça saldırılar onu intihara sürükledi. III. Cumhuriyet döneminde son kez, kanunların basın üzerindeki sertliğini artırma düşüncesi ortaya çıkacaktı. Ancak, Léon Blum'un girişimiyle hazırlanan yasa taslağı, parlamento prosedürüne takılıp kalacaktı.

Bu zıtlıklar içeren dönemi kapatmak için, yine birbirine zıt iki figürü, Rouletabille ve Georges Duroy'yı anımsamaktan daha uygun ne olabilir?

Gaston Leroux'nun kahramanı Rouletabille, *Le Mystère de la chambre jaune*'da (Sarı Odanın Esrarı) ya da *Le Parfum de la dame en noir*'da (Siyahlı Kadının Parfümü), veya *Rouletabille chez le tsar*'da (Rouletabille Çarın Yanında), gözüpek, korkusuz ve dürüst muhabiri temsil ediyordu; daha iyi bir demokrasinin hizmetinde, gerçeği her şeyin üstünde tutan ve onu her türlü riski göze alarak açığa çıkaran adam. İleride karşılaşacağımız gazeteci Albert Londres da Rouletabille'in bir tür oğludur.

Georges Duroy ise, mesleğin karanlık yüzüydü: Maupassant'ın *Bel Ami*'si (Güzel Dost), rezillik içinde, onun yatağından

bunun yatağına, korkaklıktan ihanete, pis kokan bir başarıyla kariyer yapmıştı. Onun izlediği yol, dönemin en karamsarlarını ama karamsar olmakta haksızdılar!), Balzac'ın 1843'te zamanın en parlak, en etkili yergisi olan *Monographie de la presse parisienne*'e (Paris Basını Monografisi) sonuç olarak yazdığı şu sözleri tekrarlamaya itiyordu: "Basın var olmasaydı, onu hiç icat etmemek gerekirdi!"

VI. BÖLÜM:
BÜYÜK SAVAŞ

Büyük Savaş'tan sonra birisi, "gerçek [onun] ilk kurbanı oldu" demişti. Özellikle, basın özgürlüğünün tam olarak sağlandığı demokrasilerde, bir yanda milletin varlığını korumakla görevli devletin çıkarlarıyla diğer yanda gerçeğe ulaşma hakkının çatıştığı bir şok yaşanıyordu. Temelde, hemen göze çarpmasa da, söz konusu olan, Fransa'da kısa süre önce Dreyfus Olayı'nın yol açtığı ahlaki ve medeni tartışmadan başka bir şey değildi. Bir yanda, bir insanın savunmasında gerçeğe ve adalete erişme hakkı, diğer yanda ise, bir masumu ezen adaletsizliği bazılarının gözünde meşrulaştıran, vatanın üstün çıkarları. Dreyfus Olayı'nda adalet düzeyinde oynanan oyun, 1914-1918 arası gerçeklik düzeyinde oynanıyordu.

İşte bu gerilimin öyküsü. Burada iki şeyi ayırt etmek gerekir: Devletin, muhtemelen gazetelerin taşıdıkları gerçeklere karşı kendini koruma eylemi: Sansür. İçeride ve dışarıda, zihinlere ve kalplere ulaşmayı amaçlayan saldırı eylemi: Propaganda. Her ne kadar, uygulamada az çok biri diğerine karışıyorsa da, bu iki eylemi birbirinden ayırmak zor değildi, çünkü tüm savaş hükümetleri bazen birbiriyle çelişen iki endişe taşıyorlardı: Tehlikeli haberlerin sağlayıcısı olarak gördükleri basını baskı altında tutmak ve onu bir propaganda organı olarak geliştirmek.

Sansürler, siyasi kadrolarda sürekli olarak bir belirsizliğe yol açıyordu: Sansür nereye kadar arzulanabilir ve nereye kadar haklı sayılabilir –hem ilkeler, hem de etkililik açısından? Ölçüsüz sansürün istenilene zıt etkiler yapabileceği çok çabuk anlaşıldı.

ANSÜRLER: KISITLAMANIN DERECELERİ

En liberal olanlar, Anglosakson ülkeleriydi. Savaşa ancak 917'de giren Amerika Birleşik Devletleri, esas olarak telgraf atlarının ve haber dolaşımının denetimine dayanan, haberler azetelere ulaşmadan gerçekleşen, sınırlı ve geç bir sansürü erleştirdi. Aslında, Amerika'nın savaşa katılımı, sorunun ora- a gerçekten kendini gösterebilmesine yetmeyecek kadar kısa ürmüştü.

Özgürlük geleneğinin en eski ve en güçlü olduğu İngilte- e'de gazeteciler savaş patlak verdiğinde, yüzyılın başındaki oerler Savaşı'nda da olduğu gibi, kamu güçlerinin yine hiçbir ısıtlayıcı önlem getirmeyeceklerini, ve vatandaşlara söyleme- in doğru olacağı haberlerle milli çıkarlar açısından saklama- ın yararlı olacağı haberler arasındaki ayrımı kendiliklerinden apabilecek yazarlara güveneceklerini düşündüler. Özetle: *L'Express*'in yetmişli yılların başında kullandığı sloganı hafifçe eğiştirerek tekrarlamak gerekirse– "bilme hakkı ve susma ce- areti". Yalnız bu kez, sorun çok daha önemliydi, öyle ki, İngi- z hükümeti sansürü hızla uygulamaya koydu. Ama yine de unu, savaşan Avrupa'nın diğer bölgelerine göre kesinlikle da- a az zorlayıcı bir biçimde yapmayı seçti ve böylece birbirini zleyen kestirimlerle ve pragmatizmle bir uzlaşma oluştu.

Telgrafların denetimiyle görevli bir basın bürosu (Press Bureau) kuruldu, ama İngiltere'nin özgünlüğü gazetelerde ön ansürün benimsenmemesiydi. Hükümet onlara belli sayıda ta- imat veriyor, bunlara uyulmaması halinde de sadece hemen aşlatılacak adli takip ile tehdit ediyordu. Sansür sorumlusu Sir Stanley Buckmaster, Şubat 1915'te şunları söylemişti: "Gazete- eri, yayınlarını benim denetimime sunmaya zorlayacak hiçbir güce sahip değilim." Adli takip bile hiç uygulanmadı, nükleer stratejide kullanılan adıyla "sanal" bir silah olarak kaldı. Teh- dit, çoğunlukla, İngiliz basınını hükümetin uymasını istediği normların içerisinde tutmaya yetiyordu. Kaldı ki, pek çok gaze- te, hem vatanseverlik hem de ticaret açısından taşıdıkları ihti- yatlı olma kaygısıyla, herhangi bir şüphe duyduklarında, yazı-

larının son provasını, çıkmalarına bir itiraz olup olmadığını öğrenmek için hemen basın bürosuna teslim ediyorlardı.

Savaşın ilk yıllarında, İngiltere'de yankılar uyandıran tek kriz, *Times*'a yeni bir atılım yaptırmış olan *Daily Mail*'in sahibi Lord Northcliffe tarafından çıkarıldı. Hırslı, buyurgan, biraz megaloman –bu o çevrede sık rastlanan bir kusurdu– bu kişilik, oynaması gereken tarihsel bir rol olduğuna emindi; 1914'ün sonunda, Asquith hükümetinin savaştaki tavırlarını aşırı yumuşaklıkla suçlamış, onun yerini alacak bir liderin ortaya çıkmasını sağlamayı amaçlamıştı. Bir süre, İngiliz ordularının gururu Sudan Savaşı kahramanı Kitchener'i kabul ettirmeye çalıştı ve onun adına bir basın kampanyası başlattı. Bunun sonucunda, Foreign Office'le (dışişleri bakanlığı) ilişkilerinde bir kopuş yaşadı. Uzun süreden beri ilk kez *Times*'ın dışişleri bakanlığıyla fikir birliği içinde olmaması, gazete idaresini ve Fleet Street'i sarsan bir olay oldu. Ama kısa süre sonra uzlaşma sağlandı, öyle ki, savaşın sonunda, Şubat 1918'de, Lord Northcliffe çizginin diğer yanına geçerek, resmi propaganda müdürü olmayı bile kabul etti.

Fransa'da, basının dalgalanmalarının oluşturduğu tehlike, deniz ve donanması tarafından korunan ve denetlenebilen özgürlük geleneğinin daha eski olduğu İngiltere'dekine göre daha büyük görünüyordu. 1881'de, savaş zamanlarını kapsayan eski yasalarda bir değişiklik yapılmamıştı: 1849 tarihli sıkıyönetim yasası askeri otoriteye sakıncalı gazeteleri yasaklama hakkını veriyordu. 5 Ağustos 1914 tarihli, "savaş zamanında basının ölçüsüzlüklerini durdurmaya yönelik" bir yasa bu yetkiyi onaylamıştı. Yasa, ilk günlerin heyecanı içinde, hem mecliste hem de senatoda oy birliğiyle kabul edilen bir sürü yasama kararı arasında yer alıyordu.

Savaşın başlangıcında hâkim olan Kutsal Birlik ruhu içinde, denetim sistemi fazla tepkiyle karşılaşmadan örgütlendi. Paris'te, savaş bakanlığına bağlı bir basın bürosu kuruldu. Büro üç birimden oluşuyordu (günlük gazeteler, dergiler, telgraflar) ve Paris'te ve taşrada uygulanan, hem askeri hem sivil bir çifte sansür sistemine dayanıyordu. Askeri bölge komutanları ve valiler, her biri kendi bölgesinde, basının sınırları aşmamasını gö-

etmekle görevlendirildi. Sistem çok katıydı, çünkü yazıların on provalarına, İngiltere'dekinden çok daha titiz bir ordu de- etimi getirilmişti. Hükümet bunu, Fransız gazetecilerinin da- a asi olduğu ve Fransa'da Manş ötesinde var olmayan boz- uncu gazetelerin bulunduğu gerekçesine dayandırıyordu.

Almanya'da, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nda da lduğu gibi, özellikle dış politika konusunda özgürlük gelene- inin daha sınırlı olduğunu biliyoruz. Diğer yandan, gazeteler- e siyasi yöneticiler arasındaki bağlar, İtilaf devletlerine göre aha gevşekti. Birkaç denemeden sonra, Berlin hükümeti, doğ- udan yüksek askeri idareye bağlı Kriegspresseamt'ı (savaş ba- n bürosu) kurdu. Üslup buyurgandı: Gazeteciler memur mu- melesi görüyorlardı –ama bu, basının, yüksek askeri idareyle ivil hükümet arasındaki uyuşmazlıklardan yararlanarak belli ir ifade özgürlüğü bulmasını engellemiyordu. Bu uyuşmazlık- ır, Büyük Savaş sırasında Almanya iç tarihine damgasını vur- uş ve Charles de Gaulle'ün ilk kitabı *La Discorde chez l'enne- i*'de (Düşman Saflarında Çözülme) (1923) çok doğru bir ince- emesi yapılmıştır.

ANASTASIE'NİN ÜÇ ÇABASI

Burada, ele aldığımız dönemi aşan bir sorunun kökenine eğinmiş oluyoruz: Bir demokrasi, ne tür bir dış kriz duru- unda ve hangi ölçüde, medyaların ifade özgürlüğünü sınırla- aya karar verebilir? İnceleme üç aşamada yapılıyordu: Savaş arekâtı ve diplomatik faaliyet; askeri birliklerin ve halkın mo- ali; ve son olarak hükümet ve yöneticiler hakkında siyasi de- erlendirmeler: Sansür bu aşamaların her birinde hiç de eşit ol- ayan biçimlerde meşru görünüyordu.

Cephe söz konusu olduğunda, belli sayıda bilginin, örne- in birliklerin hareketleri, orduların donanımı, saha taktikleri e ilgili bilgilerin saklı tutulmasının gerekli olduğu konusunda, erkes az çok fikir birliği içindeydi. 1870'te Alman generalleri- in, Mac-Mahon'un Sedan üzerine yürüyüşünü Fransız gazete- erinden öğrendikleri ve bunun, Fransa'nın yenilgisinin neden-

lerinden biri olduğu, 1914 Savaşı'nın başlarında, Fransa'da sık sık hatırlatılmıştır.

Çizginin diğer ucunda, kamu güçleri hakkında siyasi değerlendirmeler yer alıyordu. Burada iyice görülüyor ki, her hükümetin sahip olduğu bir kanıdan, hükümet faaliyetlerini sorgulamanın, halkın, dolayısıyla da askerlerin moralini sarsmak demek olacağı şeklindeki eğilimden vazgeçmek gerekliydi. Oysa, demokrasilerde, hükümet ve millet ayrı şeylerdir, ve dolayısıyla bu türden ürkek bir korunma yurttaşlık açısından temelsiz, uygulamada da tehlikelidir, çünkü yapıcı bir eleştirinin avantajından da mahrum kalınmaktadır. 1914 Kasım'ında, sansürün başı Sir Stanley Buckmaster, İngilizlerin demokratik geleneğine sadık kalarak, Avam Kamarası'na ihtiyatlı olmak ve kamusal güçleri aşırıya kaçmadan korumak gerektiğini söyledi. Yine de, şunları eklemekte gecikmedi: "Sansür eleştiriyi, ancak bu, halkın hükümete olan güvenini yok edecek türden bir eleştiriyse durdurmalıdır." Kaygan bir zemin! Zira bu açıdan en ufak bir eleştiri bile tehlikeli, yani susturulması gereken bir eleştiri gibi görünebilirdi. Buna karşılık, muhalefetin başı Bonar Law, bu doktrin karşısında öfkelendi ve başbakan da yardımcısını sonuna kadar haklı bulmadığını kabul etmek zorunda kaldı.

Benzer şekilde, Fransa'da, savaşın başlangıcında meclis başkanı olan René Viviani düşüncelerini şöyle açıklamıştı: "Ulusal egemenliğin, parlamenterlere yönelik düzenli saldırılarla gizliden gizliye yıkılması hoşgörülemez." Clemenceau hükümetinin gelecekteki maliye bakanı ve dönemin Paris askeri valisi General Gallieni'nin emrinde sansür sorumlusu olan Louis-Lucien Klotz, anılarında, Fransız hükümetinin birkaç başarısızlıktan sonra Bordeaux'ya çekilmesinin ardından, generalden siyasi sansür talep eden bir telgraf aldığını anlatır. Ama, bunun üzerine, –bakan olmayan!– çok sayıda siyasetçi, bu anlayışa karşı isyan bayrağını çekerler. İngiltere'de Lord Northcliffe de, 1918'de bizzat sansürün sorumluluğunu almadan önce böyle yaptı. Fransa'da, savaştan kısa süre önce kurduğu gazetesi *L'Homme libre*'de sansüre karşı mücadele temasını her fırsatta dile getiren Clemenceau da. Öyle ki, onun bu saldırıları da sık

ık sansürleniyordu... Zira her sansür, bizzat sansürün kendisi-
e yöneltilen eleştiriyi, eleştirilerin en dayanılmazı kabul eder...
Bu türden birkaç çekişmenin ardından, Clemenceau gazetesi-
in adını *L'Homme enchaîné* olarak değiştirdi. Ama bu, Kasım
917'de hükümete geldiğinde, onun da sansürü desteklemesini
ngellemedi; yine de, dürüst olmak için, Clemenceau'nun san-
ürle görevli yakın çalışma arkadaşı Georges Mandel'e, açıkça,
işisel eleştirileri ve aralarında kendisinin de bulunduğu yöne-
icilere karşı siyasi nitelikli saldırıları serbest bırakmak, ve sa-
lece savaşta alınan tavırlara ve diplomatik eylemlere yönelik
leştirilerle uğraşmak gerektiğini söylediğini belirtmeliyiz.
Ama, bu ikisi arasındaki sınır da oldukça belirsizdi.

İngiltere'de muhafazakâr milletvekili Lord Beaverbrook
savaştan sonra, başarıyla *Sunday Express*'i kurarak ve *Daily*
Express'i satın alarak daha da geliştireceği bir basın imparator-
uğunu inşa etmeye yeni başlamıştı–, Kasım 1916'da çok yumu-
ak bulduğu Asquith hükümetine karşı bir kampanya başlattı
ve Asquith'in yerine, daha büyük bir enerjiye sahip olduğunu
düşündüğü Lloyd George'un geçmesine katkıda bulundu.
Lloyd George, gerçekten, zaferin başbakanı olacaktı. Beaver-
brook'un, Asquith'e karşı eleştirilerinde kendisinden önce ge-
en büyük rakibi Northcliffe'le aynı sıçrayışı yapmış olması il-
ginçtir: 1918 yılının başında, enformasyon bakanı olmayı kabul
eder.

Savaşan tüm ülkelerde, ifade alanını genişletmek ve yü-
rütmenin kendi kendinden memnun olma riskini ortadan kal-
dırmak, aydınların toplumsal rolüdür. Dönemin önemli kalem-
lerinden Gustave Téry, şunları söylüyordu: "Sansür, sonunda
bize İsviçre gazetelerini okutması açısından iyi bir şeydir." Dö-
nemin tanınmış politika yazarlarından Alfred Capus de, 27 Ey-
lül 1914'te, savaşın henüz başındayken, Beaumarchais'nin *Figa-*
ro'sunun ünlü monoloğunu taklit ederek, şöyle yazıyordu: "İki
ya da üç sansürcünün denetiminde, her şey serbestçe yayınla-
nabilir, yeter ki yazılarda otoriteden, hükümetten, siyasetten,
kredi kurumlarından, yaralılardan, Alman zulmünden, posta
hizmetlerinden söz edilmesin."

En güçlü protestolar, sansürcülerin apaçık cehaletine ya da

aptallığına yönelikti. Bunların zor bir iş yaptıklarını söylemek gerekir, çünkü zekice imalara başvurarak sansürcünün etkisinden kaçmaya çalışan gazetecilerle, hoyrat adımları ve sınırlı kültürleriyle çıkagelen sansürcüler arasında sürekli bir kedi-fare oyunu tekrarlanmaktaydı. Savaş sırasında işler iyileşti, çünkü yaralılar arasında eskisine göre daha özgür kafalar bulmak mümkün olmuştu.

İngiliz basını, Kırım, Boerler ve Sudan Savaşları sırasında, genel kurmayın karşı çıkmasına rağmen cepheye çok sayıda muhabir gönderme alışkanlığı geliştirmişti (1899-1905 arasında Sudan'daki birliklerin komutanı olan Mareşal Wolseley, bir gün savaş muhabirinin "modern orduların laneti" olduğunu söylemişti) ve pek çok tartışma bu savaş muhabirlerinin rolü etrafında düğümleniyordu. Yine de, çatışmanın başlarında, İngiliz hükümeti bu geleneğe rağmen savaş muhabirleri gönderilmesine karşı çıktı ve uzman subayları cepheden gelen bilgileri uzaktan yorumlamakla görevlendirdi. Bu yorumlar da genel kurmay tarafından titizlikle ayıklanıyordu. Bunun sonucunda, pek çok şikâyet, protesto, hoşnutsuzluk ortaya çıkıyordu: 1914 yılının sonunda, İngiliz hükümeti bu kararından döndü ve güvenilirliği kanıtlanmış muhabirlere izin verdi. Karmaşık bir rol: Bu kişiliğe, İkinci Dünya Savaşı üzerine çevrilen birçok Amerikan filminde rastlarız. Yanında silah olarak sadece fotoğraf makinesiyle gelen gazeteci, önceleri askerler tarafından çok kötü karşılanır, daha sonra cesareti ve sahip olduğu birlik ruhuyla giderek onların hayranlığını kazanır; genellikle, senaryo icabı, tam zafer kazanan komandolar üslerine dönecekleri sırada öldürülür...

Başlangıçta askerlerin kuşkulu oldukları bir gerçektir. Rudyard Kipling, Fransız siperlerine yaptığı bir ziyaretin sonunda, kendi kendine yönelttiği bir alaycılıkla, askerlerin "yazılarını onların kanlarıyla yazacak" olan yazarlara pek de cana yakın olmayan bir gözle bakmalarının şaşırtıcı olmadığını yazmıştı. Ama yine de, savaş muhabirlerinin çoğunun çatışmanın ikinci aşamasında buldukları doğru üslup, onları giderek kabul ettirdi. Özellikle, gazetelere ve siyaset dünyasına, cephedeki günlük yaşamı çok fazla pembeye boyamanın yararlı olmaya-

ağını kabul ettirdikten sonra; çünkü askerlerin bu düşsel güellikteki metinleri okuduktan sonra duydukları öfke, moralleini sarsıyordu. Fransa, bu konuda da İngiltere'ye göre gerideyi: Belli sayıda savaş muhabirinin kabul edilmesi için, 1917 yaını ve Painlevé hükümetini beklemek gerekecekti. Bu muhairler belli riskler de alıyorlardı: *Petit Parisien*'in özel muhabiri erge Basset'nin cephede öldüğü bildirildiğinde, basın savaşa erdiği kurbanı her fırsatta belirtmekten geri kalmadı.

PROPAGANDANIN YENİLİKLERİ

Sansürün ardından, propaganda. Hükümetler, bu konuda orumacı ve ürkek olmak yerine, daha saldırgan görünüyorlar e hayal güçlerini kullanmayı umuyorlardı: Basın yine temel ilah olarak kalsa da, özgün yeniliklerin ortaya çıktığını belirtneliyiz; örneğin bildiri –en basit medya. Roger Martin du Gard'ın *Les Thibault*'sunda (Thibault'lar), idealist bir barışçı lan Jacques, *L'Été 14*'un (1914 Yazı) sonunda, uçakla, Alman atlarının üzerine etkili olmayacağını bile bile, barışçı bildiriler tmaya giderken öldürülmüştü. Fransa'da, 1915 Ağustos'unan itibaren, mütercim subay Tonnelat ile çocuklar için pek çok itap resimleyen ve böylelikle Fransızların Alsace-Lorraine ostaljisini besleyen Alsace'lı çizer Hansi yönetiminde bir hava ropaganda servisi oluşturuldu. Hansi, Eylül 1914'te Nancy zerine bildiriler atan Almanların fikrini çalmış, ve buna cevap ermek için başkomutanlıktan para temin etmişti. Savaşın sounda, Tonnelat ve Hansi düşmana karşı bir Propaganda Eyem Merkezi'nin başındaydılar. Bazen tuhaf, her türlü buluşla: unu, rulo yapılmış bildirilerin içine el bombaları yerleştirmee ve hatta yalancı sosislere (sosis görünce, tüm diğer endişeleini unutup sosisin üzerine atlayan Alman tiplemesi adına) kaar vardırmışlardı. İngiltere'de, savaşın sonunda, Lord Northcffe de bu türden bir girişimde bulundu. Savaşın son yazında, ngiliz uçakları düşman hatlarının gerisine her gün 100 000 biliri bırakıyordu. Taşıdıkları metinlerin içeriğine gelince, hayal ücü serbestçe kullanılmaktaydı. Örneğin, Fransız esir kampla-

rında ne kadar mutlu olduklarını anlatan yalancı Alman esir mektupları gönderilmekteydi; o kadar ki, bir Amerikan pilotu anılarında şunları yazmıştı: "Alman asker kaçaklarının Fransa'da ağırlanış biçiminin düşsel güzellikteki tasviri, bende bile askerden kaçma isteği uyandırdı." Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson'un, ülkesinin savaşa girdiği günlerde verdiği söylev de atılanlar arasındaydı, çünkü bu metin de Alman kamuoyuna kırpılarak verilmişti.

Doğal olarak, bu eylemin etkileri belirsizdi. Pek çok bildirinin sonu, tükenen kömür stoklarını telafi etmek üzere şöminelerde yakılmak oldu. Ama bu tür müdahalenin önünde –Körfez Savaşı dahil– parlak bir gelecek çizilmiş oluyordu.

İkinci bir yenilik, savaş sırasında sinemalarda gösterilen haber filmleridir. Joseph Daniel'in *Guerre et Cinéma* (Savaş ve Sinema) başlıklı tezi, bize bunların doğuşu hakkında bilgi vermektedir. Başlangıçta, devlet ve ordu hiçbir şey öngörmemişlerdi. Generaller, onlara çocukça bir eğlence gibi gelen bu fikre karşıydılar; cephedeki kameralar bile onlara saçma, hatta dayanılmaz geliyordu. Pétain, bir gün, ordudaki Sinemacılık Servisi'nin kurucularından birine "Biz savaşmak için buradayız bayım, eğlenmiyoruz!" demişti. Jean-Louis Croze, kendisi gibi yedek subay olan arkadaşı Pierre Marcel'in yardımıyla, askeri hiyerarşiye bu örgütün kuruluşunu kabul ettirmeyi başardı. Onlara çifte minnet borçluyuz. Öncelikle, meydana geldiği anda savaşın nasıl bir şey olduğunu daha iyi tanıma olanağı verdiler. Ardından, bize, tarihi belgesellerin, zenginliğini hâlâ tüketemedikleri kaynakları kazandırdılar.

Her zaman daha yaratıcı ve fikirleri Joffre ve Pétain'e göre daha genç olan Gallieni, Croze ve Marcel'in girişimini desteklemiş ve geliştirilmesine kolaylık sağlamıştır. Ama hiç sorunla karşılaşılmadığı söylenemez: Joseph Daniel, büyük Abel Gance'ın bir metninden söz ediyor. Sinemacılık Servisi'nde başarısızlığa uğrayan Gance, 14 Haziran 1917'de şöyle yazar: "İçinde bulunduğum belirsiz konumdan istifade ederek, sayın Dalimier, Malvy ve Painlevé'nin [hükümetin üç önemli üyesi] dikkatine üç kopya olarak yazdırdığım bir rapor hazırladım. Şu sıralarda, soluğu tıkanmış Fransa'ya moral bakımından pek ya-

arlı olacak bir sürü projenin düzenlenmesi ve yürütülmesi dü-ünülmektedir. Almanya, iki yıldan beri, merkez bankasının da esteklediği bu türden bir propagandayı, yani basınla aynı tür-en bir savaş silahı olan sinema yoluyla yapılan propagandayı oğunlaştırmıştır. Benim ellerimin arasında böylesine güçlü bir ilah var, ve yine de servislerin anlayışsızlığıyla karşılaşıyo-um!"

Bununla birlikte, savaşın sonunda Sinemacılık Servisi, yö-eticilerin saygısını kazanabildi; haftalık haberleri toplayan üzlerce yardımcı çalıştırıyordu. Derlenen savaş olayları, "ana lm"den önce ülkenin bütün sinemalarında gösteriliyordu. Merkesin fikir alışverişinde bulunmayı, günlük kaygıları yatış-rmayı arzuladığı tüm savaş dönemlerinde olduğu gibi, izleyi-i kitlesi oldukça genişlediğinden, bu yapımlar son derece etkili luyorlardı. Bu işlerden en iyi anlayanların bildiği gibi, doğal larak, görüntüler sıkı bir biçimde denetleniyor olsa bile (örne-in ekranda hiçbir zaman cesetler gösterilmiyordu)...

Bu yeniliklere rağmen, özellikle düşmana ve tarafsızlara önelik propaganda çabalarında yazılı basının temel silah ola-ak kaldığını ve özellikle onun üzerinde durmak gerektiğini imse inkâr edemez.

ÖTEKİLERİN BASININI HEDEF ALMAK

Almanya'da, sorumluluğun çeşitli yönetim birimleri ara-nda dağıtılmış olmasından yakınan Erzberger, sonunda bun-ın Zentralsteller für Ausland (Dışarıya Yönelik Eylemler İçin Merkez Büro) adında tek bir büroda toplanmasını kabul ettirir.

İngiltere'de, hem işbirliği hem rekabet içindeki Beaver-rook ve Northcliffe etrafında merkezileşme geç gerçekleşir. Northcliffe her türlü zekice fikre sahiptir. Tarafsız ülkelere, ör-eğin İskandinav ülkelerine, görünürde Alman yanlısı, ama erçekte İngiltere'de işlerin daha iyi gittiğini, moralin Alman asınının söylediğinden çok daha yüksek olduğunu göstermek in hazırlanmış düzmece makaleler gönderilir. Bu biraz tehli-elidir, çünkü, yazılar çoğunlukla üstünkörü okunduğundan,

mesajların hedefine ulaştığı ya da ters bir etkiye yol açmadığ kesin değildir. Ama yine de, bu kadar incelikli bir stratejiyi ge liştirenler bundan büyük hoşnutluk duyarlar.

Fransa'da, önce bir Basın ve Enformasyon Bürosu faaliyet geçer. Daha sonra, Ocak 1916'da, Philippe Berthelot, Başbaka Aristide Briand'ın denetiminde Basın Evi'ni kurar. Büyük bil gin ve III. Cumhuriyet dönemi başlarının ağır toplarından Panthéon'da gömülü Marcelin Berthelot'nun oğlu olan Philipp Berthelot sıradışı bir diplomattır. Bazen esnek, bazen katı kişili ğiyle bir efsane olmuş, memurların ve politikaların yönetimin de kural tanımayan etkinliğini yazarlara duyduğu apaçık say gıyla karıştırarak, Quai d'Orsay'de* uzun süre bir mitos olara kalmıştır. Basın Evi'ni, propaganda çabalarını dış ülkeler üze rinde yoğunlaştırma düşüncesinden hareketle kurar. Burad dört birim faaliyet göstermektedir: Diplomatik birim; askeri bi rim; yabancı basından çeviri ve inceleme birimi; ve propagand servisi.

Basın Evi, örneğin Katoliklik alanında çok sayıda yazını yayımlanmasını sağlar. Amaç Vatikan'ın faaliyetinin Alma yanlısı yorumlarıyla mücadele etmektir. Papa XV. Benoît bu yo rumlarda "Alman" papa (*"Gott mit Huns"*) olarak gösterilmek tedir –bir dünya savaşı sırasında papa olmak özellikle zordu Rahip Baudrillart'ın *La Guerre allemande et le Catholicisme* (Al man Savaşı ve Katoliklik) adlı eserinin de dağıtımı üstlenilir.

Bir süre sonra, Basın Evi kendisini polemiklerin merkezin de bulur, çünkü Philippe Berthelot burada çok sayıda dostunu özellikle Quai d'Orsay memurlarını, yazarları, sanatçıları "cep he gerisine" almıştır. İlginç bir kavga: Savaş zamanında, herke sin dökülen kanın karşılığını eşit olarak ödemesi gerektiği fikri ne karşılık, Berthelot dehaların (hatta sadece yetenekli olanla rın) –örneğin bir Claudel, bir Giraudoux, bir Morand, bir Coc teau– siperlerin ölüm piyangosunun dışında tutulmaları gerek tiği konusundaki inancını üstü kapalı öne sürer. Bu bilgiler ışı ğında, Paul Morand'ın *Journal d'un attaché d'ambassade*'ında (Bi Elçilik Ataşesinin Güncesi), Basın Evi'nin başarılı bir anlatımın

* Quai d'Orsay: Fransız Dışişleri Bakanlığı. (Ç.N.)

luyoruz. Morand, bu son derece sağlıklı genç adamları, Ritz, omobil Kulübü ve birkaç moda "salon" arasında savaşırken; şamları da Champs-Elysées'de, ağızda puro, birbirlerine ha- tın o kadar da kötü olmadığını –yine de siperlerin çamurun- n daha iyidir– ve kendilerinin Paris'te, adice süngü salla- aktan daha yararlı bir iş yapmakta olduklarını söyleyip vic- nlarını rahatlatırken tasvir eder.

ANILSAMALAR VE ZAYIFLIKLAR

Peki bu propagandanın etkisi? Herkes, biraz da mazoşist r biçimde, ötekinin daha etkili olduğuna kendini inandırıyor- ı. İnsanlar kendi kendilerine gaz veriyorlardı, düşmanın bir kım gizli kanallardan halkın düşüncesini zehirlemeyi başar- ğına ikna olmuşlardı. "Almanya bir yalan fabrikasıdır!" diye ıykırıyordu *Le Journal*'de, büyük Devrim tarihçisi, Sorbonne' profesör Alphonse Aulard. Aslında, bu propagandanın ge- lde ne kadar az etkili olduğunu görmek şaşırtıcıdır. Örneğin, erre Guillen'ın İtalya'nın savaşa girmesinden önce Fransa'nın ülkede ortaya koyduğu çabalar üzerine yaptığı bir inceleme- en edindiğimiz izlenim de budur.

Bir başka ilginç vaka da İspanya'dır. İberya basını, ülkesi- n bu dönemdeki tarafsızlığından büyük kazanç sağlamıştır. azeteler her tür ilişkiye girecek, her iki tarafın da parasını, ndilerinden yana yazılar yayınlama sözü vererek kabul ede- klerdi: Yazıların içeriği pek az değiştiriliyordu, ama her iki ta- f da böylece daha kötüsünden kurtulduklarını sanıyorlardı...

Bu etkisizlik, ne kadar büyük miktarların harcandığı göz nüne alınınca, daha da çarpıcı oluyor. Barış zamanında –Fran- z basınının 1919'da Versailles Antlaşması sırasındaki yozlaş- şlığını daha önce de ele almıştık– pek fazla risk yoktu, bu sa- ece şeref meselesiydi. Ama savaş zamanında, idam sehpası hdidi vardı: Dolayısıyla, daha çok tereddüt ediliyordu!

Diğer yandan, çabaların merkezileştirilmesi de güçtü. im ülkelerde hükümetler, tek bir servise güvenmekten kork- kları için, istihbarat ve eylemden sorumlu gizli servisleri bir-

birinden ayırmanın yollarını arıyorlardı; bu da, gizli faaliyetlerin bölünmesinden kaynaklanan olumsuz sonuçlar doğuruyordu. Herkes birbirinin ayağına basıyor, söylenenler birbirini tutmuyor, gereksiz yere çok fazla para harcanıyordu.

Doğrudan harekete geçmenin ender olarak mümkün olabildiğini de ekleyelim. Uzmanlara başvurmak gerekiyordu. Böylece, barış zamanında basının yozlaşmasıyla ilgili olarak yukarıda ele aldığımız zorluk, daha da şiddetli bir biçimde yeniden karşımıza çıkıyor: Bir müdahalenin olası hedefleri olan çeşitli organların satın alınması konusunda yetkili kabul edilen aracılara başvurmak kaçınılmazdı; bu aracılar yetkiliydiler, ama acaba onlara aynı ölçüde güvenilebilir miydi? Özellikle savaş zamanında, göze aldıkları büyük riskleri öne sürerek paranın büyük bir kısmını kendilerine saklama isteklerini haklı gösteriyorlardı.

İki örnek, bu durumu farklı yönlerden açıklığa kavuşturabilir.

Savaşın başında, İngilizler tarafından 1914'ün sonlarında tahttan indirilen eski Mısır Hidivi II. Abbas Hilmi, Fransa'ya göç ettikten sonra, Almanları tüm Fransız basınına rüşvet yedirebileceği konusunda ikna eder. Etkisi ancak hayali olan bir aç işbirlikçiler şebekesi kurmayı önerir –çok para aldığı halde, pek başarılı olamaz; üstelik etkisiz, küçük bir gazeteye, Almereyda'nın (sinemacı Jean Vigo'nun babası) *Le Bonnet rouge* adlı gazetesine rüşvet veren Fransız ajanlarından biri, Bolo Paşa da denilen Bolo, yakalanıp kurşuna dizilir.

Ters yönden de, Jean-Claude Montant'ın bir yazısıyla açıklığa kavuşan ilginç bir öyküyü aktarabiliriz: *Kölnische Zeitung* Olayı. 1918 yılının başında, Lahey'deki (Hollanda bu savaşta tarafsızdı) Fransız elçiliği aracılığıyla, Fritz Domsdorf adında bir kişi Fransız hükümetine *Kölnische Zeitung*'a para yedirmeyi teklif eder. 1860'ta kurulmuş olan bu Ren bölgesi gazetesi, yerleşmiş, etkili, saygı gören bir gazetedir. "Onu Fransız tezlerinin avukatı yapacağız, diye söz verir Domsdorf. Yalnız, bu pahalıya mal olacak." Büyükelçi kuşkuludur, ama askeri ataşe heveslidir. Meclis Başkanı Clemenceau haberdar edilir. O da, kuşkucu bir mizaca sahip olduğu halde, ileri görüşlü bir adam olan

kabinenin başı Georges Mandel'le birlikte tuzağa düşer. Domsdorf'la Lahey'de buluşmak üzere Marc Réville adında eski bir bakan görevlendirilir. Atmosfer, tıpkı ikinci sınıf bir polisiye filmdeki gibidir. Buluşma Tilburg manastırında gerçekleşir. Bir Sacré-Coeur de Jésus misyoneri olan manastırın başrahibi, Domsdorf'un ağabeyidir. Tütsüler, rahipler, yüksek duvarlar... Belphégor.* Bu sessizliğe bürünmüş karanlık ortamda, birlikte mükemmel bir iş yapacaklarına karar verirlerken rahip Domsdorf da bu anlaşmayı tatlı tatlı kutsar. Fransa çok para verir. Önce, hizmetlerinden dolayı Domsdorf'a 15 000 frank (bu, yabancı ülkede görevde olan bir büyükelçinin yıllık ücretidir), ve özellikle *Kölnische Zeitung*'a rüşvet olarak verilmek üzere 400 000 mark gibi önemli bir miktar. Sonra, gazetenin sütunları Paris'te büyük bir merakla taranarak beklenir. Hiçbir şey olmaz. Gazetenin Fransa karşıtı çizgisi bir türlü değişmemektedir. Sorularla sıkıştırılan Domsdorf, kendisini dinginlikle savunur: "Bu son derece normal! Çok ani bir değişiklik olsaydı, Alman otoritelerinin dikkatini çeker ve tüm operasyon başarısızlığa uğrardı..." Evet, ama zaman geçmektedir, haftalar, aylar birbirini izler. *Kölnische Zeitung* hâlâ ton değiştirmemiştir. Kasım 1918... Domsdorf tehlikenin yaklaştığını hisseder, çünkü savaş bitmektedir. Fransa elçiliğine: "Ne olduğunu anlamıyorum, diye bildirir. Bizzat Köln'e gidip araştırma yapmam gerekecek." Bir pasaport edinir, 400 000 markın kalanı ve kendi 15 000 frangıyla 2 Kasım'da sınırı geçer, ve... "kalın bir sis perdesi ardında yitip gider", sonsuza kadar kayıplara karışır.

Bu macera son derece uygun bir örnek, çünkü yanılsamaların boyutunu, ve sorumluları hem çaba hem de para olarak büyük harcamalara iten, yabancı kamuoyuna ağırlığını koymaya yönelik takıntılı bir isteği gösteriyor. Tek bir olayın istenilen yönde gelişmesi, hiçbir kanıt olmasa da aracıların bunu bizzat kendilerinin sağladığını iddia etmelerine yetiyordu. Örneğin, Ekim 1915'te, Almanya'ya karşı düşmanlığıyla tanınan Delcassé istifa ettiğinde, hidivin şebekesi, gerçekte Bulgaristan'ın İttifak'a karşı savaşa girmesinin yol açtığı bu istifayı sağlamış olmakla Berlin'de övünmüştü: Bu tamamıyla yalandı, ama daha

* Bir dizi film kahramanı. (Ç.N.)

fazla para istemek için de iyi bir fırsattı. *Kölnische Zeitung*'un bu tavrının benzerini Fransa'da da görüyoruz; Almanlar tarafından satın alınan ve 1915'te yeniden çıkmaya başlayan Du Mesnil'in *Le Rappel* gazetesi, Fransa'nın zafer kazanması durumunda Ren bölgesinin ilhakı için kampanya başlatır! Alman tarafında şaşkınlık... Ve o alışılmış nakarat: "Vatanseverlerin güvenini kazanmakla işe başlayalım, ondan sonra yararlı olacak biçimde saptırırız..." Saçmalık!

Fransa'nın İsveç büyükelçisi, 1916'ya doğru, hükümetine İsveç basınını etkilemeyi denemek için para harcamamalarını tavsiye ederken çok daha akılcı davranmıştı. "Stockholm'deki üç gazete," diye yazıyordu, "açıkça Alman yanlısı. Radikal ve sosyalist gazeteler zaten daha çok bizim tarafımıza eğilimliler. Ancak ikinci sınıf bir gazeteye yardım yapılabilir ki, onun da zaten vasat olan etkisi, satın alındığından şüphelenildiği anda sıfıra iner." Ve nazik bir sağduyuyla bitiriyordu: "Kesin bir zafer, en iyi propaganda olacaktır."

Bilindiği gibi, savaş zamanı, bu tür stratejilerde başarıdan çok yanılsama vardır. Bolo Paşa, kariyerine son veren idam sehpasına tırmanmadan önce, savunmasında şöyle demişti: "Hidivin çevresindeki aç kediler çetesi, Almanya'nın sırtından para basmanın bir yolunu bulmuştu. Almanların bu oyuna nasıl geldiklerini bir türlü anlayamıyorum. *Le Temps*, *Le Figaro*, *L'Homme libre*, ya da Gustave Hervé'nin *La Guerre sociale*'ini satın almak söz konusu edilmiş. Ayı dişleriyle yakalamak istemek gibi bir şey!"

BEYİN YIKAMA ÇILGINLIKLARI

Geriye tüm bu sansürlerin, bu yanılsamaların, bu düzensiz çabaların yol açtığı istenmeyen sonuçları incelemek kalıyor. Güvenilir haberlerden yoksun bırakılan toplumun, durmadan yeni bilgi edinme yolları yarattığı izlenimini ediniyoruz. Sansüre karşı tepki, propagandaya karşı savunma. Okuyucularda önce kararsızlık, ardından da güçlü bir kuşkuculuk yerleşmiştir. Beyin yıkama hareketinin her zaman ustalıkla gerçekleştirilme-

diğini kabul etmek gerekir. Örneğin Léon Bailby, *L'Intransigeant*'da, Almanların çok aç olduğunu ve siperden sipere çok sayıda Alman vurmanın çok güvenilir bir yolunun bulunduğunu anlatmaktaydı. Geceleyin, siperleri ayıran alana sürünerek süzülürsünüz, ve Alman hatlarının mümkün olduğu kadar yakınına, bir ipe bağladığınız güzel bir dilim reçelli ekmek –altına tereyağ sürülmüşü daha da iyi olur– bırakırsınız. Şafakla birlikte, düşmanın ekmek dilimini fark ettiğini görür görmez, ipi yavaşça çekmeye başlarsınız. Düşman o kadar acıkmıştır ki, daha fazla dayanamaz. Burun delikleri titreyerek, dört ayak üzerinde çıkar. Ekmek dilimini izler. Yaklaşır, ve iki metre yakınınıza geldiğinde, iki kaşının ortasına ateş edersiniz!

Jean-Jacques Becker, *Français dans la Grande Guerre* (Büyük Savaş'ta Fransızlar) konusuna ayırdığı kitabında, bu beyin yıkama çabasına çok sayıda başka örnek gösteriyor. İşte o atmosferi iyi canlandıran ve basının 1919'dan sonra neden saygınlığını yitirdiğini açıklayan birkaçı.

— Geleceğin kardinali Baudrillart'ın, Ağustos 1914'te savaş patladığı sırada verdiği beyanat: "Bu olayların son derece memnunluk verici olduğunu düşünüyorum. Kırk senedir bunu bekliyordum. Fransa iyileşiyor, ve bana göre, temizleyip arıtan savaş olmadan iyileşmesi mümkün değildi."

— Edebiyat adamı ve yakın zamana kadar özgür ve biraz da anarşist bir düşün adamı sayılan Jean Richepin, 25 Eylül 1914'te Almanları şu terimlerle haşlıyordu: "Yapın bunu, öyleyse, ey köstebekler, Kayzer'inizin ve onun iğrenç dölünün oyununu oynayın. Yapın bunu, ama en azından bunu yaptığınızı düşünerek yapın ve öfkeden ağlayın. Ve bilsinler bizim askerciklerimiz de, cesur neferler sizin derinizi neşeyle yüzerken gülmekten iki büklüm olsunlar, ey acınası köstebekler!"

— *L'Écho de Paris*'de, General Cherfils bir şeref diplomasını hak ediyor. (Yaşamlarının sona erdiğini sanan, ve birdenbire konuşmak için beklenmedik kürsüler bulan emekli generaller için görkemli bir dönemdi.) Mayıs 1915'te, Almanlar saldırdığında, Cherfils şöyle haykırıyordu: "Başımıza bu giderek şiddetlenen Alman hücumundan daha iyi bir şey gelemezdi." Ardından da, ötekiler saldırdığında ve siz geri çekildiğinizde, bu-

nun size, karşı saldırıya geçmek ve düşmanın direncini kırmak için bir o kadar güç kazandıracağını açıklıyordu.

— 28 Şubat 1916'da, *Le Journal* Verdun'den kaçan birine şu cümleyi mal ediyor: "Beaumont girişinde, kaçıyormuş gibi yapan neferlerimiz çılgınca eğlendiler" ve yorumluyordu: "Gerçek şu ki, Verdun'ün bazı mahzenleri nisbeten konforluydu, merkezi ısıtma ve elektrik vardı, dikkatinizi çekerim, ve askerler buralarda pek de rahatsız olmuyorlardı."

— Rus cephesinde, Kazakların "eziçi silindir" mitosu söz konusuydu. İttifak devletlerini Doğu cephesi kurtaracaktı. 5 Ekim 1914 tarihli *Le Matin*'e bakın: "Bir Kazak, mızrağının alabildiği kadar Macarın gövdesini delmekte hiç güçlük çekmez, sonra da Macarları dizdiği şişi bir defada fırlatıp atar."

— Selanik cephesinde, Çanakkale Boğazı'nda (1915-1918 arası), *Le Matin* şu sözleri bir askere mal ediyor: "Bizi hiçbir şey durduramıyordu. Önde ilerliyorduk, koca yiğitlerimiz Türkleri süngülerinin ucuyla kaldırıyorlardı."

— Sırp cephesi hakkında, 6 Ağustos 1914'te *Le Journal* şöyle yazıyordu: "Almanlar alçaktan ve çok kötü ateş ediyorlar. Bombalara gelince, %80'i patlamıyor"; *Le Matin* ise sözde cepheden gelen 15 Eylül 1914 tarihli bir mektubu yayınlıyordu: "Ağır silahları da kendileri gibi, blöften başka bir şey değil. Mermileri çok az etkili ve patlamalar sadece çürüklere yol açıyor."

— *Petit Parisien*'den bir alıntı (11 Ekim 1914): "Birliklerimiz, şimdi mitralyözlerle alay ediyor. Artık bunlara aldırmıyorlar." Bu sıralarda, cephe gerisinde (ama kesinlikle cephede değil!), "Ma Tonkiki, Ma Tonkinoise" şarkısının ezgisi üzerine yazılmış bir zafer şarkısı söyleniyordu: "Ma Mimimi, Ma Mimimi, Ma Mitrailleuse".

Bu saçmalıklar cephe gerisinde böylece sürüp gidiyordu. Ama, askerlerin bu türden bir edebiyata karşı besledikleri tiksinti yüzünden, etkileri doğal olarak ters tepiyordu. Tüm yazışmaları bu hoşnutsuzluğu, bu tiksintiyi yansıtıyordu. Bu da Henri Barbusse'ün kitabının başarısını açıklıyor. Barbusse'ün *Le Feu* (Ateş) adlı romanı askerlerin, sıkıntılarının, cesaretlerinin, ama aynı zamanda bocalamalarının, kaygılarının gerçeği-

ni, kısacası içine daldıkları cehennemin gerçeğini bulabildikleri ender savaş romanlarından biridir.

Böylelikle, siperlerde zor maddi koşullarda çıkarılan belli sayıda küçük gazetenin popülerliği de aydınlanmış oluyor. Fransız Ulusal Kitaplığı, tüm orduların bildiği bu gazetelerin bir koleksiyonunu hâlâ saklıyor. 1916-1917 sonlarında, generaller bu gazetelerin dağıtımına izin vermenin sakıncadan çok yarar getirdiğini düşünüyorlardı. Daha sonra bildiğimiz gibi başarılı bir kariyer yapan Maurice ve Jeanne Maréchal'in *Le Canard enchaîné* (Zincire Vurulmuş Ördek) adlı gazetesi de bu dönemde çıkmış, sonra yayınını durdurmuş, ardından yine çıkmaya başlamıştı. Maréchal'ler, barış yanlısı çevrelerin çoğunu sürükleyen akıma kapılmamış anarşistlerdi. *Le Canard enchaîné* başlığı, Clemenceau'nun *L'Homme enchaîné*'sine (Zincire Vurulmuş İnsan) muzip bir göndermeydi. Bugüne kadar varlığını koruyacak olan bir başka gazete de Jean Galtier-Boissière'in *Le Crapouillot* –"crapouillot", halk arasında havan toplarına verilen isimdir– adlı gazetesiydi. Galtier-Boissière iki savaş arasında "tröstlere", generallerle silah tüccarları arasındaki ittifaka karşı zorlu bir mücadele yürütecekti.

ŞÜPHE VE SÖYLENTİLER

Kuşkusuz, bu beyin yıkama hareketi ilk aşamada cephe gerisindeki morali yükseltmeyi başardı. Ama, savaş sürdükçe, bu yöntem çabuk yıprandı ve zararlı olmaya başladı. İşte o zaman, savaş üzerine söylentiler filizlendi. Dilbilgisi uzmanı Albert Dauzat, zaferden sonra *Légendes, Prophéties et Superstitions de la guerre* (Savaş Efsaneleri, Kehanetleri ve Batıl İnançları) başlığı altında bunların etkileyici bir dökümünü oluşturdu. Bir başka derlemeci, Lucien Graux, *Les Fausses Nouvelles de la Grande Guerre* (Büyük Savaş'ın Yalan Haberleri) başlığı altında, 8 cilt dolduracak kadar malzeme buldu. Bu konuda, Freud'un arkadaşı Marie Bonaparte'ın 1946'da çıkan ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan söz eden *Mythes de la guerre* (Savaş Mitosları) adlı değerli kitabını da burada belirtmek istiyorum.

Önceleri, bir hayalet bolluğu gözlendi. Büyük Petro (Deli Petro), Padovalı Aziz Antonio, Jeanne d'Arc... hemen hemen her yerde ortaya çıkıyorlardı. Ama daha ilginç olan başka şeyler vardı. Söylentiler iki kategoride toplanıyordu: Bir yanda olumlu, birleştirici, moralleri yükseltmeye katkıda bulunan söylentiler ve öte yanda, olumsuz, moral bozucu ve cesaret kırıcı söylentiler.

Düşmanı kötüleyen söylentiler birleştiriciydi. En ünlülerinden biri, işgal altındaki ülkelerde, Belçika ve Kuzey Fransa'daki Alman barbarlığını kapsıyordu. Fransız kamuoyu, yanlış bir şekilde, Almanların, işgal ettikleri bu bölgelerde düzenli olarak çocukların bileklerini kestiklerine inanmıştı. Kuşkusuz, orada burada, savaş suçları işleniyordu, ama bunlar, özellikle İkinci Dünya Savaşı'na oranla sınırlı sayıdaydı.

Buna karşılık, yılgınlığa sürükleyen söylentiler baştakilerin ihanetini –bu eski düşünceye göre, baştakiler düşmana satılmışlardı– ve bir de acımasız baskıları içeriyordu. Bunlarla ilgili olarak, 1917 baharı isyanları öğreticidir. Bugün bu konudaki gerçeği biliyoruz. Savaştan sonra yayılan bir öykünün tersine, ordunun dosyalarından hiçbiri rahatsız edici bir gerçeği saklamak için yok edilmemiştir. Guy Pedroncini'nin çalışmaları sayesinde, bu ayaklanmaların Nivelle'in emrettiği kanlı ve sonuçsuz hücumdan kaynaklandığını artık biliyoruz: Bu, aşırı solda sanıldığı gibi devrimci bir dürtüden, ya da aşırı sağda düşünüldüğü gibi bozguncu bir komplodan çok, gereksiz derecede kanlı görünen harekâtlara basit bir karşı koyuş, yiyecek ve silah gereksinimleri giderek daha kötü karşılanan askerlerin yorgunluğuydu. Böyle bir durumda çıkan söylentiler, iyice abartılan ayaklanmaların yayılması ve özellikle baskılar üzerineydi. Bu olaydan yaklaşık seksen yıl sonra, hâlâ pek çok kişi kura çekilerek ayaklanmacıların onda birinin öldürüldüğüne inanmaktadır: Ayaklananlar sadık alaylarla kuşatılmış ve her on adamdan biri diğerlerinin önünde kurşuna dizilmek üzere aralarından çıkarılmış olmalıydı. Oysa, hiçbir zaman böyle bir uygulama olmamıştı, ama sadece –eğer böyle denebilirse– elli kadar ayaklanmacı kısa bir yargılamadan sonra infaz edilmişti. Diğer yandan, "elebaşı" oldukları sanılan belli sayıda, belki bin

kadar asker, ölüm oranının diğer yerlere göre çok daha yüksek olduğu disiplin alaylarına gönderilmişti. Yani baskı gerçekti, ama ortada dolaşan söylentilerde ileri sürülenden çok daha azdı. Özetle, ayaklanmalar birkaç insancıl önlem alındıktan sonra duruldu. Bu noktada, Nivelle'in halefi Pétain'in fikri alınmıştı. Pétain, "Amerikalıları ve tankları beklerken" soluk almak için durulacağını bildirdi, ve "neferlerin" psikolojisinden diğer büyük şeflerden daha fazla anladığını gösteren tavırlar sergiledi.

Söylentilerin olağandışı başarısı, onların gerçek olduğuna inanan herkesin, genellikle, onları doğrulayacak işaretlerin yokluğunda, ihtiyatlı olmaya yönelmek yerine, bu söylentilerde, alçakça oyunlarını gizleyenlerin ahlaksızlığının ve olağanüstü etkililiğinin kanıtlarını görmesinden kaynaklanıyordu.

Başka örnekler mi istiyorsunuz? Biraz ileri giderek, İkinci Dünya Savaşı'ndan, gerçekle söylentiler arasında nasıl biraz çılgın bir diyalektik bulunduğunu çok iyi gösteren bir örnek alıyorum. 1940'ta, Fransa'nın bozguna uğramasının ardından, Almanların Büyük Britanya'yı işgale niyetlendikleri sırada, İngilizlerin kıyıları boyunca denize petrol yaymak için çok karmaşık bir sistem geliştirmekte oldukları söylentisi dolaşmaya başlar. Petrol ateşe verilecek, böylece düşman gemilerinin İngiliz toprağına ulaşmak için bu kordonu aşmaları engellenmiş olacaktır. Almanlar bu aslı olmayan söylentiye inanırlar. Bunun üzerine, askerlerini bu ateş kasırgalarıyla karşılaşmaya hazırlamak için havuz talimleri yaptırmaya karar verirler. Bu talimler sırasında pek çok Alman askeri yanar. Cephe gerisindeki askeri hastanelere götürülürler ve tedavi edilirler. Hastaneye gelişlerinin haberi –gerçek– oradan yayılır, ve bu haberle birlikte herkes Almanların gerçekten İngiltere'ye saldırmayı denediklerini, İngiltere'nin bu ateş perdesi sistemini kullandığını ve saldırganların bu yüzden başarısızlığa uğradıklarını, çok sayıdaki kayıpların da Hitler'in başkomutanlığı tarafından saklandığını sanır. İşte gerçekle kurgu arasındaki diyalektiğe dikkate değer bir örnek. Marie Bonaparte'ın kitabında bunun gibi başka örnekler de buluyoruz.

Bu söylentilerle basın arasındaki ilişkileri de değerlendirmek gerekir. Sansür döneminde, sürekli gidiş-gelişler yaşan-

maktaydı. Zira gazeteler, özellikle sansürcülerin bile bile serbest bıraktığı birleştirici "pembe" söylentiler söz konusu olduğunda, bunları seve seve kendiliklerinden aksettiriyorlardı.

Maurice Mégret'ye borçlu olduğum Anvers çanlarının öyküsü buna iyi bir örnek oluşturuyor. 1914'te, Almanlar Belçika'yı işgal ederler. *Kölnische Zeitung* ("satın alınmadan" önce!) şöyle yazar: "Anvers'in düştüğü öğrenildiğinde, Almanya'daki kiliselerin çanları bir sevinç işareti olarak çalmaya başladı." *Le Matin, Kölnische Zeitung*'un haberini şu sözcüklerle tekrarlar: "*Kölnische Zeitung*'a göre, Anvers'teki din adamları, kalenin alınışından sonra çanları çalmaya zorlandılar." İlk kayma! Londra'da çıkan *Times*, Paris'te çıkan *Le Matin*'i okur ve şöyle yazar: "*Le Matin*'in Köln'den aldığı bilgilere göre, çanları çalmayı reddeden rahipler görevlerinden alındılar." Korku büyümektedir! İtalya'ya geçelim. *Corriere della Sera*, Londra *Times*'ın haberini alır (birbirinden alıntı yapıldıkça haber daha da gerçek görünmektedir), ve ekler: "Bu zavallı rahipler kürek cezasına mahkûm edildiler." Ve zincirin sonunda, *Le Matin*, *Corriere della Sera*'nın haberini alır: "*Corriere della Sera*'nın Londra'dan ve Köln'den edindiği bilgilere göre, Anvers'te zafer kazanan barbarların, kendilerine kahramanca karşı koyan zavallı Belçikalı rahipleri tokmaklar gibi çanlara baş aşağı asarak işkence ettikleri doğrulanıyor."

Bütünüyle ele alındığında, basın ve daha geniş ölçüde, savaşa katılan tüm ülkelerdeki aydın çevrelerin etkisi açısından bu dönemin faturası son derece ağırdır. Bazı dönemlerde, sansürün ne kadar olumlu bir rol oynadığını görmüştük. Ama ne pahasına? 1919'dan sonra, düşünce sapkınlıklarının en belirgin, beyin yıkamanın en yüzsüz şekilde gerçekleştiği Fransa ve Almanya gibi ülkelerde, yazılı basın 1914 öncesi sahip olduğu saygınlığı hiçbir zaman yeniden kazanamayacaktı. Bir daha bulamayacağı bir güven sermayesini hızla tüketmişti. Ve, tekelini tehdit etmeye başlayan rakip bir gücün, radyo yayımcılığının ortaya çıkışını, bu zayıf koşullarda karşılamak zorunda kalacaktı.

VII. BÖLÜM:
TELSİZ TELGRAFIN ORTAYA ÇIKIŞI

Radyonun ortaya çıkışı, iki savaş arası döneme damgasını vurdu. Yazı, o zamana dek egemenliğini paylaşmadan sürdürmüştü, ama sonraki yirmi yılda, manzara bu yeni rekabetle alüst olacaktı.

TEKNİK HARİKALAR

Önce, "telsiz telgraf"tan yola çıkan ve insan sesini kucaklayan radyonun, ancak üçüncü aşamada belirsiz bir dinleyici kitlesiyle iletişim kurma biçimine dönüştüğünü, birkaç teknik veriyle hatırlatalım.

İlk aşama, radyoya bilinen ilk adını verecek olan gerçek telsiz telgraftır. 1864'te, ışık dalgalarına ek olarak genel bir elektromanyetik dalga teorisi kuran İskoçyalı James Clark Maxwell'i saygıyla analım. 1887'de, Alman Heinrich Hertz, kendi adını taşıyacak olan dalgaları buldu ve üretmeyi başardı. 1890'da Fransız Édouard Branly, bir devreye galvanometre ve pille birlikte bağlanmış, içi demir talaşıyla dolu bir tüpten oluşan ilk elektromanyetik dalga iletkenini geliştirdi. İlk antenin yapılması için 1894'ü beklemek gerekecekti ve aynı yıl İtalyan Marconi, Bologna'da, mors alfabesiyle ilk başarılı uzaktan haberleşme denemelerini gerçekleştirecekti. Bu denemelerde, artık hertz adını alan ve önce 400, sonraları 2 000 metreye kadar ses iletebilen dalgalar kullanılıyordu. 1899'da Marconi, Manş üzerinden ilk bağlantıyı kurmayı başardı ve şu mesajı gönderdi: "Bay Marconi, Bay Branly'ye, telsiz telgrafla Manş üzerinden saygılarını gönderiyor. Bu güzel sonuç, kısmen Bay Branly'nin kayda değer çalışmaları sayesinde elde edilmiştir."

Yine aynı Marconi, 1901'de hertz dalgalarıyla Atlantik aşırı ilk bağlantıyı gerçekleştirdi. Cornwall'daki Poldhou'dan devasa bir uçurtma fırlattı ve denizin 122 metre üzerinde anten görevi gören uçurtma Marconi'nin Yeni Kıta'ya ulaşmasını sağladı. Ravhajputalah mihracesinin yanına yerleşmiş olan Tenten, *Mavi Lotus*'un ilk sayfasında, uzaklardan onu bildiğimiz olağanüstü maceralara sürükleyecek parazitli bir mesaj aldığında, bizi üzerinden otuz yıl geçmiş olan bu emekleme günlerine geri götürür.

İkinci aşama, hertz dalgalarının insan sesi taşıyabildiklerinin keşfedilmesidir. Amerikalı Lee De Forest üç elektrotlu lambayı icat etmişti. Bu, kendisine dalgalarla ulaşan insan sesini yeniden oluşturmayı sağlayan ve bunu telefona uyarlayan bir amplifikatördü. O dönemde bu tekniğin geleceğini çizenler, telsiz telgrafın esas olarak sadece telefonda işe yarayacağını öngörebilmişlerdi (zamanından önce peşpeşe gelen yeniliklerin tarihi, böyle sürprizlerle dolu bir alandır). Belle Époque resimlerinde burjuvalar, kulaklarında telefon, Verdi söyleyen Caruso'yu uzaktan dinlerken görünüyorlardı. İletişimin yalnızca iki nokta arasında sağlanacağı fikri hâkimdi. Özetle, telefon hayal gücünü dizginlemekteydi.

İnsan sesinin aktarıldığı ilk bağlantı, 1908'de Eiffel Kulesi ile Villejuif arasında gerçekleştirildi. Amerika'da, yine Lee De Forest, Caruso'nun şarkısını New York'taki Metropolitan Operası'nın binasından yirmi kilometre uzağa aktardı. İlk olarak askerler, bu buluşun özellikle denizdeki gemilerle bağlantı kurmak için yararlı olduğunu fark ettiler. Eiffel Kulesi'nin de bundan büyük yarar sağladığını belirtelim. 1889'daki sergiden sonra on beş yıl varlığını koruyabilen kule, 1905'e doğru hurdaya çıkarılmak üzereydi. Ama işte, olası antenlerin en iyisi olduğu için kurtuluyordu. Elbette yaratıcıları böyle bir rolü kesinlikle öngörmemişlerdi. Kule, değerli bir askeri verici haline getirildi.

Büyük Savaş sırasında, koşulların da teşvik ettiği pek çok ilerleme daha gerçekleşti ve telsiz telgraf, özellikle denizcilikte yerini aldı. Koloni imparatorlukları da böylece metropollere yakınlaşmış oluyordu.

Yayınların çok sayıda ve tanımlanmamış alıcıya doğru yönelmesi için, yirmili yılların başında gerçekleşecek üçüncü aşamayı beklemek gerekecekti. İlginçtir ki, bu gelişme zaman içinde daha sıkışmış biçimiyle, basının gelişimini hatırlatır. Başlangıçta, haberlerin dolaşımının iki nokta arasında gerçekleştiğini, hükümetlerin ve işadamlarının posta kullanımının tekelini korumaya çalıştıklarını, ve ancak ikinci bir aşamada yenilikçi girişimcilerin söz konusu haberleri daha geniş bir kitleye yayma fikrini edindiklerini hatırlayalım. Radyonun tarihinde de böyle olmuştur.

Sanki doğuştan geleceği çizilmiş gibi Raymond Braillard* ismini taşıyan ve 1910'da kurulan Fransa Radyotelgraf Kurumu için çalışan genç bir Fransız mühendisi, 1912'de bir Belçika istasyonuna bilinmeyen alıcılara mesajlar yayınlamayı önermişti. Ama gerçek başlangıç savaştan sonra oldu. Bunun gerçekleşmesi için, devletlerin, savaş sırasında sadece askeri amaçlarla kullanılan bir araçtan kısmen de olsa vazgeçmeyi kabul etmeleri gerekiyordu. Böylelikle, bu yeni iletişim biçiminin verdiği heyecanla kendi "galenli radyolarını" imal eden ve radyonun gelişmesine önayak olacak ilk çevreyi oluşturan bir telsizci kitlesi ortaya çıktı. Özetle, radyonun gelişiminde kılıf içerikten önce geliyordu: İçinden ne akıtılacağı bilinmeden borular döşendi. Radyo üreticileri, ancak ikinci aşamada, ürünlerinin satışını kolaylaştırmak için verici istasyonları geliştirmeyi düşündüler.

İki savaş arası dönemde radyonun gelişimini izlemek için, önce kamu sektörüyle özel sektörün bu yeni medyayı hangi hassas dengelere göre sahiplenmeye çalıştıklarına bakmak; sonra hükümetlerin ve siyasi çevrelerin sadece kendi çıkarları için kullanmak isteyecekleri kadar büyüleyici ve özgürlüğünü kısıtlamak isteyecekleri kadar korkutucu görünen bu iletişim biçimi karşısında nasıl tepki verdiklerini değerlendirmek; son olarak da, yazılı basının bu yeni rekabete nasıl uyum sağladığını ve akibinin genç gücünün nasıl bata çıka, çatışmalar ve uzlaşmalarla kendini gösterdiğini anlamak gereklidir.

* Fransızcada *brailler* fiili "yüksek sesle konuşmak, bağırmak, şarkı söylemek" anlamına gelir. *Braillard*: Yüksek sesle konuşan, bağıran, şarkı söyleyen. (Ç.N.)

İKİ GELİŞME MODELİ

Başlangıçta, devlet özel endüstriden boy farkıyla öndeydi, çünkü radyonun tekelini elinde bulunduruyordu. Onu koruyabilecek miydi? Hızla, iki model belirginleşti. Ekonomik liberalizmin bir dogma olarak yerleştiği Amerika Birleşik Devletleri, bir süre sonra bu ilk karışıklığı yukarıdan düzenlemek zorunda kaldı. Bunun karşısında, Büyük Britanya, Almanya ve özellikle İtalya'da, uygulamada hâlâ devletin etkisinin hâkim olduğu bir sistem kendini gösterdi. Bu ikisinin arasında, özgün ve yaratıcı (bazıları "belirsiz ve yöntemsiz" dediler) Fransa, yolunu özel sektör ve kamu sektörü arasında çiziyordu.

Amerika öncüydü. 1920'den itibaren, istasyonlar tanımlanmamış bir kitleye yönelik programlar yayımlamaya başladı. 1922'de 200, 1925'te 578, 1938'de 650 istasyon faaliyet gösteriyordu. Dünya savaşının arifesinde, Amerikalıların onda yedisi, artık günlük hayatın içine işleyen telsiz telgrafı düzenli olarak dinliyordu. (Woody Allen'in *Radyo Günleri* adlı filmi savaş sonrasını anlatsa da, radyonun o dönemde edinmiş olduğu yeri ustalıkla canlandırıyor.)

1921'de Amerika Birleşik Devletleri'nde 50 000 radyo alıcısı sayılmıştı; 1925'te 4 milyon; 1927'de 6,5 milyon; 1929'da 10 milyon; 1938'de 26 milyon; 1939'da 31 milyon. Bu atılım, başlangıçta genelleşmiş bir "bırakınız yapsınlar" mantığıyla kolaylaşmıştı. 1927'ye kadar devlet hiçbir şeye müdahale etmedi. Ne gerekli bir izin, ne de vericiler üzerinden alınan bir vergi. Bu da bir Vahşi Batı atmosferi yaratıyordu. Ama kısa sürede, bir gerçek kendini dayattı: Dalgalar kıt bulunan bir malzemeydi ve dolayısıyla her önüne gelenin her koşulda onları kendi tekeline almasına izin verilemezdi. 23 Şubat 1927 tarihli Radyo Yasası, artık bir verici yerleştirmek için bir iznin gerekli olmasına karar verdi ve Federal Radyo Komisyonu'nu kurdu. Başkan tarafından atanan 5 üyeden oluşan komisyon, hakemlik etmek, vericilerin gücünü denetlemek ve yapılacak yayınların ahlaka uygunluğunu kontrol ederek faaliyet izinlerini dağıtmakla görevliydi.

Başlangıçta yapılan bu seçimin somut sonuçları neler miydi? Öncelikle, programları halkın zevklerinin sınırlı ortala-

masına doğru çeken reklamın ezici ağırlığı kendini gösterdi. Reklam, başka ülkelerdeki gibi önceden hazırlanmış programlara ekleneceğine, Amerika'da yayınlar işin başından itibaren reklamın hizmetinde olacak şekilde düşünülmüştü. 1932'de, "radyo reklamlarının" aşırılığı üzerine çeşitli aile dernekleri tarafından yaptırılan bir anket kayıplara karıştı. Reklam dünyası, daha o zamanlardan, kendisine ciddi şekilde saldırmanın söz konusu bile edilemeyeceği kadar büyük bir güç elde etmişti ve bu güç ileride, Amerikan televizyon tarihinde daha da önem kazanacaktı. Öte yandan, herhangi bir düzenlemenin olmaması, başlangıçta şebekelerin hızlı gelişimine olanak tanıdı. Bu *network*'ler (ulusal şebekeler) programlarını tüm ülkeye dağılmış verici istasyonlarına, Almanya ve Amerika'da "pencere" diye adlandırılan yerel bir kapalı devre sistemiyle sunuyorlardı. Böylelikle, henüz 30'lu yıllarda, National Broadcasting Company (NBC) yaklaşık 100, Columbia Broadcasting System (CBS) de 75 istasyona sahip olmuştu.

30'lu yıllarda Amerika'da radyonun dinleyici kitlesi üzerinde elde ettiği etkiye, Orson Welles'in ünlü "Gezegenler Savaşı"nın öyküsü de tanıklık eder. Olay, Münih Konferansı'ndan hemen sonra, 31 Ekim 1938'de geçmektedir. Amerika kendini Avrupa'nın işlerine bizim yaşlı uluslarımızdan daha az karışmış hissetmektedir, ama yine de halkta, uluslararası ilişkilerin tutarsızlığı karşısında bir endişe uyanmıştır. Genç Orson Welles, 31 Ekim 1938'de, yirmi üç yaşındayken, sinemada kendini kabul ettirmeden önce medya dünyasına patırtılı bir giriş yapar. Hem de ne parlak bir giriş! Tanınmış bir tiyatro oyuncusu olarak, ayın sonunu daha rahat getirebilmek amacıyla, her hafta CBS için on milyonlarca dinleyicinin izlediği bir "drama" hazırlamaktadır. O gün, kendisiyle bir isim benzerliği bulunan, *Zaman Makinesi*'nin ve birkaç fantastik öykünün yazarı H. G. Wells tarafından daha önce yayınlanmış bir romanı uyarlamayı kabul etmiştir (homurdanarak, çünkü fikir ona pek parlak görünmüyordu). Söz konusu olan, Marslıların Amerika'ya gelişini konu alan *Gezegenler Savaşı* adlı bir kitaptır. Orson Welles eseri çok fazla sevmediğinden, iyice dramatikleştirmenin yolunu arar ve aklına, Marslıların gelişini haber veren sansasyonel

bir anonsla kesilen gerçek bir yayın izlenimi vermek fikri gelir. Herkesin bunun bir kurgu olduğunu anlayacağından hiç şüphesi yoktur. Ama, bir sürpriz olur ve işler tersine döner. Welles, halkı sakin olmaya davet eden yalancı bir içişleri bakanını davet ettiğinde ve aynı zamanda artık dua etmekten başka çare kalmadığını "itiraf ettiğinde", panik çıkar ve yayılır. New York'u terk eden arabalar büyük kuyruklar oluşturur. Bunu, CBS'i bunaltacak olan bir dizi dava izler. Kaçarken ayakkabılarını kaybetmiş olan pek çok kadın ise, bunların parasını almayı başaracaklardır! Orson Welles'in programı *Gezegenler Savaşı*, birdenbire radyonun gücünü ortaya çıkarır. Wells öfkeliyse de, Welles memnundur. Hızla ün kazanır ve Campbell hazır çorbaları ona hemen "sponsorluk" önerisinde bulunur.

İkinci model Almanya ve Büyük Britanya modeliydi. Amerika Birleşik Devletleri'nin tersine, savaş sırasında radyo yayıncılığına hâkim olan devlet, denetimi bırakmamaya karar verdi. Bunun sonucu olarak, kısa vadede radyonun gelişiminde bir gecikme, uzun vadede de çok farklı kalıcı özellikler ortaya çıktı.

Ren ötesinde, halka yönelik yayınlar için ilk izinler ancak 1923'te, az sayıda şirket yararına çıkarıldı. 1925 Mayıs'ında, kısa bir kararsızlık anından sonra, Weimar Cumhuriyeti dokuz bölgesel kurumu Reichs Rundfunk Gesellschaft (RRG, Reich Radyo Kurumu) bünyesinde topladı ve bundan kısa süre sonra, tüm ülke için eğitici yayınlar yapmakla görevli (sonraları dış ülkelere yönelik yayınlardan da sorumlu olacak) Deutsche Welle'yi kurdu. Posta bakanlığı tekniğin kullanımını sağlıyor ve işletilmesini denetliyordu. İçişleri bakanlığının da içerikler üzerinde yetkisi vardı. Almanya, ilk iş olarak, alıcılar üzerinden aylık vergi alınması ilkesini getirdi. Bu vergilerin bir kısmı yayın ağının işletilmesi için posta örgütüne veriliyordu. Kısa sürede reklam yasaklandı: Burada, Amerika'nınkine tamamen ters bir mantıkla karşı karşıyayız. Yayınların kalitesi iyiydi, örneğin müzik yayınları vardı ve halkın zevkine pek az yer veriliyordu. 1937'de 8,5 milyon radyo alıcısı bulunuyordu (her bin kişiye 122); bu rakam 1939'da 10,2 milyona çıktı ve Almanya'yı dünyada ikinci sıraya yerleştirdi. Weimar Cumhuriyeti'nden

aşlayarak devletin duruma el koyması, gelecekteki Hitler pro-agandasının da aracını hazırlamıştı.

İtalya'da da örgütlenme buna benziyordu. Devlet, 1924'te urulan ve karma bir şirket olan ilk verici istasyonu Unione Radiofonica Italiana'da hisselerin çoğuna sahipti. 1926'da Radio Milano, 1928'de de Radio Roma kuruldu. Faşistler iktidardaydı. Ente Italiano Auditione Radiofoniche (EIAR), o zaman tüm adyo yayın haklarını 25 yıl için devraldı ve radyo alıcılarına ergi koyarak Almanya'yı taklit etti. Reklama izin veriliyordu, ncak sınırlı ve denetim altında. Mussolini hükümeti dizginleri utuyordu.

İngiltere'nin özgünlüğü, hükümetle radyo arasına organik ir mesafe yerleştirmesiydi. Birkaç bocalamadan sonra, devlet zel girişimlerin başlangıçtaki düzensizliğine hızla son verdi. asım 1922'de, Posta Bakanı Neville Chamberlain onları birleşeye zorladı ve BBC, British Broadcasting Company böyle oğdu. Sermayesinin %60'ından fazlası, radyoelektrik malzee üreten altı büyük şirkete aitti; geri kalanı da 200 küçük üreci arasında paylaştırılmıştı. Devlet, ilk aşamada sıkı bir denem sağladıktan sonra, radyo yayımcılığını yine kendi inisiyatiyle birleşmiş olan özel sektöre bırakmış gibi görünüyordu. ma kısa sürede, yeni doğan bu güçten endişe duymaya başla-. Sykes komisyonu (İngiltere'de radyonun ve televizyonun rihine bir dizi saygın komisyon damgasını vurmuştur), devte daha sıkı bir bağımlılık önerdi. Amerika'ya gözlemciler önderildi ve radyoculukta baskın olan reklamın programların radanlığı üzerindeki etkileri titiz İngilizleri endişelendirdi. merika'nın geliştirmekte olduğu dinleyicinin ilgisini ölçmeye önelik sistemlerin devreye sokulması karşısında da kararsız örünüyorlardı, çünkü önemli olan, 1935 tarihli bir raporun da üyük bir sorumluluk duygusuyla belirteceği gibi, "halka istediğini değil, ihtiyaç duyduğunu vermek"ti. İkinci bir rapor, ya-Crawford komisyonu raporu, 1 Ocak 1927'de, on yıl için radyo tekelinin oluşturulması sonucunu doğurdu. Bu tekel, krallık asıyla British Broadcasting Company'nin yerine geçen ve nı baş harfleri koruyan British Broadcasting Corporation'a rildi. Devlet kurumun mallarını satın aldı ve kamu mülkiye-

tine geçirdi; Almanya'da olduğu gibi, vergi ve reklamın yasaklanması ilkesi getirildi. Ama büyük farklılık, liberal İngiliz geleneğinin, BBC'nin hükümetin etkisinden Almanya'ya göre daha rahat kaçabileceği bir sistem yaratmış olmasıydı. Yürütme tarafından atanan bir "genel müdürler" konseyi oluşturuldu. BBC'nin genel müdürü doğrudan bu konseye bağlıydı: Bu göreve güçlü kişiliğiyle damgasını vuracak (ve savaş sırasında Churchill'in enformasyon bakanı olacak) otuz dört yaşında bir mühendis, John Reith, BBC'nin ilk genel müdürü oldu. 1939'da, on İngiliz istasyonunun yayınlarını alabilen 8,3 milyon radyo alıcısı saptanmıştır. Bu da, mutlak rakamlarla, İngiltere'yi Amerika ve Almanya'nın ardından dünyada üçüncü ve kişi başına radyo alıcısı oranlarında, bin kişiye 171 alıcıyla, Danimarka'nın ardından ikinci sıraya yerleştirmiştir.

FRANSA: KAMU SEKTÖRÜ VE ÖZEL SEKTÖR

Fransa ise, iki modelin, yani mutlak liberalizm ve sıkı ya da İngiltere örneğinde az önce gördüğümüz gibi yumuşatılmış devlet denetimi modellerinin ortasına yerleşerek özgünlüğünü belli etti. 1970'li yıllarda bile, Fransız radyosunun geçmişi değerlendirildiğinde, onu birbirine açıkça zıt iki döneme ayırmak gerektiği izlenimi uyanabilirdi: Kamu sektörü ile özel sektörün bir arada varlığını sürdürdüğü dönem ve ardından, yakından denetlenen çevre alıcılarıyla biraz rahatlamış olsa da, devlet tekeliyle tanımlanan ikinci bir dönem. Ama, 29 Temmuz 1982 yasasından bu yana, 1945'ten 1982'ye kadar uzanan yıllar, kamu sektörü ile özel sektör arasındaki rekabetin damgasını vurduğu bu iki dönem arasında bir parantez gibi görünüyor.

Başka yerlerde olduğu gibi, Fransa'da da radyoculuğun kökeni askeriydi. İlk verici istasyonlarından biri Eiffel Kulesi'ndekiydi ve askerlere aitti. Şubat 1922'den itibaren, mecliste ki Milliyetçi Blok'ta çoğunluğa sahip ortanın sağı tarafından himaye edilen Maurice Privat'nın yönetiminde yayın yapmaya başladı, ama çok çabuk inişe geçti. 1936'dan sonra da sadece eğitim yayınlarıyla sınırlandırılarak uygulamada ortadan kal-

dırıldı. Fransız Radyo Şirketi'nin çocuğu olan Radiola istasyonu, radyo alıcılarının satışını teşvik etmek amacıyla kuruldu, sonraları Radio Paris adını aldı ve 1933'te devlet tarafından satın alındı. Radio Paris, özel sektörle kamu sektörünü ayıran sınırı aşmayı başaran ender istasyonlardan biriydi. Son olarak, 1922'de kurulan ve 1927'de Radio Journal de France'ı (Fransa Haber Radyosu) doğuran PTT Yüksek Okulu istasyonundan da söz edelim. Daha sonra Radio PTT'ye dönüşecek olan bu istasyon, Ocak 1923'ten itibaren uzun dalgadan yayın yapan rakiplerinden farklı olarak, orta dalgadan yayına başladı (çünkü başlangıçta kullanılan radyo vericisi, Amerikan şirketi Western Electric tarafından hediye edilmişti ve o dönemde, Amerika'da sadece orta dalga kullanılıyordu).

Belirsizlik başlangıçtan itibaren tüm yasama kararlarına damgasını vurmuştu. Raymond Poincaré Hükümetlerinden biri tarafından çıkarılan Haziran 1923 tarihli bütçe yasası, telgraftaki tekeli radyoya da yaydı. Ama 24 Kasım 1923 tarihinde çıkarılan zıt yönde bir kararname "elektrik endüstrisini teşvik etmek için" özel istasyonlara izin verdi. 11 Mayıs 1924'te iktidara gelen Sol İttifak ("Cartel des gauches"), doktrin açısından devlet tekeline sağcılardan daha olumlu bakıyordu ve kapitalist çıkarlara karşı kuşkucuydu. (Kalıcı sol/sağ karşıtlığı daha o zamanlardan kendini gösteriyordu, ama başka düşüncelerin varlığıyla çok çabuk yumuşamıştı.) Yine de, uygulamada özel istasyonların kurulmasına izin verdi: 1924'te Poste Parisien (Paris İstasyonu) de, pek çok taşra kentindeki –Lyon, Agen, Fécamp, Toulouse, Bordeaux, Montpellier– başka istasyonlar da bu hukuki boşluktan yararlanarak kuruldular. Bunlara çeşitli radyo üreticilerinin istasyonları da eklendi: Radio Vitus ve Radio LL (üretici Lucien Lévy'nin isminin baş harflerinden). Öte yandan, PTT de taşrada aktarım istasyonları açıyordu.

Öyle ki, 1926'ya doğru manzara oldukça karışıktı. Çok sayıda anlaşmazlık, özellikle frekansların dağılımı konusunda devlet istasyonlarıyla özel istasyonları karşı karşıya getiriyordu. Hatta devlet istasyonlarının içinde bile, bunlara program hazırlayan (bazen birinin yemek odasından...) dinleyici derneklerıyle PTT memurları arasında gerilimler yaşanıyordu.

Aralık 1926'da, Sol İttifak'ın çöküşünden ve Poincaré'nin iktidara dönüşünden sonra çıkarılan kanun hükmünde bir kararname, duruma biraz düzen getirmeyi denedi. Radyo tarihinde iz bırakacak bir adamın, mühendis Marcel Pellenc'in yönetiminde bir Radyo Yayımcılığı Servisi yaratıldı. Tekel konusunda ısrar edilse de, bu uygulamanın ertelenmesine (Descartes'a ayıp etmek pahasına!) ve özel istasyonların "geçici olarak" korunmasına karar verildi. Bu durum, hiçbir zaman gerçekleşmeyecek bir statü beklentisi içinde, İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürecekti. 19 Mart 1928 tarihli bütçe yasası uygulamadaki bu durumu korudu, öyle ki 30'lu yılların başında durum hemen hemen kesinleşmişti. 4'ü Paris'te, 9'u da taşrada olmak üzere 13 özel ve 14 devlet istasyonu bulunuyordu.

Bu iki sektör bir kere tanımlandıktan sonra, öngörüldüğü gibi, kamu sektörü ile özel sektör arasındaki uçurum derinleşti. Bir sonraki döneme damgasını vuran olaylar ise, Radio Paris'nin devlet tarafından satın alınması ve Büyük Britanya ve Almanya'dan on yıl sonra, 1933'te getirilen vergi zorunluluğu oldu. Bir yandan da reklamlar devlet yayınlarından giderek kayboluyordu. "Özel istasyona özel para; devlet istasyonuna devlet parası" ilkesi uygulanıyordu.

Bu gelişmede, 1918 Zafer hükümetinde Clemenceau'nun başdanışmanı, Kasım 1934'te Flandin kabinesinin PTT bakanı olan ve bu görevi Mayıs 1936'da Halk Cephesi'nin iktidara gelişine kadar sürdüren Georges Mandel'in kişiliği etkili olmuştur. Sert ve otoriter bir kişiliğe sahip olan Mandel, duruma açıklık getirdi ve iki sektör arasındaki zıtlığı kurumlaştırdı. Selefi Jean Mistler'in de önceden planladığı gibi, devlet istasyonlarından reklamın kaldırılması kararını onayladı; verginin düzenli olarak devlet kasasına girmesini sağladı; programlara daha yüksek bir kalite ve çekicilik kazandırmak için, Yüksek Radyo Konseyi'ni ve yönetim konseylerini kurdu. Her hafta sonu radyoda klasik tiyatro oyunları yayınlama kararında, Comédie-Française oyuncularından olan metresi Béatrice Bretty etkili olmuştu.

Vericilerin ve yayınların kalitesinde, radyo alıcılarının sayısında artışa yol açan net bir iyileşme sağlanması ve Fran-

a'nın komşu ülkelere oranla bu alandaki gecikmesinin kısmen le olsa giderilmesi, yine Georges Mandel'in bakanlığı döne-ninde olmuştur: Fransa'da, 1935'te 1,9 milyon; 1937'de 4 mil-yon; 1939'da 5,2 milyon radyo alıcısı bulunmaktaydı. Ama, özel stasyonlara imtiyazlar veren bir sistemin benimsenmesi, ancak Aralık 1937'de gerçekleşecekti.

POLİTİKACILARIN HÂKİMİYETİ

Ülkeden ülkeye farklılık gösteren başka bir olgu da, hükü-metlerin ortaya çıkan bu yeni medyanın siyasi gücü karşısında-ki davranış biçimleriydi. Bu konu da, geçmiş yüzyıllardaki ya-zılı basının ve gelecekteki televizyonun durumuyla benzerlik gösteriyor.

Günlük hayatta zaten başka şeyler dinlemekten pek az zevk alan siyasetçilerin dikkati, doğal olarak hemen haberlere yöneldi. Bir hedef olarak haber, bir meydan okuma olarak ha-ber: Kısa sürede ortaya çıkan bu hayranlıkla karışık kin, parla-menterlerin ve bakanların bu konudaki davranışlarını uzun sü-re renklendirecekti.

René Viviani, III. Cumhuriyet döneminin bitmek bilmeyen söylevlerinin havasını çok iyi yansıtan hem akıcı hem de üstü kapalı üslubuyla mükemmel bir konuşmacıydı. Ama, o bile mikrofon karşısında dehşete kapıldığını kendi kendine itiraf et-mişti: "Bu kör göz, diyordu, beni bir işkence aletiymiş gibi etki-liyor!" François Mitterrand'ın *La Paille et le Grain* (Saman ve To-hum) adlı anı kitabında da, 1965'te televizyonda yaptığı ilk ko-nuşmaları hakkında benzer izlenimlere rastlıyoruz. Mitterrand da televizyona sonradan uyum sağlamıştır.

BBC, yürütme gücünün etkisine karşı kendisini çok iyi ko-ruyor ve böylece saygınlığını kanıtlıyordu. 1926'da 3 Mayıs'tan 12 Mayıs'a kadar süren genel grev, bunu başlatan olay oldu: Tüm İngiliz medya dünyasının grevi mutlak bir haberleşme boşluğu yarattı. Maliye bakanı, radyoyu grevcilere ve özellikle BBC'de iş bırakanlara karşı kullanmak istedi. Bu bakan, Wins-ton Churchill'in ta kendisiydi. BBC'nin genel müdürü Reith bu

talebi açıkça reddetti. Şiddetli ve büyük etkileri olan bir çatışma! Sonunda, Churchill'e karşı Başbakan Baldwin'in de yanında yer aldığı Reith kazandı. Öyle ki, 1928 genel seçimlerinden itibaren, kampanyaların radyoda adil bir şekilde düzenlenmesi için gerekli ortam sağlanmış oldu.

Bütünüyle ele alındığında, BBC'nin haberleri tarafsız kabul ediliyordu. Bunun faturası ise, haberlerin sıkıcı değilse de, fazlasıyla sade olmalarıydı. 1937'de, parlamento yasayı on yıl için yeniledi ve hükümet tarafından önerilen haber içeriklerini denetleme görevinin daha siyasi bir bakanlığa verilmesi fikrini geri çevirdi. Yükselen totaliter rejimlerin meydan okumasına rağmen, 20'li yıllarda ortaya konan sistem kalıcı oldu.

Amerika'da radyonun siyasi rolü, 1932 başkanlık seçimlerinde ortaya çıktı. İki rakip, Roosevelt ve Hoover arasında, sesi daha "radyojenik" olan birincisiydi. Zaferinden sonra, halka samimi bir tonda, De Gaulle'ün sonraları dediği gibi "aracıları aşarak" seslenmek için "ocak başı sohbetlerini" icat eden de o oldu ve böylece popülerliğini ve liderliğini pekiştirdi.

Fransa'da, René Duval'in öncü bir çalışmasında yer verdiği ilk açık sansür olayı, 26 Ekim 1923'e dayanır. Kısa süre önce Radio Paris'ye dönüşmüş olan Radiola istasyonunda, Léo Poldès'in "Telsiz Haberler" adlı programının yayına gireceği anons edilmişti. Ama son anda, denetleyebileceğinden emin olmadığı bu yenilik karşısında çekinen PTT'den sorumlu müsteşar tarafından yasaklandı. Léo Poldès'in konuşmasına hiç izin vermemek en iyisiydi! Bu yasaklama, 1924'te Eiffel Kulesi Radyosu yöneticisi Maurice Privat için yinelendi. Onun buna aldırış etmediğini göreceğiz. Daha da kötüsü, Sol İttifak döneminde, Édouard Herriot hükümetinde PTT'den sorumlu müsteşar Pierre Robert, Radio Paris'den yayında okunacak tüm metinlerin yirmi dört saat öncesinden kendisine sunulmasını isteyecek kadar ileri gitti! Sonraları, siyasetçilerden hayal gücü en kuvvetli olanları, giderek bu bütünüyle olumsuz tavrın aptalca olduğunu, bir gün kendilerine karşı dönebileceğini anlamaya ve kendi kendilerine bu yeni aracı kırmak yerine kullanmanın daha akıllıca olacağını söylemeye başladılar.

Sol İttifak'ın Maliye Bakanı Etienne Clémentel de, 1924'ün

nunda başvurduğu kamu borçlanmalarını PTT Yüksek Oku- radyosunda işte böyle övüyordu: Bir ilk!

Ne var ki, alışkanlık yavaş kazanılıyordu: Mart 1928'de, Es- Muharipler Bakanı Louis Marin politikasını Eiffel Kulesi'n- en yayınlanan haberlerde savunmaya kalkıştığında, bu hâlâ şırtıcı geliyordu. René Duval'in sözünü ettiği radyo dinleyici- rinin gazetesi *L'Antenne*'de, bir bakanı mikrofona konuşurken örmenin şaşkınlığı okunuyordu: "Demokratik bir ceket ve bir ötr şapka giyen Bay Louis Marin, korumasız, cafcafsız, Grand alais stüdyolarına gitti ve konuşması savunmasını üstlendiği erkese, savaş malulleri ve gazilere, dokunaklı bir çağrı oldu." rtesi gün, aynı gazete Bay Louis Marin'in meclis kürsüsünde ikrofondakine göre daha etkili konuştuğunu yazdı.

1932 milletvekili seçimleri sırasında başbakan olan André ardieu, utanmadan radyo yayınlarını sadece kendi çıkarı için ullanmaya karar verdi. Bu, sol partilerin ve özellikle Léon lum'un şiddetli tepkisine yol açtı. Blum şöyle haykırmaktay- ı: "Eşi bulunmaz bir yayım aracı olan radyo gericiler tarafın- an hayasızca ele geçirilmiştir!" İşte gelecek vaat eden bir baş- a çatışma daha. Léon Blum, 11 Nisan 1932 tarihli *Le Populaire* azetesinde de şunları yazdı: "Bay Tardieu, Fransa'dan başka angi ülkede olursa olsun dizginlenemez bir skandala yol açа- ak duyulmamış bir keyfilikle, radyonun ve sinemanın tekelini le geçirdi. Örneğin Belçika'da, radyo yayın istasyonları eşit ürelerde ve düzenli bir sıraya göre, birer birer tüm siyasi par- ilerin kullanımına sunulmaktadır. Fransa'da ise, bir bakan, tek aşına devlet istasyonlarını elinde bulunduruyor ve Bullier öylevi denilen [iktidardaki başbakanın seçim programını ta- ıttığı Quartier Latin'deki bir balo salonunun adı] konuşmanın ayını özel istasyonlara polis zoruyla dayatılıyor. Bize ait bir adyo istasyonu bulunmadığından, "telsiz"den yararlanmak ize yasaklanmıştır. Fransa'da "telsiz", hükümete ve gericilere ittir."

6 Şubat 1934'ten iki gün önce, sokaklarda düzenlenen gös- erilerin tehdidi karşısında, İçişleri Bakanı Eugène Fort, Radio Paris'deki "Radio Journal de France"ın ve Eiffel Kulesi'ndeki "Konuşan Gazete"nin muhabirleri arasına soğukkanlılıkla bir

sansürcü yerleştirdi. Barış zamanında! Elbette, haberler birdenbire fazlasıyla yumuşayıverdi.

Solun beslediği korkulara rağmen, göreceli bir liberalizmin hâkim olduğu Georges Mandel döneminden sonra (Mandel, sert görünüşünün altında oldukça iyi bir demokrattı), Halk Cephesi iktidara geldi. PTT bakanlığına getirilen Robert Jardillier, elbette eşsiz bir bakan değildi ve onun kuramsal otoritesi altında da, sosyalistlerin radyo yayınlarını ele geçirme çabası fark ediliyordu. Sol kanadın lideri Marceau Pivert, devlet istasyonlarının denetimiyle görevlendirilmişti. Yöneticilerinin iktidara gelmeden önceki haklı protestolarına rağmen, Halk Cephesi bağımsızlık ve dengeli haber kuralları getirmeye çalışmadı: Bu kaçırılmış bir fırsattı.

Édouard Daladier hükümeti döneminde, 1938 baharından itibaren, dış tehditlerin de yardımıyla yürütmenin baskısı arttı. PTT Bakanı Jules Julien, Münih Konferansı atmosferinde, Eylül 1938'de, özel istasyonlar da dahil tüm radyolarda yayınlanan haberlerin denetlenmesi zorunluluğunu yeniden getirdi ve her yere sansürcüler yerleştirdi. 1939 Şubat'ında, Radio Journal de France'ın sürekli yorumcusu ve Direniş hareketinin gelecekteki kahramanı Pierre Brossolette, fazlaca sol eğilimli olduğu için açığa alındı: Bu öykü sık sık tekrar edecekti. Yine de bu hoşgörüsüzlük, bu darkafalılık, bu çirkin manevralar, totaliter rejimlerin radyo yayıncılığında ortaya koydukları sert uygulamalar yanında az kalıyordu.

Stalin döneminde, farklı dillerde yapılan yerel yayınların merkezi yönetimin sıkı denetimi altında bulunduğu SSCB'nin gerçeği buydu.

Mussolini'nin, haftada üç kez yayınlattığı faşist yorumlar ve bitmek tükenmek bilmeyen söylevleri ile radyoyu çok kullandığı İtalya'nın da gerçeği buydu. Jean A. Gili'nin çalışmaları sayesinde, faşizmin aslında sinema konusunda usta olduğunu artık daha iyi biliyoruz. Doğrudan faşist politikaları yüceltmeye gerek görmeden, uzlaşmacı, dingin, tüm toplumsal çatışmaların kökünün kazındığı bir İtalya imajını yerleştirmek için ondan nasıl yararlanacağını biliyordu. Radyo konusunda ise Mussolini daha sertti. Rejiminin üstün özelliklerinin radyoda durmadan yüceltilmesini istiyordu.

Almanya'da ise Naziler, Hitler'in iktidara geliş tarihi olan 30 Ocak 1933'ten de önce, dinleyici dernekleri kanalıyla radyoya giderek daha fazla yatırım yapmaya başlamışlardı. Daha sonra ise, Propaganda Bakanı Goebbels radyoyu kişisel olarak denetimine aldı. Onun yöntemlerini ileride inceleyeceğiz.

YAZILI BASININ TEPKİLERİ

Bu ilk dönemle ilgili olarak geriye, radyonun yazılı basınla olan ilişkilerini ve rekabet öykülerini ele almak kalıyor.

Batılı ülkelerin çoğunda basın, tam zayıfladığı dönemde karşısına çıkan bu görülmemiş rekabetin şokunu yaşadı. Bazı yönleriyle hâlâ parlamasına rağmen, bütünüyle ele alındığında, yazılı basın eskiye göre daha sönüktü. İki savaş arası dönem, birkaç olumsuz gelişme hariç 1914 öncesinin bir uzantısıdır. Kuşkusuz, ofset baskı ya da popüler dergilerde renkli fotoğrafların basılmasına olanak tanıyan heliogravürün yaygınlaşması gibi çeşitli teknik ilerlemelerden söz edilebilir. Ama kabaca maliyet artışları yaşam düzeyinden daha yüksekti ve bu da, örneğin Fransa'da basının bugüne kadar süren zayıflamasının önemli nedenlerinden biri oldu. Günlük gazetenin fiyatı diğer dayanıksız tüketim ürünleriyle karşılaştırıldığında fazlasıyla artmıştı. Teknik ilerlemeler yeni yatırımları zorlaştırıyor ve okurun bağlılığının kırılganlığı ve dengesizliği yüzünden dizgi işçilerinin toplumsal ağırlığını, yani sendikal güçlerini, ve böylelikle her türlü grev tehdidi karşısında son derece hassas olan basın endüstrisinin faaliyetlerini sekteye uğratma kapasitelerini artırıyordu.

Parfüm üreticisi François Coty'nin, piyasadaki büyük popüler gazetelere, yani *L'Écho de Paris* ile birlikte daha önce de sözünü ettiğimiz karteli oluşturan *Le Matin*, *Le Journal*, *Le Petit Journal* ve *Le Petit Parisien*'e karşı başlattığı saldırının öyküsü anlamlıdır. 1920'lerde günlük gazeteler 25 santime satılıyordu. Coty, *L'Ami du peuple*'ü 10 santim fiyatla çıkardı. Acımasız bir savaş! Kartel, gazete satıcılarına *L'Ami du peuple*'ü sergilerde az görünür bir yere yerleştirmeleri için baskı yapmaya başladı.

Coty kendi dağıtım sistemini kurdu. Önce kazandı, ama sonun da yenildi.

Böylece, Amerika ve bir ölçüde Büyük Britanya hariç 1870-1914 dönemine damgasını vuran okuyucu sayısındaki ar tış son buldu. 1929 Ekonomik Krizi'nin hızlandırdığı basında tekelleşmenin etkisi altında arz da azalıyordu. Öyle ki, sonun da, demokratik kalan ülkelerde bile özgürlük alanı daraldı.

Bunlar bizi ister istemez ulusal özelliklerin ve benmerkez ciliğin vurgulanmasına götürüyor. Dünya tarihinin çok sayıda beklenmedik sarsıntıyla hareketlendiği bu yıllarda, söz konusu ülkelerde kamuoyu, 1914 öncesine göre tuhaf bir biçimde daha az dışa dönük görünüyordu ve içe kapanma eğilimi gösteriyor du. Daha önceki dönemde, haber ve hizmet değişimi konusun da aralarında anlaştıklarını gördüğümüz Havas, Wolff ve Asso ciated Press ajansları da bu nedenle 1919'da kendilerini bağla yan anlaşmaların süresini uzatmayı güçlükle başardılar ve bu anlaşmalar Büyük Kriz'i atlatamadı. Zaten başka ajanslar da onlarla rekabete girmişti; örneğin, Amerika'da Associated Press, 1907'de kurulan ve 1914'ten sonra atılım yapan United Press tarafından tehdit ediliyordu.

Pek çok ülkede yaşanan kaygılandırıcı başka bir olgu da haberlerin kalitesinde ve doğruluğunda görülen bozulmaydı. "Beyin yıkama" çabalarının halkta yarattığı yıkıcı etki, özellik le Fransa'da birdenbire kendini gösterdi. Polemiklerin şidde tinde ve şantaj basınında bir yoğunlaşma gözleniyor, aynı za manda özel yaşamın sırlarına gitgide daha az saygı gösterili yordu. Roger Salengro'nun daha önce sözünü ettiğimiz intiha rı çevresinde oluşan heyecan da bunun bir sonucuydu. Gazete ler arasındaki zorlu rekabetin duygu sömürüsüyle sonuçlana rak Amerikan basınına yaklaştırdığı Büyük Britanya'da da ör nekler çoktu. Amerika'da basının uzun süreden beri ne kada iftiracı ve karaçalıcı olduğunu daha önce incelemiştik. Rober de Jouvenel'in 1914 tarihli ünlü kitabı *La République des camara des*'da (Yoldaşlar Cumhuriyeti) söylediği şu sözler, o dönemde Batı ülkelerinin çoğu ve özellikle de Fransa için geçerlidir: "Hiçbir meslek gazetecilerinkinden daha aşağılık, daha dalka vuk değildi."

İşte radyo tarafından tehdit edilmekte olan (ya da öyle olduğunu sanan) yazılı basın sektörünün sağlığı böylesine bozulmuştu. Dolayısıyla tepkileri de, kuşatılmışlık hissinin yarattığı kolektif psikoz içinde gergindi.

Amerika Birleşik Devletleri'nde, Amerikan Gazete Editörleri Birliği'nin (ANPA) hazırladığı bir rapor, 1931'de, haber yayınında radyoların rekabetini hararetli bir şekilde haber veriyordu. Daha sonra Aralık 1933'te, ANPA ile NBC ve CBS arasında haber bültenlerinin sayısı ile haber ve reklam değişimi üzerinde bir uzlaşmaya varıldı. Büyük Britanya'da, 1923'te ilk radyo haber bültenlerinin başlamasıyla birlikte, siyasi yöneticiler karşısında etkili bir baskı grubu olan yazılı basın, bunların akşam saat 19.00'dan sonra yayınlanmalarını sağladı: Yani, günlük gazetelerin satışı bittikten sonra...

Fransa'da da aynı oyun oynanıyordu. Paris Basın Sendikası, Özel Radyo İstasyonları Federasyonu'yla savaştı, ve 30'lu yıllarda her türlü haber bülteninin saat 13.00'ten önce yayınlanması yasaklandı. Yazılı basın savaştan hemen önce kamu güçlerinin özel istasyonlarda reklamı kısıtlamasını ve reklam vergisinin %13'ten %30'a çıkarılmasını sağladı. 1938 baharında, Daladier, devlet radyolarında haberlerin günde üç kez tekrarlanacak yedi dakikalık tek bir bültene indirilmesini kabul etti. Kuşkusuz, Münih Krizi ve bundan doğan taze haber arzusu, bu kilidi kısa süreyle açtıracaktı, ama hükümetin sadece bir an için bu türe isteklere boyun eğmiş olması bile anlamlıdır. Bu bize XIX. yüzyılda yaşamış olan ekonomik liberalizm kuramcısı Frédéric Bastiat'nın ünlü öyküsünü düşündürüyor. Bastiat, mum satıcılarının, kendilerini "güneşin rekabetine" karşı koruması için devlete başvurduklarını, böylece herkesin kepenklerini kapamaya ve dışarıdan her türlü ışığın girişini engellemeye mecbur edildiğini hayal etmişti. Onun mum satıcıları da incelediğimiz dönemdeki yazılı basının rahatsızlığını çok iyi anlatan Malthusçu bir saçmalık içinde yüzülmekteydi.

Bazen de daha az ürkek ve daha yaratıcı başka bir tepki, basını radyolara hissedar olmaya sürüklüyordu. Özellikle, gazete grupları ve radyo istasyonları arasında çok sayıda anlaşmanın yapıldığı Amerika'da durum buydu. Fransa'da da 30'lu

yıllardan itibaren aynı olgu özel sektörü etkilemeye başladı. *Le Petit Parisien*, Poste Parisien'i kontrol ediyordu; *L'Intransigeant*'ın Marcel Bleustein-Blanchet'nin Radio Cité'siyle; *Le Journal*'in Radio Vitus'le sıkı bağları vardı, vs.

Ayakta kalmak için gösterdiği çabada, basın iki alanda oynuyordu: Farklılığı yakalamak ve rekabet edebilmek.

Radyo tarafından verilen haberlerin tazeliği ve akıllarda bıraktığı karışıklık duygusu hesaba katıldığında, ilk olarak düşünce basınının erdemlerinden söz etmek gerekir. On yıllar boyunca yönetici çevreleri o denli etkilemiş olan aylık ya da iki aylık dergiler (*Revue des deux mondes* veya *Revue de Paris*) belli bir düşüş yaşarken, o yıllarda haftalık dergiler bugün sahip oldukları yeri almaya başlamışlardı. Amerika'da *Time Magazine* 1923'te çıktı, ve iki rakibi hızla onun izinden gitti: *Newsweek* ve *US News World Report*. *Newsweek* ve *Time*, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada taklit edileceklerdi.

Fransa'da da haftalık siyasi dergiler ağırlıklarını hissettirmeye başlıyordu. Bugünkünden farklı bir görünümleri vardı; forma, mizanpaj ve dizgi bakımından gazetelere daha yakındılar. Örneğin, sağcı kanatta, 1924'te ilk çıktığı günlerde 80 000, 1930'da 265 000 basan ve 1936'da tirajı 465 000'e kadar tırmanan *Candide*; ya da 1928'de çıktığında 155 000, 1937'de ise 650 000 basan Horace de Carbuccia'nın *Gringoire*'ı; ve işgal günlerinde çılgınca bir işbirlikçiliğe karışacak olan *Je suis partout*. İşte 30'lu yıllarda kamuoyunu tahrik eden ve sonradan aşırı sağcı derneklerin yükselişine katkıda bulunacak olan haftalık dergilerden sadece üçü. Soldaki rakipleri, yüksek nitelikli olmalarına rağmen aynı dönemde aynı etkiyi yaratmayı başaramadılar (1935'te *Vendredi* sadece 100 000, *Marianne* da 60 000 basıyordu). Bunun nedeni, ya bu haftalık dergilerin pedagojik açıdan fazla ağır oluşu, ya da sol kanatta okuyucunun günlük gazetelere daha bağlı kalmasıydı. Bu haftalık dergilerden biri, tirajı düşük de olsa, çok etkiliydi: Georges Boris'in *La Lumière* adlı dergisi, ekonomik ve toplumsal sorunları teknik olarak doğrulukla işlemeye çalışan ve yavaş yavaş kendi okuyucu kitlesini kazanan ender sol yayın organlarından biriydi. Yine bu dönemde, *Le Canard enchaîné* ilk atılımını gerçekleştiriyordu.

Yukarıda sözünü ettiğimiz teknik ilerlemelerden yararla-
an renkli magazin dergilerinin Fransa'daki öncülerinden biri
Vu'dür (Görülmüştür). İsminden de anlaşılıyor: Amerika'da
üyük girişimci Henry Luce tarafından 1936'da kurulan maga-
in dergisi *Life*'ın yaptığı gibi, *Vu* de esas olarak fotoğraflara bel
ağlamıştı. Savaştan hemen önce, 1938'de, güçlükle ayakta du-
an bir derginin Jean Prouvost tarafından yeniden ele alındığını
e bundan sonra parlak bir kariyere başladığını da belirtelim:
Match.

Belli bir konuda uzmanlaşmaya yönelik bu hareket başka
lanlarda da göze çarpıyordu: Kadınlara yönelik basın (güzel-
k gazeteleri, örgü gazeteleri, moda gazeteleri), pratik bilgiler
çeren dergiler, spor basını gibi uzmanlaşan bir basının geliştiğini görüyoruz.

Basın, radyonun meydan okumasına tepki olarak farklılığıyla kendini gösteriyordu, ama dinamik yönü de rekabetten
ek vazgeçmiyordu. Radyoda yayınlanan sıcak haberlerin hız
e heyecan konusundaki çifte meydan okumasına cevap ver-
meyi deniyordu. Radyonun ilk canlı röportajları gerçekleştirdiği sıralarda, günlük gazeteler de kendi ritmlerini hızlandırma-
a çabalıyorlardı. Bunun bazı tehlikeleri de yok değildi. *La*
Presse'in bir sayısı bu konuda ünlüdür. Gazete, 9 Mayıs
927'de, Lindbergh'den bir süre önce ve ters yönde uçakla At-
antik'i geçerek New York'a ulaşmaya çalışan Nungesser ve Co-
i adındaki pilotların New York'ta coşkulu bir kalabalık tarafın-
lan karşılandığını beş sütuna manşetten bildirdi. Ne yazık ki,
akipleri "sollama" arzusunun yol açtığı bu iyimserlik, kısa sü-
e sonra acımasız gerçeğe çarptı: Nungesser ve Coli'nin uçağı-
ın Atlantik üzerinde bir yerlerde kaybolduğu öğrenildi. Say-
ınlığını yitiren *La Presse* bu "atlatma"dan sonra fazla uzun ya-
ayamadı.

Fransa için dönemin tek gerçek yeniliği olan Prouvost'un
Paris-Soir adlı gazetesine özel bir yer ayırmak gerekir. Jean Pro-
ıvost, Fransa'nın kuzey bölgesinde büyük bir aileden gelen bir
ekstil sanayicisiydi ve olağandışı bir basın patronu olarak ken-
lini gösterdi. 1930'da satın aldığı *Paris-Soir*'ın tirajını savaş ari-
esinde 60 000'den 1 milyonun üzerine çıkardı. "Yap-boz" mo-

deli sayfa düzeni, en popüler gazetelerin bile o güne kadar uygulamaya devam ettikleri sütun uygulamasından ayrılıyordu. Ve radyonun meydan okumasına cevap vermek için, Jean Prouvost o yılları aydınlatan büyük röportajların yaptığı çıkışa ön saflarda katıldı.

BÜYÜK MUHABİR MİTOSU

Önemli olan, gezegeni sarsan olayları okuyucuya en yoğun biçimde yaşatmaktı. Kuşkusuz, savaştan önce de "özel görevle gönderilen muhabir" figürlerinin ortaya çıktığını görmüştük. Örneğin, Jules Huret ya da Rouletabille'in babası Gaston Leroux, Fransa'da ünlüydü. Ama 1914-1918 Savaşı bu hareketi hızlandırdı ve "büyük muhabir" saygın bir toplumsal tip haline geldi. Albert Londres hâlâ bu tipin simgesidir. (Anısı, her yıl verilen ve onun adını taşıyan bir ödülle yaşatılıyor.) Bir Édouard Helsey ya da bir Joseph Kessel'in yanında, Albert Londres bir arketiptir. 1914'ten önce, *Le Matin*'de parlamento yaşantısı konusunda uzmanlaşmıştı, ama onu asıl ortaya çıkaran savaş oldu. Reims Katedrali'nin Almanlar tarafından bombalanması üzerine hazırladığı röportaj onu sıradışı bir konuma getirdi: Canlandırma gücünden bugün hâlâ hiçbir şey kaybetmemiş olan dışa vurulmamış bir heyecan, tasvirlerde doğruluk, dilde açıklık, ifadelerde renklilik. Giderek, askerlere bile kendini kabul ettirdi. Anvers'te görüştüğü bir general, onun önünde biraz da mizahla şu gözlemi yapıyordu: "Biliyorum ki, baylar, sizin mesleğinizden insanlar düzenli olarak hiç olmamaları gereken yerlerdedirler. Zaten biz de gazeteleri bunun için okuyoruz..."

Albert Londres, hiçbir zaman yerinde durmayan, küçük karton valizi elinde aktüalitenin onu çağırdığı herhangi bir ülkeye doğru yola çıkmaya her an hazır *globe-trotter* (gezgin) kişiliğini içinde barındırıyordu. Onu Çanakkale çıkartmasıyla doğuda, D'Annunzio'yla Fiume'de, Arap milliyetçileriyle, Sovyet Rusya'da, Japonya'da, Çin'de, Hindiçin'de, Hindistan'da izliyoruz. Pierre Assouline, mükemmel Londres biyografisinde, bu

nesleğin Henri Béraud tarafından yapılan tanımına da yer veiyor. Béraud, sonunda işbirlikçilere katılan ve 1945'te idam ehpasından kıl payı kurtulan, ama bu alanda uzun süre bir yılız olarak kalan başka bir büyük muhabirdi: "Büyük muhabirk, tüm meslekler içinde en zor erişilebilir olanlardan biridir. ...] Bu görev sadece seçilenlere verilirdi, kıdem hiçbir zaman öz önüne alınmazdı. Röportaj yapmak şu anlama geliyordu: oplumun arka yüzüne bakın, insanlara karışın, büyüklerin ürtülerini delin, küçüklerin yaralarını deşin, dünyanın tragedyalarını ve komedyalarını kulisten inceleyin, tüccarların büroarında, işçilerin varoşlarında, rahiplerin manastırlarında, polikacıların koridorlarında, katillerin giyotin sehpasında, diplonatların başdöndürücülüğüne kurban oldukları boşlukta ve üyük adamların görkemlerinin sefaleti içinde göründüğü krisal şehirlerde dolaşın." Biraz abartılı, ama iki savaş arası dönenin bu gazetecilerini dünyanın yollarına sürükleyen yaşam nerjisini anlatan bir metin.

Bu gazeteciler bazen, ilerlemiş yaşın yol açtığı belli bir ezginlik bakışlarını körlettiğinde, iki dürtüye boyun eğiyorları. Albert Londres da bunlara fazla dayanamadı. Birincisi, incedikleri bir duruma ağırlıklarını koymak için karışmak dürtüüydü; 1915'te, Yunanistan'da Kral Konstantin'i Venizelos'la arşı karşıya getiren çatışma sırasında, Londres'un cepheye gitneyi kararlaştırması bundandı. İkincisi ise gazetecilerin, vatanseverlik duygularıyla gizli servisler yararına haber toplama göevini kabul edecek kadar bilgili olduklarına inanmalarıydı. Youn sonunda, "aylıklı aylak" dünyayı kurtaran adama dönüşüordu; Albert Londres da Cayenne zindanı üzerine, uyandırdıı yankılarla işleyişi barbar ve cumhuriyete yakışmayan bu kuumun kapatılmasına katkıda bulunan bir röportaj yayınladı. Daha sonra kendini tımarhanelere, beyaz kadın ticaretine, zenci öle ticaretine adadı; sonunda, izini bir ay boyunca kaybettirdii karışık bir Çin gezisinin ardından, 1932'de Aden açıklarında anan Georges Philipar gemisinde, romantik yaşam öyküsüne on bir giz halkası ekleyerek efsanesini sürekli kılacak kadar ramatik koşullarda öldü.

REKLAMIN BELİRSİZLİKLERİ

İşte radyonun basın üzerindeki olumlu etkilerinden birkaçı. Aksi yönde ise, basının kötü alışkanlıklarının radyoya bulaştığını görüyoruz. Özellikle de gizli reklam konusunda. Fransa'da bunun en bilinen örneği 1925 yılına aittir. Karşımızda yine Eiffel Kulesi Radyosu'nun patronu, işini bilir ve biraz da pişkin, entrika ve kulis adamı Maurice Privat'yı buluyoruz. Radyoda haber bülteni yayınlaması mı yasaklanıyor? O buna aldırış etmiyor, başka bir başlık altında yayınlıyordu. Sektörden sorumlu dürüst memur Marcel Pellenc "en ahlaksız gizli pazarlıkların konusu" olduğunu gördü diye reklam alması mı yasaklanıyor? Eh! Öyleyse o da, küçük dozlarda, diğer yayınların içine yedirerek reklamı yine de yayına sokuyor ve böylece yazılı basının en kötü uygulamasıyla buluşuyordu. Sonunda, 1926'da, Eiffel Kulesi Radyosu'nun reklam dilimlerini, onları şirketlerinden birkaçını geliştirmek için kullanmayı arzuladığını söyleyen bir işadamına kiraladı. Bu şirketlerden biri, dinleyicilerin hakkındaki övgüleri uzun süre şaşkınlıkla dinledikleri P'tit pot hazır çorbalarıdır. Bu adam sonraları ünlü olacaktı: Adı Alexandre Stavisky'ydi. Anlaşma gizliydi (belgenin kendisinde de belirtildiği gibi). P'tit pot'dan sonra, radyoda pek çok boş işin reklamı yapılacaktı: Marsilya'da yeni satılık arsalar ya da "La Jurançonne" adlı bir likör fabrikası. Borsa haberleri de karanlık çıkar çevreleri tarafından verilen şüpheli "tüyo"larla doluydu. İşte Bancarel adlı şaibeli bir film kiralama şirketi de, acınacak şekilde batmadan önce, hisselerinin piyasada değerlenmesini sağlamak için bu şekilde bolca övülmüştü. Stavisky Temmuz 1926'da ilk kez tutuklandığında, polis hükümete bu sapkın uygulamaları bildirdi ve Privat'nın anlaşması devlet tarafından iptal edildi.

Daha az kaygı verici bir noktaya değinerek bitirelim: 30'lu yıllarda, yazılı basının tersine, olduğu gibi yayınlanan ticari reklam ile ikiyüzlü ve saklı, konuşma metinlerine yedirilmiş reklam arasında açık bir ayrım yapmayı bilen radyo çevrelerinde ahlaki açıdan bir iyileşme gözleniyordu. Bu da özel radyoların kazançları konusunda olumlu sonuçlar doğurdu.

Bu açıdan, Publicis'in kurucusu olan Marcel Bleustein-lanchet'nin öyküsü ilginçtir. Savaştan sonra *Sur mon antenne* Radyomda) adıyla çıkardığı ve 1984'te *Les Ondes de la liberté* Özgürlüğün Dalgaları) adıyla yeniden yayınladığı kitabında, u öyküyü kendi ağzından anlatır. O bir öncüdür. 1929'un so-unda, radyoyu hiç düşünmezken, arkadaşlarından biri ona elerek Eiffel Kulesi Radyosu'ndan bir "reklam kredisi" aldı-nı söyler. "Bana mesaj yayınlatmak isteyen birini bulun" der leustein-Blanchet'ye. O da, şaşırmış ama yine de heveslen-iş olarak, reklam kredisini Brunswick adında bir kürkçüye, üşterisi için astragan bir manto karşılığında satmayı başarır e birdenbire aklına, aslında çok pintice yaşayan özel radyo tasyonlarında reklamı geliştirmek fikri gelir. Uçağına atlar e bir havaalanından diğerine, ülkenin dört bir yanındaki zel radyoları dolaşır: Oldukça renkli bir dünya! Kendi rek-mlarını aramalarına gerek kalmadan, aldıkları bu beklenme-ik yardım karşısında memnunluk duyan belli sayıda istas-onla kira anlaşması imzalamayı başarır. Bir müzik eşliğinde kunan ve genellikle sözcük oyunlarıyla dolu "radyofonik esajlar" icat eder: "Brunswick, kızıştıran kürkçü", "André, yaktan anlayan ayakkabıcı", "Mobilyada imza Lévitan, da-anır uzun zaman", "Hey, duydunuz mu? Saponite iyi çama-r suyu"*, vs.

İlk zamanlar büyük başarı kazanır. Sonra sistem buna tep-i verir. Önce fiyatlar yükselir. Tüm bu özel radyo sahipleri, kı-a süre sonra başlangıçta hiç düşünmedikleri bu kârı artırmak terler. 1980'li yıllarda "serbest radyo" diye anılan radyoların aşadıklarını çağrıştıran hızlı bir dönüşüm yaşanır. Marcel leustein-Blanchet, uyanık bir işadamı ve Radio Lyon'un sahibi lan Pierre Laval'in reklam dilimini kendisine nasıl kiraladığını e kontratında birdenbire nasıl tahammül edilmez bir artış iste-iğini iğneli bir dille anlatır. Tüm bunlara bir de Georges Man-el'in daha önce gördüğümüz gibi 1934'te devlet istasyonların-

*"Brunswick, le foureur qui fait fureur", "André, le chausseur sachant chausser", "Un meuble signé Lévitan est garanti pour longtemps", "Halte-là, qui vive?, Saponite la bonne lessive". (Ç.N.)

dan reklamı kaldırışını ekleyin. Bu istasyonlara anlaşmalarla bağlı olan Bleustein-Blanchet, işte o zaman ikinci aşamaya atlamaya karar verir ve kendi verici istasyonunu kurar. Sonradan Radio Cité adını alan Radio LL (Radio Lucien Lévy), pek çok yeni icat ve özellikle de popüler sunucu Jean Nohain'e ün kazandıran, farklı markaların desteklediği halka açık radyo programlarıyla, Haziran 1935'ten Haziran 1940'a kadar büyük başarı elde edecektir.

VIII. BÖLÜM: RADYOLARIN SAVAŞI

Bu bölüm 31 Ağustos 1939'da, Alman Yukarı Silezya bölgesindeki Gleiwitz'te başlıyor. Polonya sınırının hemen yakınındaki bu küçük sakin kasabada, yerel bazı programlar dışında, Breslau Radyosu'nun Berlin'den yaptığı yayınları aktaran bir radyo istasyonu bulunmaktadır. Saat 19.00. Yaz mevsiminin bu son günlerinin uyuşukluğu var her yerde. Kapıcı hinthurmasından külüstür sandalyesinde uyuklamaktadır. Her zamanki sunucu, sıcaktan bunaltan stüdyosunda tembel tembel sırasının gelmesini beklemektedir. Birden, radyo binasının kapısı önünde iki siyah araba fren yapar. Savrulan çakıl taşlarının gürültüsü... Arabalardan altı adam iner. Üzerlerinde Polonya üniforması vardır. Ellerinde tüfekler, holü basarlar, bekçiyi uyuturlar, zorla stüdyoya girerler ve yayının her zamanki başlama saatinde, Reich'a şiddetle nefret kusan Almanca ve Lehçe bir bildiri okurlar.

Bu sözde Polonyalılar, gerçekte, Hitler'in adamı olan istihbarattan sorumlu Heydrich'in gizli servisinin ajanlarıydı. Akşama doğru Breslau'dan ayrılmışlar ve Gleiwitz istasyonunun yakınlarındaki Ratibor ormanına gitmişlerdi. Orada üniformalarını giymişler ve bagajdan silahlarını çıkarmışlardı. Arabalardan birinde, bir de uğursuz yükleri vardı: Yine Polonyalı asker gibi giydirdikleri, tutsakken ölmüş bir Yahudinin cesedi. Radyo binasından ayrılacakları sırada, işledikleri suçu açıkça imzalamak için onu da kapının önündeki basamaklara bıraktılar. "Taze bir ceset" istemişti Heydrich. Ayrıca bu sahte bildirinin Berlin'de yayınlanacağını da hesaplamıştı. Bu sayede düzmece baskın daha fazla yankı yapacaktı, ama komandoların arasında bulunan teknisyen anahtarların karmaşıklığı karşısında şaşırmış ve

onları işletmeyi beceremememişti. Önemli değil! Berlin'de, Propaganda Bakanı Goebbels hemen "kontrolden çıkan bazı Polonyalıların" sözünü ettiğimiz baskını gerçekleştirdiklerini açıkladı. Ertesi sabah şafakla birlikte, Hitler'in birlikleri Polonya'ya girdiler. İkinci Dünya Savaşı başlamıştı.

Bu Nazi propagandası öyküsü, daha işin başından, savaşta radyonun oynayacağı temel rolün boyutları hakkında fikir veriyor. Ve bu rolün, kendi sonuçları kadar, mutlak etkinin var olabileceği mitosu açısından da incelenmeyi hak ettiğine dikkatimizi çekiyor.

MUTLAK SİLAH? DENEME ADIMLARI

İkinci Dünya Savaşı, kamuoyunu radyo yayınlarının topyekûn bir silah olabileceği fikrine hazırlayan entelektüel, psikolojik ve politik bir ortamda çıkmıştı. Radyo, her ne olursa olsun, iyi kullanılırsa pek çok askeri birliğe bedel olabilirdi.

Savaş öncesinin bu özel atmosferine çeşitli yayınlar tanıklık ediyor. Bunlardan en ünlüsü, Serge Tchakhotine'in 1939'da çıkan *Le Viol des foules par la propagande politique* (Siyasi Propaganda Yoluyla Kitlelere Tecavüz) adlı kitabıdır. Tchakhotine bir Alman sosyalistiydi. 1933'e kadar Nazilerin kamuoyunda yükselişini gözlemlemiş ve incelemelerini bu deneyime dayandırmıştı. Bugün okunduğunda, kitleleri etkileme yeteneğini olduğundan büyük gösterme eğiliminin temsilcisi olarak safiyane görülebilecek bu kitap, Pavlov'un köpeği ilkesinin propaganda ve kamuoyu alanında uygulanması üzerine kurulmuştur. Buna göre, belli ölçülerde yaratılan itki, halkta otomatik tepkilere yol açmaktadır. Tchakhotine savaş yılları öncesinde parlamış, ama sonraları biraz unutulmuş bir kişilikten, kitle psikolojisi üzerine ünlü bir eserin yazarı Gustave Le Bon'dan etkilenmiştir. Le Bon, eserinde, "kitlelerin ruhu"nun, kendisini oluşturan bireylerinkinden farklı, özerk bir gerçekliğe sahip olduğunu ve ona ancak kendi tepkileri kadar kaba araçlarla baskı yapılabileceğini göstermeye çalışmıştı. Bu anlayışa göre, basın ve özellikle de radyo elbette belirleyici bir rol oynuyorlardı. Buna önsezisel bir

biçimde İtalyan romancısı Curzio Malaparte'nin 1931'de yayınanan kitabı *Technique du coup d'État* (Hükümet Darbesi Tekniği) da tanıklık ediyor: Bu kitapta da, kitle iletişim araçlarının ve özellikle telsiz telgrafın denetiminin, gelecekteki darbelerin mimarları için temel bir kaygı olacağı gösteriliyor.

İşte radyonun öneminin askerler, politikacılar ve dolayısıyla kamuoyu tarafından adım adım keşfedilişini açıklayan dört örnek.

Önce Çin'e saldıran Japonya'dan söz edelim. Japonlar 1931'den itibaren yavaş yavaş işgal ettikleri bölgelerde, halka açık yerlere hoparlörler yerleştirme yöntemiyle radyoyu bol bol kullanıyorlardı. Japonya'da da başlangıçta oldukça özerk olan radyonun, Mikado'nun rejimine giderek egemen olmaya başlayan askerler tarafından ele geçirildiğini ve Tokyo'dan yönetildiğini belirtmek gerekir.

İkinci örnek: Anschluss*. Daha naziler iktidara gelmeden, Ocak 1933'te, Weimar hükümeti Bavyera'daki Münih kentine güçlü bir verici yerleştirmişti. Bu verici, Avusturya'nın dağlık arazi yapısına rağmen, bu ülkenin büyük bir kısmına yayın yapabiliyordu. Sonraları Goebbels, Hitler'in 20'li yıllarda hapisanede yazdığı *Mein Kampf* (Kavgam) adlı eserindeki şu tür düşüncelerinden yola çıkarak Avusturya'nın Almanya'ya bağlanmasını sağlamak için bu vericiden bolca yararlandı: "İlkgençliğimden beri, Germen kültürünün ancak Avusturya'nın yok edilmesiyle korunabileceği duygusunu besliyordum." Evet, ama karşı tarafta, Avusturya hükümetinde inatçı bir başbakan olan Dollfuss vardı. Fiziksel olarak etkileyici değildi (boyu çok kısaydı, ona "Milli-Metternich" diyorlardı), ama tükenmeyen bir enerjiye, güçlü vatanseverlik duygularına sahipti, ve Nazi Almanya'sına karşı büyük bir nefret besliyordu. Viyana'da Hitler yanlısı gazeteleri yasaklatmaktan çekinmemişti. Üstelik, kendi kuşağından pek çok insan gibi, o da tutkulu bir "telsizci"ydi. Radyo tarihinde ilk kez, yayınları siyasi amaçla parazitlendirmeyi düşünen de o oldu. Böylece, radyo yayınlarının savaşı hızla, saldırı ile savunma, kılıç ile kalkan arasındaki olağan diyalektiğe vardı. Bu durumda savunma, yayınların dinlenmesi-

* Anschluss: Almanya'nın Avusturya'yı ilhakı. (Ç.N.)

ni engellemeye dayanıyordu. Dollfuss mühendislerine, Münih vericisinin Avusturya'dan dinlenmesini zorlaştırmak için yayınları bozacak bir sistem yerleştirtti ve aynı zamanda da bir karşı saldırı başlattı. Bisemberg platosuna, saldırıya saldırıyla karşılık verecek, Nazi Almanya'sının ve rejiminin doymak bilmeyen emperyalizmini herkese duyuracak, Münih Radyosu kadar güçlü, dönemin teknolojisinin izin verdiği en yüksek kapasitede, yani 100 kW'lık bir verici kurdurdu.

Uluslararası tarihte bir ilk olan radyolar arasındaki bu savaş, Berlin'den verilen emirlerle hareket eden Avusturyalı Nazilerin 25 Temmuz 1934'te bir darbe girişiminde bulunduktan ve Dollfuss'u öldürdükten sonra, niçin radyoyu ele geçirmek üzere on beş kadar adam gönderdiklerini açıklıyor. Bu adamlar aniden radyo binasına girmişler ve mikrofonu tüm bir öğleden sonra ellerinde tutmayı başarmışlardı. Radyonun yıldız haber spikeri de Avusturya'nın Almanya'ya bağlandığını ilan eden bir bildiriyi okumaya zorlanmıştı. Ama bu yalancı bir zaferdi. Radyonun müdürü telefonla Bisemberg platosunu aramayı ve iletişimde aksaklık olması durumunda devreye girmek üzere hazırlanmış olan acil durum programını yayına sokmalarını emretmeyi başardı. Sonunda Avusturya güçleri binayı ele geçirdiler. Radyo binasında, her iki taraftan da üçer kişi olmak üzere toplam altı ölü verildi. Darbe başarısızlıkla sonuçlandı ve Dollfuss'un yerine Schuschnigg geçti. Bisemberg vericisi de, Nazi Almanya'sı yönünde 1938'e kadar, yani bu kez Hitler'in başarıya ulaştığı Anschluss'a kadar, gittikçe artan şiddette yayınlar yapmaya devam etti. Hertz dalgaları üzerinde gerçekleşen bu ilk çatışmanın Batı dünyasındaki tüm hükümetler tarafından dikkatle izlenmiş olduğunu hayal etmek de güç değil...

Üçüncü örnek: İtalya'nın Etiyopya'yı işgali. İtalya, Milletler Cemiyeti'ni hiçe sayarak 1935'te Etiyopya'yı yutmuştu. Milletler Cemiyeti de yarımadaya ekonomik yaptırımlarla bir abluka uygulamaya karar verdi. Bunun üzerine, İtalyanlar yaptırımlara cevap vermek için hem İtalya'dan (Roma ve Bari'den), hem de Trablus ve Etiyopya'nın başkenti Addis-Abeba'dan, Türkçe ve Arapça da dahil on dilde yayın yapmak üzere güçlü vericiler geliştirdiler. Amaç, İngiliz ve Fransız sömürge impara-

orluklarını zayıflatmaktı. Tunus ayrıcalıklı bir hedefti, çünkü orada önemli bir İtalyan kolonisi bulunuyordu. Mussolini'nin Hindistan'a kadar ulaşan vericileri, Mısır Arapçası yayınlarla Mısır'da da etkili oldu.

İspanya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı'na yaptığımız bu girişin dördüncü önemli örneğini oluşturuyor. Bu savaş, radyonun yoğun bir biçimde kullanımına yol açtı. İberya yarımadası bu alanda çok geri kalmıştı. Temmuz 1936'daki askeri darbe sırasında, sadece oldukça zayıf güce sahip küçük bir özel radyo şebekesi bulunuyordu, devlet istasyonu ise ancak 1934'ten sonra Türkekçe– işlemeye başlamıştı. Özel İspanyol radyoları İspanya'yı bölmeye çalışan merkezkaç güçlere hizmet ediyorlardı; örneğin, Katalan Radyosu özerkliğine çok düşkündü (bu bugün hâlâ geçerlidir). Sendikaların da tıpkı Katolik Kilisesi ve diğer özel çıkar grupları gibi kendi istasyonları vardı: Yani büyük bir dağınıklık hakimdi.

Ama Franco'yu iktidara getiren darbeyle her şey değişti. Her grup, kontrol ettiği bölgedeki özel radyo istasyonlarına zorla el koymaya çalışıyordu. Özel radyoların, cumhuriyetçi ya da milliyetçilerin askeri otoritesinden kaçmaları söz konusu değildi. Franco, komünist propagandanın kışkırttığı Mağriplilere yönelik Arapça yayınlar için, Fas'ın İspanyol bölgesindeki Tetuan istasyonunu kullanıyordu. 1938'den itibaren, General Queipo de Llano milliyetçi görüşleri savunmak için her gün Sevilla Radyosu'nda konuşmaya başladı. Ocak 1937'de de Franco güçleri tarafından kontrol edilen bölgeye, tüm İspanya'dan dinlenebilen 20 kW'lık güçlü bir verici yerleştirildi. Karşı tarafta, cumhuriyetçilerin elinde kullanabilecekleri bu kadar güçlü bir aygıt yoktu. İspanyolca, Fransızca ve Arapça yayın yapmak için Valencia istasyonuyla yetinmek zorundaydılar.

İşte radyolar savaşının geçmişi. Ama bu öyküler ne kadar önemli olurlarsa olsunlar, İkinci Dünya Savaşı'nın yanında küçük birer çekişmeden ibaret kalıyorlar.

GOEBBELS VE STALİN

Hitler Almanya'sının büyük kuramcısı, daha önce de pek çok kez sözünü ettiğimiz Goebbels'ti. Bütünle olduğu kadar ayrıntılarla da ilgileniyor ve yaptığı işlerden kolayca tatmin oluyordu. "Radyo sayesinde, rejimin her türlü isyan düşüncesini ortadan kaldırdığını" söylüyor ve *Mein Kampf*'tan Hitler'in bir cümlesini saygıyla tekrarlıyordu: "Savaş zamanı, sözcükler birer silahtır."

Goebbels tüm kararları merkezileştirmişti. Önce, ülke içinde, ucuz radyo alıcıları konusunda kurnazca bir siyaset geliştirmişti. Birkaç yıl içinde, bazı çevre radyo istasyonları sadece tek bir frekansı –kendilerininkini– alabilen transistorlu radyoları yaygınlaştırmayı denediler. Bunun öncesinde Goebbels daha da dramatik sonuçları olan bir girişimde bulunmuştu. Radyo üreticilerini, *Volksempfänger* (Halk alıcısı) denilen ve sadece Alman istasyonlarını rahatça almaya olanak tanıyan popüler alıcıları piyasaya sürmeye teşvik etmişti. Kısa süre sonra bunlar halk arasında "Goebbels'in burunları" diye anılmaya başladı. Savaş ilân edildiğinde, Fransa'daki 5 milyon radyo alıcısına karşılık, Almanya'da kayıtlı 9,5 milyon radyo alıcısı –Batı Avrupa'daki en yüksek rakam– bulunuyordu.

Yine aynı dönemde, Goebbels en iyi Nazi militanlarını radyolarının ses ayarını yükseltmeye ve propaganda yayınları yapılırken pencerelerini açık bırakmaya teşvik ediyordu. Önemli sözleri bu şekilde yayma biçimi, Japon hoparlörlerinin Alman çeşitlemesiydi.

Dışarıya yönelik olarak, Berlin'de kurulan Kısa Dalga Radyo Merkezi, o sıralarda dünyanın en gelişmiş ve en iyi örgütlenmiş merkeziydi. Dünya beş bölgeye ayrılmıştı: Uzakdoğu, Güney Asya, İngiliz Afrika'sı, Güney Amerika ve Kuzey Amerika. 53 dilde yayın yapılıyordu, bu o dönem için mutlak bir rekordu: Kudüs başmüftüsü de bu radyodan Arapça olarak Yahudilere karşı cihat çağrısında bulunuyordu.

Avrupa Nazilerin işgali altında ezildikçe, Goebbels de işgal edilen ülkelerdeki vericileri kullanıyordu. Yenilen ordulaların geri çekilirken sabote ettikleri vericileri 24 saat içinde tek-

rar çalıştırabilen özel ekipler oluşturdu. Çok güçlü olan Hilversum vericisi, Hollanda'nın işgalinin ertesi günü çalışmaya başlamıştı. Prag, Brüksel, Varşova, Oslo, Kopenhag, daha sonra Atina ve Belgrad, artık Berlin'de hazırlanmış olan programları yayınlıyorlardı. İşgal başarıya ulaşır ulaşmaz İngiltere topraklarına götürülmek üzere gezici küçük verici kamyonları bile tasarlanmıştı.

İşte dış görünüş buydu. İçeriğe gelince, Goebbels ana temaları fazla vurgulayacak bir propagandanın karşı tepkilere yol açacağını düşünüyordu. Dolayısıyla, Hitler'in radyoda tamamı yayınlanan büyük söylevleri hariç, bunları durmadan tekrarlama fikrini benimsemedi. Bunun yerine, gerçek anlamda haber yayınlarının dışında, "siyasi olmayan siyasete" başvurarak kamuoyunu içten fethetmeye çalıştı. Bunu yaparken çalışma arkadaşı, propaganda bakanlığının Basın Bölümü Şefi Fritzsche'den etkilenmişti. Fritzsche daha ılımlıydı, fanatiklere karşı direnebiliyordu (bu özelliği onun Nürnberg Mahkemesi'nde aklanmasını sağlayacaktı) ve Goebbels'i bağnaz olmamanın daha uygun olacağı konusunda ikna etmişti. Bu nedenle, yazılı basının ya da usta operatörler tarafından hazırlanan sinema haberlerinin tersine, içeride radyo üzerindeki baskı daha esnekti.

Diğer yanda, Mussolini İtalya'sı da Hitler'in propagandası için bir sıçrama tahtası oluşturuyordu. Mihver propagandaları arasında uyumu sağlamak için Goebbels bu ülkeye teknik danışmanlar gönderiyordu. Güçlü İtalyan vericileri, Alman etkisinin Kuzey Amerika'ya ve özellikle de önemli İtalyan kolonilerinin bulunduğu Latin Amerika'ya ulaşması için yararlı birer aktarım noktasıydı.

Buna karşılık, Sovyetler Birliği daha etkisizdi. Kuşkusuz, 30'lu yılların sonunda, Stalin rejimi Almanya yönünde kuvvetli yayınlar gerçekleştirmeye başlamıştı. Özellikle, gerçek ya da düzmece, Reich yöneticilerinin kokuşmuş yaşantısını halka açıklamayı uzmanlık haline getirmişti. Doğal olarak, Ağustos 1939'da Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan anlaşmanın ardından, bu propaganda birdenbire durdu. Bu anlaşmanın imzalanmasından SSCB'nin Nazi orduları tarafından

Haziran 1941'de işgaline kadar geçen sürede, Moskova'da bu sorun üzerinde pek düşünüldüğü söylenemez. Yine de, Hitler'in taarruzu başlar başlamaz, Stalin hem içte hem dışta savunmaya geçti. Aldığı ilk kararlardan biri, işgal tehlikesi altındaki bölgelerin halklarına radyo alıcılarını en yakın polis karakoluna teslim etmelerini dayatmak oldu. Karara uymayanlar ölüm cezasıyla tehdit ediliyordu! Halkı bu mücadelenin meşruluğuna inandırmak için radyoyu kullanamayacağına karar vermişti, bu da açık bir ürkekliğin ve hatta içten içe başarıdan umut kesildiğinin belirtisiydi.

Sonraları, gücünü yeniden bulan radyodan yapılan Sovyet propagandası, iki özgün buluştan yararlandı. Bunlardan biri Japonlardan esinlenerek gerçekleştirilmişti: Saldırılar sırasında, geçmişte kullanılan trampetlerin yerine geçen ve düşman hatları yönünde yayın yapan hoparlörler yerleştirildi. İkinci özgün buluş ise Alman askerlerinin yakınlarına seslenmekti. Radyoda özellikle esir listeleri okunuyor, bu da endişeli aileleri Almanca yapılan Sovyet yayınlarını dinlemeye itiyordu.

ANGLOSAKSON DOKTRİNLERİ

Diktatörlüklerden sonra, demokrasilere geçelim. Önce, BBC. Nazi tehlikesi karşısında, BBC'nin tepkisi Büyük Britanya'nın dış politikasını izledi: Aynı zamanda hem gecikmiş hem de sert bir tepki. Münih Konferansı'ndan sonra Mart 1939'da Çekoslovakya'nın Nazi birlikleri tarafından bütünüyle işgaline kadar, BBC'nin demokratik geleneğine bir tür *appeasement* (ödün verme) politikası eklenmişti.

"Lord Haw-Haw" diye anılan bir adamın öyküsü bu konuya ışık tutabilir. Büyük Britanya'da doğan ve gerçek adı William Joyce olan bu Amerikalı, 1937, 1938, 1939 yılları boyunca, Hamburg'dan, ardından da Berlin'den yayın yapan Alman radyosunda, tırmalayıcı ve etkili bir mizah anlayışıyla İngilizce programlar yapmıştı. Londra'da çok sayıda dinleyicisi vardı: Bazı çevreler Lord Haw-Haw'u dinlemekte ve onun güzel sözlerini tekrar etmekte tatlı bir züppelik buluyorlardı.

ord Haw-Haw, sosyal adaletsizlik ya da o dönemde Fransa'ya öre eşitsizliklerin hâlâ çok daha fazla olduğu Büyük Britan-a'da yönetici sınıfların egoizmi gibi temaları ustalıkla işliyor-u. İngiliz siyasi yaşamını çok iyi tanıdığından, örneğin vergi-endirme ve maliye konulu tartışmalar üzerine rahatlıkla ko-uşabiliyordu. Ordu birliklerinde bile, tüm bu *drôle de guerre** oyunca, askerler Lord Haw-Haw'un güzel öykülerini birbirle-ne aktarmaktan büyük zevk aldılar. *Daily Mail* Mart 1940'ta nun hakkında şunları yazdı: "Propaganda savaşında, Büyük ritanya kesin bir yenilgiye uğradı. Alman radyoları sadece si-il İngiliz halkını değil, silahlı kuvvetleri bile etkiliyor." Ama 10 Mayıs 1940 tarihli Alman saldırısı ile her şey birdenbire değişti. Churchill iktidardaydı ve Avam Kamarası'nda İngilizlere, zafe-e kadar sadece "kan, ter ve gözyaşı" sözü verdiği ünlü konuş-masını yaptı. Bunun ardından, Lord Haw-Haw'un dinleyici sa-ısı aniden düştü. Sonunda, bu artık yalnız bir vatanseverlik eselesiydi.

BBC önceki gevşekliklere hızla tepki göstermeyi başarabil-iyse, bunun nedeni doğrudan kamuoyuna dayanmasıydı. Çok sa bir sürede, dışarıya yönelik propaganda yayınları yarattı. 939'da, 53 dilde yayın yapan Alman rakibi karşısında, BBC'de adece 6 dil konuşuluyordu. *Drôle de guerre* süresince ve özel-kle sonrasında toparlanma hızla gerçekleşti. 1940 yılının ba-ndan itibaren, BBC yurtdışına 16 dilde ve farklı dinleyici kit-elerinin duyarlılıklarına uyarlanmış 51 farklı haber bülteniyle ayın yapmaya başladı. Buna, hızla orta dalganın işgal altında-i Avrupa'ya yönelik kullanımı eklendi. Bu dalgalar Manş De-izi'ni kolaylıkla aşıyorlardı.

Churchill'in radyonun önemi konusunda çok bilinçli oldu-unu belirtmemiz gerekir. BBC'nin mikrofonlarında yenilen ül-elerden gelen sığınmacıları konuk etmenin yararını hiç zaman itirmeden kavramış ve özellikle Londra'da sürgünde bulunan ükümetlerin başkanlarına ve başbakanlarına söz verilmesini ağlamıştır. General de Gaulle'e olduğu gibi...

Drôle de guerre: Fransızcada, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından Maginot hattı-nın Mayıs-Haziran 1940'ta düşüşüne kadar geçen bekleyiş dönemine verilen ad. (Ç.N.)

Radyo işgal edilen ülkelerde morali yüksek tutmak konusunda çok önemli bir rol oynamıştır: Finlandiya, Norveç ve Danimarka, hatta Hollanda ve Belçika. BBC kendine hemen en zor anlarda bile geçerli olacak bir ilke belirledi: Gerçeği aktarmak. Bilindiği gibi bu zor anlara, 1943'te dengeler bozuluncaya kadar çok rastlanacaktı. BBC'ye tüm işgal altındaki Avrupa ve ötesinde olağanüstü ve sonuç olarak yararlı bir dinleyici kitlesi kazandıran, en karanlık günlerde bile gösterdiği bu cesarettir. Ustalığın parlak bir biçimde ahlakla buluştuğu güzel bir örnek.

Amerika'da bu çabanın daha da geciktiğini görmek şaşırtıcı değildir. Savaştan önce Amerika'da uluslararası yayın yapan hiçbir radyonun bulunmadığını belirtelim. Kendisi "ocak başı sohbetleri" ile mikrofonu kullanmakta ne kadar usta olursa olsun, propaganda fikri Roosevelt'i rahatsız ediyordu. Bu söyleşiler onun gözünde sadece iyi bir demokratik eğitim aracıydı. Ama dışarıya yönelik propaganda söz konusu bile edilemezdi! Özel istasyonların dağınıklığı ve araç gereç yokluğu yüzünden hükümetin yayınlar üzerinde hiçbir denetiminin bulunmayışı da bunu zaten zorlaştırıyordu.

Japonların 7 Aralık 1941'de Pearl Harbour'a düzenledikleri sürpriz saldırı ile, Roosevelt'in bu düşünceleri de dahil olmak üzere tüm tablo birdenbire değişti. Amerika hızlı ve sert tepki gösterdi. Başkan, büyük güven beslediği bir adamın, Albay Donovan'ın yönetiminde bir inceleme komisyonu kurdu. Bunun sonucu olarak, 1942 yılının hemen başında, oyun yazarı Robert Sherwood tarafından yönetilen bir Savaş Enformasyon Ofisi oluşturuldu. Savaş Enformasyon Ofisi, bugün Voice of America (Amerika'nın Sesi) adıyla tanıdığımız radyonun atasıdır. Ana fikir, daha iyi karşılık verebilmek için düşmanın yayınladıklarını dikkatle dinlemek gerektiğiydi. Amerika buna Almanya'dan çok daha fazla kaynak ayırdı. Amaç yanlış ya da çarpıtılmış herhangi bir habere hızla tepki göstermek, hem de söylentilere karşı savaşmaktı. Söylentilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında zararlı bir rol oynadıkları biliniyordu, ama bu kez Amerikalılar, bu zararlı etkiyi bozmak için bazen safça da olsa yeterince etkili kararlarla tüm ciddiyetlerini ortaya koyuyorlardı. Böylece, ortalıkta dolaşan yalan haberleri çürütmek için bildiriler yazmakla gö-

evli ve din adamı, yargıç gibi son derece yüksek saygınlığa sa-
ip kişilerden oluşan komisyonlar oluşturdular.

Savaş Enformasyon Ofisi'nin ilk mesajı Almanca olarak
ayınlandı. 24 Şubat 1942 tarihli mesaj şu cümleyi içeriyordu:
Bugünden itibaren sizlere her gün aynı saatte savaş halindeki
merika'dan sesleneceğiz. Haberler ister iyi ister kötü olsun,
izlere her zaman doğruyu söyleyeceğiz." Bu tavır İngilizlerle
ynı çizgideydi. Diğer yandan, Berlin-Roma ittifakına karşı, İn-
iltere'yle işbirliği dikkatle örgütleniyordu. Savaşın sonunda
BC'nin orta dalgadan yapılan yayınları tekrar etmesi konu-
undaki anlaşmaların uygulanması da, dil birliği sayesinde ko-
aylaşıyordu.

Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'ya bizzat yayın yap-
maktan yine de vazgeçmemişti, ama hiçbir zaman İngiltere'nin-
ine eşdeğer bir etki elde edemedi; hep daha az dinleniyordu.
Normandiya çıkartmasından sonra da, İngilizce bilen Avrupalı-
ar Voice of America yerine, yayınlarını Glenn Miller Orkestrası
arafından çalınan ünlü *Moonlight Serenade*'la açan Amerikan
irliklerinin radyosu American Forces Network'ü dinlemeyi
ercih ettiler.

Amerikan yayınlarının asıl çabası, Pasifik bölgesine ve rad-
oya büyük hayranlık besleyen Latin Amerika'ya yönelikti. San
rancisco'ya devasa bir verici yerleştirildi. Washington, Japon
ropagandasında karşı Çin'den aldığı programları yayınlamak
çin Çankayşek yönetimiyle de bir anlaşma imzaladı.

RANSA'NIN KARARSIZLIKLARI

Fransa'nın durumu, sadece bu ülkenin kendi tarihi açısın-
lan değil, yayınlar konusunda yaşadığı ve radyonun nasıl bir
ol üstlenmesi gerektiği sorununu ortaya çıkaran bir çatışma
çısından da ilginçtir: Radyonun gerçek etkisi ve bu etkinin ef-
aneleştirilmesi. Radyonun rolü sadece haber vermekle, hatta
ropaganda yapmakla sınırlı değildir. O dönemde radyo, orta-
nın ona sağladığı ezici tekel konumuyla, her iki cephede de fi-
irlerin kristalleşmesine yol açmıştır. Kolektif belleğin ona bü-

yük önem verdiğini zaten biliyoruz. 1940'tan önce olgun bir yaşa gelmiş kuşakların belleğinde yer eden anıların çoğu işitseldir.

Tüm bunlarda güçlü bir şeyler vardı. Güneyde Vichy rejimine körü körüne bağlı, kuzeyde ise tamamıyla tekelleşmiş yazılı basının gözden düşmesiyle açıklığa kavuşan bir şey. İşgal altındaki bölgelerin durumunu anlamak için küçücük ama anlamlı tek bir öyküyü aktarmak yetecektir. Almanlar Jean Prouvost ve Pierre Lazareff'in *Paris-Soir*'ını ele geçirdiklerinde, asansörcüyü müdür olarak atadılar. Bu da Lazareff'in şu saptamayı yapmasına neden oldu: "Basın tarihinde hiçbir zaman bir asansörcü çocuk bu kadar hızla yukarı tırmanmamıştır." Lyon'da ya da Vichy'de, büyük gazeteler, *Le Temps, Débats, Le Figaro, L'Action française, Le Matin* ve pek çokları güney bölgesine çekildiler. Ama bu etkilerini kaybetmelerine de yol açmıştı, çünkü sınır çizgisinin ötesine ancak büyük zorluklarla geçebiliyorlardı; diğer yandan, yeterli sayıda okuyucu ve reklam olmadığından, Vichy'nin onlara ayırdığı ve özgürlüklerini kısıtlayan sübvansiyonlara bağımlıydılar.

Bunları herkes biliyor ya da tahmin edebiliyordu ve radyo, yazılı basının tersine, tüm çeşitliliğiyle bir o kadar daha ağırlık kazanıyordu. BBC'nin yanında, İsviçre radyosunun önemi de inkâr edilemez: Demokrasi cephesine gözle görülür (ve artan...) bir sempati beslemekle birlikte, her zaman başını serin tutmayı ve olaylarla arasına belli bir mesafe koymayı başaran baş yorumcusu René Payot, tüm savaş boyunca, özellikle ülkenin doğu bölümünde çok dinlenmişti.

Bozgundan hemen önceki *drôle de guerre* dönemi, demokrasinin bu araçtan yararlanmakta belli bir zorluk çektiğini gösteriyor. Özellikle de mutlak gerçek kartını oynamayı seçmemişse... Ama savaş zamanında bunu kim yapabiliyordu ki? *Blitzkrieg** ve Mayıs-Haziran 1940 Fransız yenilgisinden sonra, Goebbels radyonun bunlarda temel bir rol oynadığını belirterek, hatta bir "psikolojik Sedan"dan** söz ederek kendine pay

* *Blitzkrieg:* "Yıldırım Savaşı"; Almanların II. Dünya Savaşı'nda bazı harekâtlara verdikleri ad. (Ç.N.)

** Sedan: Fransa'nın kuzeydoğusundaki Ardennes bölgesinde bulunan bir kasaba. III. Napoléon burada 2 Eylül 1870'te Prusya orduları karşısında bozguna uğramıştır. II. Dünya Savaşı sırasında, Alman orduları da 13 Mayıs 1940'ta bu noktadan batıya doğru ilerleyişe geçmiştir. (Ç.N.)

ıkarmıştı. Bu fikir daha sonra pek çok yazar ve özellikle büyük BC tarihçisi Asa Briggs tarafından benimsendi. Briggs, Goebels'in o dönem üzerine yaptığı incelemeye hak vermiş ve radyo yayınlarının Fransız yenilgisinde büyük katkısı olduğunu avunmuştur. Tanklar ve strateji kadar mı? Bunu daha yakından incelemek gerekir.

Fransızlar, uluslararası siyasette radyoya eskiden beri az nem vermişlerdi. Herhalde, dönüm noktasını Ren nehrinin arşı yakasının Hitler tarafından yeniden silahlandırılmaya aşladığı 8 Mart 1936 tarihine dayandırmak gerekir. O gün, Meclis Başkanı Albert Sarraut radyoda olayın yorumunu yapaaktı. Dinleyicilerini yirmi dakika bekletti. Bu kötü etki yarattı. Ama daha da kötüsü savaş atmosferine hiç de uygun düşmeen bir çocuk şarkısının bu süre içinde defalarca baştan sona alınması oldu: "Ben güzel bir bebeğim / Pek sevimliyim / Şeerleri severim / Ve reçelleri..." Sonra, Sarraut yüksekten ataak konuştu: "Strasbourg'u Almanların top ateşi altında bırakmayacağız!" Bunu söyleyerek yükü sırtından atmış oluyordu e aslında Fransa hiç harekete geçmeyecekti...

Halk Cephesi'nin yıpranmaya başladığı Nisan 1938'de ikdara gelen Daladier ile işler değişti. Daladier'nin kişiliği Müih Konferansı'ndaki bozgundan beri kolektif bellekte saygınlıını bayağı yitirmişti. Ama, özellikle Ulusal Siyaset Bilimi Kuumu tarafından 1975'te düzenlenen ve 1938-1939 dönemine yrılan bilimsel bir kolokyumdan sonra, tarih yazılarında imajı üzelmiştir. Daladier'nin o dönemde henüz çok popüler olduunu hatırlatalım. Güney şivesinin etkisini taşıyan sıcak sesi adyoya özellikle "iyi gidiyordu". Daladier, Fransa'da, üslubuu bu alete uyarlamayı bilen, kürsülerin abartılı konuşmalarınan yapmacıksız bir samimiyet, şatafatsız bir inançla kurtulmaı başaran ilk konuşmacılardan biri oldu.

Radyonun öneminin farkına varmış olan Daladier, savaşın aklaştığı günlerde, Aralık 1938'den Temmuz 1939'a kadar, aşaa aşama yeniden yapılanma ve o güne kadar kendi kendilerii oldukça rahat bir biçimde yönetmiş olan devlet istasyonlarıın merkezileştirilmesi işlerine girişti. Şubat 1939'da, doğrudan eclis başkanının otoritesi altında Radio Journal'in yayınlarını

düzenleyen bir Genel Enformasyon Merkezi kurdu. Ardından 29 Temmuz 1939 tarihli bir kanun hükmünde kararname ile tek bir ulusal radyo yayıncılığı idaresi oluşturdu (bu aynı zamanda, Temmuz 1982 yasasına kadar sürecek ve gelecekteki RDF RTF ve ORTF'nin kaynağında bulunan bir devletçi merkezi sistemin doğum ilamıdır) ve ilk müdür olarak Collège de France da fizik profesörü olan Léon Brillouin'i atadı. Aynı zamanda Bourges yakınlarında, Cher bölgesinde bulunan Allouis'ye Radio Paris'nin büyük uzun dalga vericisini yerleştirdi ve burayı Avrupa'nın en güçlü verici merkezine çevirdi: İki kere 450 kW. Diğer yandan, orta dalgadan yayın yapan Bordeaux ve Limoges vericilerini modernleştirdi ve kısa dalgada 1939'dan itibaren faaliyete geçen Paris Mondial'i kurdu.

Aslında Fransa dışarıya yönelik olarak da iyi donanımlıydı. Georges Mandel 1934-1936 arasında PTT bakanı iken, ilk Almanca yayınları gerçekleştirerek bu hareketi başlatmıştı. Bu yayınların başında birbirinden ilginç iki adam vardı. Yüksek Öğretmen Okulu mezunu bir Almanca hocası olan Pierre Bertaux ve Pascal Copeau (Jacques Copeau'nun yeğeni), yavaş yavaş İtalyanca, İspanyolca, Lehçe, İngilizce, Arapça, Sırpça, Hırvatça, Slovakça yayınlarla da tamamlanan kaliteli programlar yaptılar. Sonraları Daladier hükümetinde koloniler bakanı olan yine aynı Mandel, Kara Afrika'nın tüm ülkelerindeki vericileri güçlendirdi veya yeni vericiler kurdurdu.

Yine de, bu siyasi iradeye ve teknik çabalara rağmen, alınan sonuçlar düzensizdi.

Herşeyden önce, sorumluluklar fazlasıyla bölünmüştü. Sadece haber yayınlarıyla ilgilenen siyasi programlar müdürü Émile Lohner'in yanında, bir de kültürel yayınlar "genel denetçisi" bulunuyordu. Bu görev için bir aydın gerekiyordu ve Daladier *Chronique des Pasquier*'nin yazarı romancı Georges Duhamel'i seçti. Tuhaf bir biçimde, Duhamel yeni yayın tekniklerine pek güven duymuyordu. Bir gün sinemanın "sefil ayyaşların eğlencesi" olduğunu söylemişti. Radyoyu da daha fazla sevmiyordu. Yine de yetkilerini tek başına kullanmak istiyordu ve bazı anlaşmazlıkların ardından, Ocak 1940'ta istifa etti. Buna bir de, Continental Oteli'nde yerleşmiş bulunan ve Jean Girau-

oux'ya bırakılan Genel Haber Komiserliği'ni ekleyin. Giraoux'nun sadece dışarıya yönelik haber yayınları üzerinde siısi otoritesi vardı; ama aynı zamanda, kişisel olarak, savaş hadeki Fransa'nın resmi yorumcusu sıfatıyla içerideki yayınlada ulaşabiliyordu. Çalışanlarının askere alınması ve reklamın azalması nedeniyle zayıflamış olan özel radyolara Radio urnal'i aynen yayınlamaları dayatılınca, otoritenin bu dağıklığı daha da zararlı bir hal aldı.

Tüm bu *drôle de guerre* dönemi ciddi bir tartışmaya sahne du. Bazıları radyoyu fazla kültürel, fazla "seçkinci", Angloksonların dediği gibi fazla *"high-brow"* buluyorlardı. *Le Temps* zetesinin edebiyat eleştirmeni Émile Henriot, bir gün Geors Duhamel'e hitaben şöyle haykırmıştı: "Yeter! Çok fazla rneille, çok fazla dini müzik!", çünkü kendilerine zorla dinilen *Le Cid* ya da *Cinna* yerine Maurice Chevalier'yi ("Et tout , ça fait d'excellents Français!...")* ya da Ray Ventura'yı ("On pendre notre linge sur la ligne Sieg-fried"...)** dinlemeyi ter eden askerlerden protesto mektupları almıştı. Bunun sonunda, 1940 baharında halkın istekleri yönünde bir değişiklik pıldı. Ama hemen ardından, Léon Blum gibi başka eleştirenler "çok fazla açık saçık yayın" yapıldığını ve "Fransız durlılığının seviyesinin düşürüldüğünü" savundular.

En kaygılandırıcı olan da, Fransız propagandasının canlıtan yoksun olmasıydı. Doğruyu söylemek gerekirse, Giraloux'nun kişiliği de bu yetersizliği pekiştiriyordu. Münih nlısı bir bakan ve nüktedan bir kişilik olan Anatole de Mone ona "Telsiz Telgrafın Marivaux'su" adını takmıştı. Kibarlık dalası üslubu mikrofonda çok güç anlaşılıyordu ve radyoya yi gitmeyen" sesi de onu zor durumda bırakıyordu. İşte onun üslubuna 27 Ekim 1939 tarihli bir örnek: "Şu anda, iki hasım du çoktan dinlenmeye çekilmiş ve uyuyorlar. Saat birazdan 9 acak. Hepsi uyuyorlar, ama aynı uykuyu değil. Uzanmış yaorduların üzerinde uçan ölüm meleği, bunlardan birinin erinde daha fazla rahatlık, daha fazla güven, daha fazla dinlik hissediyor. Ayaklarının altında toprağın kaygan olduğu

*Ve tüm bunlar, mükemmel Fransızlar yapar!.. (Ç.N.)
**Siegfried hattına çamaşırlarımızı asmaya gideceğiz." (Ç.N.)

bu bir ordu askeri korumak için yaşam meleği olmadığına üzülüyor. Ama o, ölüm meleği ve tarafsız, her iki taraftan da seçtiklerini almaya hazırlanıyor." Georges Bidault'nun karısı Suzy Borel, anılarında, cephede dört çocuğu bulunan annesinin bu korkunç sözleri dinledikten sonra gözyaşlarına boğulduğunu anlatır... 25 Kasım 1939'da Maginot hattında pek çoklarını şaşırtan bu lirizme bir örnek daha verelim: "İnsan, adına savaş denen bir ava çıktı. Üç yıldır evine giren, burada yaşayan, yemek masasına oturan, çocukları okul için giydirirken orada hazır bulunan, durmadan karıyla koca, anayla oğul arasına giren ve adı Hitler olan bu üçüncü şahsı, bu davetsiz misafiri evinden çıkartmak için gitti. Hitler'i mutfaktan, bahçeden, odadan ve gecenin kalbinden kovmak için gitti."

FERDONNET MİTOSUNUN ETKİSİ

Diğer tarafta, Jean-Louis Crémieux-Brilhac'ın bu dönemle ilgili bilgilerimizi zenginleştiren güzel kitabında aydınlatıcı bir incelemesini sunduğu Ferdonnet mitosunu görüyoruz. Almanya, Fransa yönündeki yayınlarını esas olarak Stuttgart'tan yürütüyordu. İkinci Büro, Fransızca yayınları hazırlaması için buraya Paul Ferdonnet adında bir gazeteci yerleştirmişti. Bir süre üstü kapalı olarak Action française* için çalışan ve birkaç yıldır Fransız-Alman ortaklı bir basın ajansı kurmayı deneyerek sıkıntı içinde yaşayan Ferdonnet, onuncu sınıf bir işbirlikçiydi. 1939 ekimi başlarında, casusluğa karşı başlatılan bir kampanya sırasında, adı kamu güçleri tarafından basına yem olarak verildi ve birden büyük bir ün kazandı. Bu ün Ferdonnet'yi çok güçlü bir kişilik, 5. Kol'un yöneticisi ve esin kaynağı olarak tanıttı. Onun, karanlıklar içinden, Fransız duyarlılığının iplerini elinde tuttuğuna inanılıyordu. Savaştan sonra, aslında mikrofonda konuşmak için çok az "radyojenik" bir sese sahip olduğu ve yalnızca zehir gibi ufak tefek dedikodular yazmakla görevl

* Action française: Charles Maurras öncülüğünde 1899'da başlayan ve sonradan partileşerek II. Dünya Savaşı sonuna kadar varlığını sürdüren, monarşi yanlısı ve demokrasi karşıtı aşırı milliyetçi siyasi hareket. (Ç.N.)

sıradan bir işbirlikçi olduğu anlaşılacaktı. Ama o sıralarda, Ferdonnet ve devasa gölgesi tüm ufku kaplamıştı, ve söylentiler durmadan çoğalıyordu. *Paris-Soir*, Ferdonnet'nin aşırılıklarından utanan Stuttgartlıların, bir akşam karanlık bir sokakta onun pestilini çıkardıklarını anlatıyordu. Gazete, bunun için utandırılmayı beklemelerini kınayan bir yorum bile yapıyordu. Ancak, haber tümüyle hayal ürünüydü, çünkü Ferdonnet gerçekte Berlin'de çalışıyordu. *Le Canard enchaîné* de "ferdonneleştirmek" kelimesini uydurmuştu.

Bu arada, bir yandan Ferdonnet halkın öfkesini üzerine çekecek bir yeraltı lideri olarak gösterilmek istenirken, diğer yandan Fransızlar da propagandanın yarattığı bumerang etkisiyle 5. Kol'un gücüne inanıvermişlerdi, ve bunun da ciddi sakıncaları vardı. Jean-Louis Crémieux-Brilhac, posta denetim arşivlerinden hareketle, cephedeki askerlerin Ferdonnet'nin önemine içtenlikle inandıklarını göstermektedir. Pek çoğu onu sık sık dinlediklerini söylüyorlardı, oysa Ferdonnet radyoda hiç konuşmamıştı (ama bu, hükümetin Stuttgart'ın yayınlarını, en azından Paris bölgesinde ve Fransa'nın tüm doğu bölgelerinde, başarıyla parazitlendirmesini engellemiyordu). Benzer şekilde, İngiltere'de de kamuoyu, "Lord Haw-Haw"un bir gün adı açıkça belirtilen bir fabrikanın yöneticilerine şunları söylediğine kuvvetle inanmıştı: "Duvarlarınıza dünkünün üzerine ikinci bir kat boya sürmenize gerek yok, çünkü yarın sizi bombalayacağız." Bu da bütünüyle hayal ürünüydü.

Fransa'da bazıları, sonunda bakanlar konseyinin masasının altında Alman casusları olduğuna bile inandılar. Jean-Jacques Servan-Schreiber, *Passions* (Tutkular) adıyla yayınlanan anılarında, Paul Reynaud'nun gözde metresi Hélène de Portes'un bir Alman ajanı olduğunu yarım yüzyıl sonra bile kesin bir olgu gibi anlatıyor, ama De Portes'un teslim olmak gerektiğini savunarak oynadığı olumsuz role rağmen bu da hayalden ibaretti. Söylentiler dolaşmaya devam ediyordu... Fransız siyasetinin ayrıntıları üzerinde duran akımın temsilcilerinden ve 30'lu yıllarda çok tutulan *Dieu est-il français?* (Tanrı Fransız mı?) adlı kitabın yazarı Friedrich Sieburg'un da Almanya'nın Belçika konsolosluğunda görev almayı kabul ettiğini (bu ülke *drôle de*

guerre süresince savaşa taraf olarak katılmamıştı) ve serbestçe ulaşabildiği Fransız basınından yorum ve açıklamaları düzenli olarak Berlin'e gönderdiğini bilmekte yarar var. Bu, Nazi radyosunun kartların arkasını okuyabildiği izlenimini yaratmasını sağlıyordu. Öyle ki, Goebbels 23 Haziran 1940 ateşkesini izleyen günlerde şunları söyleyebilmişti: "Gelecekteki tarihçiler dördüncü silahı, yani propagandayı saygıyla anacaklardır." Ya da: "Yayınlarımız yüzde yüz başarıya ulaşmıştır." Propagandanın birinci derecede değil, ama kendi mutlak etkisi üzerine yanlış ve korkutucu bir düşünceyi yavaş yavaş yerleştirmekte çok daha fazla işe yaradığı sonradan anlaşıldı.

BOZGUN VE KÖLELİK

10 Mayıs'tan 23 Haziran'a kadar süren bozgunla her şey değişti. Toplumsal doku parçalanmıştı. Panik 7 milyon mülteciyi yollara döktü. 600 000 asker geri çekildi. Gazeteler de artık gerektiği gibi dağıtılamıyordu. Dolayısıyla her sabah ve her akşamüstü, siyasi tartışmalarının sıradan ve rahat ortamından koparılmış pek çok şaşkın Fransız, radyonun etrafında, olayların ardındaki gerçeği anlamaya çalışıyordu. O sırada Goebbels, birbiri ardından ele geçirdiği vericilerden propagandasının şiddetini giderek artırıyordu. Radio Paris, Allouis'den yaptığı Fransızca yayınlara ancak 17 Haziran'a kadar devam edebildi.

Ama biz kendimizi kandırmayalım. Goebbels tarafından uydurulan yalanlar Fransız ordularının 5-10 Haziran arasında gerçekleştirdiği kahramanca silkinişi engelleyemedi. Weygand hattının yarılmasından sonraki paniğe yol açan Goebbels değil, bu yarılmanın kendisiydi. Ama yine de radyonun tarihe damgasını vurduğu bir gerçektir. Paris'in işgalinden sonra, 14 Haziran akşamı Paul Reynaud son bir çağrı yaptı, ama bu kez boşunaydı. Narvik muharebeleri sırasında "Almanlara denizden demir taşıyan gemilerin yolunun kesildiğini" söylediğinde ona inanmışlardı. Ama bugün zaferin hâlâ mümkün olduğunu söylediğinde artık inanmıyorlardı. Hüzünlü atmosferiyle bir başka büyük an: Reynaud hükümetinin düşmesinden bir gün sonra,

17 Haziran'da, Cumhurbaşkanı Albert Lebrun tarafından başbakanlığına getirilen Mareşal Pétain'in ünlü mesajı radyoda saat 11.30'da ve 13.30'da olmak üzere üst üste iki kez yayınladı: "Artık mücadeleyi bırakmak gerektiğini size büyük bir üzüntüyle söylüyorum." Mücadeleyi bırakmak... Böyle bir ifade, ateşkes henüz imzalanmamış olduğu için iyiden iyiye tehlikeliydi. Pek çok bölgede hâlâ kahramanca çarpışan Fransız ordusunun bir bacağı kesilmiş gibi oldu. Pétain ertesi gün konuşma metnini gazetelerde yayınlanmak üzere düzelttirdi: "Mücadeleyi bırakmayı 'denemek' gereklidir"... Ama olan olmuştu.

22 Haziran'da Fransa, ateşkesi ve içeriğini Alman radyosunun yayınlarından öğrendi. Ateşkes metninin ek maddelerinden birinde, 25 Haziran'dan itibaren hiçbir Fransız istasyonunun yayın yapamayacağı bildiriliyordu. Öyle ki, 5 Temmuz'a kadar tam bir "radyo sessizliği" yaşandı; bu korkutucu suskunluk ülkenin yaşadığı dramı da simgeliyordu. Yayınlar yeniden başladığında ise, ülke artık tümüyle değişmiş olacaktı. Ama bu arada, General de Gaulle de 18 Haziran'da BBC'den tarihi çağrısını yapmıştı.

Fransa için üçüncü dönem, ülke içinde yaşanan radyo savaşları dönemidir. Sınır çizgisi Cher'in güneyinden geçiyordu ve Allouis işgal altındaki bölgede kalmıştı. Dolayısıyla, fon müziğini Büyük Senfoni Orkestrası (PTT Bakanı Jean Mistler tarafından 1934'te kurulan Fransız Radyo Orkestrası'nın mirasçısı) ve Raymond Legrand'ın hafif müzik topluluğunun yaptığı, 18 Temmuz 1940'ta yayına başlayan Propaganda Abteilung, Radio Paris'nin yayınlarını bastırmaya başlamıştı. Burada Yahudiler, masonlar ve "zenginler enternasyonali" tarafından kokuşturulmuş demokrasi teması, mide bulandırıcasına işleniyordu. Fransız-Alman dostluğunun gelişiminde Vichy hükümetinin gevşekliğini eleştiren Déat ve Doriot gibi aşırı işbirlikçiler sıcak bir biçimde ağırlanıyordu. "Auprès de ma blonde" ("Sarışın Sevgilimin Yanında") şarkısının melodisi üzerine şu sözler söyleniyordu:

İngiltere bahçesinde
Yalanlar çiçek açmış,
Dünyanın tüm yalancıları
BBC'de buluşmuş.

O yayınlarda, keyfince
Ne güzel, ne güzel,
O yayınlarda, keyfince
Ne güzel yalan söylemek*...

Vichy'de de, Pétain radyonun kullanımına büyük önem veriyordu. *Nouvelles littéraires*'de gazeteci ve bu kaplıca başkentinin en iyi köşe yazarlarından biri olan Maurice Martin du Gard şu saptamayı yapmıştı: "Onun için önemli olan tek şey var, mesajları." Gerçekte bu mesajlar, unutulmayacak cümleleriyle Vichy dönemi tarihinin ritmini belirliyordu. "Toprak, o, yalan söylemez", ya da "Size bunca kötülük yapmış olan yalanlardan nefret ediyorum", gibi... Fransa'nın üzerinde eseceğini iddia ettiği "kötü rüzgâr" söylevi de hâlâ anımsanır.

Bu çok dinlenen mesajların dışında (Pétain'in 1944'te kaydettiği son mesaj hiç yayınlanmadı) rejim, biraz da el yordamıyla, radyo yayınlarının etki alanını düzenlemeye çabaladı. Şubat 1941'de, yeni Darlan hükümetinde enformasyondan sorumlu Paul Marion konuya ağırlığını koydu. "Fransa'nın Sesi" yayınları, kolonileri De Gaulle'ün etkisinden korumak için, yazar André Demaison yönetiminde yeniden başladı. Demaison'un *best-seller* kitabı *Ces bêtes qu'on appelle sauvages* (Şu Adına Vahşi Dediğimiz Hayvanlar) radyo yayınlarındakinden de daha büyük bir ilhamın ürünüydü. Siyaset dışı genel yayınlara gelince, onlar aileyi, çalışmayı ve çabayı yüceltmek için yine Jaboune takma adlı Jean Nohain'e bırakılmıştı.

ÖZGÜRLÜĞÜN RADYOLARI

Karşı tarafta Londra vardı. 18 Haziran muhteşem bir başlangıç olmuştu. Dönemin koşullarının baskısı altında, General de Gaulle'ün çağrısı genelde yapıldığı gibi ses kayıt plağı üzerine kaydedilmemiştir ve onu bir daha hiç dinleyemeyeceğiz. De

* Au jardin d'Angleterre / Les bobards ont fleuri / Tous les menteurs du monde / Parlent à la BBC / Au gré de ces ondes / Qu'il fait bon, fait bon / Au gré de ces ondes / Qu'il fait bon mentir... (Ç.N.)

Gaulle, 19 Haziran'dan itibaren mikrofonda sadece İttifak ülkeeri adına savaşan bir Fransız lejyonunun şefi olarak değil, gelecekteki Fransa'nın siyasi benliği gibi konuşmuştur. Sertorius gibi: "Roma artık Roma'da değil, benim olduğum her yerdedir."

O zamana kadar BBC sadece 6 Fransızca bülten yayınlıyordu. Orta dalgadan yapılan bu yayınlar 15'er dakikalıktı ve dinlenme oranı düşüktü. Üç hafta içinde güçlü bir sistem kuruldu. Bu, adı saygıyla anılmayı hak eden genç ve enerjik bir İngiliz kadınının girişimiyle gerçekleşmiştir: Cecilia Reeves. 1 Temmuz'dan başlayarak, dar anlamda haber bültenlerinin dışında Fransızca yayın süresi yarım saate çıkarıldı. Eylül 1940'ta, yayınların tüm savaş boyunca değişmeden kalacak yapısı oturtuldu. Jean Oberlé, André Gillois, André Labarthe ile birlikte, Jacques Duchêne takma adını kullanan Michel Saint-Denis yönetimindeki "Fransızlar Fransızlara sesleniyor" adlı yayına yarım saat ayrılmıştı. Pierre Boudan da bir başka büyük sesti. Ve her gün beş dakika, ünlü "Şeref ve Vatan" programında serbestçe konuşan De Gaulle ve yandaşlarına bırakılmıştı.

Bu yayınların etkisi hızla kendini gösterdi. Bunun en önemli nedeni, açık bir kararlılık ve mücadele düşüncesiyle hazırlanmış olmalarıydı. Bu düşünce bizzat Churchill tarafından, ünlü Fransızca konuşmasını yapmak üzere BBC mikrofonlarına geldiğinde yüceltilmişti: "Fransızlar, size seslenen benim, Churchill..." Bu konuşma Fransız dinleyicilerin çoğunun gözlerini nemlendiren şu cümlelerle bitiyordu: "Haydi, iyi geceler, iyi uyuyun, gücünüzü şafak için toplayın, çünkü şafak sökecek. Yiğitler için parlak, acı çeken vatanseverler için şefkatli, kahramanların mezarları için şeref dolu olacak. Yaşasın Fransa!"

Başarının ikinci nedeni, ne kadar kötü olursa olsun, hep doğru haber verilmesidir. Fransa'daki sansürden kurtularak gelen mektuplar ve savaşmak için İngiltere'ye gelmeyi başaranlar gitgide artan sayıda sağlıklı haber getiriyorlardı.

Ayrıca, yetenek de rol oynuyordu. Gazeteci Maurice Schumann, 17 Temmuz'dan itibaren her gün beş dakikalık bir yayını hazırlamakla görevlendirildi. Schumann, Fransız topraklarının kurtuluşuna kadar, çağdaşlarının belleğinde izi hâlâ güçlü bir lirizmle binden fazla kısa konuşma yapacaktı. Bunun yanında,

"Fransızlar Fransızlara sesleniyor" programı, sloganlarıyla savaş öncesi radyosuna göre daha doğal bir üslup geliştirmişti. Bu sloganlardan en ünlüsü Oberlé'nin bulduğu "Radio Paris'de hep yalan, Radio Paris'de hep yalan, Radio Paris Alman"dı ve savaşın sonuna kadar defalarca tekrarlanacaktı.

Bu radyonun etkili olduğuna bir işaret, Eylül 1941'de radyo alıcılarını en yakın polis karakoluna getirmeleri için Almanlar tarafından Yahudilere verilen emirdi. Protestan bir burjuva ve direnişçi düşüncede bir kişi olan Charles Rist'in savaş günlüğü *Une saison gâtée*'de (Boşa Gitmiş Bir Mevsim) de anlamlı bir öykü buluyoruz. Rist'in karısı Germaine, Mayıs 1942'de, Versailles'dan Paris'e gitmekte olan trende, İngiliz Radyosu'nu iyi alamamaktan yakınan iki işçinin konuşmalarına kulak misafiri olur: «Yaşlı olanı diğerine şöyle dedi: "Canım çok sıkılıyor, Londra Radyosu'nu öyle parazite boğuyorlar ki patron sinirleniyor ve benim dinlememe izin vermiyor. O zaman ben de sinirleniyorum, bir sigara yakıyorum ve hiç haber alamıyorum." Germaine ona baktı ve kısık sesle: "Öyleyse 1 500 metreden dinleyin, dedi. Yayınları bozmak için kullanılan Bourges Kulesi havaya uçtu. Londra yeniden dinlenebiliyor." Adamın yüzü aydınlandı: "Ah, öyle mi, teşekkürler Bayan, iyi bir akşam geçireceğim!"»

Ama belki de en önemlisi, İngiliz radyosunun özgür Fransa'ya bir birlik ve itici güç kazandırmaya katkıda bulunmuş olmasıdır. Aslında Fransızlar, De Gaulle'cü hareketin gerçekliğini, onu dile getiren radyo aracılığıyla kavradılar. De Gaulle'ün "general mikrofon" diye adlandırılmış olması da anlamlıdır. Bir Alman afişi onu, Alman propagandasının yerleştirmeye çalıştığı arketipe göre çizilmiş Yahudi yüzleriyle çevrelenmiş olarak gösteriyordu ve generalin yüzünün yerinde de kocaman siyah bir mikrofon vardı. Özgür Fransa'nın kendini yaratmasını olaylar ölçüsünde radyo sağlamıştı.

Sonunda radyo, giderek eylem için doğrudan bir silah halini aldı. Direniş hareketinin kesinlikle yararlı olduğu duygusunu vererek, gizlilik yüzünden dağınık yürütülen çabaların sonucunu herkesin gözünde birleştirerek, kurtuluşa katkıda bulundu. 1 Ocak 1941'de düzenlenen saat 15.00 ile 16.00 arasın-

da sokakları boşaltma harekâtı, bir ilk olarak bir ölçüde ve özellikle Batı Fransa'da başarı kazandı. Ardından, Mart-Nisan 1941'de, Belçikalıların fikri olan ünlü "V"* kampanyası geldi. Radyo tüm vatanseverleri duvarlara "V" yazmaya çağırıyordu. 1942'de, Fransız gençleri, Vichy propagandasının yücelttiği Almanya'da zorunlu çalışma hizmetini ve bu ülkeye yeni işçiler gönderilmesini öngören vardiya değişikliğini reddetmeye davet edildi. Bununla birlikte, en büyük mücadelenin de zamanı gelmişti: Makiliklerde örgütlenen direniş hareketini başarıya götürecek desteği vermek.

Kasım 1942'de, Amerika, bir bocalama dönemi başlatan Kuzey Afrika çıkartmasını gerçekleştirdi. De Gaulle'ün 21 Kasım'da yapmak istediği konuşma BBC tarafından yasaklandı. Bu da generalin, kendi otoritesini hiçe sayarak Darlan'ı, ardından da Giraud'yu iktidara getirmeyi düşünen Amerika karşısında öfkelenip kabuğuna çekilmesine yol açtı. BBC'de suskunlaşan özgür Fransa, başka vericilere, özellikle de Ekim 1940'ta De Gaulle'ün özgür Fransa'ya katılan Fransız Ekvator Afrika'sında kurduğu Brazzaville Radyosu'na yüklendi. Haziran 1943'te burada, kısa dalga üzerinden (50 kWh) yayın yapan ve Giraud karşısında kazanmak üzere olan De Gaulle'ün özgür Fransa propagandasını sürdürmesini sağlayan güçlü bir verici kuruldu. Cezayir kentinde, Radio France'a dönüşmüş olan Cezayir Radyosu dönemin tüm belirsizliklerini yansıtıyordu. İktidarının güçlenmesinden sonra, De Gaulle BBC'yle barıştı ve Maurice Schumann yeniden Londra'dan seslenmeye başladı. Mayıs 1944'te, İngilizler, BBC'deki Fransızca yayınlar üzerinde bir tür Fransız-İngiliz ortaklığını cömertçe kabul ettiler. Anlaşma, sürgündeki De Gaulle hükümetinin Londra'daki temsilcisi Pierre Viénot tarafından yapıldı ve mikrofonda André Gillois tarafından ilân edildi.

Bundan sonra radyo savaşın merkezine yerleşti. Şifreli mesajların paraşütle indirmelerde ne kadar önemli olduğunu biliyoruz. En ünlüsü, 6 Haziran 1944 çıkartmasını bildiren Verlaine'in mısralarıdır: "Sonbahar / kemanlarının / uzun hıçkı-

* Fransızca "Zafer" anlamına gelen "Victoire" sözcüğünün baş harfi. (Ç.N.)

rıkları / tekdüze bir baygınlıkla / yüreğimi kucaklar".* Bu dönemde, mikrofondan mikrofona, Maurice Schumann ile Vichy hükümetinin enformasyondan sorumlu Devlet Bakanı Philippe Henriot'yu karşı karşıya getiren düello doruk noktasına ulaştı. Henriot'nun 1943'ten itibaren biri 12.40'ta, diğeri 19.40'ta olmak üzere günde iki kez yaptığı konuşmalar, radyo ses arşivlerinde hiç bozulmadan korunabilmiştir. Bir saplantı gibi hep aynı temayı işleyen Philippe Henriot, "İngiltere'nin tıpkı Kartaca gibi yok edilmesi gerekiyor!" derken, yerini alacak olan Jean-Hérold Paquis'den çok daha etkiliydi. Öyle ki, sonunda Direniş hareketi onu ortadan kaldırmaya karar verdi ve 28 Haziran 1944 sabahı, Paris'teki evinde bir komando tarafından öldürüldü.

Zaferi radyo kazanmadı, ama özgürlüğün yanında ve sadakatle savaşanların hizmetinde önemli bir rol oynadı. Albert Camus'nün 1943'te belirttiği gibi, kuşku götürmez bir kanıdan hareketle, "eşit güce sahip olduklarında, gerçek, yalan karşısında her zaman galip gelir."

* Şiirdeki "yaralar" sözcüğü yerine "kucaklar" denmiştir; bu değişiklik ender olarak fark edilir.

IX. BÖLÜM:
1945'TEN GÜNÜMÜZE YAZILI BASIN: DÜŞÜŞ MÜ DÖNÜŞÜM MÜ?

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana yazılı basının ve özellikle günlük gazetelerin yaşadığı gerileme, gazete okuyucularının yoğun ilgisizliğiyle karşılaşan Fransa örneğinden hareketle incelenebilir. Uluslararası bir karşılaştırma bu soruna, haber piyasasında özellikle televizyonun gelişiyle ortaya çıkan yapısal değişikliklerle ilgili olan nedenleri ulusal bir özelliğe bağlı olanlardan ayırmak açısından ışık tutacaktır.

FRANSA KÖTÜ DURUMDA: KARŞILAŞTIRMALI BİR BAKIŞ

Olayın boyutları mı? Yüzyıl boyunca, (özel konulu gazeteler, spor, at yarışı ya da borsa gazeteleri bir yana bırakılırsa) ulusal haber basını, hem okuyucuya sunulan farklı gazeteler hem de dağıtımı yapılan gazete adedi bakımından istatistiksel olarak etkileyi oranda gerilemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın arifesinde, Paris'teki gazete satıcıları halka 70 farklı gazete sunuyorlardı. 1944-1945'te, işgal yıllarında çekilen yokluğun ardından, bir artış gözlendi: 1944'te 29, 1945'te 26 gazete. Ama pek çoğu hızla kayboldu. 1953'ten itibaren bu sayı 12'ye düştü, ardından daha da azaldı. Bugün sadece 10 kadar gazete bulunuyor. *L'Humanité, Libération, Le Monde, La Croix, L'Événement, France-Soir, Le Figaro, Présent, La Tribune Desfossés, Les Échos, InfoMatin...*

Dağıtımda da aynı gerileme hareketi söz konusudur. Altın çağın rakamlarını hatırlarsanız, 1870 savaşı sonrasında ulusal

günlük gazeteler için 1 milyon olan bu rakam, 1914'te 5,5 milyona ve İkinci Dünya Savaşı arifesinde de 6,5 milyona (o zamandan beri benzeri görülmemiş bir rekor) kadar tırmanmıştı. 1945-1946'da hâlâ 6 milyondu ve sonra gerileme başladı. 1959: 4,3 milyon; 1969: 4,5 milyon. Daha sonra ise, eğimde sürekli bir iniş gözleniyor. Dağıtılan gazete sayısı 1975'te 3,1 milyona; 1980'de 2,9 milyona; 1985'te 2,8 milyona; 1991'de 2,5 milyona düşüyor. Diğer yanda "PQR", yani bölgesel günlük basın da büyük bir düşüş yaşadı. 1946'da 175 olan gazete sayısı, daha 1968'de 85'e; 1975'te 71'e; 1986'da 69'a düştü. Yine de, tirajlardaki erozyon ulusal basına göre daha az belirgindi; 1964'te her gün 9 milyondan biraz fazla bölgesel gazetenin dağıtımı yapılırken, bu sayı 1968'de 8 milyon; 1975'te 7,4 milyon; ve on yıldan beri de 7,2 milyon dolaylarındadır. Son yıllarda bu satışlarda bir istikrar görülüyor, ama doğru bir değerlendirme yapabilmek için bunun nüfusun artmakta olduğu bir döneme rastladığını göz önünde bulundurmak gerekir. Söz konusu dönemde Fransızların nüfusu 40 milyondan 55 milyona çıkmıştır; yani aynı sayıda gazete satmak nüfusa oranla gerilemek demektir; demografi eğrisiyle ulusal ve bölgesel gazetelerin satış eğrisi birlikte ele alındığında ara giderek açılmaktadır.

Popüler bir gazetenin çok satarak önemli gelirler sağladığı altın çağın tersine, bu dönemde gazetelerin çoğunun para kaybettiğini de eklememiz gerek. *Le Monde* bile 80'li yılların başında zor anlar yaşamış ve 1990'a doğru yeniden bir mali çalkantı dönemine girmiştir.

Bugün "uluslararası nitelikte", yani okuyucuyu sadece yakınlarda değil, gezegenin her yanında olup bitenler konusunda eksiksiz bir biçimde bilgilendiren çok az Fransız gazetesi bulunuyor. Sivrilmeyi ve yüzyılın son çeyreğinde ayakta kalmayı başaran ender gazetelerden biri olan *Libération*'un "68 kuşağı"nın duyarlılığından destek alan başarısı bile, örneğin İtalya'daki *La Repubblica* ya da İspanya'da Franco döneminden sonra ortaya çıkan *El País*'le karşılaştırıldığında mütevazı kalıyor.

Öte yandan, geneline bakıldığında bölgesel gazetelerin de 1940 Savaşı öncesine göre daha az zengin oldukları görülüyor.

Uluslararası aktüaliteyi de kapsamına almayı amaçlayan (Fransa'nın en yüksek tirajlı ve seçkin gazetesi *Ouest-France, Les Dernières Nouvelles d'Alsace, Sud-Ouest, L'Est républicain* gibi) gazetelerin sayısı da çok daha az; buna karşılık çok sayıda gazete, bölge haberleri dışında bir ya da iki başyazı ile yetiniyor, sadece AFP kanalıyla aldığı haberleri geçiyor.

Diğer ülkelerde de yaşanan bu gerilemenin Fransa'da çok daha belirgin olduğu da bir gerçektir. Toplam gazete sayısının bin kişiye oranı, Fransa'da 1992'ye doğru –yine günlük gazeteler için– Almanya, Belçika, Avusturya, Hollanda, Avustralya, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri'ne göre yarı yarıya; İsviçre, İsveç, Finlandiya'ya göre üçte bir; Japonya ve Norveç'e göre ise dörtte bir oranında daha düşüktür. Aynı gelişme düzeyine sahip ülkeler arasında sadece İspanya ve İtalya, Fransa'ya göre biraz daha kötü durumdadır, ama onlar da giderek bu farkı kapatmaktadır.

Bir ufuk turu bu durumu açıklamaya yardımcı olacaktır.

Çocuklara yönelik basın, Brüksel ve Charleroi'daki iki çizgi roman okulunun ustalığına dayanan canlılığını uzun süre koruduğu olduğu halde, Belçika hemen hemen Fransa'nınkine benzer bir gelişim izledi.

İngiltere'de, ulusal basın –Almanya örneğinin tersine– her zaman çok merkeziydi. Bu ülke merkezkaç güçler tarafından Fransa'ya göre çok daha fazla bölündüğünden, ulusal birliği vurgulama biçimlerinden biri de buydu. 1900-1939 yılları arasında tirajlar üçe katlanmıştı ve bu büyüme, yavaşlayarak da olsa, savaştan sonra 1957'ye kadar devam etti; kopuş ve gerilemenin başlangıcı bu yıla doğru açıkça fark edildi: 1957'den 1989'a, günlük gazetelerde toplam %21, İngiltere'de ne kadar etkili olduğunu bildiğimiz pazar gazetelerinde de %32 oranında düşüş yaşandı. Yine de, bu düşüş Fransa'dakine oranla açıkça daha azdır ve ulusal tirajlar hâlâ çok yüksektir: 1992'de her gün 14,7 milyon adet ulusal gazete; 6,5 milyon bölgesel gazete; yani toplamda 21,2 milyon gazete satılmıştır. İngiltere'de, Fransa'ya göre daha fazla "gerçek" haber gazetesi vardır. Özellikle de *Daily Telegraph, Times, Guardian, Independent* gibi gazetelere, ekonomi ağırlıklı ama genel eğilimli *Financial Times*, ya da

Edinburg'da yayınlanan tanınmış İskoç gazetesi *Scotsman* gibi nitelikli gazeteler de eklenirse, Fransa'ya göre daha geniş bir yelpaze ortaya çıkar.

Amerika'da, günlük gazetelerin toplam tirajı ufak değişikliklerle sabit kalıyor (1993'te, 250 milyon nüfusa 60 milyon adet). Gazete sayısı için de bu geçerli. 1992'de 1 570 farklı gazete vardı ve 1993'te de bu sayı yaklaşık olarak aynıydı: 1 556, yani nüfusla orantılı olarak Fransa'dakinden en az dört kat fazla. Tirajın nüfus artışını izlemediği bir gerçek, bu da göreceli bir gerileme demektir. Satılan günlük gazete sayısı 1955-1992 arasında bin kişiye 339'dan 233'e, okuyucu sayısı da 1960-1984 arasında %80'den %67'ye düşmüştür.

İtalya'nın durumu da ilginçtir. Günlük basın orada her zaman oldukça zayıftı; bin kişiden 93'üne ulaşıldığı 80'li yılların başına kadar gazete sayısında ve tirajlarda belli bir gerileme yaşandı. Ama 1981'den bu yana açık bir düzelme meydana geldi, 1992'de bin kişiye 113 gazete düşüyordu. Bu canlılığı Scalfari'nin *La Repubblica*'sının başarısı da simgeliyor. Kaliteli pek çok başka gazete de iyi durumdalar: *Corriere della Sera, La Stampa* ve *Giornale*; bunlara ayrıca daha bölgesel ama yine de uluslararası kalitede Roma'da çıkan *Tempo*, Napoli'de çıkan *Mezzogiorno* ve Floransa'da çıkan *La Nazione*'yi de ekleyebiliriz. Eski İtalyan Komünist Partisi yayın organı *L'Unità*'nın, artık küçülmüş ve nostaljik bir yapılanmanın yayın organı olmaya başlayan *L'Humanité*'yi kıskandıracak ölçüde gerçek bir etkiye, bir ticari dayanağa ve otoriteye sahip olduğunu görmek de çarpıcıdır.

Almanya'da, günlük basın 1968'e kadar gelişmeye devam etti, sonra yüksek bir seviyede oturdu. Toplam tirajlar (Federal Almanya + Doğu Almanya) 1945'te 16 milyon; 1968'de 23 milyon; 1980'de 27 milyon; 1993'te 25,5 milyondu. Almanya'da, 7 farklı gazeteyle pazarın %30'unu oluşturan *Boulevard Presse*, İngilizce adıyla *Gutter Press* (müstehcen basın) ile dağıtımı elden yapılan "onurlu" basın arasındaki ayrım da İngiltere'deki gibi çok belirgindir.

İspanya, Franco'nun ölümünden beri, Madrit'te çıkan muhafazakâr *ABC*, Barselona'da çıkan *Vanguardia*, ve ikisi de yeni olan *Diaro 16* ve *El País* gibi mükemmel gazeteler geliştirdi.

Tek başına küçük Danimarka'nın da, pazar günleri ikinci, atta üçüncü baskıları yapılan 4 günlük ulusal gazetesi bulu-uyor.

Son olarak, Japonya övgüyü hakediyor. Fransa'ya göre çiz-inin diğer ucunda bulunan Japon günlük basını, tüm bu dö-em boyunca bizim için son derece imrendirici olan eşi görül-nemiş bir çıkış yaptı. 1950'de 27 milyon olan tirajlar, 1986'da 8,6 milyona ve 1993'te 71 milyona sıçradı. Pazarın yaklaşık %60'ını paylaşan Tokyo'nun üç büyük gazetesi ezici üstünlüğü llerinde tutuyor: *Mainichi Shimbun*, *Yomiuri Shimbun* ve *Asahi himbun*. Dünya basınında mutlak bir rekorun sahibi *Yomiuri*, 993'te akşam baskıları (1/3) ve sabah baskıları (2/3) ile 14 mil-ondan fazla; *Asahi* 12,6 milyon; *Mainichi* ise 6 milyon satıyor-u. Nüfusla orantılı olarak bu rakamları ikiye bölsek bile, karşı-aştırmanın Fransa açısından üzücü olduğunu görürüz.

Basının Fransa'da her zaman ne kadar büyük bir önem ta-dığı ve atılımının genelde ekonomiye ve demokratik uygula-alara paralel olduğu düşünülürse, bu durum ilk bakışta şaşır-tıcıdır. Almanya'da ve yakın bir geçmişten bu yana İspanya'da elişmeler bunu doğrulayacak yönde olmuştur. Oysa Fransa'da urum bunun tam tersidir.

DERGİLERİN GELİŞİMİ

Adil olmak için, daha önce gördüğümüz gibi iki savaş ara-ında yükselişe geçen ve Fransa'yı bugün Avrupa ve Batı dün-asında Finlandiya ile birlikte birinci sıraya yerleştiren dergile-in olağandışı canlılığını hatırlatarak söze başlayalım. 80'li yıl-arın ortalarında Fransa'da bin kişiye haftada 1 354 dergi (pek oğu haftalık) düşüyordu: Bu rakam İngiltere, İtalya ya da İs-içre'deki dergi satışlarının iki katıdır; Federal Almanya ve Hollanda'dakinden %25, Kanada ve Amerika Birleşik Devletle-'ndekinden de %18 daha fazladır. Bu arada, Kuzey Ameri-a'daki *news magazine*'lerin [haber dergileri] önemini, sağlamlı-ını ve etkisini de biliyoruz; bugün Amerika'da her hafta (ulus-rarası baskılar da dahil) 4 milyon adet *Time* ve 3 milyon adet

Newsweek satılıyor. Fransa'da ("ücretsiz"ler ve teknik ve mesle ki basın hariç) 900 farklı dergi bulunuyor: Günlük siyasi gaze telerin karşılaştığı zorluklarla zıtlık oluşturan bir canlılığa ta nıklık eden yüksek bir rakam. Dergi basını, talebin gelişimin ayak uydurmayı ve günlük gazetelerin yaşadığı gerilemeden kendine pay çıkarmayı bilmiştir. Görsel-işitsel medya haftalık yayınlarla birleşerek pek çok okuyucu için günlük basının yeri ni almıştır.

1960'lara kadar, haftalık yayınlar düşünce ve biçim olarak savaş öncesinde görülenlere daha yakındı. Aşırı sağ kanatta hâ lâ varlığını koruyan *Rivarol* ya da *Aspects de la France* gibi Vichy yanlısı gazetelerin ve sağ basın lehine süregelen dengesizliğ kendi lehine çevirmeyi başaran sol basının durumu buydu 50'li yıllarda, haftalık sol basın, özellikle 1950'de Claude Bour det, Gilles Martinet ve Roger Stéphane'ın ekibi tarafından ku rulan ve sonradan adı *France-Observateur* olarak değişen *L'Ob servateur*'le, hem etki hem de tiraj bakımından üstündü. Ve ta bii *L'Express*... Büyük macera. 1953'te, *Les Échos*'nun sahibi ga zeteci bir aileden gelen École Polytechnique mezunu genç Jean Jacques Servan-Schreiber tarafından kurulan *L'Express*, aynı ad lı gazeteden, aynı formada haftalık bir yayın olarak doğdu. Kı sa sürede özerkliğini elde etti ve Pierre Mendès France'ın ikti dara gelişine katkıda bulunarak ve onu uzun vadede destekle yerek, 1954'ten itibaren siyaset sahnesinde önemli bir aktör ola rak kendini gösterdi. İlk *L'Express*, sol görüşlü tüm bir kuşağı duyarlılığında ve eğitiminde söz sahibi oldu. Jean-Jacques Ser van-Schreiber'in yeteneği, Françoise Giroud ve Pierre Viansson Ponté'nin sıradışı yetenekleriyle güçleniyordu. "J.-J. S.-S."in en önemli becerisi, Sartre'dan Malraux'ya, zamanın en saygın ka lemlerini kandırması ve işe almasıydı. François Mauriac *L'Exp ress*'te gençlik ve cesaretle parlayan bir "Not Defteri" tutmak için *Le Figaro*'dan ayrılmıştı.

Bu haftalık yayınlar, ilk dönemlerinde sömürgelerdeki ba ğımsızlık savaşlarına sıkı sıkıya bağlıydı. Başarılarının diğer bir nedeni de, Cezayir Savaşı'nı izleyen yeni döneme, ekono mik atılıma, yönetici kadro piyasasının gelişimine uyum sağla ma yetileriydi. Yine o dönemde (1963), Jean-Jacques Servan

hreiber kardeşi Jean-Louis'yi *Newsweek* ve *Time* türü haftalık ayınların nasıl üretildiğini incelemek üzere Amerika'ya gönderdi. Jean-Louis bu modellere çok yakın bir maketle geri dönü ve 1964'te bugün bildiğimiz görünümünü alacak olan *Express*'in dönüşümünü başlattı. Yazı işlerinde, başlangıçtaki eale ihanet edildiğini görmekten ve okuyucu kitlesini değiş-mekten çekinen (ve bazen çekip giden) bazılarının yol açtığı lkantılara rağmen, başarı kendini gösterdi ve *L'Express* para zandı...

Bu dönemde, *France-Observateur* de, Jean Daniel ve Hector Galard'la birlikte *L'Express*'ten geçen ve yine solda kalmakla rlikte *news*'lara yakın bir maketi benimseyen ekiple, *Le Nouvel bservateur*'e dönüştü. Zaten pazar o kadar da doymuş değildi. 'li yılların başında yine *L'Express*'ten geçenlerin kurduğu *Le int*'ın yayın hayatına atılması da bunu kanıtlıyor: Jean-Jacqu- Servan-Schreiber'le bozuştuğu için, kovanından ayrılan bir ulun kurduğu yeni bir kovan gibi. Servan-Schreiber'in siyasi riyer hırsıyla gazetesini kendi hedefleri doğrultusunda kul-ndığını, bunun da ters etkileri olduğunu belirtmek gerekir.

Yine 60'lı yıllar boyunca, tipik bir Fransız "kurumu" olan *Canard enchaîné* de yeniden gençlik günlerine döndü. IV. umhuriyet döneminde zor anlar yaşamıştı, ama De Gaulle'lü llarda, daha da güçlenmiş bir ekip tarafından düzlüğe çıkarıl- (Saint-Simon'a kurnaz bir öykünme olan "La Cour"un, And- Ribaud'nun yeteneği sayesinde kazandığı başarıyı hatırlaya-n). Böylece, antimilitarist ve kilise karşıtı geleneklere sadık, klit edilemez bir alaycılık ve araştırmacılık karışımını da ko-yarak eski parlak günlerine geri döndü. Yine aynı dönemde, ırı sağda, bambaşka bir alanda faaliyet gösteren *Minute* gaze-si, bir daha yakalayamayacağı bir tiraja erişti.

Bu haftalık yayınlar bir okuyucu kitlesinin oluşmasına tkıda bulundular ve tamircilikten spora, dekorasyondan ör-ye çok sayıda uzmanlaşmış yayının atılımını da beraberlerin-getirdiler. Öte yandan, televizyon programlarını veren süreli yınlar da televizyon alıcılarının artışına paralel olarak gelişi-rlardı. Sadece edebi nitelikli yayın organları, özellikle *Arts* ve *Figaro littéraire*'in de kapanmasıyla, sıkıntı çekmeye başla-

mıştı. Oysa bu tür yayınlar Anglosakson ülkelerde hâlâ önem taşıyordu: Örneğin, İngiltere'deki *Times Literary Supplement (TLS)* ya da Amerika'daki *New York Review of Books* gibi.

Fransa'da dergilerin bu başarısını, birleşik kaplar ilkesine göre gazetelerden basit bir okuyucu transferi olarak değerlendirmekten kendimizi alamıyoruz. Özellikle Protestan çoğunluğun bulunduğu ülkelerde pazar eklerinin önemini de hesaba katarsak, oralarda gazetelerin muhafaza ettiği okuyucu kitlesinin Fransa'da dergilere kaydığı söylenebilir. Olsun! Yine de hiçbir şey düzenli gündelik okumaların yerini tam olarak dolduramaz. Bu konuda bir öykü, günlük gazeteye dönüşen *L'Express*'in ve yaşadığı başarısızlığın öyküsü, aydınlatıcı olacaktır. 2 Ocak 1956 seçimlerinin arifesinde, Jean-Jacques Servan-Schreiber ve arkadaşları böyle bir maceraya atıldılar. Ama macera sadece birkaç hafta sürdü. Gazete hızla çok para kaybetti ve haftalık formüle geri döndü. Böylece, *L'Express*'e bu kadar bağlı görünen bir okuyucu kitlesiyle bile, bir gazetenin derginin yerini almasının mümkün olmadığı kanıtlanmış oluyordu.

Dolayısıyla, Fransa'da günlük gazetelerin karşılaştıkları zorlukların nedenlerini daha derinlerde aramak gerektiği ortaya çıkıyor. Burada başlıca üç neden sıralayabiliriz.

Diğer medyalar, eğlenme alışkanlıkları ve diğer kültürel alışkanlıklarla rekabet sorunu birinci sırada yer almaktadır; bu rekabet gazetelerin başarısı üzerinde doğrudan etkilidir ve farklı düzeylerde incelenmesi gerekir. Ardından, ekonomik ve mali açıdan en uygun boyutları belirleme sorunu kendini göstermektedir. Son olarak, sunulan malzemenin kalitesi, ya da daha az öznel terimlerle, sunulan günlük gazetenin potansiyel okuyucunun beklentisini karşılayıp karşılamadığı sorusunun cevabı aranmalıdır.

GÖRSEL-İŞİTSEL MEDYANIN REKABETİ

Önce diğer medyalarla rekabet sorunu üzerinde duralım. Her ne kadar çalışma saatleri azalmaktaysa da, eğlenceye ayrılan zaman Fransızlar için sınırsız değildir. Radyodan sonra te-

evizyonun gelişimi, ve ardından seyirciyi kendisine dayatılan aatlere köle olmaktan kurtararak televizyonun yerini sağlamaştıran videonun icadı, hiç kuşkusuz ağır bir rekabet baskısına ol açtı. Ancak, televizyonu halkın alışkanlıkları arasına yerleşirmekte daha çabuk davranan diğer ülkelerde, yazılı basın bu neydan okumaya daha iyi dayanabilmişti. 1963'te, Fransa'da enüz sadece 3,5 milyon televizyon alıcısı varken, bu sayı Federal Almanya'da 7,5 milyon, İngiltere'de 12,5 milyondu. Nüfusa rantılı olarak, Japonya da aynı düzeydeydi. Oysa, Fransa'da ynı dönemde, günlük gazetelerin tirajlarında bir durgunluk endini göstermeye başlamıştı, bunu 1970'li yıllarda bir düşüş zleyecekti. Rekabeti sadece sabit verileri birbirinden çıkararak ncelemek, durumu fazla basite indirgemek olacaktır. Halkın haber aldıkça belli bir noktaya kadar daha fazlasını istediği sık sık özlenmiştir. 1982'den 1986'ya kadar, Radio France'ın kurduğu kamu hizmeti veren yerel radyolar, rekabet korkusuyla kurulukları bölgelerdeki yerel gazeteler tarafından endişeyle karşılanıyordu. Ama daha sonra, özellikle haber araçları bakımından geri kalmış bölgelerde (örneğin Creuse'de ya da Périgord'da olduğu gibi), deneyimler yazılı basının satışlarının arttığını gösterdi: Bu da her iki aileden gazeteciler arasındaki ilişkileri oldukça rahatlattı...

Fotoğrafın büyük yer tuttuğu haber dergilerinin, Fransa'da Amerika'ya göre daha iyi dayandıklarını görmek de yine aynı derecede çarpıcıdır. 50'li yıllarda Fransız duyarlılığını belirleyen ve Jean Prouvost'un ölümünden sonra yok olmaya mahkûm gibi görünen *Paris-Match*, Daniel Filipacchi'nin eline geçince yeniden çok satan bir dergi haline geldi. Yani televizyon zevki Fransa'da "resimli" dergi zevkini yok etmemişti; oysa Amerika'da aynı dönemde, dergilerin pek çoğu yok olup gitti. Bu bize Forain'in, ölüm döşeğinde, kendisine daha iyi olduğunu söyleyen doktoruna verdiği cevabı akla getiriyor: "Kısacası, doktor, iyileşmiş olarak ölüyorum!" Amerikan dergileri de iyileşmiş olarak öldüler. Hepsi de, 1956'da kapanan *Collier's*, 1972'de yayınına son verilen *Look*, yine aynı dönemde ortadan kalkan *Life* ya da *The Saturday Evening Post* gibi yüksek bir tiraja sahiptiler: Televizyonun ortaya çıkmasıyla birlikte potansiyel

okuyucu sayısı düştüğü için değil, küçük ekran artık tüm reklam gelirlerini kendine çektiği için kapandılar.

Günlük Fransız basını, buna rağmen görsel-işitsel medyanın rekabeti karşısında çok ürkek davrandı. İki savaş arasında olduğu gibi, sık sık kendi içine kapanma eğilimi gösterdi (radyoda gazete başlıklarından özetler verilmesine ya da sabahları yayınlanan haber bültenlerine karşı verdiği mücadeleyi hatırlayacaksınız). Bu Malthusçu tavırlar ilk göstergeydi. Bir diğeri de, multimedya gruplarının sayısındaki azlıktı. Kuşkusuz, 1982-1983'te, özel yerel radyo istasyonları atılım yaptığı sıralarda, *Sud-Ouest* gibi bazı gazeteler bir verici edinmeye ve potansiyellerini ve gazetecilik deneyimlerini bu istasyon için kullanmaya çalıştılar. Ama pek çoğu –birçok komşu ülkede yerel gazetelerle özel radyolar arasında görülen birleşme örnekleri artarken– bundan hızla vazgeçti.

Diğer bir gösterge, basında yayınlanan televizyon eleştirilerinin gerilemesiydi. İngiltere'de, hâlâ bir önceki günün televizyon programlarının yorumlandığı çok sayıda parlak yayın bulunuyor. Birkaç kayda değer istisna dışında, bugün Fransa'da televizyoncular, "tanıtım yazıları" dışında programları hakkında bu kadar az yorum yapılmasından hayal kırıklığına uğruyorlar. Bu tür eleştiriler, 50'li ve 60'lı yıllarda çok canlıydı. Örneğin François Mauriac, bir süre için "Les hasards de la fourchette" ("Çatalıma Takılanlar") adını verdiği ve dışarıda yediği yemeklerin keyifli anlarından söz ettiği bir köşe yazısı yazmaktan gocunmuyordu.

Bu durum, genelde gazete okuma alışkanlığında bir azalmadan söz edilemeyeceği için daha da tuhaf görünüyor. Kültür bakanlığı tarafından Fransızların "kültürel alışkanlıkları" üzerine hazırlanan yakın tarihli bir incelemenin de gösterdiği gibi, burjuva elitleri hiç kuşkusuz bir önceki kuşağa ya da savaş öncesine göre daha az okuyorlar; ama potansiyel okuyucu sayısı arttı ve Fransız yayıncılığının durumu, inişleri ve çıkışlarıyla, o kadar da kötü görünmüyor.

Doğal olarak, yazılı basın ve radyo-televizyon arasındaki rekabetin önemli bir yönü de reklamdır. Ama Fransa'da reklam, bütçelerde yüzde olarak Amerika'dakine göre her za-

man daha az yer tuttuğundan, bu geçiş daha az sancılı olmuştur; Amerika'da *Life* ve diğerleri sözünü ettiğimiz gerekçelerden dolayı kapanırken Fransa'da, örneğin *Paris-Match*'ın varlığını koruması da bu nedenledir. Bütünüyle ele alındığında, reklam bir yayının başarısına ya da başarısızlığına eşlik etmektedir. Bu da bizi Fransız basınının zayıflığını anlamak için başka açıklamalar aramaya itiyor. Radyo ve televizyonla rekabetin de bu olayı anlamak için tek başına yeterli olmadığı düşünülürse, bunun nedenlerini başka yerlerde aramak gerekiyor.

ÜRÜN MALİYETİ, DEVLET YARDIMLARI, SAKLI PARA

Ekonomik nedenlere hak ettikleri yeri vermek gerekir. Gazeteciler üzerinde fazla durmasa da, önemi küçümsenemeyecek temel bir veri var: Sunulan "ürünün", yani günlük gazetelerin birim fiyatı, sabit frankla yüzyılın başından bu yana çok fazla arttı (ulusal gazetelerde bu artış bölgesel gazetelere göre çok daha fazladır). Uzun süre, gazete fiyatları bir posta pulunun fiyatını geçmemişti, bugünse iki katından fazla. Bu etkisi azımsanamayacak bir unsur: Şartlar aile gelirlerinde bir azalmaya yol açtığında, gazete pek çoklarının kısıntı yapmaya yöneldikleri ilk üründür.

Paris'teki günlük gazetelerin fiyatları şu şekilde gelişmiştir (1988 tarihindeki Fransız frangı baz alınarak):

1834	13,03 frank
1851	3,97 frank
1871	1,54 frank
1914	0,68 frank
1921	0,89 frank
1938	1,02 frank
1946	1,32 frank
1959	1,50 frank
1968	2,40 frank

1979	3,86 frank
1988	4,50 frank*

80'li yılların sonundan bu yana, bu rakamlar hayat pahalılığına oranla daha da arttı. Fransa'da, son savaşın bitişine kadar süren basının altın çağı tam olarak gazetenin ucuz olduğu döneme rastlar. Buna karşılık, Amerika'da fiyatlar son on – on beş yılda net olarak düşmüş, İngiltere ve Federal Almanya'da ise hemen hemen sabit kalmıştır. Daha az pahalı olan Fransız taşra gazeteleri bu durumdan en az zarar gören gazetelerdi, ve *news magazine*'ler de satış fiyatlarını net olarak daha az yükseltmişlerdi. Belki de bunun için (başı çeken *L'Express, Le Point* ve *Le Nouvel Observateur* grubuna bir süre için katılan en pahalı dergi *L'Événement du Jeudi*'nin oluşturduğu istisnaya rağmen), hem okuyucuları hem de sayıları artabilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonunda Fransa'nın işgalden kurtulduğu günlerden bu yana basına yapılan dolaylı ya da dolaysız devlet yardımlarının diğer ülkelere oranla çok daha fazla olduğu düşünüldüğünde, gazetelerin bu yüksek fiyatları karşısında daha da şaşırıyoruz. Vergi yükümlüsü, gitgide daha az okuduğu gazetelerin refahı için para ödemektedir. Bu cömertliğin kökeni, kaliteli basının pahalı olduğuna ve onu gizli finans kaynaklarından korumak için toplumun da, gazetecilerin özgürlüğüne tecavüz etmeksizin, katkıda bulunması gerektiğine dair haklı bir inancın hâkim olduğu Kurtuluş günlerine dayanır.

1994'te, Fransız gazetelerine, sadece 260 milyonu doğrudan, toplam 7 milyar frank dağıtılmıştır. Bunun büyük kısmı dolaylı yardım biçiminde verilmiştir. Basına uygulanan KDV oranı (%2,1) en düşük oranlardan biridir. Posta ücretleri de düşük tutulmuştur. Bunun yanında burada hesaba katmadığımız daha gizli bazı yardımlar da var. Genel vergi kanununun 39. ek maddesi, basının vergiden muaf yatırım gideri olarak gösterebileceği kazançlar üzerinden hemen hemen hiç vergi ödememesini sağlamıştır. Bunlara bir de vergi indirimlerini ekleyin: Gazetecilerin (sadece birkaç yıldır tavandan ödedikleri) gelir

* Kaynak: Pierre Albert, *La Presse française*, Paris, La Documentation française, 1990, s. 36.

ergileri konusunda yararlandıkları %30 indirim, ve bütçesinin arısı resmi dairelerin genelde usulen yaptırdıkları abonelik-erle karşılanan AFP'ye yapılan devlet yardımı gibi... Fran-a'nın boyutlarında bir ülke, halk bedelini ödemeden uluslara-ası bir haber ajansını barındıramaz, ama bölgesel gazeteler de genel haber sayfalarını doldurmak için geniş ölçüde AFP'ye başvurduklarından, devletin dolaylı yoldan onların bütçelerini hafifletmeye katkıda bulunduğu da inkâr edilemez. Görüldü-ü gibi, kamusal yardımların çeşitliliğini dikkatle ortaya koy-mak gereklidir.

Tüm Batı ülkelerinde devlet, posta ve vergilendirme ko-aylıkları sağlayarak müdahalede bulunur. Ama genelde yar-dımlar daha iyi oranlanmıştır. Yukarıda sıraladığımız Fran-a'daki yardımlar ise gazetelerin tirajıyla doğru orantılıdır ve hatta, kazançlar gerçekte vergilendirilmediğinden, en çok sa-an gazetelerin yararınadır. Oysa pek çok ülke, –Georges Ve-del, Ekonomik Konsey'e sunduğu 1971 tarihli raporunda bu konu üzerinde özellikle durmuştu– belki de daha akla yatkın olarak, gazetelere kazançlarıyla ters orantılı biçimde yardım etmeyi ve böylece çıkacak yeni yayınları özel olarak destekle-meyi seçmiştir. Günlük basının çok iyi durumda olduğu İskan-dinav ülkelerinde bu böyledir. İsveç'te 1963'te kurulan özel bir komisyon, çok kazanan yayın organlarına yapılan yardımı kıs-ma düşüncesiyle hareket ediyordu ve onun tavsiyesiyle, oku-yucusu kitlesi belli ama daha sınırlı olan küçük gazeteler yara-rına posta ücretleri yeniden ayarlandı. Kısa süre önce yapılan ve özellikle *La Croix* ve *L'Humanité*'nin yararlandığı düzenle-melere rağmen, Fransa bu yolda geri kalmıştır. 39. ek madde-nin yerine, yeni kurulacak gazetelere bir yardım fonu kurul-masını öneren Vedel raporu da dikkate alınmadı. Zira bu, uy-gulamadaki bir gerçeğe aykırı davranmak demek olacaktı: Bü-yük basın patronlarının siyasi yaşamı etkileme gücü, küçükle-re göre çok daha yüksektir.

Finansman ve maliyetler bölümünde, son olarak gizli süb-vansiyonlar sorunuyla karşılaşıyoruz. Direniş hareketinin ya-rattığı siyasi yöneticilerin temel kaygısı, Kurtuluş'tan sonra, III. Cumhuriyet döneminin çıkar düşkünü basınındaki utanç verici

uygulamalara karşı harekete geçmekti. Özellikle para akışında şeffaflık sağlayarak, arınmış bir basının önündeki yolları açmayı hayal ediyorlardı. Mayıs-Eylül 1944 kararnameleri, ve özellikle de takma isimleri, göstermelik sorumluları ve gizli malvarlığı birikimlerini yasaklayan ve açık hesapların her yıl yayınlanması zorunluluğunu getiren Ağustos 1944 kararnamesi bu nedenle çıkarıldı.

Bundan sonra, ahlaki açıdan gözle görülür bir gelişme oldu. Buna katkıda bulunan sadece yasalar değildi. "Trente Glorieuses"ün* getirdiği refah da bunda rol oynadı: "Borsa çılgınları" olarak adlandırılan kurumsal yatırımcılar borsa oyununa katıldılar ve yukarıda sözünü ettiğimiz bireysel spekülatörleri, yani en ufak bir şeyden telaşa kapılan ve bu korkuyla herhangi bir hisse senedinin değer kaybetmesine neden oldukları için ne olursa olsun durdurulmaları gereken enayileri geri plana ittiler. Bugün bu "borsa çılgınları" şantaj gazetelerine de hiç kuşkusuz daha az duyarlıdır...

Diğer yandan, yazılı basında "reklam" ve gazetenin geri kalan bölümleri arasındaki ayrım artık daha belirgin. Ticari reklam okuyucunun dikkatine daha açık bir biçimde, olduğu gibi sunuluyor ve yazılara yedirilmiş biçimde yapılan gizli reklam da geriliyor. Tabii bu, sorunun kesin olarak çözüldüğü anlamına gelmiyor. Bir gazetenin önemli bir reklam müşterisini reddetmesi mümkün müdür? Alfred Sauvy'nin demiryolunun gelişmesi için otomobile karşı yürüttüğü savaş sırasında, basın otomobili akılcılığın ötesinde desteklemişti. Sauvy, buna otomobil ve petrol üreticilerinin gazeteler için son derece kârlı olan reklamlarını geri çekme tehdinin neden olduğunu sık sık tekrar etmiştir. Yine de bütüne bakıldığında, ortamda ahlaki açıdan bir düzelme olduğundan söz edebiliriz.

* Trente Glorieuses: Fransızcada, sanayileşmiş Batılı ülkelerin 1945-1975 yılları arasında yaşadıkları olağanüstü ekonomik büyüme dönemine verilen ad. Sanayi patlamasıyla birlikte, bu toplumların refah düzeyi, yaşam, eğitim, sağlık standartları artmış, ekonomik büyüme oranı %4-%5'lere ulaşmıştı. (Ç.N.)

SENDİKALARIN GÜCÜ

Kaynaklardan sonra, harcamalar: Bu konuda sendikaların gücü sorunundan söz etmeden geçemeyiz.

1814'te, II. John Walter'ın *Times*'ın baskısını modernleştirmek için işçilerinin "Luddizmi" karşısında nasıl zafer kazandığını hatırlayacaksınız. Eh! Luddizm ölmemiş, sadece modernleşmiştir. XIX. yüzyılda dizgi işçilerinin verdiği kavgaların sayısı uyandıran anılarıyla güçlenen Matbaa İşçileri Sendikası'nın gücünü herkes biliyor. Fransa'da sendikal örgütler, basın sektöründe, gizliden gizliye kendi meşruiyetinden şüphe duyduğu ya da mali olarak pek sağlam olmadığı için genellikle sendikalara göre daha zayıf ve herhangi bir iş bırakma durumunda fazla dayanamayan bir "yönetim" karşısında, diğer ülkelere oranla daha önemli bir güce sahiptirler. Bu da çifte etki yaratmaktadır: Personel masrafları nedeniyle yükselen maliyet ve uzun vadede işçi sayısında azalmaya yol açacak yeni makinelere karşı düşmanlık. *Le Monde*'un Ivry'deki yeni matbaasının açılışında karşılaştığı sorunlar doğrudan buna bağlıydı. Matbaa İşçileri Sendikası, gazeteler için sadece kısa vadede değil, okuyucuların bir kısmında kesin bir ilgi kaybına yol açma tehlikesi taşıdıkları ölçüde, uzun vadede de pahalıya mal olan grevleri defalarca uzatmaktan çekinmedi.

II. Dünya Savaşı sonrası ilk büyük grev, 13 Şubat-14 Mart 1947 arasında meydana geldi. Günlük gazeteler, soğuk savaşın ilk günlerinin karıştırdığı, içeride ve dışarıda meydana gelen olaylar bakımından zengin bir dönemde, bir ay boyunca gazete satıcılarının tezgâhlarında yoktular. Bu uzun haftalar boyunca, pek çok okuyucunun günlük gazeteden vazgeçmek ve radyoyla idare etmek alışkanlığını kazandığı görüldü. Böyle durumlarda, çok sayıda gazetenin esrarengiz bir Bermuda üçgeninde sonsuza dek kaybolduğu sıkça gözlenmiştir. Örneğin, hissedarlarının, dizgi işçileriyle yaşanan bir anlaşmazlık sonrasında kepenkleri indirmeye karar verdikleri, Del Duca ailesine ait büyük tirajlı "tabloid" gazete *Paris-Jour* kendi kendini batırdığında söz konusu olan durum buydu. Diğer popüler gazeteler (*France-Soir, Le Parisien*) kısa bir süre ondan kalan mirasın tadı-

nı çıkardılar, ama çok çabuk hayal kırıklığına uğradılar: *Paris-Jour*'un sadık okuyucuları birer birer kayıplara karıştı...

Fransa'da bir başka çarpıcı örnek de, Matbaa İşçileri Sendikası'yla Mart 1975 ve Ağustos 1977 arasında, 29 ay süren bir anlaşmazlık yaşayan *Le Parisien libéré* olayıdır. Aralık 1974'ten itibaren, Matbaa İşçileri Sendikası'na bağlı işçiler, *Le Parisien libéré*'nin bölgesel baskıları geliştirme projesinin gerektirdiği ücret sistemindeki değişikliğe kesin bir tavırla karşı çıktılar. Bu değişiklik, Kurtuluş günlerinden beri gazetenin sahibi olan Émilien Amaury'nin fikriydi. Kuşkusuz, Amaury yumuşak kalpli biri değildi ve 200 işçiyi işten çıkarmak istiyordu. Ama Luddizmin mirasçısı etkili bir başkaldırıyla karşılaştı: Paris sokaklarında parçalanan gazeteler ve hatta Notre-Dame'ın kulelerinin grevciler tarafından işgali! Sonuç acımasız oldu: Bu dönemde gazetenin tirajı yarı yarıya düştü.

Yine de kendimizi, nehrin karşı kıyısında çimenlerin hâlâ daha yeşil olduğuna inanmaktan alıkoyalım. Başka Batılı ülkeler çok şiddetli toplumsal çatışmalar yaşadılar. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri 1962-1963, 1966-1967 ve 1978'de çok uzun grevlerle sarsıldı: 1978'de New York'ta gazeteler 8 Ağustos'tan 6 Kasım'a kadar tam 90 gün boyunca çıkmadı. 1978-1979'da İngiltere de, *Times*'ın etrafında gelişen ve 1 Aralık 1978'de, 60 472. sayıdan sonra bu gazetenin basımının askıya alınmasına yol açan dramatik bir çatışma yaşadı. *Times* Kasım 1979'a kadar basılmadı: Bu, pek çok okuyucunun onu bir daha geri dönmemek üzere bırakmasına yetecek kadar uzun bir zamandı. Yeni bir başlangıç için, gazetenin Avustralyalı Murdoch tarafından satın alınması gerekti. Yine de, 1987'de meydana gelen son çatışmadan bu yana, İngiltere gelişme kaydetti. Basının tarihi semti Fleet Street'te pek çok gazetenin kapanması zihinlerde yer etti ve yeni bir dönemin simgesi oldu. Artık, yeni gazeteler daha az masraflı üretim formülleriyle ortaya çıkabiliyorlar.

Genelde, diğer Batılı ülkeler malzemelerin ve önceliklerin yenilenmesi, haber metinlerinin gazeteciler tarafından bilgisayarla doğrudan geçilmesi, kısacası, bütünüyle gazete üretiminin modernleştirilmesi konusunda Fransa'ya göre daha öndeydiler. Bugün bile, *Le Monde* gibi bir gazete teknik mantığın ge-

rektirmediği kadar çok işçi kullanıyor. Fransa, toplumsal sistemin bu tür direnişleri kırmaya ve tüm sektörün ve ona katkıda bulunan çeşitli meslek gruplarının refaha ulaşmasını sağlayan etkili düzenlemelerin ve tasarrufların yapılmasına olanak tanıdığı Japonya'dan da çok uzaktadır.

Tüm bunlar, basın konusunda her zaman olduğu gibi, geniş ölçüde bir ulusal karakter sorunudur. Fransa'da sosyal demokrasinin uzlaşmalarını kabul etmeyi bilen sendikaların yokluğu, özellikle gazeteler açısından zararlıdır. Sendikalar çok zayıf olurlarsa, bu uzlaşmaları kabul etmeye ya da üyelerine kabul ettirmeye cesaret edemezler. Hukuksal olmasa da uygulamada işe alınmayı sadece sendika üyeleriyle sınırlı tutan bir *close-shop*'un (dışa kapalı işletme) getirisiyle, Matbaa İşçileri Sendikası gibi güçlü olurlarsa, üyeleri kadar saygın olmayan diğer işçilerin sahip olamadıkları kayda değer bir tahrip gücüyle, bir dağ başında yolculardan haraç kesebilecekleri bir yere yerleşmiş haydut rolünü oynamaya kalkışırlar. Bunun olumsuz sonuçları açıkça ortadadır.

GAZETE SATICILARI, ABONELİKLER, ELDEN DAĞITIM VE KISMİ TASARRUF ETKİLERİ

Bir başka sorun da satılmadan elde kalan yayınlardır. Burada da, teknik bir dış görünüşün altında, süregelen kültürel nedenlere rastlıyoruz. Fransa'da bu tür yayınların listesi oldukça kabarıktır; kuşkusuz, bunun özgürlüğün bedeli olduğu söylenebilir; ve Fransızların her zaman gazeteler arasında dolanma zevkine sahip oldukları ve bu ülkede diğer Batılı ülkelere göre daha fazla rastlantısal okuyucu bulunduğu bir gerçektir. Herkes ruh haline, keyfine, aktüaliteye göre bir gazeteyi bir gün alıp bir gün almamayı sevebilir. Sadece, büyük olasılıkla eleştirel zihniyetin olumlu bir göstergesi olarak görülebilecek bu alışkanlık, söz konusu şirketler için zorluklara yol açmaktadır. Buna, Kurtuluş günlerinden sonra, daha uzlaşmacı çözümlerin başarısızlığa uğramasından doğan ve Hachette'in egemen olduğu Nouvelles Messageries şirketinin dağıtım tekelinin öne-

mini de ekleyelim. Öyle ki, bu tekel gazetelere, örneğin evden eve dağıtımı ya da *mailing* (postalama) yoluyla abonelik kampanyalarını fazla geliştirdiklerinde, gazete satıcılarında kötü muamele göreceklerini ima ederek baskı yapma yöntemlerine sahiptir.

Dergilerin abonelikle satış yüzdesinin gazetelere göre net olarak daha yüksek olması çarpıcıdır. 1982'de, "ulusal" günlük gazeteler sadece %15,4'lük bir abonelik oranına sahipti ve %24'lük kısmı hiç satılmıyordu. Bu yüzdeler sırasıyla, "genel konulu" haftalık dergiler için %31,2 ve %21, özel konulu dergiler için de %67 ve %8'di. *News magazine*'ler 60'lı yıllarda gelişebildilerse bu, Amerika Birleşik Devletleri'nden ithal edilen *mailing* sistemi sayesinde olmuştur. Almanya'da günlük gazetelerin %62 gibi yüksek bir oranla abonelikle satıldığı düşünüldüğünde, aradaki mali güvence farkı ölçülebilir. Japonya'da günlük gazetelerin %92,8'i, Amerika'da da %80'i abonelik yoluyla ya da elden dağıtılmaktadır. Elden dağıtım bir çözüm olabilir, ama Fransa (Almanya'nın etkisini taşıyan Alsace bölgesi hariç) bu konuda risk almaya yeni başlamıştır.

Ekonomik belirsizliğin son yönü tekelleşme sorununa bağlıdır. Bu karmaşık bir kavram. Tekelleşme, rekabetin itici gücünün ortadan kalkması nedeniyle kalitenin düşmesine yol açabilir, ama genel masrafları azaltarak ve kısmi tasarruf sağlayarak işletme avantajları getirebilir, dolayısıyla da basının daha sağlıklı ve içeriğinin daha zengin olmasını sağlayabilir.

Ne yazık ki, bazen Fransa'nın her iki alanda da kaybettiği duygusuna kapılıyoruz. Fransa saygı duyulan "antitröst" yasalar çıkarmayı başaramadı, buna 1984 yasasının –genellikle anti-Hersant diye anılan (çok karmaşık bir yaptırım süreciyle, bir grubun sahip olabileceği günlük gazete payını %15'le sınırlayan bir yasa)– talihsizliği de tanıklık ediyor. Yasa metninin zayıflığı, istenmeyen siyasi etkileri de beraberinde getirerek doğrudan tek bir adama yönelik gibi görünmesinden kaynaklanıyordu ve üstelik, söz konusu girişimcinin işbilirliği ve nitelikli avukatları sayesinde geniş ölçüde etkisiz hale getirilmişti.

İngiltere'de, aralarında Murdoch, Thompson ve Pearson Longman'ın da bulunduğu beş ya da altı önemli basın grubu

ardır. DAFSA'nın bir incelemesine göre, 1982'de Fransa'nın en üyük beş yayın kuruluşu (Hachette Presse, CEP-Communica-on, Hersant'ın Socpresse'i, Éditions Mondiales, Éditions Filiacchi), toplam cironun ancak %20'sine ulaşırken, İngiltere'de ilk dört sıradaki yayın kuruluşları süreli yayın cirosunun 50'sini gerçekleştiriyorlar. Bu oyunda çok daha yeni olan İsanya'da bile, *Diario 16*'nın yanı sıra tanınmış haftalık dergi *ambio 16* ve çeşitli otomobil, spor dergilerine sahip olan 16 rubunun gücü göze çarpıyor.

Le Monde'un Ivry'deki yeni matbaası henüz tam kapasiteyle çalışmaktan çok uzak –bu da ona pahalıya mal oluyor. Oysa nceleri, bu gazetede çalışan bazı gazeteciler onur verici ahlaki edenlerden dolayı *Ici Paris*'nin de burada basılabilmesi fikrine urun kıvırmışlardı: İşte bir Anglosakson gazetecinin aklından ile geçmeyecek bir önyargı! Bu aynı zamanda, reklam karşında benimsenen bakış açısı sorunudur, zira giderek daha faz görülmeye başlayan toptan reklam alımları, doğal olarak multimedya" gruplarının varlığıyla kolaylaşmaktadır.

ATMİN OLMAYAN BİR OKUYUCU KİTLESİ Mİ?

Fransız basınının zayıflıkları üzerine bu karşılaştırmalı inelemede ele alınması gereken son sorun, sunulan ürünün okucu kitlesinin beklentilerine uyumudur. Bu konuda endişe veci belirtiler bizi uyarıyor. *La Croix*'nın son kamuoyu yoklamalarının da gösterdiği gibi, yazılı basın hızla saygınlığını yitirmektedir. "Olaylar gazetede anlatıldığı gibi mi gelişti?" sorusua, Aralık 1989'da ankete katılanların %55'i "Evet, gerçekten" a da "Evet, hemen hemen" cevabını veriyordu. Bir yıl sonra, ralık 1990'da, bu rakam %44'e düştü. Buna karşılık, ankete atılanların %50'si (1989'daki %39'a karşılık) olumsuz cevap erdiler. Bunların %43'ü "gerçekle gazetelerin anlattıkları arasında bayağı fark olduğunu" ve %7'si de "olayların hiç de bize nlatıldığı gibi gelişmediğini" düşünüyordu. Yazılı basına karşı uyulan güvensizlik, televizyona karşı ve özellikle radyoya arşı duyulandan daha büyüktür.

Okuyuculardaki güven erozyonunun diğer öğeleri arasında, hataların cezasız kaldığı duygusu önemli yer tutuyor. Daha önce de gördüğümüz gibi, Mayıs 1927'de Atlantik'e gömülen Nungesser ve Coli'nin New York'a zaferle varışını haber verdiği için 20'li yılların sonunda kapanan *La Presse*'in durumu ile Hitler'in düzmece not defterlerini gerçekmiş gibi açıklayan Alman *Stern* ve Fransız *Paris-Match*'ın rahatça çok satmaya devam edişi arasındaki karşılaştırma çarpıcıdır: Bu iki gazete daha sonra, büyük bir aldırmazlık içinde okuyucularından özür dilediler ve kaygısızca, bu metinler gerçek olmasa bile yine de bir süre için gerçek olduklarına inanılabileceğini düşünmenin ilginç olduğunu ve bu nedenle, ne olursa olsun, sadık okuyucularının ilgisini hak ettiklerini açıkladılar. Bir başka veri: Görüntünün sahte gerçekliği, heyecan yaratma gücü karşısında televizyon seyircilerine uzun süre bir tür saflık egemen oldu. Bu saflık artık dağılmaya yüz tutmuş gibi görünüyor. Mutluluk verici uygar bir gelişme. Ama ne yazık ki bu, okulda verilen bir eğitimin, görüntü "okumanın" öğrenilmesinin değil (bu konuda hâlâ gerideyiz), ünlü sahte Tamışvar Katliamı Olayı gibi belli sayıda yankı uyandıran yanlışın etkisidir.

Gerçeği söylemek gerekirse, bunlardan etkilenen tek ülke Fransa değildir. Francis Balle'in *Médias et Société* (Medya ve Toplum) adlı ders kitabında verdiği bir grafik, 1966'dan 1994'e, yaklaşık otuz yıllık bir süre için, Amerikalıların yürütme gücüne ve basına karşı duydukları güven eğrisinin gelişimini gösteriyor: Grafikte ilginç iniş ve çıkışlar bulunuyor. McCarthy'cilik döneminde, –senatör McCarthy'nin cömertçe birbiri ardından dağıttığı yalanlar göz önüne alındığında– çelişkili bir biçimde, medyalar etrafında göreceli bir fikir birliği görülüyor. Daha sonra inişe geçen medyaya duyulan güven, Watergate döneminde güçlü bir biçimde yükselerek, Richard Nixon'ın başkan olduğu dönemde iki ya da üç yıl boyunca, halkın yönetime karşı duyduğu güvenin de geniş ölçüde önüne geçiyor. Bunun ardından, özellikle Vietnam Savaşı'nın son bulmasıyla birlikte belirgin bir gerileme, sonra Carter döneminde bir yükselme ve 70'li yılların sonunda, gelecek on yıl için bir güven erozyonu eğilimini haber veren yeni bir düşüş gözleniyor.

Fransa'da, kamuoyunda basına duyulan güvenin gelişimi kronolojisi kendine özgü özellikler taşımaktadır. Bunda Vichy döneminin mirası etkili olmuştur. Kurtuluş günlerini izleyen ilk on yılda, 1944'ten 1955'e kadar okuyucunun basına karşı güveninin nasıl oturduğuna, ve diğer yandan, 1970'ten bu yana bu güvenin giderek nasıl gerilediğine bakmamız gerekir.

Öncelikle, gazetelerin işgal dönemindeki tavırlarının anısı ağır basmaktadır. Bazı gazeteler güneydeki Alman işgal bölgesinde işbirlikçilik yaptılar; Paris'te alçakça tavırlar içinde yok oldular. Kendi içlerine kapanan başkaları, uyuşukluk ve soğuk bir kuralcılıkla Vichy yanlısı göründüler. Kurtuluş günlerinde, General de Gaulle hükümeti –Kasım 1942'de güney bölgesinin Almanlar tarafından işgalinden birkaç gün sonra aldığı kesin bir kararla– fazla uzun zamandır çıkmaya devam eden gazetelerin kapatılmasına karar verdi; *Le Figaro*, *Le Temps*'dan birkaç gün önce kendini kapatmış bulunuyordu; geçiş döneminin aşılması konusunda *Le Figaro* ve *Le Temps* arasındaki fark, bu gazetelerden ilkinin karanlık yılların sonunda doğru hareket eden Pierre Brisson'un etkisiyle yeniden doğmasına ve tersine, ikincisinin kesin olarak yok olmasına yol açacaktı ve öyle de oldu. Diğer yandan, bazı işbirlikçi gazetecilerin uğradığı ceza, diğer meslek grupları üzerinde olduğundan daha sertti. Ferdonnet'nin, o simgenin idamı, hatta bir gazeteci olarak *Je suis partout*'daki yazılarıyla suçlanan Robert Brasillhac'ın ya da Briand biyografisinin yazarı Georges Suarez'inki, halkın gözünde (Pétain'in sözlerini biraz değiştirirsek) "kendisine o kadar kötülük yapmış olan yalanların" anısını silmeye yetmedi.

Fransa'nın bu durumu, başka ülkelerin, özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi işgal edilmeyen ve demokrasinin kesintiye uğramadığı, ya da İtalya ve Almanya gibi geçmişteki diktatörlükle yeni demokrasi arasındaki kopuşun şiddetli ve çok net biçimde yaşandığı ülkelerin durumuyla zıtlıklar içeriyor. Almanya'da, eski gazetelerin pek çoğu kayboldu ve yenileri de tertemiz olarak sıfırdan başladı: 1946'da, Hamburg'da, İngiliz işgal kuvvetlerinin himayesinde kurulan ve bugün muhafazakâr sularda en etkili gazetelerden biri olan *Die Welt* bunun iyi bir örneğidir.

Fransa'ya özgü ikinci bir handikap, basına yeni katılanların mesleki deneyim yetersizliğiydi. Bunlar, her zaman mesleği öğrenmeye istek duymadan doğaçlama gazetecilik yapmaya çalışan çok sayıda cesur direnişçiydi: "İşbaşında" eğitim pek yeterli olmadığından, çok hızlı işbaşına geçmenin sakıncası kendini gösterdi. Yaşanan ani iflaslar ve sonraki talihsizlikler bunun sonucudur. Çeşitli işletme hataları yüzünden, direnişçiler tarafından ele geçirilen belli sayıda taşra gazetesi, bu yöneticiler yaşlandıktan sonra belirsizliğe düştü. 70'li yıllarda bu gazetelerden pek çoğunu satın almaya başlayan Robert Hersant bu kozu çok iyi kullandı. Simone Signoret'nin bu Direniş geleneğini canlandırdığı Patrice Chéreau'nun *Judith Therpeauve* (1979) adlı filmi, bu gelişimi çok iyi göstermektedir.

Okuyucu kitlesinin tatmini açısından üçüncü önemli veri, bizzat gazetecilerin kalitesidir: Bu son derece öznel, ama yine de burada söz etmeden geçemeyeceğimiz bir kavram. Doğal olarak, siyasi çevreler basının sürekli eleştirilmesine, kendileri de çok nesnel olmadan katkıda bulunuyorlar. Zira demokrasilerde, siyasetçiler ve gazeteciler arasında her zaman (suç ortaklıklarıyla birlikte) gerilimler yaşanabiliyor. General de Gaulle'ün durumu bu konuda aydınlatıcı olabilir. 1940 Savaşı'ndan önce basına son derece bağlı, yazmaya düşkün bir adam olan De Gaulle, basının ateşkesten sonraki tavrı karşısında şiddetli bir hayal kırıklığına uğramış ve radyoyla beklenmedik bir aşk evliliği gerçekleştirmişti. Yaşamının sonuna kadar yazılı basına karşı, horgörü değilse bile bir kuşku besledi ve "bir şeyler çiziktirenleri, gazetecilik oynayanları ve küçük kâtipleri" zevkle iğneledi.

Basın deontolojisi tüm zamanların sorunudur. Anglosakson ülkelerinde, iftira ile ilgili yasaların yetersiz kaldığı düşüncesiyle, bu mesleğin ahlaka uygunluğunu yargılayacak bir mahkeme oluşturmanın yerindeliği sıkça tartışıldı. Fransa'da gazeteciler bir Gazeteciler Odası fikrine şiddetle karşı çıkıyorlar. Bunun bir nedeni de, Vichy hükümeti döneminde kurulduğunu her fırsatta hatırlattıkları Doktorlar Odası örneğinden etkilenmiş olmalarıdır. İngiltere'de, 1953 yılında, hiçbir karar yetkisi olmayan ve sadece yapacağı kınamalar ve yorumlarla say-

nlık kazanmayı uman bir Genel Basın Konseyi kuruldu. Anık konseyin başarısı çok sınırlı kaldı, özel yaşama karşı en cidi saldırıları engellemedeki güçsüzlüğü de açıkça ortadaydı; 991 yılında Press Complaints Commission (Basın Şikayetleri omisyonu) ile yeni bir serüven başladı, ancak onun etkisi hakında bir yargıya varmak için henüz biraz erken.

Gazetecilerin bağımsızlığı yalnızca olası bir parayla satın ınma durumuna göre tanımlanamaz: Anlaşılması daha güç aşka ödüllendirme biçimleri de ortaya çıkabilir. Örneğin bazı azeteciler –ama sayıları fazla değil– bir basın adamının asla şan kabul etmemesi gerektiğini düşünüyorlar, çünkü bunlar ükümet tarafından veriliyor ve özgürlüklerinin imajını zedeyebiliyor.

Ama her şeyden önemlisi, hem çalışanların gözetimi (yani azı işleri müdürlerinin Mayıs 68'den sonra dönem dönem sarlıyormuş gibi görünen otoriteleri) hem de işe alma sorunlarını rtaya koyan yetkidir. Bazıları ısrarla işbaşında eğitimi savunaya devam ediyor: Onlara göre bu meslek ancak karakollarda haber kovalamakla" işe başlanırsa iyi öğrenilebilir. Tam tersie, bu meslek insandan çok şey beklediğinden, işe başlamadan nce kazanılmayan genel kültürün eksikliğini her zaman hisettireceğini ve bu mesleğin yine önceden edinilecek bir beceri erektirdiğini düşünenlerin sayıları da giderek artıyor. Amerika'da (ki orada da aynı tartışmalar yaşanıyor), çok sayıda gazecilik okulu bulunuyor; 1985'te "gazetecilik bölümü" bulunan 50 tane fakülte vardı. Fransa'da bu okulların gelişimi çok daha ecikmeli oldu. Örneğin, Gazetecilik Eğitim Merkezi (CFJ) ya a Lille Gazetecilik Okulu'nun saygınlık kazanması çok yakın r tarihte gerçekleşti. İngiltere'de, 1952'de gazetecilerin eğitimi in bir Ulusal Konsey oluşturulmuştu. Düzenli stajlar ve araşrmaya ayrılan belli dönemlerle eğitimi iş le birlikte düzenlen konsey kendini yavaş yavaş kabul ettirdi.

X. BÖLÜM:
LE MONDE VE *WASHINGTON POST*

Bu genel düşünceleri açıklamak için, *Le Monde* ve *Washington Post* arasında aydınlatıcı bir yakınlık kurabiliriz. Bu iki büyük günlük gazetenin de temel tutkusu, neredeyse varlık nedeni, kendilerine hükmeden ve onları ulusal tarihin bazı büyük anlarında keskin tavırlar almaya zorlayan –ve dolayısıyla bu tavırları almalarını sağlayan– bir saygınlık ve bir güvenilirlikle açık ya da kapalı bir değerler bütününü savunurken, siyasi etik ve haber deontolojisini birleştirmektir.

Neden *Le Monde* ve *Washington Post*? Öncelikle, ilk kez bu yakınlığı kurmayı akıl eden Jean G. Padioleau, birkaç yıl önce okuması zevkli bir kitapla (tarihsel olmaktan çok sosyolojik bir bakış açısı benimseyerek) bu alandaki güçlükleri ortadan kaldırdığı için. Sonra, bu iki saygın gazete üzerine rakiplerinden çok daha fazla inceleme yapıldığı için. Ve son olarak, her ikisi de kendi ülkelerinde simgesel bir karaktere sahip oldukları için: *Le Monde* kurulduğu günden, *Washington Post* da son yirmi yıldır ve özellikle Watergate Olayı'nda Nixon'a karşı kazandığı zaferden beri.

LE MONDE'UN DOĞUŞU

Düşünmeye başlamak için, *New York Times*'ın yazı işleri müdürü Abe Rosenthal'in, 1980'lere doğru kendisine *Le Monde*'un Avrupa'nın en iyi gazetesi olduğunu söyleyen birisine cevap verirken kullandığı cümleyi tekrarlayalım: "Belki, onun dünyada en iyi olmasını isterim, ancak bir gazete olmasını değil." Bu, söz konusu gazeteyi daha yakından tanıma arzusu uyandıran bir tepki.

Le Monde Aralık 1944'te doğdu. Ortada doldurulması gereken bir boşluk vardı. Kuşkusuz, gazete satıcılarında halka pek çok gazete sunuluyordu, ama kâğıt kıtlığı nedeniyle sayfa sayıları azdı –ve hiçbiri, bir zamanlar Fransız toplumunda ve siyasetinde önemli bir rol oynayan ve ayrıca Quai d'Orsay'nin yarı resmi yayın organı halini alan *Le Temps*'ın otoritesine sahip değildi. Daha önce de gördüğümüz gibi, *Le Temps*'ın tekrar çıkmasına izin verilmemişti. Diğer yandan, yararlanılabilecek hazır bir kadro vardı, zira bu gazeteyi çıkaranların tümü gözden düşmemişti ve deneyimlerini *Le Temps*'ın mirasçısı olacak bir gazetenin hizmetine sunmaya hazırdılar. Tüm bunlara bir de geçici hükümetin başı General de Gaulle'ün niyetini ekleyin. Paris'in kurtuluşundan birkaç ay sonra, General –Emmanuel d'Astier de La Vigerie'nin çıkardığı *Libération*, *Franc-Tireur*, ve birkaç hafta içinde büyük bir manevi saygınlığa erişen, ama savaş öncesinde *Le Temps*'ın verdiği kadar çok haberi ve özellikle de uluslararası haberleri toplamak için gerekli olanaklara sahip olmayan Pascal Pia ve Albert Camus'nün *Combat*'sını çevreleyen saygınlığa rağmen– Direniş dönemi gazetelerinin uluslararası alanda zayıf kalmasından endişe duyuyordu. De Gaulle açıkça "iç siyasette tam özgürlüğünü koruyacak, dış siyasette yarı resmi bir gazete" arzuluyordu. Söz konusu olan, 30'lu yıllarda dürüst kişilerin gözünde Rue des Italiens'deki* gazetenin imajını zedeleyen yozlaşmanın kalıntılarından arındırdıktan sonra, *Le Temps*'ın başlangıçtaki ciddiyetini ve sağlamlığını yeniden canlandırmaktı.

Tepeden inme bir kararla, generalin özel kalemi ve Enformasyon Bakanı Pierre-Henri Teitgen, başlangıç olarak *Le Temps*'ın mobilyaları, matbaası ve yazı işleri ekibiyle birlikte bu görevi vermek için üç adam seçtiler. Rabat Kütüphanesi'nin eski müdürü, Direniş'te büyük kahramanlıkları görülmüş Christian Funck-Brentano, katı De Gaulle'cülüğün temsilcisiydi, ama bu göreve hiç de hazır değildi. Montpellier Üniversitesi'nden bir siyaset ekonomisi profesörü, Direniş İncelemeleri Genel Komitesi'nde de etkili olan René Courtin, Italiens'de belli bir Pro-

* Rue des Italiens: Önceleri *Le Temps*, sonra da *Le Monde*'un gazete binası ve matbaasının bulunduğu sokak. (Ç.N.)

testan geleneğinin devamını sağlıyor ve ekibin ekonomik liberalizme son derece bağlı ve açıkça Amerika yanlısı sağ kanadını oluşturuyordu.

Hızla birinci adam olarak kendini gösterecek olan üçüncü kişi ise Hubert Beuve-Méry'ydi. Katolik hiyerarşinin tüm basamaklarından geçerek toplumda ilerlemenin örneği orta halli bir çevreden geliyordu. 30'lu yıllarda, Çekoslovakya'daki Prag Fransız Enstitüsü'nde hukuk dersleri vermiş ve burada çok sayıda Fransız gazetesinin –özellikle de *Le Temps*'ın– muhabirliğini yapmıştı; basın dünyasının ahlaki yozlaşmasını da inceleme fırsatı bulmuştu. Daha sonra De Gaulle tarafından bu göreve atanmasının nedenini oluşturacak ilk vasıflarını Münih Konferansı sırasında kazandı. *Le Temps*'ın tavrına öfkelenerek (gazete, Vichy hükümetinin gelecekteki adalet bakanı, Hukuk Fakültesi ve Özgür Siyasal Bilimler Okulu profesörü Joseph Barthélemy'nin, Fransa'nın Çekleri yalnız bırakmasını hukuki terimlerle doğrulayan Münih yanlısı bir makalesini yayınlamıştı), istifasını gazetenin yöneticilerinden Jacques Chastenet'nin yüzüne fırlattı. Ateşkesten sonra, Grenoble yakınlarında bulunan Uriage'da önceleri Vichy'ye bağlı olarak kurulan ve Nisan 1942'de Laval'in dönüşüyle Direniş hareketine katılan subay okulunda eğitim sorumlusu oldu: Savaşı Périgord makilerinde bitirdi.

Beuve-Méry, *Le Monde* ekibinde Hıristiyan demokrat ailenin temsilcisi olarak kendini gösterdi. Bu maceraya atıldığında 48 yaşındaydı.

Kaynağı belirsiz paranın baştan çıkarıcılığından kaçabilmek için, kuruluş hisseleri iş çevreleriyle bağlantısı olmayan kişiler arasında paylaştırılan çok düşük sermayeli bir limited şirket kuruldu. Bu hisseler, diğer hisse sahibi kurucuların onayı alınmadan devredilemiyordu. *Le Monde* bu yolla en azından bir yarım yüzyıl boyunca korunmuş oldu.

ATLATILAN TEHLİKELER

İyi bir başlangıç yapılmıştı. Beuve-Méry hemen işin başı olarak kendini gösterdi –uzun süren triumviralara ender rastlanır–. Funck-Brentano askılardan birine bir pardösü asıp gitmiş, sahibi tarafından unutulan pardösü orada yavaş yavaş yeşillenmeye başlamıştı. Courtin sabahları geliyor, ama sadece ekonomi sayfalarıyla ilgileniyordu. Beuve-Méry 1944'te bir arkadaşına şunları yazmıştı: "Kendimi savaşın ortasına atılan büyük bir tankın ön tarafında çırılçıplak bir adam gibi hissediyorum." Bu, manastırlarına kapanmış, barbarlar tarafından istila edilen uygarlıklarından küçük bir ateşi korumaya çalışan Ortaçağ rahiplerininkine benzer, emekliliğin çekiciliğiyle de beslenen aktif bir karamsarlıktı. Beuve-Méry'nin eğitimi, deneyimi kendisinde paranın yozlaştırıcı gücüne karşı bir saplantı yaratmıştı. Bazı akşamlar gazetecilerine pintilik gibi görünen bir tarruf düşüncesi taşıyordu, ama temelde gazeteciler, bu maceraya katılmaktan gururlu ve *Le Monde*'un sahip olmaya başladığı etkiden mutlu, bu davranıştan onurlanıyor ve gazeteye sadık kalıyorlardı.

Le Temps'ın eski ekibiyle Beuve-Méry'nin yeni işe aldığı yazarlar arasında iyi bir kaynaşma sağlanmıştı: Jean Planchais'lerin, André Fontaine'lerin, Jacques Fauvet'lerin, Pierre Drouin'lerin kuşağı. Beuve'ün güzel bir fikri de, birkaç sayı sonra (çünkü *Le Temps*'ın baskı makinelerini kullanmak gerekiyordu), formatı ikiye bölmekti. Böylece tüm profesyonellerin mükemmel olarak kabul ettikleri bugünkü sayfa formatını elde etmiş oldu. Sadece bir yıl sonra, 1945'in sonlarına doğru, *Le Monde*'un okuyucu sayısı 170 000'e ulaştı, yani savaş öncesi *Le Temps*'ın sahip olduğundan üç kat daha fazla.

Yine de sevinmek için çok erkendi. Zira tehditler belirmeye başlamıştı. *Le Monde* ancak ciddi bir ergenlik krizi atlattıktan sonra tam anlamıyla oturacaktı. Hem soldan hem de sağdan gelen saldırılara maruz kaldı. Bunlardan ilki, onu Jean Jaurès'in "gazete biçimine bürünmüş burjuvazi" diye adlandırdığı *Le Temps*'ın çok sadık mirasçısı olmakla suçlayan Komünist Parti'den geldi. "Sonuç olarak, diyordu bir komünist konuşmacı

meclis kürsüsünden, "bu gazete başlığıyla sadece zaman boyutundan uzam boyutuna geçmiştir.* Zaman'dan Dünya'ya, derinlemesine hiçbir şey değişmemiştir; başlıktaki gotik harfler dışında." Gerçekten de *Le Monde*'un başlangıçtaki kozlarından biri *Le Temps*'ın okuyucularından belli bir kısmını kendine çekmeyi başarmasıydı. Ama, sağ kanadın bir öncekilere simetrik olan saldırıları da sonunda *Le Temps*'ın mirasçıları kanadından geldi. Siyasi konjonktür "korkak Vichy yanlılarının" başlarını kaldırmalarına olanak verdikçe, 1944'te malları elinden alınan *Le Temps*'ın maruz kaldığı "şahsi çıkarlar nedeniyle kamulaştırma" çerçevesinde giderek daha fazla öfkeleniyorlardı. Tüm bunlar, *Le Temps*'a Beuve-Méry'nin kuruş kuruş ödemek için çalıştığı bir tazminat ödenmesiyle sonuçlanacak bir dizi davaya yol açtı.

Bir başka istikrarsızlık unsuru da siyasi konjonktürden kaynaklanıyordu. *Le Monde*'un kurucuları MRP**'nin De Gaulle'cülüğün büyük taşıyıcısı olarak kalacağını düşünüyorlardı; oysa, MRP De Gaulle'ün "inziva dönemi" başladıktan kısa süre sonra onunla bozuştu. Aynı sıralarda, 1947 baharında, Komünist Parti, başlayan soğuk savaş gerekçesiyle hükümetten ayrıldı ve Üçüncü Güç'ün doğuşuna yol açtı. Dolayısıyla *Le Monde* kendini IV. Cumhuriyet'in bu beklenmedik dengesine göre tanımlamak zorunda kaldı. Bir yanda, yine 1947'de, De Gaulle'ün rejime karşı savaş aracı olarak kurulan RPF***, diğer yanda Beuve-Méry'nin o sıralarda yakın olduğu düşünülen Üçüncü Güç'ün elebaşı MRP.

Oysa, *Le Monde* genel bir şaşkınlığa yol açacak hiç de gelenekçi olmayan tavırlar aldı. Generalin girişiminin otoriter yönlerine karşı güvensiz olduğu için RPF'ye katılmayı seçmemişti, ama diğer yandan, Hindiçin Savaşı'nda izlenecek tavrın belirlenmesinde önemli bir rol oynayan MRP'ye de sadık kalmamıştı. *Le Monde* bu "kirli savaşa" şiddetle saldırmaya başladı. Onu yargılarken, daha sonra Cezayir Savaşı'nın kahramanları karşısında benimseyeceği tavırdan çok daha sert davrandı. Üstelik,

* Fransızcada *Le Temps* "zaman", *Le Monde* "dünya" anlamına gelir. (Ç.N.)
** MRP: Mouvement Républicain Populaire (Cumhuriyetçi Halk Hareketi). (Ç.N.)
*** RPF: Rassemblement du Peuple Français (Fransız Halkının Birliği Partisi). (Ç.N.)

ış politikada, hükümette hâkim olan "Atlantik yanlısı" eğili-
ne karşı çıktı. Bu düşmanlık ya Beuve-Méry'nin kendisi, ya da
ütunlarında yer verdiği birkaç "tarafsızlık yanlısı" tarafından
ade ediliyordu: Şiddetli bir Amerika karşıtı olan (sonraları de-
işecekti) şair Pierre Emmanuel, kısa sürede otoriteye kavuşa-
ak olan Bordeaux Üniversitesi'nden genç bir hukuk profesörü
Maurice Duverger, Collège de France'ta Ortaçağ tarihi profesö-
ü olan ve Kanada'da da ders veren Étienne Gilson. Kısaca, *Le*
Monde Sovyetlerle Amerikalılar arasında (Beuve-Méry'nin pek
e iyi tanımadığı Amerika hakkındaki fikirleri aşırı derecede
aramsardı) olası bir üçüncü yol fikrini savunuyordu. Quai
'Orsay, hiç kuşkusuz, buna öfkelendi ve endişe duydu. Özel-
kle Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun babası Robert Schu-
an'ın kişiliğinin ağırlığını hissettirdiği birbirini izleyen hükü-
netler, dış ülkelerdeki hükümet başkanlarının *Le Monde*'un –ar-
ık hiç de öyle olmadığı halde– hâlâ yarı resmi bir otoritesi ol-
luğunu düşünmelerinden çekiniyorlardı. Bu çifte "ihanet" kar-
ısında bir çifte savunma gelişti: İçeride ve dışarıda.

Önce içeriye bakalım. Ekonomik liberalizme ve Amerikan
ostluğuna bağlı René Courtin olası parçalanmanın nedenini
oluşturuyordu. Daha 1945'te Beuve-Méry'yle şiddetli tartışma-
ar yaşamış, daha sonra Beuve-Méry patron olarak kendini gös-
erip Courtin de kendini ekonomi sayfalarıyla sınırlayınca, uz-
aşmışlardı. 1949-1950'de, *Le Monde*'un Amerika'ya karşı saldı-
ıları Courtin için dayanılmaz boyutlara ulaştı ve bazı ılımlı
Fransız seçkinlerinden cesaret alarak bunları protesto etti. Çal-
kantılar, saldırılar, tutkular –ve tüm bunlar olurken MRP, *Le*
Monde'un içine sızmak ve (Francisque Gay'nin *L'Aube* adlı ga-
zetesi artık bu görevi yerine getiremediğinden) onu kendi gaze-
esi yapmak umuduyla kapıda bekliyordu.

Temmuz 1951'in sonunda, beklenmedik bir olay: Uykusuz
gecelerinde üzüntülerini tekrar tekrar yaşamaktan yorulan Be-
uve, birdenbire kendisini ayrılmanın çekiciliğine bıraktı ve isti-
fa etti. Hiç kimseye danışmamıştı. Yönetimin dizginlerini ele
geçirmeye başlayan sadık dostları (iç politika servisi şefi Jacqu-
es Fauvet, dış haberler servisi şefi André Fontaine) bu kararla
sarsıldılar. Cereyan eden olayların üzerinde fazla durmayalım.

Bir bakıma kendi eserleri olan bir gazetenin kötü ellere bırakılacağı düşüncesiyle çileden çıkan ve kendilerini eşyalarla birlikte satılmanın çıkmazında bulan yazarlar, toplu halde bu karara itiraz ettiler. Maurice Duverger ve diğerleri büyük üniversite şehirlerinde Beuve-Méry'ye destek komiteleri oluşturdular. Bir okuyucu derneğinin (kriz atlatıldıktan sonra işlevini kaybedecek, ölü doğmuş bir dernek) kurulduğu ilân edildi. Beuve-Méry de homurdanarak, kendi kendine biraz baskı uygulamayı ve geri dönmeyi kabul etti. O yılın sonunda MRP, Funck-Brentano pardösüsünü almaya geldiğinde ve Beuve-Méry'yi desteklediğinde oyunu kaybettiğini anladı. General de Gaulle de, ne kadar rahatsızlık verici olursa olsun, sonuçta onun kendisine ihanet eden MRP'den daha iyi olduğunu düşünüyordu: Dengeyi Beuve-Méry'nin lehine bozan Funck-Brentano'nun sesi olmuştu... Beuve-Méry ise son anda sağladığı destekle kendisini kurtaranın De Gaulle olduğunun hatırlatılmasından hiç hoşlanmıyordu. Sonuçta, geri dönebildiyse bu, tüm güçlere karşı bir gazetenin bağımsızlığı düşüncesi adına onu savunan genç gazetecilerin ve çeşitli dostlarının seferberliği sayesinde olmuştu.

1951'deki bu kuruluş krizinin başlıca mirası gazetenin kuruluş tüzüğündeki önemli reform oldu. Beuve-Méry'nin dönmesini sağlamak için, limited şirketin hisselerinin %40'ını, bu amaç için ve gazetede çalışan tüm gazetecilerin katılımıyla oluşturulan bir "yazarlar derneği"ne bırakan bir sistem yaratıldı. Kriz geçtiğinde, Beuve-Méry "Sovyet" diye adlandırdığı bu derneği seve seve silkip atacaktı, ama bu kez karşısında yazarların gücünü silmeyi reddeden bir grup buldu: Bu grup, sonraları özellikle arka arkaya gelen yönetimi devralma krizleri sırasında önemli bir rol oynayacaktı.

Şimdilik, Beuve-Méry dışarıdan gelecek saldırılara dayanmak için yeterince güçlenmişti. O ana kadar zaten böyle birkaç saldırı atlatmıştı. Basın ve kulis adamı Robert Bollack adında biri, boyun eğmesi için ona büyük miktarda para teklif etmişti. Beuve-Méry daha sonra karamsar bir gururla teklif edilen paranın kendi ağırlığınca altına denk düştüğünü hesaplamıştı...

Mayıs 1952'de onun gücünü azaltan can sıkıcı bir olay meydana geldi. *Le Monde* Amerikan donanması kaynaklı, sözde

izli bir belgeyi yayınladı. Bu, Amerikan Deniz Kuvvetleri ko-
utanının adını taşıyan ünlü Fechteler raporuydu. Raporda ne
i yazıyordu? Sovyetler Birliği'yle savaşın 1960'tan önce kaçı-
ılmaz olarak gerçekleşeceği, Batı Avrupa'nın bir yumuşak ka-
n olduğu ve ondan ne askeri ne de diplomatik açıdan pek faz-
şey beklenemeyeceği. Dolayısıyla, hiç kuşkusuz Batı Avru-
a'yı terk etmek ve SSCB'ye karşı Arap kartını oynayarak Ak-
eniz havzasına çekilmek gerekecekti. Amerika Birleşik Devlet-
ri Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda bu türden bazı düşünce-
rin dolaşmış olması olasıydı, ama aslında, Fechteler raporu
üzmeceydi. Bu, sonraları *La Grenouille et le Scorpion* (Kurbağa
e Akrep) adlı anı kitabında bununla övünen gazeteci Jacques
loch-Morhange tarafından *Le Monde*'a kurulan bir tuzaktı. Be-
ve-Méry'nin yaptığı bütün tekzipler gazetenin itibarının bun-
an zarar görmesini engelleyemedi ve okuyucularından ve
merikalılardan onurunu hiçe sayarak özür dilemesi gerekti.

Le Monde, *Le Temps de Paris*'nin kurulmasıyla bizzat varlığı-
a yönelik son ciddi saldırıya işte bu zayıf anlarında uğradı. *Le*
londe'un dış politikada aldığı tavırlara içerleyen ve 1944'teki
amulaştırma karşısında besledikleri eski kini yeniden canlan-
ıran çeşitli işadamları, bir rakip gazete çıkarmak için birleştiler.
u işin içinde Esso France'ın eski başkanı Robert André ile pet-
l, kauçuk (Clermont-Ferrand'daki Michelin fabrikası), Worms
rmasının gümüşü (1944'te ilk dönem Vichy yanlılarından bazı-
rına kapılarını açmıştı) ve son olarak *Petit Parisien*'den ve Du-
uy ailesinden gelen, Kurtuluş günlerinde Émilien Amaury'nin
ibi tarafından ele geçirilmiş, ama tazminatı hâlâ kullanılabilir
urumda olan fonlar vardı. Böylece, Antoine Pinay'nin himaye-
nde *Le Temps de Paris* doğdu.

Le Monde önceleri çok endişelendi, zira hâlâ kırılgan oldu-
unu biliyordu, ama piyasaya sürülen "ürünü" keşfedince ra-
atladı. Bu "ürün", kısa süre sonra ölümcül olarak kendini
österecek bir stratejik hatayla yola çıkmıştı: Yazı kadrosu, *Le*
onde'la rekabet ve *France-Soir*'la rekabet arasında gerçek bir
çim yapamamıştı. Kurucu grup yazı işleri müdürü olarak
an Prouvost'u ve *Paris-Match*'ın adamı, yetenekli Philippe
oegner'i seçmişti. Boegner, *Le Monde*'un tam tersini yaratma-

ya hazırdı ve *France-Soir*'ın tam tersini yaratmak için de yanıp tutuşuyordu. Bunun sonucu olarak da, bir sayfadan diğerine ciddi bir üslup ve tutum farklılığı ortaya çıkıyordu. Yeni gazetenin ikinci zayıflığı, sermayedarlarının basını çok az tanımalarıydı. Onlar ne bir Boussac, ne bir Prouvost, hatta ne de *Jours de France*'la son derece etkili olmuş bir Marcel Dassault'ydular. Basının, aşağı yukarı, uğurlu günlerde petrol aramak gibi bir şey olduğunu, bir çukur açmanın, bir petrol kulesi inşa etmenin ve kârların akmasını seyretmenin yeteceğini düşünüyorlardı. Gerçekte, bir gazetenin yerleşmesi için çok uzun zaman gerekir, bu da zararların iki ya da üç yıl boyunca güvence altına alınmasını gerektirir. İşte Boegner'in elde etmeyi başaramadığı tam olarak bu güvenceydi. (Aynı olay 1977'de, eski ortayolcu bakan Joseph Fontanet *J'informe* adlı gazeteyle *Le Monde*'a rakip çıkarmak istediğinde meydana geldi; bu gazete 77 sayı sürdü: *Le Temps de Paris*'den 11 sayı daha fazla; Fontanet de ilk dönemlerde meydana gelecek zararları karşılamak için yararlanılabilecek kaynaklar konusunda yanılmıştı.) Tüm bunlar *Le Temps de Paris*'nin başarısız olmasına yol açtı. *France-Soir* büyük ödüllü bir yarışmayla güçlü bir karşı-saldırı başlattı. Bu arada *Le Monde*, yukarıdan koşulları eşit olmayan bu çatışmayı izliyordu ve iki ay sonra *Le Temps de Paris* kapandığında ona sadece gizlice sevinmek kaldı. Aynı dönemde, *Le Monde*'un satışlarında bir artış olduğu gözlendi.

"TRENTE GLORIEUSES"ÜN GAZETESİ

Le Monde çatışmalarla kendini gösterdi. Tirajı 1956'da 200 000, 1965'te 300 000, 1967'de 400 000, 1972'de 500 000 sınırını aşmıştı. Bunu kolaylaştıran iki unsur vardı. Öncelikle, özellikle 1970'li yıllarda ülkedeki yönetici nüfusunun artışına ve reklamcılığın gelişimine yol açan "Trente Glorieuses". Ardından, iyi bir okuyucu potansiyeli oluşturan öğrencilerin sayısındaki hızlı artış. Fransa'da 1939'da 60 000, 1958'de 200 000 öğrenci vardı. 1968 yılının Mayıs ayında ise 600 000'diler. 60'lı yıllarda *Le Monde* okuyucularının %20'si öğrenciydi, bu da o ar

çin bir güç ve gelecek için bir teminat demekti. Bazıları, yine ynı dönemde televizyonun yaşadığı hızlı gelişimin –70'li yıllar boyunca televizyon alıcısı sayısı 1 milyondan 10 milyona çıkmıştır– ve getirdiği bilginin türünün de, pek çok vatandaş için bombardımanına uğradığı olayları bir perspektife oturtacak bir gazeteye başvurmayı gerekli kıldığını düşünmektedir.

Buna son olarak daha konjonktürel bir unsur ekleniyor: İç siyasetteki hedeflerin önemi. O dönem Mendès'çilik dönemiydi; *Le Monde* ve mızmız şüpheciliğini geçici olarak rafa kaldıran Beuve-Méry'nin bizzat kendisi, ender görülen bir biçimde Pierre Mendès France hükümetine, en azından ilk aylarında CED'nin* sonuna kadar sıkı bir destek vermeye giriştiler. Cezayir Savaşı ve insan haklarının savunulması, IV. Cumhuriyet'in yıkılışı, 13 Mayıs ve General de Gaulle'ün iktidara dönüşü, tüm bunlar okuyucuların bağlılığını korumak için çok güçlü, çoğu zaman çok dramatik olaylardı.

Bunlardan başka, bir de bu randevuyu hak etmek gerekiyordu. *Le Monde*, ülke dışına (%20 oranında, bugüne kadar gelememiş bir rakam) ve % 50 oranında taşraya yaptığı satışlarla diğer gazetelerde bulunmayan bir dayanağa sahipti: Fransa'nın o dönemde sahip olduğu gerçek anlamda en ulusal gazeteydi. *Le Monde*'un havası *Le Figaro*'ya ya da *L'Express* gibi bir haftalık dergiye göre çok daha az Parisliydi. Beuve-Méry'nin yeni işe aldıkları arasında çok az Parisli vardı: Bunlar daha çok "Fransa'nın içinden" gelen emekli subay, noter ve avukat çocuklarıydı. Üsluptaki sıkıcılık, fazla iyi kalemlere karşı (Jean Lacouture ya da Jean-Claude Guillebaud gibi) belli bir kararsızlık, belki de bunun sonucuydu. Yine o dönemde *Le Monde*, sanki diğer sütunlarla ödeşmek ister gibi, "Mizah" başlıklı bir saya açmıştı... Burada, istatistikçilerin dediği gibi, bir tür "güncelliğin eğrisini perdahlama" biçimi göze çarpıyordu, yani kendiliğinden gelecek zamanın ya da şimdiki zamanın hikâyesine yerleşmek, günlük haberlerin zaman içinde yerlerini değiştirmek. Ama bu, *Le Monde*'u, olaylar konusunda kesinlik kaygısı aşımaktan alıkoymuyordu; tüm bu yıllar boyunca titiz kesinli-

* CED: Communauté Européenne de Défense (Avrupa Savunma Topluluğu). (Ç.N.)

ği hâlâ unutulmayan bir yazı işleri müdürü, Robert Gaulthier egemendi. *Le Temps*'ın geleneğine göre çok önceden hazırlanan ölüm haberleri mükemmeldi (André Tardieu'nün düzenli olarak kendisininkini hazırlamaya ve tamamlamaya gittiği söylenir...).

Bu dönemde, özellikle De Gaulle–Beuve-Méry diyaloğu ön plana çıkmıştı. De Gaulle'ün basına karşı besleyebileceği tüm kırgınlıklar arasında, *Le Monde* ona ayrı bir üzüntü veriyordu, çünkü onu yaratanın, sonra da kurtaranın kendisi olduğunu ve bu arada gazetenin kendisine saygısızlık ettiğini düşünüyordu. Beuve-Méry'ye: "Siz benimkilerden değilsiniz!" diyordu. Kuşkusuz –ve gelen eleştirileri yazılarında karşılıksız bırakmadan–, Beuve-Méry yeni anayasayı getiren 1958 referandumu için gazeteyi devreye sokarak dudaklarının ucuyla De Gaulle'ü destekledi. Ama daha sonra, 1966'da gazetenin yüceltiği "tarafsızlık" çizgisine katılmış gibi görünen Fransa'nın NATO'dan ayrılması sırasında bile, genellikle eleştireldi. De Gaulle bir basın toplantısı ya da önemli bir konuşma yaptığında, Sirius* onu alayla yanıtlıyor ve *Le Monde*'un kapak sayfasında büyük harflerle ders veriyordu. Aralarında birkaç ortak özellik vardı, emekliliğin çekiciliğine kapılmak gibi. Dolayısıyla pek anlaşamıyorlardı. De Gaulle, yalnız kaldıklarında Beuve-Méry'yi "Bay Bu-iş-yatmalı" diye çağırıyordu ve ona bir gün şu sözlerle seslenmişti: "Mefisto gibisiniz, hep inkâr eden bir kafa." 1958 yazında, Beuve-Méry ona *Le Suicide de la IVe République* (IV. Cumhuriyet'in İntiharı) üzerine bir makale derlemesi gönderdiğinde, De Gaulle şu alaylı mektubu yolladı:

"Sevgili bayım,

'Le Suicide de la IVe République'te topladığınız sayfaları tekrar tekrar okudum. Eleştirinin genişliğini ve yeteneğin büyüklüğünü kabul ediyorum.

Belki de, sonuçta, hiçbir şey hiçbir şeye değmez, ama bu durumda şunun veya bunun ölmesinin, hepimizin ölmesinin ne önemi var.

En derin saygılarımla."

* Sirius: Beuve-Méry'nin gazeteye yazı yazdığı zaman kullandığı herkesçe bilinen takma adı. (Ç.N.)

De Gaulle iktidara döndüğünde gerçekleşen tek ve şaşırtı- karşılaşmadan da özellikle söz etmek gerekir. General bu arşılaşmada, bu son derece etkili basın adamını kendinden so- utmak için ne gerekiyorsa yapmıştı: En düşman gazetecileri le kendisine bağlamak için şaşmaz yöntemleri olan Roose- elt'in tersine. Olayı Beuve-Méry aktarıyor.

"DE GAULLE: Ah! *Le Monde*, yeteneği, başarıyı, tirajını örüyorum. Okunuyor. Ben okuyorum ve çok eğleniyorum. Siz u işi biliyorsunuz! Gazeteler, çok eğlenceli.

BEUVE-MÉRY (kendini zorlayarak): Generalim, sizin de ldiğiniz güçlüklerle bu gazeteyi çıkarırken amaçladığımız m olarak bu değildi, ama en nihayet, Fransa krallarının da eğ- ndirirken bazen yararı dokunan soytarıları vardı. [...]

Eğer bir gün, *Le Monde* artık sizi eğlendirmemeye başlarsa, nu ülkenin refahı için vazgeçilmez gördüğünüz politikaya bir ngel olarak değerlendirecek olursanız, bunu bana söylemeniz a da daha iyisi bana yazmanız yetecektir. Bundan gerekli so- uçları çıkarırdım. [...]

Kuşkusuz, bugün Cezayir'de *Le Monde* okunabiliyorsa bu zin sayenizdedir. Ama bu gazetenin kökeninde devlet yararı- a kamulaştırma var ve ben kendimi hiçbir zaman kamu yara- na çalışan bir tür hizmet kuruluşunun özgür işletmecisi ola- k kabul etmedim. Tekrar ediyorum ki sizden bir mektup...

DE GAULLE: Evet, bu sizi onurlandırır! Kaldı ki, Bay Be- ve-Méry, ben olmasaydım siz bugün asılmış olurdunuz!"

On yıl sonra, 1969, bir dönemin sonuydu. Paralellik de- am ediyordu. De Gaulle Nisan ayında çekip gitti. Beuve-Méry e aynı yılın sonunda. 68 Mayıs'ında her ikisi de ülke dışın- aydı. De Gaulle Romanya'da, Beuve-Méry de konferanslar ermek üzere Madagaskar'da. Geri döndüğünde, üslup değiş- kliği hissediliyordu; öğrenci hareketinin içine dalmış olan *Le Monde*, Bertrand Girod de l'Ain'in "Sarhoş gemi" başlıklı ünlü azısıyla –Sorbonne ve onu işgal eden "Katangalılar" hakkında rdenbire fazla eleştirel görünen bir yazı– belirgin bir dönüş aptı: Yazının başlığı üsluptaki tonu belli ediyor.

ARTAN SATIŞLAR VE KIRILGANLIK

Yeni döneme damgasını vuran, 1969 yılının sonunda Beuve-Méry'nin, yerine geçmek üzere, iç politika uzmanı yazı işleri müdürü Jacques Fauvet'yi seçmesi oldu. *Le Monde*'un tarihinde yönetimin devralınması ilk kez tartışmasız gerçekleşiyordu. Bir zamanlar Antonin'lere ya da bugün Meksika başkanlarına yapıldığı gibi, onu seçiminde özgür bırakmışlardı ve yazarlar da boyun eğdiler. Kaldı ki Beuve, her gün geleceği beşinci kata yerleşerek ve ona dostlarının yanında hemen hiç destek vermeyerek, Fauvet'yi neredeyse hemen zayıflatacaktı.

Refahın kırılganlığı kısa süre sonra ortaya çıktı. Gazetenin tirajı 1973'te 500 000'i geçmişti; reklamlardaki büyük artışla neredeyse 600 000'e yaklaşıyordu, ama aynı zamanda Beuve-Méry'ye üzüntü veren genel giderler de artıyordu. *Le Monde*'un gazetecileri hayatlarını daha iyi kazanıyorlardı. Yöneticilerden Jacques Sauvageot geniş düşünen biriydi, çok sayıda yatırım yapıyordu. Bunlardan biri de, *Le Temps*'ın matbaası çok yıpranmış olduğu için gerekli gördüğü, Saint-Denis'de talihsiz bir yatırım olarak kabul edilen yeni bir matbaaydı.

Beuve-Méry'nin hep 16-20 sayfa arasında tuttuğu gazete, giderek kalınlaşıyordu. Artık onu okumak günlük bir cep kitabı okumakla eşdeğerdi. Jean Lacouture'ün *Un sang d'encre* (Mürekkepten Bir Kan) adlı kitabında açıkça belirttiği gibi, eskiden *Le Monde* eleştirel bir işlev yerine getiriyordu, ama 70'li yıllarda muhalefet rolünü üstlenmişti. Kabaca, Sosyalist Parti'yi destekliyordu. Fauvet Direniş hareketini ve Kurtuluş günlerini yaşamamış ve Mayıs 68 sonrası düşüncesinin izlerini taşıyan, *Libération* gazetesinin üsluba ve tona getirmekte olduğu yeniliklere duyarlı gazetecileri işe alıyordu. Böylece yeni bir eleştirmen dalgası ortaya çıktı. *Le Monde* Kamboçya, Çin konusunda –Çin, militan üçüncü-dünyacılıkla bir manastır saflığına dönüş yanılsamasını birbirine karıştıran *Le Monde*'u özellikle çekiyordu– belli "yalpalamalardan" dolayı kınanıyordu

1980'ler belirsizlik yılları oldu. Bir çifte meydan okuma ile. Dışarıda: Sosyalistler iktidara gelmişti, ne tür bir tavır alınmalıydı? Sert bir tavır için biraz beklemek gerekecekti (*Rainbow*

Warrior olayı bir dönüm noktası oldu). İçeride: 80'li yılların başında, bu kez Jacques Fauvet, Beuve-Méry'nin işten ayrıldığı yaşa erişmişti ve onun yerine geçecek olanın seçilmesi sorunu açık bir krize dönüşmüştü. *Le Monde diplomatique*'in Amerika karşıtı üçüncü-dünyacı yönetmeni Claude Julien bir süre yönetici olarak atandı ve sonra bu görevi reddetmek zorunda kaldı. Onun yerine seçilen André Laurens kendini kabul ettirmeyi başaramadı ve yerini André Fontaine'e bıraktı. Fontaine, çalışanların sayısını ve ücretleri düşürerek, idareyi güçlendirerek, Falguière sokağına taşınmak için Italiens sokağındaki binayı satarak; ve Alain Minc'in başkanlığında bir *Le Monde* Okurları Şirketi ile Saint-Gobain'in yöneticisi Roger Fauroux başkanlığında bir Yatırım Şirketi kurulmasını teşvik ederek gazeteyi kalkındırdı. Fauroux gazetenin itibarını lekelemeyeceği düşünülen –ya da umulan– taze para getirmişti.

İktisatçı Jacques Lesourne'un yönetimi altında geçen son yıllarda, reklam konusundaki kriz ve azalan okuyucu sayısı ile belirsizlik devam etti: 1994'te yönetimi eline alan ve gazeteyi başarıyla yeniden biçimlendiren Jean-Marie Colombani tarafından oluşturulan genç ekip için büyük bir sınav.

WASHINGTON POST'UN YÜKSELİŞİ

Diğer tarafta, *Washington Post*. 1877'de kurulan bu gazete, 1933'te New York'lu banker Eugen Meyer tarafından açık artırmada satın alındığında iflasın eşiğindeydi. Meyer, medyaya yatırım yapmak ve enerjilerini ona harcamak isteyen belli bir yaşa gelmiş işadamlarının (Meyer 1875'te doğmuştu) ortak özelliği olan bir işten, kambiyo ajanlığından geliyordu. Üretim sistemlerinin yenilenmesi ve saygın kalemlerin işe alınması için çok para akıttı. Kızı Kay, savaştan sonra, hukuk öğrenimi görmüş parlak bir basın adamı olan Philip Graham'la evlendi. Graham, kayınpederinin güveninden aldığı güçle, 50'li yıllarda gazetenin yönetimini üstlendi ve Washington'daki en önemli sabah gazetesi *Times Herald*'ı satın aldıktan sonra, tarihinde ilk kez ona para kazandırdı. Akşam gazetesi *Star* ise tam bir çöküş

içindeydi. Graham gazetenin kurucusunun 1877'deki çizgisini korudu: *Post* hem federal bölgede meydana gelen olayları ayrıntılarıyla veren yerel bir gazete, hem de dünyadaki en büyük gücün başkent gazetesiydi.

Yine aynı dönemde, Amerikan basını tarihçisi David Halberstam'ın da yazdığı gibi, "mükemmellik arayışı Philip Graham'ın yönetim becerisiyle buluşmuştu". Graham, Kennedy ve Johnson'un başkanlık yaptıkları dönemde Demokratların dostluğunu kazanırken, diğer yanda Nixon'a karşı beslediği sarsılmaz nefret, Cumhuriyetçilere karşı *Washington Post*'un kuruluş günlerine dayanan eski bir düşmanlığı sürdürüyordu. Nixon'un çevresi, özellikle gazetenin devamlı karikatüristi Herbert Bloch'un acımasız kaleminin onun imajına verdiği zararı her zaman kinle karşıladı.

Aylardan beri ruhsal bir bunalım yaşayan Philip Graham'ın Ağustos 1963'teki intiharı yeni bir dönüm noktası oldu. O dönemde *Post*'tan bir gazeteci şunları söylemişti: "Brezilya ve *Post* birbirlerine benziyorlar, her ikisinde de hep potansiyel olarak kalmaya mahkûm muazzam bir potansiyel var." Gazeteyi satın almak isteyenler şimdiden hazırlanıyorlardı, gazetenin üzerinde akbabalar dönüp duruyordu. Ama Philip'in dul eşi Kay Graham, Amerikan sinemasının bazı ünlü filmlerini hatırlatan koşullarda ortaya çıktı. İktidarını ilan etti, *Newsweek*'ten gelen (*Washington Post, Newsweek*'i 1961'de çok ucuza satın almıştı) Ben Bradley'i yazı işleri müdürlüğüne getirdi, kısacası beklenmedik şaşırtıcı bir otorite kurdu. 1968'de Nixon Beyaz Saray'a seçildiğinde gazeteyi Başkan'dan ayıran eski düşmanlık görülmemiş bir şiddette yeniden uyandı. Johnson'un zamanında Vietnam konusunda "şahin" kesilen Kay Graham, şimdi onun halefinin politikalarına gitgide şiddetlenen saldırılar yöneltiyordu. Ve 1971'de, ünlü "Pentagon dosyaları"nı yayınlama riskini almaya karar verdi. Bunu yaparken tereddüt etmiyor değildi, zira aynı yıl *Washington Post*'un hisseleri borsaya girmişti ve Wall Street böyle çıkışları pek sevmezdi. Ama işte gazetenin saygınlığının temellerini atacak an geliyordu: 1971'den 1973'e kadar süren Watergate Olayı. Olağandışı bir sabır ve enerjiyle araştırmayı başlatanlar *Washington Post*'tan iki gazete-

Woodward ve Bernstein'di. Başlangıçta, bu araştırmanın kenilerini ne kadar uzağa götüreceğini bilmiyorlardı: Aktardıkları emokrat Parti merkezindeki bu önemsiz soygundan, başkan ixon'un kariyerinin sona ermesine yol açan siyasi krize. 979'da Kay Graham, nöbeti, oğlu Donald'a devretti, ama varlını her zaman hissettirdi. Özetle, geriye dönüp baktığımızda, hilip Graham'ın karısı sayesinde, ölümünden sonra bile olsa, aşam boyu yapmak istediklerini başardığını görüyoruz.

İFTE ETİK

İki gazete arasındaki karşılaştırmayı biraz daha ileri götürek için, Philip Graham'ın 1957'de söylediği bir sözden hareet edebiliriz: "Ben bağımsızlık ve kurumlaşma istiyorum. Öleden önce *Post*'un Buenos Aires'teki *Prensa*, Londra'daki *Ties* ve *New York Times*'a denk olduğunu görmek isterdim."

Le Monde ve *Washington Post* arasındaki bir ortak noktadan ola çıkalım. Graham'ın da dediği gibi, aslında söz konusu an "etik ilkeler üzerine kurulu bir kurum" yaratmaktır. Doğal arak, bu hedefe belli bir küstahlık eşlik ediyordu; siyasetçilen basın toplantılarına başlamak için bekledikleri *gazeteci* olanın da bir faturası vardı... Bu düşünce biçimine her iki gazede de rastlıyoruz. Bu bakımdan, Meyer'in *Post*'u yeniden san aldığında gazeteciler için belirlediği şu temel ilkeleri hatırtmak ilginç olabilir (bu metni Jean G. Padioleau'dan aktarıyoum): "*Washington Post*'un birincil görevi gerçeği söylemektir. u gazete, Amerika'nın ve dünyanın önemli olayları konusuna tüm gerçeği, ortaya çıkarabildiği ölçüde bildirmeye söz verior. Basacakları, gençler ve yaşlılar tarafından okunabilmelidir. u gazetenin, okuyucularına ve halka karşı, sahiplerinin kişisel karlarını düşünmeksizin yerine getirmesi gereken ödevleri ardır. Gerçeği yansıtmak endişesiyle, *Post*, halkın iyiliği için erektiğinde maddi çıkarlarını feda etmeye hazır olmalıdır. Bu azete kişisel çıkarlar için yapılacak tüm anlaşmaları reddediyor. Kamu olaylarını ve siyasetçileri değerlendirirken dürüst, zgür ve nesnel olmayı arzuluyor."

İki gazete arasındaki benzerlikler ve farklılıklar üzerine yaptığımız bu incelemeyi biraz daha uzağa götürürsek, olaylar ve yorumlama arasındaki ünlü ayrım sorunuyla karşılaşırız; Fransa'dan bakıldığında bu ayrım her zaman Amerikan gazeteciliğinin bir özelliği gibi görünmüştür. *Post* otoritesini uzun zamandan beri yorumların kalitesi üzerine kurmuştu. Meyer de savaştan hemen önce tüm bir kuşağa yol gösteren köşe yazarı, kesinlik ve otorite modeli Walter Lippman'ı bu nedenle işe almıştı. Ama 50'li yıllarda *Post* değişti. Başlangıçta bir yorum gazetesiyken, giderek aynı zamanda bir araştırma gazetesi olma tutkusuna kapıldı. Bizzat Meyer'in kendisi, Amerika'da kamuoyu yoklamalarına ilgi gösteren ilk basın adamlarından biriydi ve daha 1934'te Gallup Enstitüsü'nün bazı araştırmalarını yayınlamıştı. Ama asıl değişim çok daha sonra gerçekleşecekti.

50'li yılların başındaki McCarthy'cilik dönemi *Post* için önemlidir, zira bu gazete Joe McCarthy'nin, Marksizmin yayılmaya başlayan etkisinin gölgesinin izine duyarlı olduğu şüphesi uyandıran herkese karşı, kendilerini savunmalarına bile olanak tanımadan onları gözden düşürmek pahasına, haksız yere savurduğu suçlamaları yayınlamakla yetinmeyen birkaç yayın organından biriydi. *Post* kendi adına elinden geldiğince bu suçlamalar üzerine araştırma yapmaya karar verdi ve böylelikle senatörün geri adım atmasına katkıda bulundu. Televizyonun, senatoda McCarthy'nin yönettiği ve komünistlikle suçlanan Amerikalıların soruşturulduğu komisyonun çalışmalarını canlı olarak yayınlamasını sağlayan da *Post* oldu. Bunlar, McCarthy'nin hastalıklı mizacı da hesaba katıldığında, *Post*'un umduğu gibi, onun giderek gözden düşmesiyle sonuçlandı.

Bir karşılaştırma yapıldığında, *Le Monde*'un daha geride olduğuna hiç kuşku yok. Olayları kesinlik içinde yansıtmaya, yurt içinde ve özellikle de yurt dışında ortamı yansıtan röportajları geliştirmeye önem verdikçe, "araştırma gazeteciliği" yapmakta geri kalmıştı ve bu konuyu başka Fransız gazetelerine bırakmıştı, daha sonra onlardan alıntılar yapmaya razı olarak. "Satirik gazete" *Le Canard enchaîné* ile "ciddi" basının tümü arasında gelişen uzun süreli diyaloğa bir göz atın. *Le Monde*'un değişmesi için 80'li yılları beklemek gerekecekti. Gazetenin

Greenpeace olayı sırasında yaşadığı değişim çarpıcıdır. Bir avuç genç ve ateşli gazeteci, yöneticileri André Fontaine'in desteğiyle, kuşkusuz hatalar yaparak, güçlüklerle karşılaşarak, ama inatla olayların dış görünüşünün ardında yatan gerçeği ortaya çıkarma arzularını ortaya koydular. Böylelikle *Le Monde*, *Washington Post*'a yaklaşmış oldu –tabii henüz av listesinde bir devlet başkanı yoktu, bazen bunun hayalini kurduğu izlenimini verse bile...

DEVLETTEN NE KADAR UZAKTA?

Bunlar bizi karşılaştırma için ikinci bir düşünce konusuna, gazetelerin kamu güçleri karşısındaki bağımsızlık derecelerine götürüyor. İlk günlerinden beri *Post*'un gururu, her sabah her parlamenterin çalışma masasında yer almasıydı. İşte bu nedenle, İngiliz basınının kralı Lord Northcliffe, eğer Amerika'da bir gazeteyi satın alacak olsa bunun *Post* olacağını söylemişti. *Le Monde*'un ilk günlerinde Beuve-Méry'nin ortaya attığı, Quai d'Orsay'nin diğer görevlileriyle birlikte De Gaulle'ü her hafta ziyaret etme fikri –bu fikir zaten oldukça alaylı bir biçimde geri çevrilmişti– bir Amerikalının gözünde tamamen anlaşılmazdı. Tıpkı yine Beuve-Méry'nin, kendine karşı son derece dürüst olarak, 1958'de iktidara döndüğünde generale, başlangıçta *"Le Temps*'ın kamu yararı için devletleştirildiği" gerekçesiyle, bir anlamda *Le Monde*'un anahtarlarını kendisine geri vermesini önermesi gibi.

Yine de, daha yakından bakılınca, en azından Beuve-Méry'nin döneminde *Le Monde* yönetiminin, Washington gibi dünyanın merkezi olma iddiasında olduğu halde, şehirde yenen yemeklerin, haftasonlarının, buluşmaların, golf ve tenis partilerinin basın adamı ve siyasetçileri birbirlerine Paris'tekinden daha fazla yakınlaştırdığı bir başkentin taşra atmosferinde çalışan *Post* yöneticilerine göre genelde kamu güçlerinden daha uzak kaldığı görülüyor.

Philip Graham için *Post* sadece varlık nedenini bizzat kendisinde bulan bir gazete değildi, aynı zamanda bir siyasi güç

aracı da olmalıydı. David Halberstam bu konuyla ilgili bir öykü aktarıyor. 1950'de, ilk ciddi ırkçı ayaklanmalar sırasında Washington'da belediyeye ait bir havuz konusunda bir olay meydana gelmişti. Bu kavurucu yaz boyunca, zencilerin bu havuza girmesinin yasaklanması şiddetli gösterilere yol açmıştı. Konuyu "ele alan", daha sonra Watergate döneminde yazı işleri müdürü olacak olan genç Ben Bradley oldu; güzel bir yazı yazmıştı, ilk sayfada yayınlanmasını bekliyordu ve "makalesinin" bir kısa habere indirgendiğini fark etti. Hemen Philip Graham'ın bürosuna koştu, Graham onu sakinleştirdi. Beyaz Saray'dan bir görevli de orada bulunuyordu. Ben Bradley her şeyi sözlü olarak anlattı ve Philip Graham Beyaz Saray'ı sadece bu makaleyi yayınlamakla tehdit ederek havuzların derhal kapatılacağına ve gelecek yıl siyahlarla beyazlar arasında ayrım yapılmadan tekrar açılacağına dair söz aldı. Gazete, yürütme gücü üzerinde, yayınlanmış bir yazıyla değil, sadece yazma tehdidiyle doğrudan baskı uygulamıştı. Aynı biçimde, 1961'de, gazetesi diğerlerinden önce haber aldığı halde Graham, bu kez Kennedy'nin kişisel talebi üzerine, Küba'ya askeri çıkarma denemesi (Domuzlar Körfezi Olayı) ile ilgili hiçbir şey yazmamayı kabul etmişti.

Bütünüyle ele alındığında, her iki durumda da gazetenin gururu, hükümete karşı koyabilmiş olmasıydı. *Post*'un macerasında, aksi yönde bir olay, Kennedy'nin sonradan Dünya Bankası Müdürü olan eski Savunma Bakanı McNamara'nın yönetimi konusunda son derece eleştirel bir yazı dizisinin *Post*'ta yayınlanmasını engellemesi için eski dostu Kay Graham'a başvurması ve bir sonuç elde edememesi de keyifle anlatılır: Bu olayda (büyük harflerle) Dostluk, Gerçek önünde eğilmişti.

KÂR VE YOKSULLUK

Üçüncü bir karşılaştırmalı düşünce konusu da mali kaynakları kapsıyor. Para, Beuve-Méry'nin saplantısıydı. Onun paraya karşı duyduğu aşırı güvensizlik üzerine pek çok öykü vardır. *Post* her zaman, son derece Amerikalı bir düşünce biçimiy-

e, paranın kendisi için önemli bir kaygı olduğunu belirtmiştir. Bedeli ne olursa olsun değil, bu başarının temel unsuru olduğu için. 1977'de, Kay Graham şunları söylüyordu: "Son kâr oranlarından ve gazetecilik konusundaki başarılarımızdan gurur duyuyorum. İyi yürüyen bir gazete, her iki alanda da başarı kazanabilir ve kazanmalıdır [...]. Bu başarı, hisseleri borsada yer alan bir firmanın gerçekleştirebileceklerinin, örneğin o anda pahalıya mal olsa da alabileceği risklerin canlı bir göstergesidir..." Ve şunları ekliyordu: "*Post* bir aile şirketidir. Etrafımdaki diğer aile şirketlerine bakmak ve ne hale geldiklerini görmek –özellikle de bu şirketler iflas ettiklerinde– beni sinirlendiriyor. Çevremde dinamik ve yetkin 'işletmeciler' görmeyi bütün varlığımla arzuluyorum." Kay Graham'ın oğlu Donald'a mali açıdan mükemmel durumda bir şirket bırakmak arzusu, onu Beuve-Méry'nin *Le Monde*'undan çok Bayan Evelyne Baylet'nin *La Dépêche du Midi* için ya da Bayan Lemoine'ın *Sud-Ouest* için hissettiklerine yaklaştırıyordu. *Le Monde* ise hemen hemen hiç kâr getirmeyen bir hisselendirme sistemiyle örgütlenmeye devam ediyordu.

Bu parasal sorunları farklı değerlendirme biçiminin bir işaretini de, sendikalarla ilişkilerin karşılaştırmasında buluyoruz. *Le Monde*, CGT Matbaa İşçileri Sendikası'nın tutuculuğunu ender olarak doğrudan karşılamayı denemiştir. Oysa *Post*, tutucu tavırları cepheden göğüslemiştir. 1975'teki büyük grevin öyküsü anlamlıdır. *Post*, "soğuk dizgi" denen yöntemle yerleri yavaş yavaş makineler tarafından doldurulmaya başlayan kurşunlu dizgi işçilerinin sayısını giderek azaltma yoluna gitmişti. Doğal olarak, kalanlar aynı zamanda en mücadeleci olanlardı. 19 Ekim 1975'te işçi hareketi başladı. Ama fazla heyecanlanan bazı işçilerin gece bekçisini hırpalamaları, yeni rotatifleri sabote etmeleri ve yangın söndürme aletlerini bozduktan sonra bunlardan birini ateşe vermeleri yapılmaması gereken hatalardı. Kay Graham ve gazeteciler arasında hemen bir birlik oluştu –başlangıçta işçilere karşı yakınlık duyan gazeteciler, "iş aletlerine" saldırılmasını kabullenememişlerdi–, bu da Graham'ın her iki alanda da kazanmasını sağladı. Bir yandan gazetesinin Amerika'daki anlamıyla "liberal" imajını korurken, diğer yandan dizgi işçilerinin düşmanlığını kırdı.

Tüm bunlar bizi, son olarak, sorumluların seçilmesi sorununa götürüyor. *Post* ve *Le Monde* arasındaki zıtlığın en belirgin biçimde çizildiği nokta belki de burasıdır. Bir yanda, Anglosakson geleneği: Yazı işleri sorumlusunu seçenler mal sahipleridir; yaptırımı da, eğer seçimleri kötü ise, sermayelerinin değer kaybetmesi ve gazetenin olası iflasıdır. Kay Graham için, hiç kuşkusuz, oğlu doğal mirasçısıdır.

Bunun, yöneticinin doğrudan yazarlar tarafından olmasa bile en azından onların onayıyla seçildiği *Le Monde*'la hiçbir ortak noktası yoktur. Jacques Fauvet'nin ayrılışının, sonra André Laurens'in başarısızlığının ve son olarak André Fontaine'in emekliye ayrılmasının ardından yaşanan yönetimi devralma savaşlarının gazeteye neye mal olduğunu gördük: Kaybedilen zaman, ciddi bölünmeler, gazetenin işleyişinde iz bırakan psikolojik çatışmalar. Bu yazarların gerçek özgürlüğünün bedelidir. Bilinmesi gereken herhangi bir şirkette, *Le Monde*'da bile, şirketin başının ileride yönetmek durumunda kalacağı kişiler tarafından seçilmesinin şirketin etkinliği için arzu edilir olup olmadığıdır. Bir başka deyişle, bu koşullarda aday olmak için gereken niteliklerin bir gazetenin yönetiminin gerektirdikleriyle aynı olup olmadığı. Cevap belirsizdir ve gelişmeler izlenmelidir...

KI. BÖLÜM:
RADYO: İKİNCİ GENÇLİK

"Sözden, resimden, tiyatrodan, yazıdan, matbaadan, foğraftan, sinemadan sonra, işte radyo da akıllarla, duyarlılıkarla, arzularla doğrudan temasa geçti. Yansıttığı yaşayan ve eyecan veren her şeyle, kendine özgü kesin ve dolaysız üsluuyla radyo, mekanikleşen, dünyayı küçülten ve çabuklaşan ağımıza mükemmel biçimde uyum sağlamış haberleşme aracıır." General de Gaulle, 14 Aralık 1963'te, Seine Nehri kıyısında enüz Başkan Kennedy'nin adını taşımayan rıhtım üzerindeki adyoevinin açılışı sırasında yaptığı kısa konuşmada bunları öylüyordu.

Yeniden iktidara gelen "General Mikrofon"un radyoya kar gösterdiği bu saygı, söz konusu 60'lı yılların başında, tuhaf bir içimde, bir ölünün ardından yapılmış bir konuşma gibi görüebilir. Aslında, o dönemde pek çok aklı başında kimse bir etki racı olarak radyonun televizyon karşısında iflas edeceğini önörmüştü. 50'li yıllar, Amerika'da olduğu gibi Fransa'da da böye tahminlerle doluydu. Ama yine de radyo, haber dolaşımında bu her ulusal ya da uluslararası krizde doğrulanır), bugün hâlâ ölünü, yararını ve kendine özgü kozları korumaktadır ve bu ayda değer bir saygınlıktır. Onu çok çabuk gömmüşlerdi.

Kuşkusuz, ilk bakışta, savaştan zaferle çıkan ve hem siyaet sahnesinde, hem de Eski ve Yeni Dünya'nın aile yaşantısına uzun süre egemenliğini koruyacağı sanılan radyo, rakip bir üç tarafından tahtından indirilmişti; ama 60'lı yılların başında çılan dönem, bir sürprizi de beraberinde getirdi: Teknik neenlerle, ama aynı zamanda 80'li yıllarda özel yerel radyoların ahneye çıkmasına olanak tanıyan yayın özgürlüğü, radyo için eni bir özsuyu oldu.

AMERİKA: GERİLEMENİN HABERCİSİ Mİ?

Buradan hareketle, Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ile yaşlı Avrupa arasında kronolojik açıdan bir fark olduğu gözleniyor (bu olgunun daha sonra televizyon konusunda da tekrarlanacağını göreceğiz). Aslında, frekans modülasyonundan yayın yapan ilk vericiler, daha 40'lı yıllarda General Motors tarafından Amerika'da üretilmişti. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1942'de 50, 1948'de ise 500 FM radyo istasyonu bulunuyordu. Amerika Avrupa'ya göre on yıl öndeydi. Yayına pek uygun olmayan plakların yerini alarak radyoya daha önce görülmemiş bir esneklik kazandıran Alman şirketi AEG'nin bulduğu ses kayıt cihazının gelişimi de 1948 yılından itibaren Amerika'da gerçekleşti.

Aynı zamanda, alıcı aygıtların lambaları da gelişiyor ve yeni alaşımlar alıcıların boyutlarını küçültüyordu: Radyo, 30'lu yılların filmlerinde yemek odalarının baş köşesine kurulan bu büyük karınlı görkemli mobilyadan bir şeyler yitiriyordu.

1950 yılı, Amerika'da radyonun kırılgan yükselişinin doruk noktası oldu; o yıl Amerika'da 92 milyon radyo alıcısı ve üçte ikisi haberler ve bazı programlar için çeşitli şebekelere bağlı 3 000 ticari radyo istasyonu bulunuyordu. Yalnız, televizyon Amerika'da Avrupa'ya göre daha hızlı "havalandı". 1948'den itibaren, halkın alışkanlıkları arasındaki yerini çoktan almış gibi görünüyordu. Radyo, mazoşist olmasa da hüzünlü bir boyun eğişle yerini bırakmayı kabul ettiği, bir geleceği olacağına kendisinin de inanmadığı ve dinleyici kitlesini televizyona terk ettiği izlenimini veriyordu.

ABC, CBS, NBC gibi büyük yayın şebekeleri, kendilerine bağlı bulunan istasyonlarla sözleşmelerini bozarak ve "radyo gazeteleri"ne ayrılan kaynakları azaltarak, hızla radyodan el çekmeye başladılar. Görevleri plaklar ve reklamlar arasındaki boşlukları doldurmak olan "disc-jokey"lerin ortaya çıkışıyla birlikte, daha basit yayın modelleri gelişti. Anten artık çoğunlukla azınlıklara ve yerel tüccarların verdikleri ve fiyatları bu dönem boyunca durmadan düşen ilanlar sayesinde varlıklarını koruyabilen küçük "taşra" radyolarına hizmet veriyordu. 40'lı

ıllarda oldukça iyi başlayan bir modernleşmeyi temsil eden rekans modülasyonu da anlamlı bir gecikme yaşadı: Bu Amekan radyosunun canlılığını kaybettiğine dair bir işaretti. Amekan radyolarının büyük bir çoğunluğu bugün hâlâ orta dalga zerinden, AM'den yayın yapıyor, bu da Fransa'da çağdışı görünüyor (Radio Bleue dinleyenler hariç).

Atlantik ötesinde ise, üç farklı radyo kategorisi bulunuordu. 50 kW'a kadar çıkabilen bir güçle yayın yapan ve topım radyoların %30'unu oluşturan *clear channels* (iyi dinlenebien radyo) adı verilen radyolar, %50'lik paya sahip bölgesel adyolar ve sadece yirmi kilometrelik bir alana 0,25–1kW arında değişen bir güçle yayın yapan çok küçük yerel radyolar. Dinleyici kitlesini ilan verenlerin isteklerine uyumlu homojen ruplara bölme fikri giderek kendini dayatmaya başladı. Hem rogramların hem de haberlerin içeriğindeki giderek büyüyen ir zayıflık üzüntü vericiydi. Ve işte, eşlik eden radyo ile dinlen radyo arasındaki; bir dönemin, kamusal alanların, bazen ir aile yaşantısının ya da bir öğrenci odasının işitsel manzaraını oluşturmaya katkıda bulunan "sesli fon" ile sadece dikkat arfedilerek dinlenebilen yayınlar (bunun en uç örneği üniverite radyolarıdır) arasında sonraki yılların özelliğini oluşturaak ayrım da böylelikle çizilmiş oluyordu.

AVRUPA: SON GÜZEL GÜNLER

Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda, özellikle de Fransa ve atin kökenli ülkelerde, televizyonun önemli bir siyasi ve topumsal bir araç olarak yerleşmesi, ancak 60'lı yılların başında erçekleşti. Fransa'da, 50'li yılların sonunda sadece bir milyon elevizyon alıcısı varken, bu rakam 60'lı yılların sonunda on milyona çıkmıştı. Amerika'yla karşılaştırıldığında, İngiltere'de u açık daha az belirgindi, ama 1945-1960 yılları tüm Avrupa lkelerinde radyo yayıncılığı açısından son derece parlak geçti. arklı ülkelerdeki radyo profesyonellerinin mesleğine yeni bir zgürlük getiren ve özellikle İngiltere ve Fransa'da çok yaratıcı ir dönemi başlatan ses kayıt cihazı Amerika'dan biraz gecik-

meyle de olsa geldi: Radyonun yapısı nedeniyle Atlantik ötesi ne göre daha nitelikli bir kullanıma sahipti.

Manş ötesinde, 1945'ten 1960'a, radyo alıcılarının sayıs önemli ölçüde artmaya devam ederek 10 milyondan 15 milyo na (ortalama 4 kişiye bir radyo alıcısı) çıktı. Pazar hemen he men doymuştu, ya da zamanın teknik koşulları içinde doymuş gibi görünüyordu. BBC'nin başlangıçta on yıl için imzalanmış olan anlaşması, 1 Ocak 1947'den başlayarak beş yıl için ve 1 Temmuz 1952'de de bu kez on yıl için yenilendi. İngiltere'de daha o dönemde özel ticari televizyonlar ortaya çıkmaya baş lamıştı, buna karşılık İngiliz hükümeti, radyo hâlâ egemen olduğu için BBC'yi korumuş ve her türlü ticari rekabeti yasakla mıştı. BBC'nin genel müdürünü atamakla görevli (dolayısıyla onun faaliyetinin sorumluluğunu üzerine alan ve onu koruyan) Board of Governors (Yöneticiler Kurulu) sistemi hâlâ yürürlüktedir.

BBC'nin üç radyo kanalı vardı. Bunlardan ilki, "Home Service", ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal yaşantısına en yakın olanıydı, parlamento çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgiler veriyor, konserler, tiyatrolar, sevilen romanlardan uyarlamalar sunuyordu; İskoçya ve Galler bölgesinde de ek programlar yapan ve aynı zamanda, Fransa'ya göre her zaman daha gelişmiş olan okul radyosu programlarının sorumluluğunu da üstlenen büyük, hırslı bir genel yayın kanalıydı. İkinci kanal, hafif müzik (caz, halk şarkıları, rock) ve daha sonraları pop müzik yayını yapan dinlendirici "Light Program"dı; kısa haberler, özellikle hizmet veriyordu. "Third Program" ise demagojiye ödün vermeden tiyatro, şiir, müzik sunmaya yönelikti... (1967'de, daha popüler müzik yayını yapmak üzere, bugünkü adı Radio One olan dördüncü bir kanal açıldı.)

Eski totaliter ülkelerde, Almanya ve İtalya'da, radyo, beyaz bir sayfa üzerinde her şeye yeniden başladı.

Batı Almanya'da, başlangıçta radyoların yeniden doğuşunu destekleyenler müttefik birlikler oldu. 1950'de 9 milyon olan radyo alıcılarının sayısı, 1959'da 15 milyona çıktı. 1953'te yeniden kurulan ve ülke dışına yayın yapan Deutsche Welle ve özellikle Demokratik Almanya'ya yayın yapan Deutschland

Rundfunk dışında, radyoların çoğu bölgesel temelliydi. Gerçek iktidar, eyaletler düzeyinde uygulanıyordu. Radyolar da bu düzeyde, yerel bağlantıları bulunan bir şebekeler sistemine göre düzenlendi. Fransa'dakinin tersine, ancak bu temel yapılanmadan sonra, ARD adında bir konfederal kurum bünyesinde ve oldukça da gevşek bir işbirliği örgütlenebildi.

O dönemde, İtalya'da da durum bundan pek farklı değildi. Mussolini'nin radyo yayın organı EIAR'ın yerini alan RAI, Ekim 1944'te kuruldu. Posta ve telekomünikasyon bakanlığının denetimi altında, tekel ilkesi benimsenmişti. Kuramsal olarak yayın sorumlularını ve gazetecileri baskılara karşı korumak için de iki aracı kurum oluşturulmuştu: Siyasi bağımsızlığı gözeten (ve atamaları dağıtmak ve yayın dilimlerini partilerin güçleriyle orantılı olarak bölmek eğiliminde olan) bir parlamento komisyonu ve kaliteyi denetleyen bir kültürel komite. Bu ülkede savaş öncesi için saptadığımız gecikme kısmen devam ediyordu: 1949'da sadece 2,5 milyon, 1960'ta da 8 milyon radyo alıcısı vardı.

Avrupa'nın iki ucu arasındaki zıtlık belirgindi. İskandinav ülkeleri, uzaktan bakıldığında radyo alıcıları açısından en donanımlı ve vatandaşları en çok gazete okuyan ülkelerdi. Bunun tersine, İspanya ve Portekiz'de gecikme açıkça ortadaydı.

FRANSA: USTALIK VE BOYUNDURUK

Tüm bu ülkelerde, esas olarak bir devlet tekeli söz konusuydu. Özgürlük, çeşitlilik, savaş öncesinden beri gerilemişti. Devlet tekelinin katı bir biçimde uygulandığı Fransa'da da. Merkezileşmenin, *drôle de guerre*'den önce Daladier'nin girişimiyle nasıl başladığını ve 1939-1940'ta nasıl kendini gösterdiğini daha önce görmüştük. Bu konuda devamlılık üstün geldi: Daladier, Vichy, De Gaulle. 20 Kasım 1944 tarihli bir karar tüm özel radyo istasyonlarına el koydu; Mart 1945'te RDF, RTF adını alarak katma bütçeyle işleyen bir kamu idaresi oldu. Tek istisna, Fransa'da stüdyoları bulunan, ama komşu bir ülkenin topraklarından uzun dalga yayını yapan ve "çevre istasyonları" adı ve-

rilen istasyonlardı. SOFIRAD, Kurtuluş'tan sonra, 1945'te kuruldu. Vichy döneminde kurulmuş olan SOFIRA'dan doğmuştu. Devlet, sermayesinin %99'una sahipti ve SOFIRAD Radio Monte-Carlo'yu denetliyordu. Daha sonra, 1955'te Sarre bölgesinde yeni bir vericiyle kurulan Europe n°1'in de %35'ini aldı.

1930'lu yılların başında kurulan Radio Luxembourg'dan da söz etmemiz gerek. Bu, yerel olarak yerleşmiş, ama uluslararası hedefleri olan karmaşık bir radyoydu. İngilizce yayınları İngiltere'de geniş bir dinleyici kitlesi çekmeyi başarmıştı, çünkü aynı dönemde BBC, bir utanma duygusuyla, pazar günleri hafif ve eğlendirici olabilecek programlardan kaçınıyor, yayınlarını vaızlar ve dini müzikle sınırlıyordu: Radio Luxembourg bu boşluktan yararlanarak kendini gösterdi. İstasyon, Fransızca yayınlarda da, özellikle Fransa'nın kuzeyinde ve doğusunda dinlenen popüler programlar sunmayı bilmişti. Yayınlar, özel Fransız sermayesiyle Kasım 1945'te yeniden başladı; artık Radio Luxembourg'da Havas da vardı.

Devlet radyolarında ise, vericiler 9 radyo bölgesine ayrılarak yeniden oluşturuldu, ama merkezileşme savaş öncesine göre artmıştı. Bölgesel radyolar uzun süre Paris bağlantılı yayın yapmak zorunda kaldılar. O dönemde iki istasyon bulunuyordu: Prestij yayınları, özellikle de müzik yayını yapan –İngilizlerin birinci ve üçüncü kanalları arasına yerleştirilebilecek– bir Ulusal Program ve daha popüler yayınlar yapan Paris Programı. Radio Sorbonne ancak 1948'den sonra, başkentte orta dalgadan yayın yapmaya başladı. Böyle bir radyo, öğrencilerin şu seslenişle ifade bulan eski umudunun gerçekleşmesine de yardım ediyordu: "Ne mutlu ırmaklara, çünkü derslerini yataklarında izleyebiliyorlar!" 1947 yılının sonunda, müziğin adeta bir kral olduğu Paris Inter doğdu.

1945'te 5 milyon, 1958'de 10,7 milyon radyo alıcısı: Bu istatistikler Fransa'yı komşularına yaklaştırıyordu. Radyo, gündelik yaşamdaki önemini kanıtlamıştı.

Radyoculuk sanatı, özellikle Pierre Schaeffer'in etkisi altında gelişti. Schaeffer, öğrencilerinin genellikle bir tür deha olduğunu düşündükleri bir mühendisti. Savaş sırasında bir "Deneme Stüdyosu" kurmuş, daha sonra da bunu, insanların "yayına

azırlama" yöntemlerini iyileştirmek için tutkuyla çalıştıkları ir "Deneme Kulübü" ile devam ettirmişti. Bu aynı zamanda, adio France'ta "büyük kulak" adı verilen ses teknisyenlerinin e çoğalmaya başladığı bir dönemdi. İçeriğe gelince, burada da ek çok yenilik vardı. Popüler kategorilerde, bu radyo geniş bir inleyici kitlesi çekmeyi başarıyordu. Bu müzikli taşlamaların ayınlandığı "Montmartre Ambarı"nın dönemiydi, bu progra- ı "Tuzlu Eğlence" izledi, ama 60'lı yılların sonunda, De Gaul- iktidardayken yayından kaldırıldı. Bu dönem, Pierre Dac ve rancis Blanche'ın "Gülme Partisi"yle başarı kazandıkları dö- emdi; Jean Nohain'in, Henri Spade'ın, André Gillois'nın, vb. önemiydi. Micheline Sandrel'in "Saat 5'te Randevu" adlı rogramı Fransa'daki kadınlara, onları özellikle ilgilendirdiği üşünülen her şeyden söz ediyordu. Daha hırslı ve daha entel- ktüel bir düzeyde, Deneme Kulübü François Billetdoux, Jean houquet, Roland Dubillard gibi yetenekli radyocuları bir ara- a getiriyordu. Radyoya yönelik buluşlarda, abartılı mizansen- rde, gülünçlükte büyük bir canlılık kendini gösteriyordu. Bu ynı zamanda unutulmaz büyük edebiyat röportajlarının döne- iydi: Jean Amrouche'un Paul Léautaud'yla yaptığı ve ona epyeni bir saygınlık kazandıran söyleşiler, ya da Robert Mal- t'nin Paul Claudel ve André Gide ile gerçekleştirdikleri gibi.

Programların kalitesi açısından bu kadar parlak olan bu önemin, haberler açısından daha yetersiz olduğunu söyleme- iz gerekir. Zira, Batılı ülkelerin çoğunda, hükümetler dizgin- ri çok gergin tutuyorlardı. Radyonun gerilemeye başlamasıy- Σrek anlamını yitiren bir istisna Amerika Birleşik Devletleri, e bir diğeri de, yüz ağartıcı BBC'yle İngiltere'ydi. Buna rağ- en orada bile, olaylar her zaman sanıldığı kadar basit değildi; ıtışmalar, özellikle hükümetin Galler, İskoçya ve İrlanda milli- etçiliğini temsil eden merkezkaç güçlerin gelişmesi konusun- a taşıdığı endişeden doğuyordu. Örneğin 1955'te, BBC ile, dyonun ulusal çıkarları konu alan tarışmalardan parlamento- a görüşülmeden önce en az on beş gün süresince söz etmesini ngellemeye çalışan Anthony Eden hükümeti arasında bir güç österisi yaşandı. Gerçekte, hükümet, mikrofonun Galler ülke- nin milliyetçi liderlerine bırakılmasından korkuyordu. Ama

1956'dan itibaren, bakanlar mücadeleden vazgeçtiler ve özet olarak BBC kendi kendini denetlemeye başladı.

Federal Almanya'da, çoğunluğun Sosyal Demokrat Parti'de (SPD) ya da Hıristiyan Demokrat Parti'de (CDU), solcularda ya da muhafazakârlarda olmasına göre, ortam bir *Land*'dan diğerine açıkça farklılık gösteriyordu. Örneğin Hitler dönemi üzerine, çoğunluğun SPD'de olduğu bölgelerde radyo çok rahatken, CPU'nun hâkim olduğu bölgelerde daha rahatsız olabiliyordu.

Son olarak, İtalya'da, Hıristiyan demokratlar radyo yayınları üzerindeki denetimlerini ancak 1972'de bıraktılar: Artık radyonun denetimini solcularla paylaşmaya razı olmaları gerekiyordu.

Fransa'ya gelince, merkezi yönetimin en güçlü olduğu ülkeler arasında yer alıyordu. Radyo konusunda girişilen savaşlar, daha sonra televizyonu sarsacak olanları haber veriyordu.

Radyonun saygınlığı ve özellikle savaştan beri etrafında dolaşan seçimlerdeki etkisi konusundaki söylenceler yüzünden, birbirini izleyen Fransız hükümetleri onu ellerinde tutma endişesi taşıyorlardı. Buna yaşanan bazı şiddetli krizler de tanıklık ediyor. İlk krizlerden biri, Kurtuluş'tan kısa süre sonra, Gaston Defferre'in enformasyondan sorumlu devlet bakanı olduğu döneme rastlar. Şubat 1946'da, De Gaulle'ün gidişinden on beş gün kadar önce, Defferre, 1945'ten beri radyonun başında bulunan ve general tarafından atanmış olan Claude Bourdet'yi görevden aldı. 13 Mart günü, savaştan önce Paris PTT'de tiyatro yayınlarından sorumlu olan Wladimir Porché'yi müdür olarak atadı ve "radyo haberleri siyasi yöneticiliği" makamını yarattı. Bu görev, hiçbir çekince duyulmadan, *Populaire* gazetesinin yazı işleri müdürü, gazeteci Henri Noguères'e verildi. Sosyalist bir enformasyon bakanı, devlet radyosundaki bu önemli göreve kaygısızca kendi partisinin gazetesinin en faal adamını getiriyordu. Noguères'in saygınlığı tartışma konusu değildi, ama yöntem daha kaba olamazdı. Öyle ki, protesto etmek için bir grev tehdidi oluştu. Noguères yine de yerinde kaldı, ama biraz daha farklı bir ünvanla.

Komünistlerin iktidardan ayrılması ve soğuk savaşın baş-

angıcı, önemli bir dönüm noktası oldu. Üçüncü Güç hükümetleri, radyo yayınları üzerindeki hâkimiyetlerini, rejimin sol ve sağ kanatlarda karşı karşıya kaldığı çifte tehlikeyi hatırlatarak haklı çıkarıyorlardı. De Gaulle 1947'de *Rassemblement du peuple français*'yi kurar kurmaz, onun ulusal radyo kanallarını kullanmasını yasaklayan bir karar alındı. İktidardaki çoğunluğun gözünde, o artık 18 Haziran'daki adam değil, neredeyse ayaklanmacı bir partinin başkanıydı. 1958'e kadar De Gaulle'ün sesi bir daha radyoda duyulmayacaktı. Yalnızca bir kez, 1951 milletvekili seçimleri için yaptığı kampanya çerçevesinde, zorla radyoya çıktı. RPF'nin başkanı olarak yaptığı basın toplantılarından hiçbiri ne tamamen, ne de kısmen yayınlandı. Ve bu dışlama, olağan bir dengeleme etkisiyle, 60'lı yıllarda iktidardaki De Gaulle'cülerin gözünde buna benzer ve bir o kadar kınanması gereken tavırları haklı çıkaracaktı.

1947'den 1954'e kadar cumhurbaşkanlığı yapan Vincent Auriol'ün tepkileri anlamlıdır. Tarihçiler ona, tüm faaliyetlerini ayrıntılarıyla yazdığı bir günlük tutma alışkanlığından dolayı minnet duyarlar. Daha sonra bu günlük geniş bir biçimde Pierre Nora'nın çabalarıyla yayınlandı. 1947 Şubat'ında, Auriol şöyle yazıyor: "Pierre-Henri Teitgen [MRP Enformasyon Bakanı], bakanlar konseyinde, gazetelerin yaptığı büyük grevden sonra", "[...] radyoda, herkesin bir gün boyu konuştuğundan yakındı". Ve haykırıyor: "Karşıtlarımızın sesi hükümet taraftarlarından daha fazla çıkıyor; bunun nedeni *Le Canard enchaîné* gazetesi."

8 Ağustos 1949 tarihli diğer bir örnek daha da aydınlatıcıdır. O gün, cumhurbaşkanı Strasbourg'da Avrupa üzerine uzun bir konuşma yapacaktı –ve doğal olarak bunun son derece önemli olduğunu düşünüyordu. Döner dönmez, olağan bir kendini beğenmişlikle radyosuna koştu ve konuşmasının bütünüyle değil, yalnızca uzun alıntılarla yayınlandığını fark etti. İşte tepkisi: "Esas kısmı katledilmiş; bu bir ahmağın, bir tembelin ya da bir sabotajcının işi. Derhal, Mitterrand ya da Wladimir Porché'yi [o dönemde François Mitterrand enformasyon bakanı, Porché de Fransız Radyosu genel müdürüdür], ya da hatta ikisini birden çağırtmasını istemek için, telefonla Kosciusko'yu

[Morizet, cumhurbaşkanlığı başdanışmanı] arattım." Onlara düşen "bu yeteneksiz ve ahlaksız gazeteci müsveddelerine, ya da Radio Journal'in neo-anarşistlerine, devlet başkanının mesajlarının ya da söylevlerinin her türlü haber karşısında mutlak önceliğe sahip olması gerektiğini [...]" söylemek olacaktı. "Ben özet kabul etmem, diyordu başkan. Bu bir sabotajdır. Bu belge son derece önemliydi. Onu bütünüyle yayınlamak ve hatta bir bakandan yorumlamasını istemek gerekirdi. Cevap bekliyorum." Vincent Auriol, kariyerine 20'li yıllarda başlamış tecrübeli bir siyasetçiydi. Eh! Onun için radyonun hükümetin hizmetinde olduğu apaçık ortadaydı. Devlet radyo ve televizyonunun, haberleri, önemsiz de olsalar devlet başkanının bildirileriyle ya da gezileriyle açmaya mecbur olmadıklarını anlamaları için, en azından bir çeyrek yüzyıl daha beklemek gerekecekti.

Vincent Auriol'ün, başkanlık yaptığı dönemde, Fransız radyosunun Grenelle sokağında bulunan merkezine –ya RPF, ya da komünistler tarafından– yapılacak olası bir darbeden sürekli endişe etmiş olması çarpıcıdır (hep aynı Malaparte* sendromu). 8 Ekim 1948'de şöyle yazıyordu: "Queuille'den [başbakan, radikal] radyodan tüm Radio Journal'i yöneten komünistleri elemesini istedim." Ve gerçekten Ortodoks bir Stalinist olan Francis Crémieux Radio Journal'in yazı işleri müdürlüğünden alındı. 3 Kasım 1948'de, Auriol Bakanlar Kurulu'nda şunları söyledi: "Radyodaki grev önemliydi, zira CGT'li** teknisyenler radyo yayınlarını durdurmuşlardı; öyleyse soruyorum: Tehlike durumunda, cumhuriyet tehlikede olsa ya da savaş çıksa, ne olacaktı? CGT'li komünist teknisyenler radyo yayınlarını durdursaydı, ulusu bilgilendirmek, ona çağrıda bulunmak mümkün olmayacaktı."

Farklı eğilimlerden gazetecileri karşı karşıya getiren tartışma programı "Paris Tribünü", o günlerde haber alma özgürlüğüne açılan ender pencerelerden biriydi ve zaten çok sayıda

* Malaparte, Curzio (1898-1957): İtalyan yazarı. Faşizm dönemi ve II. Dünya Savaşı sonrasının en güçlü ve en çok tartışılmış yazarlarındandır. 1931'de Fransızca olarak yayınlanan, iktidarı ele geçirme yöntemlerini ve şiddeti tartıştığı *Technique du coup d'État* (Hükümet Darbesi Tekniği) adlı kitabı geniş yankılar uyandırmıştır. (Ç.N.)

** CGT: Confédération générale du travail (Genel İş Konfederasyonu). (Ç.N.)

içlükle karşılaştı: Yayını sık sık askıya alındı, programdan çı-
arıldı, ertelendi...

50'li yılların ortalarına doğru, sözünü ettiğimiz gerileme-
n arifesinde, siyasi tablo buydu. Oysa, radyoyu geriye doğru
nulmadık bir sıçrama bekliyordu.

'LI YILLAR: BEKLENMEDİK SIÇRAMA

60'lı yıllarda radyonun yeni bir başlangıç yapmasında te-
el koz, Bell Telefon Şirketi'nden üç Amerikalı bilimadamı sa-
sinde, 1948 yılında gerçekleşen transistorlu radyonun icadı
du. Transistor, elektrik akımlarını genişletmeye olanak tanı-
n bir yarı-iletken aygıtıydı. Bu sistem 1955'ten itibaren yayıl-
ve kısa sürede radyo alıcılarının maliyetinin düşmesini ve
yutlarının küçülmesini sağladı. Tek bir aile radyosundan, sis-
min adından yapılan yakıştırmayla çok sayıda "transistor"a,
çilmişti (bu da istatistiklerin hesaplanmasını güçleştiriyordu,
nkü radyo vergisi, televizyon vergisiyle yer değiştirmek üze-
tümüyle kaldırılmadan önce, ev başına sadece bir radyodan
nıyordu).

Böylelikle, hâlâ simgesel olma özelliğini koruyan bir dizi
yla, radyo o zamana kadar değeri bilinmemiş erdemler ve
klenmeyen bir etki buldu. Örneğin, Ocak 1960'ta, Cezayir
arikatları"nın cumhuriyet üzerinde oluşturmaya başladığı
te tehdit, ve özellikle Nisan 1961'de generallerin gerçekleştir-
ği darbe. General de Gaulle'ün hâkimiyeti dört günde bir
uç generali ve hain albaylar topluluğunu yatıştırmayı başara-
diyse, bu De Gaulle'ün 24 Nisan'da radyo ve televizyondan
ptığı ünlü konuşması sayesinde olmuştur: "İşte devlet hiçe
yılıyor, cumhuriyet tehdit altında, Fransa'nın kalkınması teh-
eye atılmış ve kim tarafından? Yazık! Yazık! Yazık! Bizzat
uru, görevi, varlık nedeni hizmet ve itaat etmek olanlar tara-
dan. [...] Bu gücün bir dış görüntüsü var, bir avuç emekli ge-
ral, ve bir de gerçeği var, sınırlı ve şişirme bir beceriye sahip
grup albay." "Fransız kadınları, Fransız erkekleri, Fran-
nın gelmekte olduğu yere göre nereye doğru gitme tehlike-

siyle karşı karşıya olduğuna bakın. Fransız kadınları, Fransız erkekleri, bana yardım edin!" Metropoldeki Fransızlar arasında De Gaulle'ü televizyonda görenler çok sayıda olsa da (yine de televizyon alıcılarının sayısının bir milyonu geçmediğini hatırlayalım), De Gaulle'ün ateşli bir biçimde ayaklanan şeflerine itaat etmemeye davet ettiği Cezayir'deki birlikler onu, artık Cezayir'deki askerlerin can sıkıcı yaşantısını süsleyen "transistorlar" sayesinde dinleyebilmişti. Bu askerler transistorlarla, kendilerini ayaklanmacı subayların hâkimiyetinden koparan yasal iktidarla aracısız bağlantı kurabiliyordu. Böylece radyo, Fransa'nın cumhuriyet tarihinde önemli bir rol üstlenmiş oluyordu. Bu rol, daha sonra 68 Mayıs Hareketi sırasında, radyonun öğrencilere şehir stratejileri konusunda verdiği büyük kozlarla da sağlamlaşacaktı.

O yıllarda, radyo dinleme alışkanlıkları yavaş yavaş değişmeye başlamış ve televizyonla radyo arasında bir paylaşım oluşmuştu. Akşamlar televizyona (televizyon o sıralarda sadece akşamları yayın yapıyordu), sabahlar da radyoya kalmıştı; tabii radyonun, yine sayıları hızla artmakta olan otomobiller üzerindeki doğal tekelini hesaba katmadan. Televizyonun, radyonun sabah yayınları üzerinde bir tehdit oluşturmaya başlaması için 80'li yılları beklemek gerekecekti: Yine de, Fransa'da radyo bugüne kadar bu alandaki hâkimiyetini korumuştur. Diğer yandan, tekniklerin gelişimi yeni bir yaş grubuna, satın alma gücü düşük olan gençlere radyoya ulaşma olanağı vermiş, bu da doğal olarak yayınların içeriğini etkilemiştir. BBC'de üslup 1957'den itibaren değişmeye başladı, Fransa'da da 1955'te kurulan Europe nº 1'in etkisi belirleyici oldu. Frank Ténot ve Daniel Filipacchi'nin "Selam Arkadaşlar" programı 1959'da doğdu ve ye-ye modasını başlattı.

Radyonun yenilenen etkisi onu yeniden bir siyasi hedef konumuna getirdi, ve bu da hükümeti, De Gaulle'ü ve yandaşlarını radyo üzerindeki baskılarını hafifletmeye itmedi. Mart 1966'da general, başbakanı Georges Pompidou'ya şunları yazıyordu: "Ülke dışında yerleşen, bu nedenle de bizim kanunlarımızın ve düzenlemelerimizin hâkimiyetinden kaçan ve üstelik özel ve ayrıcalıklı bir vergi rejiminden yararlanan, bir yandan

la endüstrilerini bizim topraklarımızda buldukları dinleyici itlesi ve karşılığında hiçbir şey ödemeden elde ettikleri uygu- ama kolaylıkları üzerine kuran çevre radyolarının varlığı, kuş- kusuz kabul edilemez bir bozukluk oluşturmaktadır. [...] Bu durumun son bulması gereklidir..." Bir başka deyişle, Europe nº 1, RTL ya da RMC'nin Paris stüdyolarını Sarre, Lüksemburg ya da Monako'daki vericilerine bağlayan kabloları kesmek gerekliydi. Yalnızca bu kesintinin oluşturduğu tehdit bile, 68 Mayıs'ı sonunda RTL ve Europe nº 1'in üsluplarını değiştirmesinde etkili oldu.

1972 yılında bile, bu konuda anlamlı bir olay karşımıza çıkıyor. Yeni Cumhurbaşkanı Georges Pompidou, çoğunluk partisi milletvekili Arthur Conte'u, (1964 reformuyla kurulan) devlet radyo ve televizyonu ORTF'nin genel müdürlüğüne getirdi. Conte, güneylilere özgü bir üsluba ve geniş bir hayal gücüne sahipti. Birkaç ay içinde bir çatışma patlak verdi. Hükümet, kamusal bir kişilik ve popülerlik kazanan ORTF'nin başı Arthur Conte'un çok fazla siyasi ağırlığa sahip olduğunu düşünmeye başlamıştı. Élysée ve Matignon, özellikle de kanılarının ve mizacının kendisini sağın sağına yerleştirdiği Enformasyon Bakanı Philippe Malaud bundan endişe duyuyorlardı. Malaud, CGT ve Komünist Parti karşısında yumuşak tavırlar almakla suçladığı Arthur Conte'a öfkeleniyordu. Kuşkusuz, ileride de göreceğimiz gibi, CGT'nin televizyon yapımcıları üzerindeki etkisi hayali değildi, ama Malaud kolayca komplo ve egemen güçler mitosuna boyun eğdi. İşte Arthur Conte'un daha sonra çıkan kitabında (1973'te görevden alınmasından sonra yayınlanan *Hommes libres* [Özgür insanlar]) yeniden yayınladığı dikkat çekici bir belge: "Sayın Genel Müdür Dangeard'ın dikkatine, 11 Ekim 1973: Görüşmemizi müteakiben, bugün Radyo Yapımcıları Sendikası FO'yu [bu çevrede, FO diğer sektörlerde olduğundan daha sağdadır] kabul ettim. Bana France-Inter'deki durumun hoşgörülemeyecek bir boyuta ulaştığını bildirdiler ki, ben bunu zaten ne komünist ne de solcu olanlardan öğrenmiştim [Vincent Auriol'un yirmi beş yıl önce kullandığı terimlere verilen karşılığa dikkat edin]. Onlar bugün gerçek bir "cadı avının" konusudur. Yakın tarihli belli sayıda yayın, ahlaki olduğu ka-

dar siyasi alanda da kabul edilemez. Söz konusu yayınlar, Pierre Bouteiller'nin saçmalıkları, farklı çocuk düşürme tekniklerini inceleyen ya da sağlığa zararlı olmayan uyuşturucuları yücelten yayınlarıdır. Sürekli olarak CGT'ye ve Komünist Parti'ye ayrılmış bir kürsü olan France-Culture'den söz etmiyorum bile. Bunlar, radyonun reji müdürü Bay Sallebert'in ve France-Culture sorumlusu Bayan Méla'nın tarafsız müttefikleri olduğunu açıkça beyan ediyorlar." Philippe Malaud açısından hiç kuşku yoktu: Kızıllar gelmişti! O yoksulun McCarthy'siydi. "Bu koşullarda ve derhal yeni bir örgütlenmeye gidilmezse, ki buna Bay Sallebert'in, Bayan Méla'nın ve siyasi olarak bir kanada bağlanmış diğer yandaşlarının elenmesiyle başlanmalıdır, 1974 yılı bütçesinde en ufak artış beklemek faydasızdır."

Aydınlatıcı bir metin: İşte bakan tarafından, hükümetin ORTF'ye bir eliyle verdiğini ileri sürdüğü özgürlüğü öteki eliyle almak için mali silahın kullanılmasına aleni bir örnek. Simgesel anlamda, geriye dönüp bakıldığında rahatlatıcı olan, Malaud Conte'un görevden ayrılmasını sağlarken, Conte'un da düşerken onu kendisiyle beraber sürüklemesidir: Tıpkı karşılıklı birbirlerini şişleyen iki düellocu gibi, birlikte düştüler.

Bir başka çarpıcı olay, Valéry Giscard d'Estaing'in Élysée'ye ve Jacques Chirac'ın Matignon'a gelişinden sonra, Chirac "alaycılıkla" suçladığı Europe nº 1'in patronu Maurice Siégel'in görevinden ayrılmasına neden olduğunda meydana geldi ("alaycılık" sözcüğü o çevrelerde hâlâ ününü korumaktadır ve bizzat Siégel bu olayı, ince bir alayla *20 ans, ça suffit!* [20 Yıl, Bu Kadarı Yeter!] diye adlandırdığı –bu Europe 1'deki kariyerinin süresiydi– kitabında anlatmıştır).

Siyasetin haberler üzerindeki hâkimiyeti ağırlığını korusa da, buna karşılık, meslekte "program" diye adlandırılanların tarafında –yani geri kalan her şey–, özellikle Europe nº 1'in etkisi altında modernleşme alanında büyük bir özgürlük vardı. France-Inter de, BBC gibi, uzun süre doğallıktan oldukça uzak kaldığı halde, 1964'ten ve ORTF'nin kuruluşundan sonra, bilgili bir radyocu olan Roland Dhordain'in etkisiyle, bir gençleştirme çabasına girişilmişti. Eski "ulusal program"ın mirasçıları olan France-Culture ve France-Musique'in ortaya

ıkışını da saygıyla selamlayalım. 1962'de %42 oranında dinenen Radio Luxembourg ve %34 oranında dinlenen Europe arşısında sadece %24 dinlenme oranına sahip olan France-Inter, 1963'ten 1967'ye kadar geçen altı parlak yılda iki rakibini akaladı ve geçti.

Son dönemde, yani son çeyrek yüzyıl boyunca, Fransa'ya ki sorun hâkim oldu. İlk sorun: Tepeden inmeci merkezileştirme hareketi tüm istasyonları, çok geniş dinleyici kitlelerine sahip olan başkentte ve birkaç büyük kentte yoğunlaştırmaya yönelmişken, radyonun sahip olduğu ve yakın bir medya olmasını sağlayabilecek olanakları nasıl geliştirmeli? İkinci sorun: Özel sektör ve kamu sektörü arasında kurulması gereken denge. Teknik gelişmeleri temel alırsak –frekans modülasyonu bandının, dinleme rahatlığının, stereo yayınların ve kısa süre sonra ebekelerin çalışmasını kolaylaştıran uyduların gelişimi– "özgür radyo" adı verilen radyoların ortaya çıkışı bir yeniliktir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde gelişim, neredeyse ters yönde olmuştur. Fransa'da olup bitenlerin tersine, o dönemde Amerika'da, bazı çevrelerde "her şey kâr için" felsefesine karşı bir tepki gözleniyordu. Ticari nedenlerin radyoları en aşağı halk tabakalarının özel hizmetkârları olmaya sürüklemesi tehlikesinin kaygılandırdığı Amerikalı elitleri bir endişe sarmıştı. Bunun sonucunda, devlet, vakıflar, çeşitli kuruluşlar ve cömert mesenler tarafından sağlanan parayla yaşayan ticari olmayan eğitim ağırlıklı radyolar ortaya çıktı. 1986'da Amerikan halkının %80'i bu radyoları dinleyebiliyordu. Bu radyolar iki şebekeden oluşmaktadır. Bunlardan en önemlisi, 1972 yılında kurulan ve 1980'den itibaren uydudan yayın yapan National Public Radio'dur (NPR), haftalık 50 ilâ 75 saatlik programları tüm "bayi" radyolara dağıtılmaktadır; her gün akşam üzeri sunulan *"All things considered"* (her şey düşünüldü) adlı geniş haber yayını bir simge niteliğindedir. 1982'den itibaren, New York, Cincinnati, San Francisco, Los Angeles ve Minnesota'daki ticari olmayan radyolar, daha fazla klasik müzik yayını yapan ikinci bir şebeke kurmak için birleştiler. American Public Radio (APR), Fransa'daki Radio Classique ve France-Musique arasına yerleştirilebilir.

Bu gelişme ticari sektörü biraz yukarı çekti ve dönem dönem vasatlıktan uzaklaştırdı. Büyük şirketler, biraz da "iç içe geçmiş halkalar" biçiminde yapılanan şebeke sisteminin güçlenmesini sağlayan uydu sayesinde, radyolara yeniden ilgi duymaya başladılar. 1975-1986 arasında bir şebekeye bağlı istasyonların oranı %36'dan %58'e yükseldi.

"ÖZGÜR RADYO"LARIN ATILIMI

Avrupa'ya "özgür radyo"ların ortaya çıkışı hâkimdi. Bu radyolar 68 kuşağının bir kısmı için, acı bir savaşın bazen heyecanlı, bazen gülünç tüm özellikleriyle bir tür destan oluşturdu. Hukuki belirsizlikler çoktu. Latin ülkelerinde, yeni faaliyet sektörleri için genellikle olageldiği gibi, bir hukuki boşluk döneminden geçmek gerekti, (68 ruhuyla "Yasaklamak yasaktır"), saf insanların coşkusunun kurnazların taşkınlıklarını kolaylaştırdığı o dönemlerden birinden. Fransa'da yaşananların tümü, FCC sayesinde radyo bandının katı bir şekilde düzenlenmiş ve kurallara bağlanmış olduğu Amerika'yla büyük bir zıtlık içeriyordu.

"Özgür radyo"ların atası, 1960'ta Hollanda kıyılarının açıklarından Flamanca yayın yapmaya başlayan bir istasyondur: Radio Veronica. Ama asıl macera bir süre sonra İngiltere'de başladı. İngiliz kıyıları açıklarında dolanan ve sürekli batma tehlikesi yaşayan paslanmış eski bir yük gemisine yerleştirilmiş olan vericisiyle 1964'te yayın yapmaya başlayan Radio Caroline'i selamlayalım. Bu radyo 1968'den 1972'ye kadar yayınına ara vermiş, ve ancak 1979'da susmuştur. Yani tüm dönüşüm dönemini –on beş yıl– kapsar.

Fransa'da çevre radyoları radyoculuk sistemini rahatlatmaya olanak tanımıştır. Oysa İngiltere için böyle bir şey söz konusu değildi. BBC, televizyonun tersine, radyolar üzerindeki demir yumruğunu 1972'ye kadar kaldırmadı; uyguladığı tekelden ancak o yıl vazgeçti ve böylece yavaş yavaş ticari istasyonlar açılmaya başladı. Radio Caroline tüm bir kuşağın müziğinin, örneğin Beatles'ın, yayılmasına katkıda bulunmuştur (Be-

les başlangıçta bu nedenle Fransa'nın kuzeybatı kıyılarında aha çok tanınıyordu).

"Özgür radyo" deyimi ise, 1968-1969 yıllarına doğru İtal-a'da doğdu. O yıllarda, Danilo Dolci Grubu Sicilya'daki orta çekli Partinico kentinden (20 000 nüfuslu), Sicilya'daki Be-a'da vatandaşların karşılaştıkları haksızlıkları halka açıkla-ak için gizlice yayın yapıyordu: Bir mitosun arkeolojisi. Ama erel radyolar gerçek anlamda ancak 1975'ten sonra gelişmeye aşladılar. İlk üç özgür radyo kalıcı oldu: Ancona'dan yayın ya-an Radio Emmanuel; Radio Milano International ve Radio arma. 1975 sonu ve 1976 başında sayıları çoğalmaya başladı e kısa sürede 300'e ulaştı. İtalyan Anayasa Mahkemesi, bu adyoların baskısıyla (diğer Avrupa ülkelerinden önce) yerel maçlı radyoların kurulmasına izin verdi. Bu da istasyonların ayısında yeni bir enflasyona yol açtı: 1977'de İtalya'da, 250'si Napoli'den yayın yapan 1 500 tane radyo bulunuyordu! Bu utlak bir kakofoniydi; ama sonuçta her biri, dinlenmeseler bi-e, konuşmaktan büyük zevk alıyordu...

1976'da yaşanan Bologna Olayı yeni bir çağı simgeler. O ıl, bu büyük üniversite kentinde öğrenci olayları meydana gel-i. Aşırı solcu bir militan, Francesco Lo Russo, polisle girilen ir çatışmada öldürüldü. Olayı Radio Alice duyurdu ve otorite-er bu tür bir radyonun bu tür koşullarda sahip olabileceği müthiş gücü keşfettiler (Paris'teki 68 Mayıs'ını unutmuşlardı). ki gün boyunca Bologna'yı sarsan ayaklanma, bir barikattan diğerine hareketi yöneten Radio Alice'in etrafında örgütlendi...

İtalya'da o yıllarda ortaya çıkan tüm protesto hareketleri ırtık kendilerini yeni radyolarda ifade ediyorlardı: Feministler, askerlik karşıtları, homoseksüeller, işsizler, evsizler, vs. Ama ay-ı zamanda, daha sonra giderek diğerlerini bastıracak olan tica-i radyolar da kurulmaya başlamıştı. Bu radyoların rengi, siyasi değilse, pornografikti: Radio Luna radyoda striptizi icat etti (80'li yıllarda, Fransa'da Carbone 14 onun bir benzeri olacaktı); bu bize "Radyoda resimler öylesine güzel ki!"diye haykırarak televizyonu reddeden şu iflah olmaz telsiz telgraf âşığını düşün-dürüyor. Bu ticari radyolar, 1975'ten itibaren Ulusal Bağımsız Televizyon Yayıncılığı Birliği'nin çatısı altında toplandılar.

Belçika örneği de ilgiyi hak ediyor. Belçika, 1978'den itibaren, birkaç bölgesel özellik dışında, İtalyan modelini izledi. Radio Eau noire Mart 1978'de kuruldu, eğer hata yapmıyorsak molotof kokteylinin reçetesini ayrıntılarıyla veren ilk radyoydu. Çevreci hareketin damgasını vurduğu kurucu kuşak çok uzlaşmazdı. Daha sonra, pek çok radyo herkes tarafından tanınmadan önce yasadışılıktan çıkarak yarı resmi oldu. Eylül 1981'den itibaren Wallon bölgesinde, 1982 Mayıs'ında da Flaman bölgesinde yayınlarına izin verildi. Burada da kronolojik gelişim hemen hemen Fransa'daki gibidir.

1980'de Amerika'da 221 milyon nüfus için 8 000 yasal radyo istasyonu bulunuyordu, oysa Fransa'da 50 milyon nüfusa sadece yedi ya da sekiz yasal radyo vardı. Devlet radyoları: Jean Garetto ve Pierre Codou'nun 70'li yılların sonunda kurduğu yerel ve belli bir kitleye seslenen yayınlar yapan ("sesli fon", yumuşak sesler ve radyonun rehberliği) FIP gibi, 1974'te ORTF'nin parçalanmasından doğan Radio France'a ait olan France-Inter, France-Culture, France-Musique; ve diğer yanda çevre radyoları: Jean Farran'ın teşvikiyle 1960'lı yılların sonunda RTL kısaltmasını benimseyen Radio Luxembourg, adını Europe 1 olarak değiştiren Europe nº 1... Liste güney bölgesine yayın yapan Radio Monte-Carlo ve güneybatı'daki Radio Andorra'yla kapanıyordu.

Özgür radyoların kalk borusu, tuhaf bir biçimde televizyonda çalındı. Mart 1977 belediye seçimleri üzerine siyasi yorumlar yapıldığı sırada, genç bir çevreci lider, Brice Lalonde, ekranlarda göründü (Paris'te bir miktar oy aldığı için davet edilmişti), ve birden "Sizlere verecek iyi bir haberim var" dedi, dizlerinin üzerinde durmakta olan radyo alıcısını çıkardı, önüne koydu ve şu haberi verdi: "İyi dinleyin, ilk kez bir özel radyo duyacaksınız, adı Radio Verte." Ve yeni bir özgürlüğün doğuşunu ilan etti. Aslında oradan birkaç metre uzakta, kuliste, içine verici yerleştirilmiş küçük bir çanta taşıyan bir suç ortağının bulunduğu ancak daha sonra öğrenildi. Ama ne önemi var! Bu an her şeyin başlangıcıydı. Radio Verte sonraları Radio Verte Fessenheim, Brice Lalonde da bakan oldu.

1977-1978 yılları, nasıl ucuza verici imal edildiğini görmek

çin casus havalarında İtalya'ya yapılan ziyaretler dönemiydi. endikalar da bu macerada rollerini oynadılar. Demir-çelik sanaiinin gerilemesi, CGT'nin "Lorraine Coeur d'acier" ("Lorraine, Çeliğin Kalbi") ya da "SOS emploi" ("İmdat, iş aranıyor") gibi ayınlarının doğmasına böyle neden oldu. Bazı bölgelerde zerklik yanlıları da devreye girdi. Tabii bir de açıkça siyasi yaın yapan radyolar vardı: Giscard d'Estaing'e yakın Radio Fil leu, ve Sosyalist Parti Başkanı François Mitterrand'a 28 Haziran 1979'da yaptığı bir konuşma yüzünden bir suçlamaya mal lan sosyalist Radio Riposte.

"Özgür radyolar" dünyası sosyalistlerin iktidara gelişinden çok şey bekliyordu. Yeni Haberleşme Bakanı Georges Fillioud, kampanya boyunca verilen vaatleri uygulamaya geçirdi. 9 Kasım 1981'den itibaren, bir kanunla, o güne kadar yine 1974'te ORTF'den doğmuş olan vericilerden sorumlu kuruluş Télédiffusion de France tarafından çok sıkı bir biçimde denetlenen tekelin kaldırılması öngörüldü. Sonra da, 29 Temmuz 1982'de ilk maddesinde "görsel-işitsel iletişimin özgür olduğunu" belirten bir kanun çıkarıldı. İleride bu metinden televizyon konusunda da bolca söz edeceğiz. Yine aynı kanun, pek çok görevinin yanı sıra yayın izinlerini dağıtmak ve frekans modülasyonu bandını düzenlemekle görevli Görsel-İşitsel İletişim Yüksek Kurulu'nu kurdu.

O yıllara iki büyük tartışma egemen oldu: Frekanslar ve reklam. Öncülerin şaşkınlığına yol açacak biçimde, (ordunun, sahibi olduğu 100-104 ve hatta 104-108 bantlarını sınır bölgeleri hariç hemen hemen her yerde yavaş yavaş boşaltmayı kabul etmesine rağmen) frekansların sınırlı bir kaynak olduğu ve dolayısıyla dağılımını düzenlemek gerektiği keşfedildi. Bir "dağıtımcı" ve bir jandarma gerekiyordu: Bu Yüksek Kurul olacaktı; hatta bir evlendirme memuru, çünkü –ender olarak kalıcı olan– yakınlaşmaları kolaylaştırmaya da çalışacaktı.

Reklama gelince... Özel yerel radyolarda reklama izin verilmeli miydi, verilmemeli miydi? Pek çokları bu radyoların, pazarın indirgeyici sertliklerinden kesinlikle uzak kalmaları ve dolayısıyla dinleyicilerinin iyi niyeti ve desteğiyle varlıklarını sürdürmeleri gerektiğini düşünüyordu. Diğerleri bunun katık-

sız bir ikiyüzlülük olduğunu söylüyordu: Eğer reklam kabu edilmezse, nasıl olsa gizli olarak yapılacaktı. Ve radyonun ilk yıllarındaki Maurice Privat döneminin tüm karışıklıklarıyla gizli paranın tüm etkileriyle yeniden karşılaşılacaktı. Evet, diyo cevap veriyordu birinci grup, ama reklama izin verilirse, rek lam programlar üzerine ağırlığını koyacak ve böylece ilan ve renler açısından cazip olan "büyükler", "küçükleri" ezecekti NRJ, Radio Aligre'i öldürecekti.

Bu öykü, Annick Cojean ve Frank Eskenazi tarafından 1986 tarihli kitaplarında güzel bir üslupla anlatılıyor: *FM, la fol le histoire des radios libres* (FM, Özgür Radyoları Çılgın Öyküsü) Başlangıçta, eskiden Europe 1'de gazeteci olan Georges Fillioud denetimi elde tutarak reklama izin vermenin daha iyi olacağın düşünme eğilimindeyken, Başbakan Pierre Mauroy, ilkelerin den ötürü, cumhurbaşkanının da onayını alarak onun fikrine katılmayı reddetti. Sosyalist kanatta ise, sık sık şu anıya başvu ruluyordu: 1973'te, Şili'de, bir özel radyo kamyon şoförlerin yasal hükümete karşı kışkırtarak Salvador Allende'nin düşme sine katkıda bulunmuştu...

Televizyon lehine tüm kaybettiklerinden sonra, bu rekla mın da elinden kaçtığını görmek istemeyen yazılı basının tepki si de aynı yönde gelişiyordu. Ama gereklilik hızla kendini da yattı. Devletin "özgür radyo"lara yapmayı öngördüğü küçük yardım (ilk kuruluş için en fazla 100 000 frank) hiç kuşkusuz onları yaşatmaya yetmeyecekti. Nisan 1984'te, François Mitter rand aniden yön değiştirdi ve Amerika'ya yaptığı bir yolculuk sırasında beklenmedik bir şekilde reklama "evet" dedi.

O günlerin ortamını yeniden canlandırmamız gerek: Öze okul taraftarlarının, 24 Haziran 1984'te Paris'te yaptıkları bi gösteriyle sonuçlanan protestolarının tırmanışı. Sosyalistler sağın "özgürlüğü ortadan kaldırma" suçlamasını kendilerin karşı çevirebileceğinden endişelendiler ve öfkelendiler, bu da kısa süre sonra özel radyolar konusunda alacakları kararlard etkili oldu.

8 Aralık 1984 kesin bir dönüm noktasıydı. Yüksek Kurul yayınların ses seviyesi konusundaki düzenlemeyi küstahça v hiçbir cezayla karşılaşmadan ihlal eden dört radyonun yayının

askıya almaya karar verdi. Ses seviyesi 0,5 kW'la sınırlandırılmıştı ki, bu kuşkusuz saçmaydı, ama NRJ de yaklaşık 100 kW'a kadar çıkıyordu... Yüksek Kurul üyesi romancı Paul Guimard, o sıralarda bir sabah, Bagnolet kapısı tarafında, NRJ'yi elektrikli traş makinesinden duyduğunu belirtiyor...

Girişimci ve (Hersant'a yakıştırılan bir sözü tekrarlamak gerekirse) seve seve kanunların önünde giden bir adam tarafından yönetilen NRJ, –hata yapmıyorsak, medya tarihinde ilk kez– iletişim alanında küçük bir danışma bürosu kullanmaya karar verdi. Büro, Paris'te dinleyici kitlesini, diğer istasyonların kendilerine vız geldiğini haykıran ve büyük çığlıklarla kendileininkini, "radyoların en güzelini" savunan gençleri bir araya toplayan bir gösteri düzenledi. Şarkıcı Dalida da kortejin başındaydı. En şaşırtıcı olanı da, sosyalist çevrelerde pek çoklarının, kendi arzularını gerçeklerle karıştırarak, NRJ'nin militan olduğuna göre dost bir radyo olduğuna ikna olmuş olmalarıydı. Laik bir adalet sistemine sahip olan Laurent Fabius hükümeti, o sırada İrlanda'da bulunan cumhurbaşkanının da onayıyla, kamu güçlerinin müdahalesini yasakladı. Kaygı verici bir karar: Artık üçkâğıtçılar tüm kalpleriyle sevinebilecek ve cumhuriyetçi kanunlara göre vazgeçilmez olan düzeni yeniden sağlamak için birçok yıl kaybedilecekti.

KAMU SEKTÖRÜNÜN GEREKLİLİĞİ

Diğer yanda, kamu sektörü. Bu sektörün benimsediği tavırlar, bir ülkeden diğerine değişiklik göstermektedir. Devlet radyosunun bağımsız olduğu ülkelerle, televizyona sıkı sıkıya bağlı kaldığı ülkeleri birbirinden ayırmak gerekir: Bu ülkelerde –Belçika'da, İspanya'da, İtalya'da– radyo neredeyse hep kötü durumda olmuştur. Zira, tasarruf yapılması gerektiğinde, bu en rahat radyo üzerinden yapılıyordu, çünkü radyo siyasetçilerde çok daha az tutku uyandırıyor, dolayısıyla da dikkatlerini daha az çekiyordu. Buna karşılık, Fransa örneğinde, Valéry Giscard d'Estaing tarafından 1974'te alınan ORTF'yi parçalara ayırma kararı (bu karara televizyon konusunda tekrar değineceğiz)

açıkça bir avantaj oluşturdu. Aslında, Radio France'ı bağımsız bir kuruluş olarak televizyon kuruluşlarıyla aynı konuma oturtan tanımı, onun oyununu etkili bir biçimde oynamasına olanak tanıyacaktı.

BBC ise parçalanmadı, ama İngiltere'de diğer ülkelere göre daha güçlü ve daha zengin bir radyo yayıncılığı geleneği vardı. 1972'de, Independent Broadcasting Authority'yi kuran yasa, yerel ticari radyoların oluşumuna olanak tanıdı: O dönemde 39 tane olan bu radyolardan bugün 46 tane bulunuyor (BBC'nin istasyonlarına yakın rakamlar: O dönemde 22, bugün 37). BBC'nin radyoları, yayın süresinin yaklaşık üçte birinde merkezden yapılan yayından ayrılıp yerel özel yayınlara geçerek çalışıyor.

Bunun tersine, Belçika'da, son on beş yıldır felaketten felakete koşan devlet radyosu bir zayıflama yaşıyor. Zira bütçesi sürekli olarak kısılıyor. Avrupa ve Amerika'daki Fransızca konuşulan başlıca dört ülke arasında işbirliğini sağlayan Fransızca Yayın Yapan Kamu Radyoları Topluluğu, 80'li yıllarda Belçika ile İsviçre arasında ortaya çıkan bir zıtlığa tanıklık ediyor. Belçika –eğlenceli bir biçimde– başarısızdı, İsviçre ise özel sektördeki her türlü olası rekabeti dinginlikle kontrol ediyordu. Kuşkusuz SSR, 1985'e doğru birkaç özel radyoyu kabul ederek safra attı, ama bu radyolar SSR tarafından yakından denetleniyordu –herhangi bir şebekeye bağlanmaları da yasaklanmıştı. Almanya'da da özel radyoların tırmanışı çok yavaş oldu– üstelik ARD'nin kamu radyolarında reklam çok sınırlıydı: Saatte iki dakika. İspanya'da, 70'li yıllarda pek çok özel radyo ortaya çıktı, ama çok amaçlı medya grupları oluşturmuş olan gazeteler tarafından kontrol ediliyorlardı –bundan, daha önce, *Diario 16* konusunda söz etmiştim. İtalya'da manzara istikrar kazanmıştı, RAI biri hem orta dalgadan hem frekans modülasyonundan, diğeri de (RAI 3) France-Culture ve France-Musique karışımı iki genel içerikli kanaldan yayın yapıyordu.

Fransa'da, 80'li yılların radyo yayıncılığı manzarası çifte sektör ilkesine göre biçimlenmişti. Tabii bu el yordamıyla ve sorunlu oldu. Ama Radio France iddiayı kazandı.

Öncelikle, frekansları daha iyi denetleyecek bir denetim ücü istemek zorunda kaldı. Kanunları çiğneyemeyen ve belir-en sınırların üzerinde yayın yapamayan devlet radyosu, 80'li ların başında, dinleyicilerinin yayınların parazitlenmesinden n derece hoşnutsuz olduklarını görmüştü.

Reklama ilişkin kuralları da belirlemek gerekti. Doktrine öre Radio France esas olarak vergi gelirleriyle yaşayacaktı ve ayınlarında "ortak" ve "karşılıklı" olanların dışında reklam ve çbir marka yer almayacaktı (bundan sadece hindibağ kökü zu üreten Leroux firması memnundu, zira piyasada başka ndibağ kökü tozu markası bulunmuyordu!). Tabii ki, maliye akanlığının "bütçecileri", vergiden tasarruf etmek için her za-an işi gevşetme eğilimindeydiler. Ama dişleri ve tırnaklarıyla una karşı durmak da iletişim bakanlarının göreviydi. Başlan-çta, birazcık ticari "reklam" pek de kötü görünmemişti, ama avaş yavaş devlet radyosunun varlık nedeni ortadan kalkma-a başladı. Aradaki fark tam olarak, dinleyicilerin kulaklarında dyoyu "kirleten" bu reklamın yokluğuydu. Kısa vadede hoş azı mali kolaylıklar, ama ardından kesin bir gerileme...

Üçüncü meydan okuma yerinden yönetimdi. 1974-1981 asında Giscard d'Estaing'in cumhurbaşkanlığı döneminde, adio France'ın başında bulunan Jacqueline Baudrier, kurumu-un bölgelerde de varlık göstermesini savundu. Ama 1974'te lihsiz bir karar alınmıştı: Bölgesel radyolar FR3'ün boyundu-ğu altında kalacaktı. Taşrada devlet radyolarının zayıf kal-ası ve hor görülmesi bunun öngörülebilir bir sonucudur. En i radyocular taşraya ender olarak gönderiliyordu. Daha da aygı verici olanı, yerel değil bölgesel bir dinleyici kitlesi he-efleniyordu, bu da avantajların tam olarak değerlendirileme-esine ve zayıf bir dinlenme oranı elde edilmesine yol açıyor-u. Jacqueline Baudrier görev süresinin sonunda İletişim ve ültür Bakanı Jean-Philippe Lecat'dan yeni "yakın mesafe" dyoları kurmayı deneme iznini elde etme başarısını gösterdi. yle ki, uzun 1945-1980 parantezinden sonra, 80'li yıllarda, dyo, önceleri mahrum edildiği büyük kozunu yeniden sahip-ndiğinde, Radio France bu fırsatı kaçırmadı: Fransa'nın "köy e kasabalarına" kendilerinden söz etmek.

Böylece deneme olarak Lille'de bölgesel boyutlu Fréquence Nord; Laval'de ilsel boyutlu Radio Mayenne; ve son olarak beldesel boyutlu Radio Melun kuruldu. Sonra, mecliste çoğunluğun 1981'de el değiştirmesinin ardından, 1982 tarihli yasa mutluluk verici bir biçimde Radio France'a "yerinden yönetilen" radyoların sorumluluğunu geri verdi. Bu da, sonraki yıllarda kurumu yöneten ekibin canlılık ve coşkuyla yeni yerel radyolar kurmaya girişmesine olanak tanıdı; bir yandan FR3'e bağlı eski radyolar Ocak 1983'de yeniden elde edilirken, diğer yandan yepyeni radyolar kuruldu. Öyle ki, 1995'te Fransa'da 47 yerel devlet radyosu bulunuyordu. Eşi bulunmaz bir başarı kazanmışlardı. Bu radyolar kırsal bölgelerde ve küçük ya da orta ölçekli şehirlerde özel bir etkinlikle ortaya çıktı. Model, kırsal bölge radyoları için Radio France Creuse, diğerleri içinse Radio France Loire Océan'dı. Büyük kentlerde başarı daha belirsiz oldu, ama genelinde kazanılan bahis, bu çeşitliliğin yarattığı merkezkaç güçlere rağmen Radio France'ın açtığı çeşitli kanallarla (daha yaşlı bir dinleyici kitlesi için orta dalgadan ve Paris'te 1994'ten beri FM'den yayın yapan Radio Bleue dahil) farklılığı yakalayarak, tüm istasyonlarını birlikte ve hiçbiri özgünlüğünü yitirmeden işletebilmesiydi. Öyle ki, yerel radyolar, Devlet Bakanı Philippe de Villiers'nin 1986'da *cohabitation** döneminde sektöre gelişiyle oluşan tehdit karşısında ayakta kalabildiler. Kendisi de Vendée bölgesinde özel bir radyonun, Radio Alouette'in kurucusu olan De Villiers, daha önce Radio France Loire Océan'ın etkili rekabetinden rahatsız olmuştu ve hükümete gelince, devletin radyo şebekesine savaş ilan ederek kişisel kinini bastırmaya çalışmıştı. Devlet radyosunun vatanseverliği ve kendisine dayatılan katı bütçe azaltılması kararı karşısında ayakta kalabilmesini sağlayan hayal gücü karşısında başarısızlığa uğradı. Böylece, yerinden yönetime ilişkin Defferre yasası çizgisinde, tüm bölgelerde özgür ve dengeli haberleşmenin önemi kendini gösterdi.

* Jacques Chirac'ın 20 Mart 1986'dan 9 Mayıs 1988'e kadar süren başbakanlığı sırasında, sağcı hükümet ve solcu cumhurbaşkanının ülke yönetimini paylaşması. *Cohabitation*, sosyalist François Mitterrand'ın 8 Mayıs 1988'de yeniden cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra, Chirac'ın istifasıyla sona erdi. (Ç.N.)

Jacqueline Baudrier'nin Radio France'ın başında olduğu önemde güzel bir slogan bulunmuştu: "Farkı dinleyin!" Ve kamu sektörünün kuralı da işte budur: Söz konusu olan, öncelikle, özel sektördekilerin yapmayacaklarını, kâr amacının kuşkuyla olanak tanımayacağı şeyleri yapmaktır: Kendisini France-Musique içinde eritmek gibi saçma ve zararlı bir fikre her zaman başarıyla direnmiş olan France-Culture gibi (daha da iyisi: 1983 ve 1986 arasında, France-Culture ve France-Musique aynı bütçeyle stereo olarak sabaha kadar süren gece yayınlarına da başlayabildi). İlk *cohabitation*'un ortalarında Radio France'ın başına getirilen Roland Faure'un bir başarısı olan France-Info da kamu sektörü dışında gerçekleştirilemezdi, zira yalnız kamu sektörü, genç yerel radyolarının taze gücüyle France-Info'yu besleyebilirdi.

İki sektör arasında sağlanan bu denge konusunda, radyo, televizyonun on yıl önünden gitti ve onun için bir deneme alanı oluşturdu. Öyle ki, bazen biraz daha dikkatli olunsaydı, bundan daha fazla yarar sağlanabilirdi.

XII. BÖLÜM: TELEVİZYONUN SİYASİ ÖZGÜRLÜĞÜNE KAVUŞMASI

Televizyonun başlangıçta radyonun bir tür çelimsiz uzan tısı olarak doğduğu bir gerçektir. Hızla büyüyerek dengeleri a üst edinceye kadar; sonrası etki, parlama ve tutkular.

İlk dönem, radyonun dışında yapılan deneyler dönem İkinci Dünya Savaşı nedeniyle uzamıştır. Savaş, radyoy medyaların kralı tahtına oturtarak ne kadar kayırdıysa, tel vizyon da bundan o kadar sıkıntı çekti, zira teknik atılımı, mü hendislerin çabaları başka yöne kaydığından sekteye uğramı tı. Savaş patladığında, teknik açıdan savaşan ülkelerin işin yarayacak kadar gelişmiş değildi. Ardından, savaş sonrası yı larda, daha önce sözünü ettiğimiz iki zıt sistem çerçevesinc radyo modeline yakın kaldı. Amerika ve ondan esinlenen bel sayıda ülkede amaç ticari kaygı iken, Batı Avrupa'da bunu tersine kamusal yön ağır basıyordu. Sonra, devlet tekeli gid rek sorgulanmaya başladı. Bunun nedeni, programlara çeşit lik kazandırma endişesinden çok, devletin, yani hükümetler haber üzerinde uyguladıkları hâkimiyete karşı halkın giderc güçlenen tepkisiydi.

Son dönemde Batı Avrupa ülkelerinin çoğunda, haber bağımsızlığı sorunu hemen hemen çözümlenmiş ve kamu gü leri karşısındaki özgürlüğü de hemen hemen kazanılmış old ğundan, programların içeriği sorunu tartışmalarda aniden i sıraya fırladı ve devletin etkisinin başka güçlerle, örneğin öz sermayenin gücüyle –Amerikan modeli bu olgu üzerine uzu süreli bilgi vermektedir– olası yer değiştirmesinin avantajla ve dezavantajları üzerinde giderek büyüyen bir ivedilikle du mak gerekti.

UTLU BİR ÇOCUKLUK

Televizyonun geçmişi belli bir ilgiyi hak ediyor. İnsanlar un süreden beri uzağa resimler göndermenin hayalini kurulardı. Daha Jules Verne'in yazılarında bunun tanıklığını buyoruz. Başlangıçta söz konusu olan sabit resimlerdi. İtalyan selli de henüz 1856'da bundan hareketle "pantelegraf"ı icat nişti. "Pantelegraf" Fransız PTT'si tarafından el yazısıyla kısa esajlar ve çizgi halinde resimler göndermek için kullanıldı. Foğraflar gönderebilen daha önce sözünü ettiğimiz belinograf vaştan önceki yıllarda tasarlandı: Aslında bu, televizyonun ğil daha çok faks makinesinin atasıdır –nokta nokta iletmek.

Televizyon, fotoelektrik, yani bazı cisimlerin bir elektron masını elektrik enerjisinden ışık enerjisine dönüştürme kapaesi üzerine yapılan keşiflerden doğdu. Aşılması gereken en yük güçlük, elektronik taramaydı: Ekranda bir görüntü yatmak üzere bu elektronların büyük bir hızla katedeceği satır üzerinde düzenlenmesini sağlamak için ne yapılmalı? En gun satır sayısı uzun süre tartışıldı. Satır sayısı arttıkça maliyükseliyordu, ama resim de bir o kadar güzel ve belirgin rünüyordu. Çözümler ülkeden ülkeye değişiyordu, bu da zen televizyonun ilerlemesini geciktiriyordu, çünkü olası üşteriler kısa sürede teknik olarak geride kalacağını düşünükleri televizyon alıcılarını almaktan çekiniyorlardı. Ve bu koda uluslararası işbirliği de çok karmaşık görünüyordu.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan bu emekleme döeminde, dört ülke –hemen hemen hep siyasi iktidara yakın irütülen– deneylerin niteliği, çeşitliliği ve canlılığıyla diğerlenden ayrılıyordu.

İngiltere yine başı çekiyordu; BBC 2 Kasım 1936'dan itibaen Londra'daki Alexandra Palace stüdyolarından 405 satırlı r sistemle halka yönelik yayınlar yapmaya başladı. 1939'da, ondra bölgesinde, haftada yirmi dört saat olarak yapılan yanları alabilen 20 000 televizyon alıcısı bulunuyordu. İlk dış ekimler gerçekleştirildi. VI. George'un taç giyme töreni böylekle canlı olarak filme alındı ve bu gencecik televizyon tarafından yayınlandı. Ama her şey 1 Eylül 1939'da birdenbire durdu.

Amerika'da doğal olarak özel sektör egemendi. Güçlü RCA firması 1931'de Empire State Building'in tepesine bir verici yerleştirdi. Her üretici kendi yöntemini ilerletmeye çabaladığından, şirket özgürlüğü ilkesi büyük bir kargaşa yaratıyor, bu da televizyon alıcısı satışlarını geciktiriyordu: Pearl Harbour'dan sonra Aralık 1941'de ülke savaşa girdiği sırada, şahıslara ait sadece 5 000 televizyon alıcısı bulunuyordu.

Fransa'da televizyon konusunda iki değerli mühendis rol oynadı: René Barthélemy ve Fransız usulü renkli televizyonun yaratıcısı Henri de France. İlk kez Aralık 1932'de, Paris'ten haftada bir saatlik deneme yayınını başlatan Barthélemy oldu. Kasım 1934 Flandin hükümetinin dinamik Posta Bakanı Georges Mandel televizyonla ilgilendi ve denemelere yeni bir hız kazandırdı. Nisan 1935'te, Grenelle sokağında bulunan ilk stüdyoyu kurdu. Bu stüdyo bugün hâlâ yüksek taramalı televizyon yayını gösterilerine ev sahipliği yapıyor. Kasım 1935'te, yine Mandel'in otoritesi altında, 455'e ulaşmadan önce 60 satırdan 180 satıra geçildi. Eiffel Kulesi anten görevi görüyordu. 1939 baharında, Grenelle sokağındaki stüdyodan aktarmalı olarak haftada on beş saat yayın yapıyordu ("görüntülü radyo" tarzı yayınlar, sohbetler...) ve Paris bölgesinde genellikle halka açık yerlere yerleştirilmiş birkaç yüz televizyon alıcısı bulunuyordu. Georges Mandel geniş bir verici kurma programını ilan etmişti, ama savaş tüm bunları kesintiye uğrattı.

Almanya'da, Posta Ofisi 1928'den itibaren 30 satırla yayın yapmaya başladı ve 1933'te 180 satıra geçti. 1936 Berlin Olimpiyat Oyunları bir başlangıç anı, halkın gözünde yeni medyanın ortaya çıkışını berraklaştıran bir olaydı. Olimpiyatlar Leni Riefenstahl tarafından sinema için yalnızca bildiğimiz gibi görkemli bir biçimde filme alınmakla kalmadı, ayrıca televizyona uyarlandı ve beş ya da altı Alman kentinde, halka açık yerlere yerleştirilerek 160 000 televizyon seyircisine ulaşan televizyon alıcılarından yayınlandı. Her yerde olduğu gibi burada da savaş, çabaları askıya aldı. Televizyonun yeni bir başlangıç yapması için savaş sonrasını beklemek gerekecekti.

Yine de, Thierry Kubler ve Emmanuel Lemieux'nün bir kitabında incelendiğinden beri daha iyi bildiğimiz ilginç bir ör-

ıekten söz edelim: Televizyon, 1943 ve 1944'te Alman işgali alındaki Paris'te dikkat çekici koşullarda işlemeye devam etti. Bu Paris bölgesinde hastaneye kaldırılan yaralı Alman askerlerini eğlendirmeye yönelik bir fikirdi. Hastanelere 300 televizyon alıcısı yerleştirildi ve Cocnacq-Jay sokağındaki eski muhaberipler emekli sandığına ait bir binaya el kondu. Fransız televizyonu 90'lı yılların başına kadar bu binada kalacaktı...

İşgal kuvvetleri, Georges Mandel'in 455 satırı yerine, Almanların 441 satırını dayatıyordu. Program iki dilde yayınlanıyordu. Her gün "Le pont d'Avignon"la açılıyor ve Suzy Solidor'un söylediği "Lily Marlene"le bitiyordu. Bu yayınların sadece 15 saniyelik bir bölümü saklanabilmiştir, ama yazılı arşivler gösteriyor ki artık söz konusu olan bir propaganda televizyonu değil, işgal otoritelerinin Kurt Hintzmann'ın dinamik yönetimi altında (artık seksen yedi yaşında yaşlı bir adam olan Hintzmann kısa süre önce bir anı programı için Cognacq-Jay'e getirildi) kendilerine sundukları bir tür lükstü. Hintzmann 120 kişi çalıştırıyordu ve bu savaş döneminde ender rastlanan bir özgürlükle hareket ederek Gestapo'yu sürekli kızdırıyordu. Zorunlu Çalışma Servisi'nden kaçmak isteyen genç aktörler için onları yakından tanıdığını gösteren sertifikaları böylece imzaladı; yarım yüzyıl sonra Jean Marbeuf'ün bir filminde Pétain'i canlandıracak olan genç Jacques Dufilho'ya hazırlanan sertifika sonradan bulundu. İlk gün, açılışta, Brüksel'deki Etiyopya konsolosunun Paris üzerinden sınırdışı edilen iki kızı tarafından yorumlanan "muhabbetkuşlarının dansı" dikkat çekti. Comédie-Française'den aktörler de oraya "üç beş kuruş kazanmaya" geldiler. Davis kupasını kazanan "silahşörlerden" biri, Henri Cochet bir tenis dersi verdi ve ünlü boksör Georges Carpentier bir dövüşü canlandırdı. Çok fazla gösteri ve müzik vardı. Bu tuhaf ve şüpheli, biraz da zevk düşkünü dünya, müttefiklerin Paris'e gelişiyle yok olup gitti. Patron Hintzmann, kaportası açılabilen bir Citroën'in içinde, yanında genel sekreteri ve bagajında bir miktar arşiv belgesiyle birlikte doğuya doğru kaçmayı başardı.

İşte dünyanın dramına gülünçlüğün davetsiz girişi böyle oldu. Sonuç olarak, Fransa'nın bu deneyim sayesinde, Kurtuluş

günlerinden sonra, teknik açıdan ileride olmaktan yararlandığını söylememiz gerekir.

1945 SONRASI: GERÇEK BAŞLANGIÇ

Savaşın diğer ülkelerdeki bir başka sonucu: Amerika İngiltere'nin önüne geçmişti, çünkü savaş Amerika'yı daha az zayıflatmıştı.

Kuşkusuz, Amerika da alt basamaklardan yola çıktı. 1945'te, bu ülkede sadece yarım düzine kadar televizyon istasyonu ve 10 000 televizyon alıcısı bulunuyordu. Her yerde kabul edilen norm, radyo konusunda oynadığı rolü daha önce gördüğümüz FCC (Federal Communication Commission) tarafından dayatılan 525 satırdı. Hızlı bir çıkışı sağlayan bu birleşme değerli bir kozdu: Amerika'da 1947'de 30 000; 1950'de 4 milyon; 1952'de 15 milyon; 1961'de de 35 milyon televizyon alıcısı sayıldı.

Finansman yalnızca reklamdan sağlanıyordu. 1948'de televizyon reklamlarına 10 milyon dolardan az harcama yapılırken 1960'ta bu rakamın 1,5 milyar doları geçtiği düşünülürse, yazılı basına göre reklam dağılım dengelerinin değişimindeki anilik ölçülebilir. Yakamızı bırakmayan, her yerde karşımıza çıkan reklam! Televizyonun en çok izlendiği saatlerde (prime-time), süre olarak oranı %20'ye ulaşmıştı. Amerikan modeli, 1955'ten itibaren tüm temel özellikleriyle yerleşti. Ve daha o zamandan, Batı Avrupa televizyonuyla arasındaki zıtlık kendini gösterdi.

İngiltere'de gelişim daha yavaş oldu. Haziran 1946'da BBC televizyon yayınlarına 405 satır üzerinden yeniden başladı. Ardından gelişme, Amerika'dakine göre daha yavaş, ama Avrupa kıtasındakine göre daha hızlı biçimde devam etti.

Televizyon alıcısı sayısı 1948'de 45 000, 1949'da 250 000, 1952'de 1,5 milyon, 1957'de 7 milyon ve 1962'de 11,8 milyondu.

Televizyon atılımını sürüklemek için büyük olayları kullanmayı biliyordu. Örneğin 1952'de ölen VI. George'un cenaze töreni (böylelikle VI. George krallığının başında ve sonunda televizyona hizmet etmiş oluyordu...) ve özellikle kızı II. Eliza-

eth'in 2 Haziran 1953'teki göz kamaştıran taç giyme töreni. O ün İngiliz tarihinde ilk kez televizyonun izleyici kitlesi radyonunkini geçiyordu (ve televizyon "kıta" üzerinde de bundan ararlandı). İkinci kanal 1954'te açıldı ve özel bir kuruluş olan ndependent Broadcasting Authority'ye (IBA) bırakıldı.

Almanya, uğradığı yenilgi nedeniyle yavaş ilerlemeye nahkûm gibi görünüyordu: Yanlış olduğu hızla ortaya çıkan ir tahmin. Aslında işgal otoriteleri, sadece iki ya da üç yıllık ir gecikmeyle, özgür ve dengeli olmak koşuluyla eski Reich'ın lemokratikleşmesinde önemli bir unsur olabileceğini, biraz da ilgelikle düşünerek televizyonun gelişimini desteklediler. tart Kasım 1950'de Hamburg'da, İngiliz bölgesinde verildi. Kuzey Almanya'yı işgal altında bulunduran İngilizlerin son dece aklı başında bir medya politikası vardı (*Die Welt* de bu bölgede doğmuştur). Berlin Ekim 1951'de, Köln de Eylül 1952'de Hamburg'u izledi. Başarı çok hızlı geldi, 1957'de Federal Almanya Cumhuriyeti'nde bulunan televizyon alıcısı sayısı 1,2 milyon; 1960'ta ise 4,6 milyondu.

Ren Nehri'nin diğer yakasında, Fransa daha yavaştı; 30'lu yıllarda belli oranda öne geçmiş olmasına rağmen, savaştan sonra orada televizyonun gelişmelerine diğer ülkelere oranla daha az inanılıyor gibiydi. Fransa'da televizyon, daha uzun bir süre radyoya ek bir bütçeyle yaşamanın sıkıntısını çekti. Altyapı da Almanya ya da İngiltere'ye göre daha yavaş gelişti. Diğer yandan, 1949'da, daha sonra 50'li yıllarda televizyonun ilk büyük yöneticisi olacak Jean d'Arcy'yi de danışmanları arasında bulunduran Enformasyon Bakanı François Mitterrand, Henri de France'ın etkisiyle 819 satırı seçti: Sistem teknik açıdan mükemmeldi, ama diğer ülkelere göre özgün olduğundan, başlangıçta, televizyon yayınlarının uluslararası aktarımını zorlaştırmak gibi bir dezavantaja ve bunun yanında yüksek sayıda ekran tarama çizgisi nedeniyle olağandışı bir görüntü kalitesi sunma avantajına sahipti. Dolayısıyla alıcılar daha pahalıya mal oluyordu. 1953'te ülke topraklarının sadece %10'u; 1957'de de %50'si televizyon yayınlarını alabiliyordu. 1949'da 5 700; 1953'te Elizabeth'in taç giymesinin olumlu etkisiyle 60 000 alıcı sayılıyordu. 1958'de İngiltere çoktan 10 milyon sınırı-

nı geçmişken, Fransa'da eşdeğer bir nüfus için 10 kat daha az alıcı vardı.

1947'de, haftada 12 saat yayın yapılıyordu. 1949'da, önce haftada üç, sonra günde bir, sonra da günde iki kez yayınlanan haber bültenleri doğdu. Değerli araç gereçler sağlayacak olan Buttes-Chaumont'daki eski Gaumont stüdyolarının onarıldığı 1957 yılı da önemli bir tarihtir.

Diğer ülkeler daha da gecikmişlerdi. Düzenli yayınlar Hollanda'da 1951'de, Belçika ve Danimarka'da 1953'te, Avusturya ve Lüksemburg'da 1955'te, İsveç ve İspanya'da 1956'da, Portekiz'de 1957'de, İsviçre, Finlandiya ve Yugoslavya'da 1958'de, Norveç'te 1960'ta başladı. Sovyet hâkimiyeti altında bulunan Doğu bloku ülkelerinde gelişme, en azından vericiler konusunda biraz daha hızlıydı, zira bu ülkelerde haber bilindiği gibi yakından denetlendiğinden toplu izleme egemendi. Moskova 1948'den; Leningrad 1950'den; Kiev 1952'den itibaren yayın yapmaya başladı.

Televizyonun hükümetlerin sultası altında bulunduğu bu totaliter ülkeleri çabuk geçelim –bu ülkeler, o sıralarda, bazı dar sınır hatları hariç, demir perdenin diğer yanından gelen yayınları alamama avantajına sahiptiler, bu da televizyonun tüm rolünü, göreceğimiz gibi kısa dalga radyo yayınlarına bırakmasına neden oluyordu.

HÜKÜMETLER: MUTLAK SİLAH RÜYASI

Durum böyle de olsa, eski bir demokratik geleneğe sahip ülkelerde bile devlet, televizyonun üzerine doğrudan ağırlığını koymaktan istemeye istemeye vazgeçmişti. Her şeyin merkezinde, tüm siyasi kadrolar tarafından paylaşılan, küçük ekranın mutlak gücü konusunda safça bir kanı bulunuyordu. Bu yeni aracın seçim yaptığı varsayılıyordu. Dolayısıyla, onu denetlemek benzersiz bir güç elde etmek anlamına geliyordu. Bu yanlış inanış, siyasetçinin televizyonla sürdürdüğü psikolojik bir ilişkiyle besleniyordu: Televizyonun aktardığı sadece söylemi değildi, ortaya konan onun özbeğenisi, sürekli bir kandırma faaliyeti içinde

aşkalarının gözündeki imajıydı. Artık siyasetçiler, televizyon ayesinde, seçim meydanlarına gelmeyen, militan sosyalleştirme ğıyla ulaşılamayan, kendi evinde kapalı bu kararsız seçmen mi-osuna ulaşmanın; çoğunlukta ve kolayca istenen biçimi alacağı anılan bu kitleye ulaşmanın hayalini kuruyorlardı.

Televizyonun belirleyici gücünün bir olgu olarak kabul dildiği andan itibaren, bu kanı sözde gerçekliklerle güçlendi. elevizyon mutlak güç sahibi olarak kabul edildiğine göre, bir lay meydana geldiğinde bunda esas rolü televizyonun oynaığı tartışılmaz gibi görünüyordu. Bunun kanıtları çoktur. Örneğin 1960'ta, Amerikan başkanlık seçimleri sırasında yaşanan nlü Kennedy-Nixon tartışmasını ele alalım: Bu tartışma, Batı vrupa ülkelerindeki siyasi aktörlerin kafasına televizyonun zici önemi fikrini kazıdı. Nixon'un bir dizi sakattı, makyajı kö- yapılmıştı, sakalları çıkmaya başlamıştı, bu da taze ve (siyah eyaz ekranda bile) pembe pembe görünen bir Kennedy karşında ona hapisane kaçkını gibi bir hava veriyordu. Otuz beş l sonra Boston'daki JFK Vakfı'nda bu görüntülere tekrar bakğımızda, bu eşitsizlik duygusunun bozulmamış olduğunu göiyoruz. Yine de kamuoyunun gelişimi üzerine sonradan yapın incelemeler, Kennedy'nin bu olaydan çok sonra avantajlı uruma geçtiğini gösteriyor. Ve tartışmanın, belli bir rol oynaıysa da, belirleyici bir etkisi olmadığını.

Sosyologlar ve tarihçiler işlerin siyasetçilerin sandığından k daha karmaşık olduğunu ortaya koymaya çok erken başlaılar, ama siyasetçiler tarafından uzun süre çok az dinlendiler. u konuda, René Rémond ve Claude Neuschwander'in 1963'te *evue française de science politique*'te yayınlanan öncü makalesini e sonraları çıkan Blumler, Cayrol ve Thoveron'un oldukça ayntılı *La télévision fait-elle l'élection?* (Televizyon Seçim Yapar ı?) adlı kitabını (1978) sayabiliriz. Doğal olarak, televizyonun eçmen davranışlarının oluşmasında rol oynadığını inkâr etek saçma olurdu. Ama ritmleri bu kitabın giriş bölümünde, irinci Dünya Savaşı sırasındaki Fransız kamuoyu konusunda rtaya konan sorunsala göre ayırt etmek ve özellikle vatandan siyasi doktrinler, "toplumun sorunları" ya da diğer ülkeler arşısındaki sabit tavırlarının oluşması üzerindeki uzun vadeli

faaliyete ışık tutmak gerekir. Buna karşılık, televizyon seçmen tercihleri üzerinde ancak ikincil bir ağırlık uygulamaktadır: Tercihler değişmekten çok sağlamlaşmaktadır ve herkes televizyonda, önceden belirlenmiş bir tabloya göre, çok daha karmaşık ve genellikle çok daha eski etkiler altında doğmuş olan kanıları doğrulamaya yönelik kanıtlar arayacaktır.

Siyasetçilerin (*Le Canard enchaîné*'nin 60'lı yıllarda popülerleştirdiği bir deyimle) bu "tuhaf pencerelerin" basite indirgeyici etkisi konusundaki yanılsaması, bir de doğrudan etkilerini kaybetmenin acı duygusuyla güçlendi. Eskiden, III. Cumhuriyet zamanında, parlamenter, seçim bölgesinde trenden, geçirdiği sarsıntılı geceden sonra gözleri kırışmış, ama başkentten taze haberler getirme fikriyle neşeli inerdi. Oysa şimdi, radyo ve özellikle de günün tartışmalarını canlı olarak gösteren televizyon kendisinden önce geliyordu. Buna bir de, bu kez daha haklı olarak, televizyonun siyasetçinin üslubu, ifade ve düşüncesi üzerinde fazlasıyla etkili olduğu duygusunu ekleyelim. Bu nedenle eski usul söylevlerin çoğu rampayı aşamazdı; kendimize eski devlet adamlarından hangilerinin televizyonda iyi görüntü vereceğini sormak da (yapay olduğu kadar...) ilginç olacaktır.

Vaız üslubu ölmüştü. Televizyon, keskin açıları bazen de aşırıya kaçarak yumuşatmaya itiyordu. Serge Moati, 1982-1986 yılları arasında yaptığı FR3'ün genel müdürlüğü deneyiminden esinlenerek yazdığı *La Saison des palais* (Saraylar Mevsimi) adlı romanında, iki siyasi lider arasındaki bu tür "modern" bir tartışmaya alaylı bir biçimde değiniyor. Danışmanları liderlere, saldırganlığın televizyonda "kötü gideceği" gerekçesiyle, her ne olursa olsun fazla sert olmaktan sakınmaları gerektiğini öğütlemişlerdi. Moati, onları karşılıklı kendilerini yumuşak huylu gösterecek önlemlere bulanmış olarak tasvir ediyor. Öyle ki, sonunda her ikisi de bu kesişen heyecandan ağlayarak birbirlerinin kollarına düştüler. Bu karikatür bir tehlikeyi de ortaya koyuyor.

FARKLILIĞIN PARAMETRELERİ

Bu ortak tablo zemini üzerine, bir ülkeden diğerine yürütme gücünün televizyon üzerindeki hâkimiyeti konusundaki farklılığın parametreleri nelerdir? Başta hükümetin toplum içindeki görece ağırlığı, daha az ya da daha çok merkezileşmiş olması, geçmişten miras alınan âdetlerin etkisi –Protestan ülkeler basın özgürlüğüne Latin ülkelerine göre daha erken alıştılar– geliyor.

Sorumluların atanma biçimine dikkat etmemiz gerekir, onların eşi bulunmaz direnme gücünün kaynağı budur: Televizyonun bağlılık derecesini en iyi biçimde ortaya koyan, dikkatin ve polemiklerin üzerinde yoğunlaştığı işaretlerden biridir. Birinci sistem, bakanlar kurulu tarafından dilediği an görevden alma yetkisiyle doğrudan atamadır; ikinci sistem, olabildiğince bağımsız kişiliklerden oluşan ve yürütme gücünün baskıları ile televizyon arasında bir "süzgeç" oluşturmakla görevli "bilgelerden oluşan" bir kurul tarafından atama, ve son olarak üçüncü bir sistem de bir yönetim kurulu tarafından yapılacak seçimdir. Bu durumda sorun bu kurulun nasıl, hangi ilkelere göre ve hangi siyasi otoritelerden oluştuğunu, hangi mali güçlere sahip olduğunu bilmektir.

Bir ülkeden diğerine devletin televizyon haberleri üzerindeki gücünü değerlendirmemize olanak tanıyan bir başka ölçüt, mali silahın eşit olmayan bir biçimde kullanımıdır. Hükümetlerin çoğunun eğilimi, parasal kaynakların iplerini ellerinde tutmaya başlar başlamaz (vergi oranının belirlenmesi, çeşitli bütçe gelirleri), bu yolla isteyerek ya da istemeyerek kabul etmeye sürüklendikleri bağımsızlığı sınırlandırmak olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri (bu ülkede vatandaşların çoğunluğu, Kennedy'nin öldürüldüğü 1963 yılından itibaren, yapılan kamuoyu yoklamalarına göre güncel olaylar üzerine salece ya da büyük ölçüde televizyon aracılığıyla bilgi almaktadır), özel sektörün hâkimiyeti nedeniyle, bu tehlikeyi atlatmış gibi görünebilir. Ama tamamen değil: 50'li yıllardan, *network*'lerin mali bakımdan henüz kırılgan olduğu bir dönemden başlayarak, vergilendirme biçiminin seçimi etkili olmuştur. Soğuk

savaş sırasında, Eisenhower'ın Dışişleri Bakanı Foster Dulles ve kardeşi CIA Müdürü Allan Dulles'ın büyük ABC, CBS ve NBC şebekelerini utanıp sıkılmadan yönlendirdikleri bugün biliniyor. Bu şebekeler, McCarthy'cilik ve komünist avı döneminde, hükümet kendilerinden kızıl virüsün bulaştığı sanılan geçici ya da sürekli çalışanlarının, işten atmadan önce, bir listesini yapmalarını istediğinde fazla nazlanmadan boyun eğmişlerdi. Ama daha sonra, büyük şebekelerin mali gücünün artması, hükümetin parayla baskı yapmasını zorlaştırmıştır. Vietnam Savaşı üzerine kamuoyunun gelişiminde televizyonun oynadığı rol, ardından Watergate "dizisi", onun iktidardan ve Beyaz Saray'dan olduğu kadar Kongre'den de ne kadar uzaklaştığına tanıklık ediyor.

Birdenbire, başka güçlere, özel sektörün parasına karşı olası bir bağımlılık sorunu ortaya çıktı. Reklam verenlerin etkisinin gerçek boyutu hemen göze çarptı. Onlar, doğaları gereği, aralarında sağladıkları en ufak bir anlaşmalar bütünü yararına, program arzının halkın beklentilerinin en küçük ortak paydasında yoğunlaşmasına neden oldular. Sık sık –daha önce de gördüğümüz gibi özellikle Alfred Sauvy tarafından– kullanılan bir örnek: Amerika'da, kamusal yararından medyalarda yeteri kadar söz edilmeyen demiryolunun yaşadığı acıklı gerilemede, otomotiv sanayii tarafından satın alınan reklamın gücünün de etkisi olmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri, işte bu mantık çerçevesinde, televizyonda siyasi reklam yapılmasına izin verdi. Ciddi bir sorundu bu, zira bu reklamın son derece yüksek maliyeti, doğal bir bağlantıyla seçim kampanyaları için gerekli parayı sağlayan iş çevrelerinin ağırlığının artmasına yol açtı (bu sistemin getirdiği siyasi tartışmalardaki seviye düşüklüğünden hiç söz etmeyelim –senato seçimlerine katılan kel bir aday, bir saç kurutma makinesini sallayarak şöyle haykırabiliyordu: "Saçı bol, hatta kirpi gibi olan rakibimin tersine, benim artık bu alete ihtiyacım olmayacak ve sizlerle ilgilenmek için daha çok zaman bulacağım!", saçmalığın uç noktası). Bu tehlikeli duruma Fransa'nın da düşmesine ramak kalmıştı, çünkü 1986-1987 yıllarında, ilk *cohabitation* ve Jacques Chirac hükümeti döneminde,

RPR* televizyonda siyasi reklama izin vermek istemiş ve buna arşı koyma cesaretini gösteren ve solla birleşerek projeyi bal-alayan orta kanattaki CDS** partisi olmuştu.

Avrupa'da, devletin ağırlığı Amerika'ya oranla her yerde endini daha fazla hissettirmektedir. Mekanizmalardan ilki, nisbi" atama uygulamasına dayanır. Burada söz konusu olan, örevleri kişilerin parti etiketlerine göre dağıtmaktır. Buna ek larak, topluluk kökeninin, Wallon ya da Flaman toplulukları-a ait olmanın da hesaba katıldığı Belçika'da durum budur. Bu-un sonucunda ilginç bir dama tahtası ortaya çıkıyor: Şuraya ir sosyalist Flaman, buraya bir Katolik Wallon...; yetkinlik öl-ütü çoğunlukla ikinci planda kalıyor ve kuşkusuz ekiplerin aynaşması zorlaşıyor. Kamuoyunda belli bir demokratik dü-üstlük izlenimi oluşabiliyor, ama nisbi sistemde her zaman lageldiği gibi, düşünce çeşitliliğine bu kadar sıkı bir sadakatin örünürdeki avantajları, etkinlik konusunda pek çok olumsuz-ığa mal oluyor.

Yönetim kurulları genellikle "zinde güçler" denilen, bazen adece siyasi partiler, daha çok da çeşitli derneklerden oluşan üçleri temsil kabiliyetine sahiptir. Hollanda'nın durumu buna elirgin bir örnektir. Hollanda televizyonu NOS şu biçimde dü-enlenmiştir: Yayın zamanının %60'ı, başlıca 7 televizyon izle-icisi derneği arasında bölüştürülmüştür ki, bu dernekler de si-asi oluşumların ya da dini eğilimlerin etkisi altındadır (bir Ka-olik, üç Protestan, üç sosyalist ve inanç bakımından "tarafsız" i kişi). Bunun sonucunda, programların düzenlenmesinde iyi ir denge sağlanmasını engelleyen gerçek bir "salam politikası" rtaya çıkıyor: Hükümetin hâkimiyetine karşı korunan, ama uhtemelen tekdüzelik ya da kakofoni karşısında savunmasız ir televizyon.

Almanya'nın durumu da ilginçtir. Orada da nisbi sistemin ir türüne rastlıyoruz, ama burada sistem bölgesel siyasi den-elerin çeşitliliği üzerine kuruludur. Aslında, bunu daha önce dyo konusunda da gördük; sistem eyaletler çerçevesinde ör-

* RPR: Rassemblement pour la République (Cumhuriyet için Birlik Partisi). (Ç.N.)
** CDS: Centre des Démocrates Sociaux (Sosyal Demokratlar Merkez Partisi). (Ç.N.)

gütlenmektedir. Her bölgede bir radyo yayın kurulu, 20 ilâ 50 üyeden oluşan bir tür mini-parlamento bulunmaktadır. Siyasi güçleri orantılı olarak yansıtan bu parlamento, bir aracı kurum rolü oynayarak, kendi bünyesi dışından 7 ilâ 12 üyeli bir yönetim kurulu seçer. Yönetim kurulu, kuramsal olarak, radyo yayın kurulunun eşoranlı küçük bir modeli değildir ve *Land*'ların çoğunda yetkili ve siyasi yönü çok belirgin olmayan kişilerin atanması yolunda bir alışkanlık yerleşmiştir. Son olarak, yönetim kurulu piramidin tepesinde yer alacak gerçek patronu, yönetim sorumlusunu seçer. Federal düzeye bu bölgelerden hareketle erişilmiş ve 1950 yılında, başkanı sırayla yönetim sorumluları arasından seçilen ve sınırlı bir güce sahip olan bir radyo yayın kuruluşları topluluğu, ARD oluşturulmuştur. Böyle bir organigram televizyona oldukça sağlam bir bağımsızlık sağlıyor gibi görünmektedir; ama bu, bir *Land*'daki çoğunluğun SPD veya CDU oluşuna göre özellikle iç politikada sık sık farklı üsluplar gözlenmesine engel değildir.

İsviçre'de de aşağı yukarı buna benzer bir sistem vardır. Yalnız orada kurul üyelerinin yarısı hükümet tarafından, yarısı da radyo-televizyon sistemiyle ilgili kuruluşlar tarafından seçilmektedir.

Başka ülkelerde, seçimin çalışanlar tarafından yapılacağı bir sisteme eğilim gösterildiği olmuştur. Doğu Avrupa ülkelerinde özgürlüklerine yeni kavuşmuş olan televizyonların kısa süre önce benimsedikleri bir ilke. Macaristan'da olduğu gibi. Bu fikir demokratik görünüyor, ama bu kez de iyi bir aday olmak için sahip olunması gereken niteliklerin iyi bir patron olmak için gerekenlerle aynı olup olmadığı sorusuyla karşılaşıyoruz.

İNGİLİZ "MODELİ"

İngiliz modeli daha fazla ilgiyi hak ediyor. Aracı süzgeç sistemini ilk bulan İngiltere oldu; 1925 tarihli Crawford komisyonunun, radyoların hükümetin değil, ulusun hizmetinde olması gerektiğini ilan ettiğini hatırlayacaksınız. Slogan olarak

ı, BBC'nin ilk müdürü Reith'in üçlemesi seçilmişti: "Bilgilen-rmek, eğitmek, eğlendirmek." Kuramsal olarak, içişleri baka-nın tüm yayınlar üzerinde mutlak bir veto hakkı vardı, ama ınu başlangıçtan beri hiç kullanmamış olması anlamlıdır.

Aralarında İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'dan birer msilcinin de yer aldığı 9 ilâ 12 "genel yönetmen"den oluşan ırul, kabinenin teklifi üzerine kraliçe tarafından atanmaktay-. Genel yönetmenler gerçekte görevden alınamazdı ve atama-rı halk oylaması heyecanının etkisini önlemek için belli bir sı-ya koyulmuştu. Yalnızca başkan sürekli olarak çalışıyor, di-er üyelerse ayda iki kez toplanıyorlardı. Bu genel yönetmenler ırulu BBC'nin genel müdürünü ve yönetim kurulundaki di-er yöneticileri atıyordu ve tarafsızlığı gözetmek ve güvence al-ına almakla görevliydi.

Bu örgütlenme öylesine saygınlık kazanmıştır ki, 1954'te 'inston Churchill'in son muhafazakâr hükümeti döneminde dependent Broadcasting Authority (bugünkü adıyla Inde-endent Television Commission, ITC) kurulduğunda, özel sek-rü istenilen biçimde yönetmek ve 1982'de Dördüncü Kanal'ı, aha sonra da Beşinci Kanal'ı kurmak için, bir derece altta, 12 yesi kraliçe tarafından değil, içişleri bakanı tarafından atanan r kurulun bulunduğu benzer bir sistem seçilmiştir. Her hükü-etin, son derece demokratik olarak, iktidardaki çoğunluğa eğil muhalefete daha yakın kişileri ataması bir gelenek haline elmiştir. 1967'de Wilson'un İşçi Partisi hükümeti bunu yap-ıştı; Mrs. Thatcher da önce bunu yaptı ve IBA başkanlığına İş-Partili eski bir bakan olan Lord Thompson'ı atadı.

Özgürlüğün bir başka garantisi de vesayetin çeşitliliğin-en kaynaklanmaktadır. İngiltere'de, Fransa'da uzun süre var duğu gibi bir enformasyon bakanı yoktur. İngiliz içişleri ba-anlığı atamalarla, dışişleri uluslararası servisle, endüstri tek-ik altyapılarla, eğitim de özel yayınlarla görevlidir.

Yine de bu durumu ülküselleştirmeyelim. BBC'nin tarihi slında sert çatışmalarla doludur. Süveyş Krizi sırasında, 1956 ılının sonunda, Başbakan Anthony Eden, BBC'nin Fransız ve ngilizlerin Mısır'a yaptığı seferi eleştirel bir biçimde aktarma-ndan şiddetle yakınmış ve Downing Street, Churchill'in

1925'teki girişiminden beri ilk kez radyodan yapılan haber yayınları üzerine ağırlığını koymayı denemişti. Ama, Eden'in yine bir muhafazakâr olan halefi Macmillan çıtayı yükseltti: Bir yandan kendisi de BBC'nin davranışından rahatsız olmuş görünürken, bir yandan da yüksek sesle bir devlet adamının onu etkilemeye çalışırken "saygınlığını yitirebileceğini" ifade ediyordu. Wilson iktidarı döneminde, 60'lı yılların sonunda, yeni gerilimler ortaya çıktı, ama sürtüşmelerin çoğaldığı yıllar, günümüze en yakın dönem, Thatcher yılları oldu. Bu sürtüşmeler, BBC'nin bağımsızlık imajını az da olsa bozmuş ve bu alanda hiçbir şeyin kesin olarak kazanılmadığını hatırlatmıştı.

İrlanda patlamaya hazır bir konudur. 1979'da Mrs. Thatcher'ın yakın çalışma arkadaşlarından biri Kuzey İrlanda bağımsızlık yanlılarının örgütü IRA tarafından öldürüldü ve aktüalite programı "To-night" komandolardan biriyle, cinayetin yarattığı heyecan içinde "Demir Lady"nin öfkeli protestosuna yol açan bir görüşme yaptı. Daha sonra, saygın bir aktüalite programı olan "Panorama" IRA'nın Ulster'deki küçük bir kasabada yaptığı gösteriyi filme aldı. Bu da başbakanın yeniden öfkelenmesine neden oldu, öyle ki, BBC bu konuda belli bir otosansür uygulamayı artık kabul etmişe benziyor. İrlanda olaylarını işlerken, daha önce Amerikan televizyonunun Vietnam konusunda sahip olduğuna eşdeğer bir özgürlükten yararlanamamıştır.

Gerilimin doruğa eriştiği bir başka an da, 1982'de çıkan Falkland Adaları Krizi ve bunun yol açtığı İngiltere ve Arjantin arasındaki savaştır. BBC genelde oldukça ihtiyatlı davranmış (onu onaylamayan %30 oranında İngiliz, gerçekte televizyona erişimi sınırlı olan insanlardı), ama kabaca, profesyonelliğin gerektirdiği tavırları almayı başarmıştır. "Düşman"dan söz etmeyi reddetmesi ve "Arjantin birlikleri" ve "İngiliz birlikleri" deyişlerini kullanması da böyle oldu, bu da Mrs. Thatcher'ı öfkeden çılgına çevirdi. Diğer taraftan, BBC sözü hasımlara vermeye de devam ediyordu, örneğin Arjantin savunma bakanı ve İngilizler tarafından batırılan bir geminin kumandanı gibi. Yine o dönemde, BBC radyosunun müdürü şunları söyleyerek muhafazakâr hükümeti öfkelendirmişti: "Plymouth'lu bir dul Bu-

nos Aires'li bir duldan farklı değildir." Popüler sağ basın alev-ndi. *Daily Express* soruyordu: "1940'ta İngiliz radyosunda Go-ring'le röportaj yapılsaydı, bunu hoş görür müydünüz?" De-ntolojik sorun basit değildi –ama özetle BBC dinleyici kitlesi-e erişkin muamelesi yapıyordu (aynı sorun, 1990-1991'de Batı-televizyonlarda Saddam Hüseyin'le yapılan röportajlar konu-unda da ortaya çıkmıştı).

BBC'yi iyi tanıyanlara göre, bundan sonra kaygı verici bir elişime tanık olundu. Başbakan Margaret Thatcher, artık şu ya a bu özel yayını eleştirmekle yetinmiyor, ama daha geniş öl-üde tehlikeli bir tavır sergiliyordu. Ve onun cephesinden bir nilletvekilinin, BBC'nin sadece "gerçeğin iğrenç ve yıkıcı bir arodisini" sunduğunu haykırdığı duyulabiliyordu.

Böylelikle, 1985'ten itibaren İngiliz hükümetiyle BBC ara-ında sürekli bir gerilim dönemine girildi. BBC artık her sefe-inde kazanmaktan oldukça uzaktı. Zira, hükümetin iki parti rasında düzenli olarak el değiştirmesi uzun süreden beri ger-ekleşmediğinden ve Mrs. Thatcher da Genel Yönetmenler Ku-ulu'na rakipleri atamaya dayanan güzel demokratik geleneği ir kenara bıraktığından, yeni atananlar sağ eğilimliydi ve ço-unluk da giderek o yöne doğru kayıyordu. 1986'da Genel Yö-etmenler Kurulu'nun başkanı öldüğünde, Mrs. Thatcher onun erine geçmek üzere kendi adamlarından birini, *Times*'ın eski ayın yönetmeni ve son derece muhafazakâr Marmaduke Hus-ey'i seçti.

Brighton'da bir otelde yapılan Muhafazakâr Parti kongresi-e karşı girişilen bir saldırıdan kısa süre sonra, BBC bir yayında er iki uçtan aşırılık yanlısı İrlandalıları tanıttığında, İrlanda ko-usunda yeni bir sürtüşme patlak verdi. O zaman Yönetim Ku-ulu, daha önceden Bayan Thatcher'ın temsilcileri tarafından önceki tüm kurallara karşı gelerek) teknik incelemeden geçiril-ikten sonra suçlanan programı yayından kaldırmayı kabul etti. u, ilk kez, bağımsızlıklarını savunma endişesi duyan BBC gaze-ecilerinin yirmi dört saatlik grevini başlattı. Program, –hem Ge-el Yönetmenler Kurulu'nun hem de başbakanın onurunu kur-armak için– bazı kesintilerin yapılması sağlanarak sonunda ya-ınlandı. Ama sistem dengesizlik işaretleri vermeye başlamıştı.

Bir süre sonra yönetimin, BBC'nin tüm sorumluluk alacal kadroları için, siyasi bakımdan güvenilir olup olmadıkların öğrenmek amacıyla bir anket yapmak üzere bir süredir karşı casusluk servislerini görevlendirdiği öğrenildi. Kuşkusuz, ku ramsal olarak, söz konusu olan potansiyel hainleri ortaya çıkar maktı, ama buradan kolayca iç siyaset alanındaki değerlendir melere geçilebiliyordu. Aynı dönemde –işte mali silahın ortaya çıkışı– Mrs. Thatcher %10'luk bir TV vergisi artışını reddetti ve yeni Genel Yönetmenler Kurulu Başkanı Marmaduke Hussey de (Ocak 1987'de) Genel Müdür Alasdair Milne'in istifa etmesi ni sağladı. Milne, başta çok fazla ödün verdiği ve sonunda göz den düşmüş olarak ayrıldığı için, her iki alanda da kaybetmişti Bir genel müdür karşısında kazanılan bu zafer daha önce ben zeri görülmemiş bir zaferdi ve BBC'nin geleceği ve bu kada uzun zamandır yüceltilmiş olan bağımsızlığı üzerinde bir belir sizliğe yol açtı.

İTALYA ÖRNEĞİ

İngiltere'nin tersine, diğer Avrupa ülkeleri bu konuda be lirgin bir ilerleme yaşadılar. İtalya'da olduğu gibi. Bu ülkede hareket noktası, savaş sonrasında Alcide De Gasperi tarafından yönetilen Hıristiyan demokratların ezici hâkimiyeti oldu. De Gasperi, radyo yayıncılığında bir tekelden yararlanan RAI'ye giderek el koydu. İtalyan televizyonunun kuruluş anlaşması 1952 tarihlidir ve tarihçilerin "tek parçalı tekel" olarak tanımla dıkları dönem 60'lı yılların sonuna dek sürmüştür.

1952 tarihli kuruluş tüzüğü RAI'nin sermayesinin %75'inin IRI'ye (Endüstriyel Dönüşüm Enstitüsü) ait olacağın öngörüyordu. IRI'nin kendisi de kamu güçlerinin elindeydi ve 20 üyesinin 7'si doğrudan hükümet tarafından seçilen yönetim kurulunun 13 üyesini atamakla görevliydi. Yani sistemi iyice kilitlenmişti. Kuşkusuz, parlamento tarafından seçilen 3 üye den oluşan ve bilginin siyasi bağımsızlığını ve nesnelliğini gö zetmekle görevli bir komisyon bulunuyordu, ama Hıristiyan demokrasi burada da çoğunluğu elinde tutuyor ve oldukça

dbirli davranıyordu. O dönemde, anayasa mahkemesi bu yalanmayı hukuki olarak haklı gösteriyordu. Devletin kamu çırlarına hizmet eden bir servisin nesnelliğini, tarafsızlığını ve evamlılığını daha iyi güvence altına alabileceğini düşünüyoru; oysa, devlet hükümettir ve dolayısıyla çoğunluğun kendi çimlerini dayatması da normaldir.

Bir adam, pek çok kez başbakan olmuş Hıristiyan dekrasinin güçlü lideri Amintore Fanfani'nin yakın dostu şkan Bernabei, on beş yıl boyunca bu felsefeyi ve uygulayı temsil etti. Bernabei, en ufak bir ikiyüzlülüğe yer vermeen, beyaz camda çoğunluğun fikirlerinin eğitimini yapma rumluluğunu üstüne aldı ve kilit görevlere kendi partisinen kişileri atadı.

Bu kapalı sistem ancak 60'lı yılların sonunda etkili muhalif çler tarafından sorgulanmaya başladı. Ve öncelikle de, 1969 ı başında yankılar uyandıran bir greve ve personel arasında lar süren bir karışıklığa yol açmayı başaran 68 solu tarafın. Diğer partilere gelince, onlar Hıristiyan demokrasinin hâmiyetini sorguluyorlar ve giderek daha güçlü bir biçimde tevizyondaki paylarını istiyorlardı. Birbirine zıt iki doktrin beginleşti: Bir yanda özelleştirme için bir savunma, diğer yanda levizyonun iç yapılarında haber alma konusunda daha büyük özgürlük sağlayacak bir reforma çağrı.

Başlangıçta ikinci okul kazanacak gibi görünüyordu, ama sa süre sonra özelleştirme kendini dayattı. Pierre Musso ve uy Pineau bu sarsıntılı gelişimi *L'Italie et sa télévision* (İtalya ve levizyonu) adlı kitaplarında anlatıyorlar. 14 Nisan 1975 tarihyasa, anayasa mahkemesinin "televizyonun yedi emrini" beleyen temel metnine dayanıyordu. Şirketin idari organları ürütme gücünü temsil etmemeli ve yapıları, nesnelliklerinin rantisi olmalıydı. Haber yayınları tarafsız olmalı ve kültür yınları da düşünce akımlarının zenginliğine ve çeşitliliğine ygı duymalıydı. Parlamentoya çoğulculuğu gözetebilmesi n gerçek güçler verilmeliydi. Gazeteciler profesyonel deontoiye uygun olarak nesnellikle yükümlüydüler, vs. 1975-1976 asındaki bu kısa dönemde İtalya, Hollanda ve Belçika'da bazı rklılıklarla uygulanan, insanların ve yapımların orantılı dağı-

lımı ilkesine yaklaşmış gibi görünüyordu. Böylelikle İtalyanların *lottizzazione* dedikleri, televizyonda "daire daire" bölünme ortaya çıktı: RAI'nin kanallarından her biri bir siyasi akıma ayrılmıştı ve Hıristiyan demokrasi de sadece bir kanalda hâkimdi.

Ama görünürdeki bu denge geçiciydi; zira kısa süre sonra, 70'li yılların sonunda, yerel televizyonların ortaya çıkışıyla, bir başka önemli gelişim unsuru kendini gösterdi. Bu televizyonlar sisteme öyle acı eleştiriler getirdiler ki, sistem kısa sürede yıkıldı. 80'li yılların başında, ileride göreceğimiz Silvio Berlusconi'nin sahneye çıkışıyla kendini gösterecek olan ikili özel sektör-kamu sektörü sistemine geçildi.

Özetle tekel, İtalya'da devletin ölçüsüz gücünün olumsuz etkileriyle yıpranmıştı ve düzeltilmek istendiğinde, artık kapıya dayanan kapitalist isteklere dayanmak için fazla zayıftı: Fransa'nın da daha yavaş bir ritmde yaşadığı, zaman içinde yığılmış bir gelişme.

FRANSA: UZUN BİR YÜRÜYÜŞ

Birinci ölçüte, yani Fransız televizyonu yöneticilerinin atanmasına değinirsek, Fransa'da başlangıçtan 1982'ye kadar bu yöneticilerin hükümet tarafından bakanlar kurulu kararıyla atanmış olması çarpıcıdır. Yine de bu otuz yılın öyküsü haber almanın giderek büyüyen bağımsızlığının öyküsüdür: Düzenli olmayan, ama çok engebeli, bütün olarak ilerlemeyi engellemeyen geri dönüşlerin sık sık yaşandığı bir gelişme öyküsü.

Televizyon bir hedef olarak gerçek boyutlarına ancak De Gaulle dönemi sırasında erişmiştir. General işlerin başına döner dönmez, yöneticiler değiştirildi. Televizyonun 50'li yıllardaki sayılan patronu Jean d'Arcy Birleşmiş Milletler'e sıkıntıdan patlamaya gitti. RDF'nin genel müdürü Gabriel Delaunay de, yerini bir De Gaulle'cüye bırakmak üzere görevinden affedildi. Enformasyon bakanları André Malraux, Roger Frey, Alain Peyrefitte, genellikle danıştay çıkışlı üst düzey memurlar olan kendi adamlarını (Christian Chavanon, Robert Bordaz, Jacques-Bernard Dupont, Jean-Jacques de Bresson) atadılar.

Bakan ise RTF'nin gerçek patronuydu. 1962-1966 arasında bu bakanlıktan sorumlu olan Alain Peyrefitte, göreve geldiğinde bürosunun üzerinde radyo ve televizyon sorumlularını çağırmasını sağlayacak bir düğme bataryası bulduğunu bizzat kendisi anlatmıştı. Bunun açıklaması gizli değildi: Rakipleri tüm yazılı basını etkilerken, hükümet de bunu telafi etmek için televizyonu elinde tutmak zorundaydı. Bunu haklı göstermek için, televizyonun, yazılı basının tersine vergilerle, yani kamunun parasıyla ayakta duran bir tekel olduğu ve dolayısıyla Fransa'nın politikasını yansıtmasının ve desteklemesinin de meşru olduğu belirtilmişti.

Bu doktrin Cumhurbaşkanı Georges Pompidou tarafından 22 Eylül 1972'de yaptığı bir basın toplantısında dile getirildi: "İstensin ya da istenmesin bana inanmayanların bulunduğunu da biliyorum, televizyon gazetecileri tam olarak diğer gazetecilere benzemezler. Onların fazladan sorumlulukları vardır. İstensin ya da istenmesin, televizyon hem Fransızlar hem de yabancılar tarafından Fransa'nın sesi olarak kabul edilmiştir. Bu da belli bir ihtiyat gerektirmektedir." İşte bugün artık geride kalan, ama uzun süre geçerli olmuş ve iktidarın hâkimiyetini geri çekmesindeki yavaşlığı açıklayan bir felsefe. General de Gaulle, kendi adına hiç de ikircikli değildi, ve oğlu tarafından yayınlanan *Lettres, Notes et Carnets*'den sonra (Mektuplar, Notlar ve Defterler) (bilimsel olarak şüpheli, ama tarihsel olarak sürükleyici bir yayın), Alain Peyrefitte ya da başbakanı Pompidou'ya medyaların ülke yaşantısının sadece olumsuz yönlerini göstermeye yönelik eğilimlerini kınamak için gönderdiği –tüm siyaset adamlarında görülen eski bir nakarat– kızgın gözlemlerinin gerçek metnini biliyoruz.

Örnek: "Bay Peyrefitte'e not, 2 Şubat 1963. RTF'nin dün akşam anestezisiz bir ameliyatın gerçekten iğrenç görüntülerini nasıl ve niçin verebildiğini anlamıyorum. Bu, dehşet ve kandan başka bir şeye değer vermeyen "Beş Sütuna Manşet" yapımcıları için olduğu kadar, şu kendini beğenmiş doktor ve televizyonun içindeki dizginsiz ekip için de adi bir reklam. Devletin doğrudan vesayeti altına yerleştirilmiş ve masrafları onun tarafından karşılanan RTF'nin lobilere bırakılmış ve denetimsiz bir

tür arpalık olduğu her zamankinden daha iyi görünüyor." Bir başka gün, De Gaulle Fransa'nın dış politikasına karşı bir Amerikalı gazeteciye söz verildiği için öfkelendi: "20 Temmuz 1962 Enformasyondan sorumlu Devlet Bakanı Alain Peyrefitte'e not Paris'te IV. Cumhuriyet'ten kalanların pohpohladığı Amerikan küstahlığının ta kendisi olan Schoenbrunn adındaki şahsı televizyonumuzun baştacı etmesi kabul edilemez." Ve aynı yılın Aralık ayında, yine Alain Peyrefitte'e bizzat kendisinin bize yakın tarihli bir kitapta aktardığı şu sözleri söyledi: "Biliyorsunuz, yazılı basındaki gazetecilerinize bir şeyleri açıklamayı her zaman deneyebilirsiniz, ama başaramayacaksınız. Onlar sizin hasımlarınız ve öyle kalmaya da kararlılar. O zaman, en azından ellerinizin arasında bulunan bu araçtan, televizyondan yararlanın; ama bilinçli olarak yararlanın. *Sorumluları ikna etmeye kalkışmayın, onlara talimatlar verin.* Basın bana karşı, televizyonsa benim." (*C'était de Gaulle*, s. 500)

Bu dönem, Jérôme Bourdon'un SLI'nin (Bakanlıklararası İrtibat Servisi) varlığından söz eden *Histoire de la télévision sous de Gaulle* (De Gaulle Döneminde Televizyonun Tarihi) adlı kitabında oldukça iyi tasvir ediliyor. Hükümet ve televizyon arasındaki yazışmaların tümü SLI'den geçiyordu: Bu kurumun etkisi belki biraz abartılmış ve mitoslaştırılmıştır, ama bu uygulama bir ortamın ve bir tavrın göstergesidir.

Kuşkusuz, bu makinada neyse ki düzgün işleyen bölümler de vardı. Magazin programları haberlere oranla daha büyük bir özgürlüğe sahiptiler. On yıl boyunca yayınlanan ve tüm bir kuşağı etkileyen "Beş Sütuna Manşet" bunlardan biridir. Yayın, Pierre Desgraupes ve Pierre Dumayet ile birlikte *France-Soir*'ın müdürü Pierre Lazareff'in başı çektiği bir ekibe bırakılmıştı. Pompidou'nun büyük dostu Lazareff son yıllarında televizyona büyük bir ilgi duymaya başlamış ve iktidara yakınlığı sayesinde başkalarının yararlanamayacağı bir hareket özgürlüğü elde etmişti. Ekibin becerileri kanıtlanmıştı. Hükümet temsilcileri tarafından önceden incelenecek röportajların arasına kasten onları rahatsız etmek ve öfkelendirmek için hazırlanmış bölümler sıkıştırması buna bir örnektir. Temsilcilerin bu bölümlerin kaldırılmasını isteyeceklerini ve diğer bölümlerin olduğu gibi ka-

acağını biliyorlardı... 1965'ten sonra, André Harris ve Alain de Sédouy'nun ikinci kanalda yayınlanan "Zoom" adlı programı, ekabet sayesinde üslup özgürlüğünü artırmayı başardı.

Bu ağır özgürleşmenin aşamalarına bakalım. 1964'te –ikinci kanalın açıldığı yıl– Fransız Radyo Yayını ve Televizyon Ofisi ORTF'yi kuran tüzük, belli bir özerklik arzusunu dile getiriyordu (bu daha sonra yaratıcısı Alain Peyrefitte tarafından, özellikle 80'li yıllarda sosyalist hükümetleri eleştirmek için bazen ibartıldı). Ardından 1965 şoku geldi. Halk oyuyla yapılacak ilk cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında, muhalifler altı-yedi yıldır uzak tutuldukları küçük ekranda aniden ortaya çıktılar: Sadece sıcak gözyaşları döken Michel Barbu değil, sadece III. Cumhuriyet'in vaızlarındaki gibi konuşan Pierre Marcilhacy değil, aynı zamanda henüz küçük ekranda kendine bir üslup arayan François Mitterrand, aşırı sağda bronz sesini kullanan Jean-Louis Tixier-Vignancour, ve son olarak Marcel Bongrand adında bir reklamcıyla hazırlanan –bu bir ilk!– ve merkezci ve Avrupa yanlısı çevrelerde De Gaulle'ün çoğunluk sağlayamamasına neden olacak ani bir popülerlik kazanan Jean Lecanuet.

O andan itibaren iktidar, televizyonun muhaliflere fazlaca yasaklanması halinde bunun bir bumerang etkisi yaratacağını fark etti ve ilk "yüz yüze" tartışmalarla biraz safra attı.

Buna karşılık 68 Olayları bir geri çekilmeye yol açtı. ORTF bu öyküyü öğrenci hareketine göre kronolojik olarak geriden yaşadı ve grev orada her yerden daha uzun sürdü. Bakan Yves Guéna'nın otoritesi altında ORTF'nin yeniden ele alınışı aşırı derecede sert oldu. Guéna, onlarca gazeteciyi görevden aldı –daha sonra bir daha benzeri görülmeyecek bir "temizlik". Ardından baskı yine yumuşadı ve Pompidou'nun 1969'dan 1974'e kadar süren başkanlık dönemi yine çeşitli iniş-çıkışlara sahne oldu: İki adım ileri, bir adım geri. Liberal düşüncede olan Başbakan Jacques Chaban-Delmas'ın belirleyici etkisi altında, iki özerk haber birimi kuruldu. İkinci kanalın haber birimi, hem profesyonel hem de siyasi gerekli tüm garantileri veren Jacqueline Baudrier'ye (Baudrier Mayıs 68'de grevcilerin "hükümet yanlıları" diye adlandırdıkları arasında yer almıştı), birinci kanalın haber birimi de bağımsızlığı iyi temsil eden ve çevresinde

yaratıcı bir ekibi toplayan Pierre Desgraupes'a bırakıldı. Bu, Haziran 1968'de yapılan "korku seçimlerinden" çıkmış fazlasıyla sağ eğilimli parlamento çoğunluğunda şiddetli tepkilere yol açtı: Başbakanlıkla çok şiddetli bir uyuşmazlık konusu. Kısa süre sonra bizzat Georges Pompidou bundan rahatsız oldu. Jacques Chaban-Delmas'ın *L'Audace* (Cüret) adlı anı kitabında uzun uzun anlattığı gibi, başbakanın 1972 yılında düşüşünü ve yerine Pierre Messmer'in gelişini hazırlayan nedenlerden biri de budur.

Yeni bir reform, ORTF'de ilk kez bir yönetim kurulu başkanı ve genel müdür kadrosunun yaratılmasıyla sonuçlandı. Bu görev, siyasi bakımdan güven veren UNR* milletvekili Arthur Conte'a verildi. Yukarıda, radyo konusunda, buna rağmen onu bakan Philippe Malaud'yla karşı karşıya getiren kavgalardan söz etmiştim. Sağ kanatta yer alan Malaud, Arthur Conte üzerinde üstünlük sağlamayı denemek için mali silahı kullanmıştı. "Temizlik yapmak" ve özellikle de Pierre Desgraupes ve takımını göndermek için atanan Conte, aslında üstlendiği televizyonun büyük patronu rolünden zevk almış ve hükümet vesayetini zayıflatmaya çalışmıştı. Bu da onun düşüşüyle sonuçlandı (yerine çok sayılan, ama atanması üst düzey memurlar geleneğini yeniden canlandıran Marceau Long getirildi). Valéry Giscard d'Estaing'in 1974 tarihli ORTF'yi pek çok parçaya ayırma kararı da –başka gerekçelerin yanında– bundan kaynaklanmaktadır.

* UNR: Union pour la nouvelle République (Yeni Cumhuriyet için Birlik Partisi). (Ç.N.)

XIII. BÖLÜM:
ÇİFTE SEKTÖRÜN ERDEMLERİ

Televizyon söz konusu olduğunda dikkati yalnızca haber üzerinde yoğunlaştırmak zaman geçtikçe daha az haklı görünüyor. Vatandaşların günlük yaşantısında aldıkları yer ve onların alışkanlıkları, kültürel tavırları, toplumsal davranışları ve hatta düşünce biçimlerinin gelişimi üzerinde sahip olabilecekleri etki, nedeniyle, yayınların tümüne bakmak kaçınılmaz oluyor. Bu etki, uzmanların sıklıkla inceledikleri çift yönlü bir hareketle gerçekleşmiştir; bir yandan merak duygusunun "evrenselleşmesi" ve diğer yandan, ters yönde, ulusal kimliğin güçlendirilmesi.

Geçen her on yıl zarfında televizyon, evlere girmek için maliyetleri düşürürken görüntünün de çekiciliğini artıran teknik gelişmeden faydalandı. Renkli televizyon Amerika Birleşik Devletleri'nde 1953'te, Kanada'da 1956'da, Japonya ve Avrupa'da 60'lı yıllarda ortaya çıktı. Ardından doğrudan ve dolaylı yayın yapan uyduların dönemi başladı –aracısız uydu yayınları müşteriler tarafından doğrudan alınabiliyor, diğerleri ise kablo servis sağlayıcısından geçmeyi gerektiriyordu. 80'li yıllarda büyük atılım yapan videolara gelince, onlar da kültürel davranışların dönüşümünde rol oynadı, çünkü seyircileri apansızlığın baskısından kurtararak, onlara arzu ettikleri saatte kitap okuma konusunda sahip oldukları türden bir seçeneği geri verdi ancak diğer hobilerin zararına, ekran başında geçirilen zaman yeniden artma eğilimi gösterdi.

FARKI DİNLEMEK

Bu alanda, kamu sektörü ve özel sektör sorunsalı haber alanında olduğundan daha fazla hâkimdir. Bir yanda, gerektiğinde uçlarda yumuşatılan ve "her şey kâr için" diyen ticari sistem (bu Amerikan ilkesidir); diğer yanda, demokratik ülkelerin hemen hemen tümünde artık kaybolmakta olan devlet tekeli şeması (buna göre devlet yayınlar üzerindeki hâkimiyetini doğrudan ya da aracılar yoluyla korumaktadır); ve son olarak, ikisinin ortasında, hem dengelerdeki belirsizlikler, hem de çeşitliliğin yarattığı zenginliklerle belirginleşen ve iyi kötü pek çok Batı Avrupa ülkesinde yerleşmiş olan iki sektörün birlikte varlığını sürdürdüğü sistem. Bu konuda bir karşılaştırma bizleri aydınlatması açısından yararlı olacaktır.

Yukarıda radyonun, kamu sektörünün bu alanda rekabetle daha önce karşılaşmış olması nedeniyle, televizyon için bir "model" oluşturabildiğini görmüştük. Ahlaki ya da estetik anlamıyla değil, iktisatçıların kullandığı anlamıyla bir model.

Buna örnek olarak, kendi anılarımdan birini aktaracağım. Eylül 1982'de Radio France'ın başkanlığına geldiğimde, France-Inter çok zor bir dönem geçiriyordu. Son on sekiz ayda dinlenme oranında oldukça önemli bir düşüş kaydetmişti. Bir teşhiste bulunmak ve özellikle de reçete yazmak gerekiyordu. Bize gelip her şeyi düzeltmenin tek yolunun RTL'yi taklit etmek ve dinleyicilere onları eğlendirecek kişiler sunmak olduğunu açıklayan iletişim uzmanı, davranış sosyoloğu bilgin kişiliklerin geçidi hâlâ hatırımda. Belki de, kısa vadede kamuoyu araştırmaları eğrisinde hafif bir iyileşme sözü vermenin yolu buydu, ama bizim inancımıza göre bu orta vadede ölümcül olacaktı. Aksine, daha önce sözünü ettiğimiz bilgece slogana tutunmak gerekiyordu: "Farkı dinleyin." Rakiplerimizin peşinden koşarak nefes nefese kalmak –onların başarılı oldukları türlerde onlardan daha kötü olmaya mahkûm olmak– yerine, biçimi ve içeriğiyle farklı bir şeyler önermekte diretmek; vergi mükellefi vatandaşın masraflarını parasıyla karşıladığı bir kurumu demokratik olarak haklı çıkarmanın tek yolu buydu.

Kuşkusuz, tepki olarak, diğer taraftan da, her zaman kar-

laşabileceğimiz, girişilen işi sadece sınırlı bir elit kesimin ho-una gitmenin sağladığı sözde saygınlığın olumsuz etkisiyle tu-af bir biçimde haklı çıkarmak pahasına, kendi içine dönük bir ültürel elitizmin gettosuna kapanmak, ya da az veya çok sır-aş birkaç gazetede kalemleriyle sizi desteklemeye hazır küçük r dost grubu tarafından övülmenin hüzünlü ve neredeyse astalıklı tatminiyle yetinmek gibi bir tehlikenin farkındaydık.

Bu incelemeden hareketle, tamamıyla "kamu sektöründen elme" ünlü bir radyocuyu, Jean Garetto'yu, bu politikayı tem-l eden yeni bir yayın programı hazırlamakla görevlendirdim. öz konusu olan genellikle rakiplerimize göre bir karşı-prog-amcılık olarak önerilen farklı yayınlar yaratmak, ama her za-an, Europe 1 ve RTL dinleyicilerinin zararına genişleyen bü-ük bir kitleyi hedef almaktı.

Dolayısıyla, alışkanlıkları altüst etmek, bize popüler değil, ayağı bir biçimde yapışkan görünen bazı yapımları yayından aldırmak gerekiyordu. Öyle de yapıldı. İlk aylarda, dinleyici-rin alışkanlıkları altüst edildiğinden, France-Inter öngördüğü-üz gibi büyük bir düşüş yaşadı. Sonra bu düşme eğilimi tersi-e döndü ve yerini üç buçuk yılda başarıya ulaşan ağır bir ge-şmeye bıraktı: France-Inter 1986'da, siyasi rastlantılar aynı yı-n Aralık ayında ikinci görev süremi tamamlayamadan görev-en ayrılmamdan az önce, Europe 1'i geride bıraktı.

Bizim ayrıcalığımız, kamusal statümüzün bize, doğaları ereği sadece çok kısa vadedeki etkinliklere duyarlı reklam sa-iplerinin doğrudan yaptırımıyla karşılaşmadan etkili bir ey-m için yeterli zamanı bırakmış olmasıydı; potansiyel dinleyici tlesine, var olabileceğini bile bilmediğinden sevip sevmeyece-ini önceden kestiremeyeceği bazı radyoculuk "ürünleri" sun-a zamanı: Giderek büyüyen bir alışkanlıkla bu farklılığa karşı r istek yaratma zamanı. Bu başarının boyutları, çevre radyo-rına katılarak, özel sektörün yanında Radio France'a meydan kumaya başlayan "özgür" radyoların çıkışıyla aynı döneme astladığı ölçüde büyüdü.

Açık bir sonuç: Devlet televizyonu, ancak rekabet içindey-en –yani belirliliklerinin rahatlığından koparılmış, uyarılmış, cele etmeye zorlanırken– farklı yayın kategorilerinde arzın tü-

münü yukarıya doğru "çekmenin" kendi görevi olduğu inancıyla farklı bir şeyler önererek mücadele ediyorsa bir varlık nedenine sahip demektir.

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ: HER ŞEY KÂR İÇİN

Yelpazenin öbür ucuna, Amerika Birleşik Devletleri'ne gidelim.

Televizyonun ilk günlerinde, 50'li yıllarda, radyo modelinde olduğu gibi başlangıçtan beri programlara hâkim olan reklam sahiplerinden, şu yayın "destekçilerinden" bazıları (Anglo-saksonlar "*sponsor*" diyorlar), bazı iddialı yayınlara mali destek vererek saygınlık oyununu oynadılar. Ama bu on yılın ikinci yarısından itibaren, izleyici kitlesi genişler genişlemez, reklamların hedefleri çok daha ezici olmaya başladı, reklam ajanslarının gücü arttı ve hızla, bugün hâlâ Amerikan televizyonuna güzel günler yaşatan, basmakalıp "dizilerin", B sınıfı arkası yarınların, para oyunlarının, fonda kahkaha makinasından gelen kahkahalarla güldürü sanatçılarının hâkim olduğu yayın modelleri geliştirildi. Zengin ve çeşitli haberlerin canlılığına karşılık, diğer yayınlarda model, kamuoyu araştırmacılarının programcılar ve reklamcılar için belirlediği biçimiyle halkın ortalama zevklerinin fotoğrafına körü körüne uyum sağlıyordu. Bazı istisnalar görülebiliyordu, ama sayıları çok azdı. Ve yayınların sürekli kafalara kakılan "spotlar" tarafından kesilmesi hâkim bir özellik halini almıştı.

1959'da anlamlı bir olay meydana geldi. "İşin ucu 64 000 dolar" adlı bir para oyununun (bir tamam-devam sistemiyle bu miktara kadar para ödülü kazanılabiliyordu) hileli olduğu anlaşıldığında, bir skandal patlak verdi –Robert Redford 1994'te bu olaydan yola çıkarak *Quiz Show* adıyla dikkat çekici bir film çekti. Yine de bu tür bir televizyona doğru gelişen hareket, söz konusu ifşaatın kamuoyunda yarattığı şokun yavaşlatamayacağı kadar güçlüydü. 60'lı yıllarda, rekabet haber alanında kaliteyi yükseltmek ve merak duygusunu yaymak konusunda etkili

lduysa da, diğer yayınlar için böyle bir şey söz konusu değil-
i. Amerika'da ticari televizyonun kültürel rolü hemen hemen
ok gibiydi. Avrupa'da genelde olup bitenlerin tersine, üniver-
ite ve aydın çevrelerinden kopuktu. Yöneticilerinden biri, bir
ün alaylı bir biçimde şunları söylemişti: "Bu bir eğlence en-
üstrisi. Eğer bir mesajınız varsa, onu Western Union'un telgra-
yla gönderin!" Fransa'daki gibi kitapları ve okuma alışkanlı-
ını teşvik etmeye yönelik "Apostrophes" türü bir yayın, orada
nlaşılmazdı.

Kuşkusuz, bu eksiklik karşısında, masrafları yarı yarıya
evlet tarafından karşılanan, gönüllü bir telafi denemesinin
endini gösterdiğini biliyoruz –ama sonuç hem sınırlı hem de
ırılgandı. Sola eğilimli bir çoğunluk, her yerde devlet televiz-
onuna daha olumlu bakıyordu. Pek verimli olmayan çeşitli
enemelerden sonra, 1967'de Kongre'nin Public Broadcasting
ct'ı (Kamusal Yayıncılık Yasası) oylamaya razı olması, Ken-
edy'nin halefi demokrat Lyndon Johnson'un başkanlık döne-
inde gerçekleşti. Böylece, Amerikan geleneğine son derece
ygun bir biçimde federal bütçenin çabalarına, Carnegie Ko-
isyonu ile Ford Vakfı'nı da ekleyen bir devlet televizyonu şe-
ekesi kuruldu. 1969'da, öngörülen devlet yardımını dağıtmak
e projenin gelişimini planlamak üzere Corporation for Public
roadcasting (Kamusal Yayıncılık Kuruluşu) doğdu. O da
970'te, birkaç büyük şehirde bilim ve sanat koruyucularının
esteğiyle ortaya çıkmaya başlayan bu "devlet" istasyonların-
an bazılarını şebeke halinde düzenleyen PBS'yi (Public Broad-
asting Service) (Kamusal Yayın Servisi) doğurdu.

Tüm bunlar, 70'li yıllardaki canlılığa tanıklık ediyor. Bu şe-
eke 1978'de tümüyle uydudan yayın yapan ilk şebeke oldu.
ma kırılganlığı 80'li yıllarda kendini gösterdi. Coğrafi etki
lanındaki eşitsizlikten sıkıntı çekiyordu: Yukarıda sözünü etti-
imiz, örneğin klasik müzik yayını yapan radyoların sadece
arlıklı bölgelerde (doğu kıyıları, batı kıyıları, çeşitli büyük şe-
irler, vs.) dinlenebilmesi gibi, "kültürel" televizyon da ülke
opraklarının pek çok bölgesinde –tam olarak, kültür "arzı" ba-
ımından genelde zaten kötü hizmet almakta olan bölgelerde–
zlenemiyordu. Bazıları, o yıllarda atılım başlatan kablonun, bu

olumsuzluğu biraz olsun giderebileceğini ve bu eşitsizliği giderek azaltabileceğini umuyorlardı. Yalnız, kablonun kendisi de zorlukla ve eşitlikten uzak bir biçimde gelişti. Diğer yandan ilerlemesi, bir vergi ödemeye her ne biçimde olursa olsun alışık olmayan halkın alışkanlıklarıyla çatıştı: Amerikalılar reklamın her şeyi karşılamasını normal buluyorlardı (vergi mükellefi olmasalar bile, en azından tüketici olarak, sonuçta finansmanı dolaylı yoldan karşılayanın kendileri olduğunu düşünmeden). Dolayısıyla kablo, 80'li yılların ortalarına kadar çok fazla zorluk yaşadı (1994 yılı sonunda, yaklaşık 65 milyon ev kabloya bağlanmış durumdaydı). Bu arada, Hertz dalgalarıyla yayın yapan "devlet" televizyonu asıl kırılganlığını açığa vurdu: İlk siyasi fırtınada, hükümet ve Kongre devlet yardımlarını sorgulamaya başladılar. 1980'de sağ kanattan başkan seçilen Ronald Reagan da böylece televizyona ayrılan miktarları (bir süre tümüyle ortadan kaldırmayı düşündükten sonra) iyice azalttı: Reagan, seçim başarısını büyük ölçüde gelir vergilerini ciddi bir biçimde azalttığı Kaliforniya valiliği deneyimi üzerine kurmuştu. 1985'te PBS'nin bütçesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin tümü için, kişi başına yıllık ortalama beş dolardı (kamu fonları ve özel fonlar).

Bu, her şeye rağmen bütün arzı, örneğin gençlik yayınlarında, iyi yönde çeşitlendirmeye katkıda bulundu. 1984'te PBS yayınlarının %26'sı gençlere yönelikti. Çocukların iki yaşından itibaren günde üç ilâ altı saati televizyon karşısında geçirdikleri bir ülkede, televizyonun çocuklar üzerindeki etkisinden kaygı duyan aile dernekleri de bu yönde baskı yapıyordu. İşgüzâr bir istatistikçi, küçük bir Amerikalının on beş yaşına gelmeden televizyonda ortalama 24 000 cinayete tanık olduğunu hesaplamıştı... Bu da ilginç bir biçimde, genç kafaları oldukça etkileyen *Sesame Street* (Susam Sokağı) gibi bazı ünlü yayınların başarısıyla sonuçlandı.

Son olarak, sunulan görüntünün Avrupa'dakine göre daha vasat kaldığını (ve renklerin de Avrupa'da kullanılan PAL ya da SECAM yöntemlerinin sağladığı kaliteye sahip olmadığını) belirtelim. Zira Amerika'da, yüksek tanımlı televizyon (TVHD) sistemi beklenirken, başlangıçtaki 525 satırlı sistem korunmuş-

ır. TVHD ise 1 125 satır üzerinden çalışacak, ancak henüz sa-ece deneysel uygulamalarda kullanılabiliyor.

NGİLİZ SAYGINLIĞI

Amerikan modeline karşı, Avrupa pedagojik-seçkinci ya a popüler-iddialı modelini öneriyor.

Radyo örneğinde olduğu gibi, İngiltere'yle başlamak hem eşru hem de pratik olacaktır. Belirlenebilecek tüm kalite öl-ütleri, aslında İngiliz televizyonunu Batı Avrupa'da birinci sı-aya yerleştirmektedir.

Küçük ekran karşısında geçirilen ortalama süreleri bir ke-ara bırakalım, zira bunlar burada bir karışıklık yaratacaktır. u süre bilinen rakamlarla İngiltere'de tüm kıta Avrupa'sından aha fazladır. Biz İngiliz televizyonu tarafından her türde elde dilmiş çok sayıda uluslararası ödüle değinelim. Jay Blumler'ın apmış olduğu bir, incelemeye göre, 1976-1985 yılları arasında Iontreux Festivali'nde (nitelikli televizyon yayınlarının yıllık uluşma yeri) dağıtılan 29 Oscar'dan 9'unu almıştır. Aynı dö-emde Fransa'nın hiç ödülü yoktur. O yıllarda İtalyan televiz-onu tarafından düzenlenen Italia ödülüne gelince, İngiltere 60 dül üzerinden 17, Fransa ise sadece 4 ödül almıştır.

Bu nitelikli televizyonun özellikleri nelerdir? Öncelikle, örüntü ve ses kaydıyla uğraşan bir grup seçkinin izlediği eski ir geleneğe göre, sadece görüntüye önem veren Kıta Avrupa'sı elevizyonlarından uzun süre uzak olmuş bir ses kalitesi kaygı-yla gelen teknikte mükemmellik. Ardından, hareketlerindeki im çeşitlilikle, yüzeyde ve derinlemesine keskin bir toplumsal ktüalite duyusu. İngiliz televizyonu, örneğin işçi dünyasından öz ederken, başka ülkelerde ender olarak rastlanan adil bir üs-ıp kullanmaktadır. Son olarak ve özellikle, anlaşılması pek ko-y olmayan nedenlerden, Manş ötesinde kültürel dünya bütü-üyle televizyona her zaman yakın olmuştur. Fransa ya da baş-a ülkelerde, hızla, senaryoları ve televizyon filmlerini tekelleş-ren belli konularda uzman, küçük yazar grupları oluşmuştu. ysa, 60'lı yıllarda tiyatronun yeniden doğuşunda televizyo-

nun ne kadar önemli bir rol oynadığını bildiğimiz İngiltere için böyle bir şey söz konusu değildi: Albee, Pinter, vb. oyun yazarları kariyerlerine televizyonda başlamışlardı; Fransa'da ise benzeri bir durum yaşanmamıştır.

Tüm bunların bedeli mi? BBC adayla sınırlı kalmışken İngiliz yabancı yayınlar, özellikle de Avrupa yapımları, az sayıdadır: ortak dil nedeniyle, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya'yla bağlar biraz daha fazladır; sadece Commonwealth değil, tüm dünyada haber yayınları ne kadar gelişse de diğer yayınlar da o kadar azdır.

80'li yılların fırtınalarına rağmen saygınlığını koruyan haber programlarının yanında, ikinci bir gurur konusu da eğitim yayınlarıdır. Fransa'da bu tür yayınların ne ölçüde çekirdeksiz kaldığını biliyoruz (en azından, Aralık 1994'te "eğitim ve bilgi kanalı" "Beşinci Kanal" kurulana kadar), oysa İngiltere'deki Open University (Açık Üniversite), eğitimlerinde arzulanan kadar uzağa gidememiş İngilizlere ikinci bir şans veren örnek bir kurumdur. 1969'da kraliyet kararıyla kurulan Open University, yılda 6 000 mezun "üretmektedir".

Bilimsel magazinlere de büyük bir yer ayrılmıştır. Geçtiğimiz yıllarda, Fransa'da müsbet bilimlere ayrılan yayınlardaki gerilemeden kaygı duyulmuştu; Jean Audouze ve Jean-Claude Carrière'in 90'lı yılların başında hazırladığı bu konuda bir rapor, kamu sektörü programcılarını ancak son derece sınırlı bir biçimde etkileyebilmişti.

Üçüncü güçlü nokta: Diziler. Temaları, dayanak noktaları ve basmakalıp tiplemeleri üzerine bir inceleme, bizi kolayca yazılı basınındaki atalarına götürecektir. Bunların başında kalıplaşmış modeli, *Coronation Street*'tir. Bizmek için bir "dizi", Manchester'daki işçi ve halk kesimini, rastlantılara bulunsa çevreleri yaralamayacak ve diğerlerinin ilgisini çekmeyi başaracak kadar adil bir üslupla anlatmaktadır.

İngiliz televizyonunun bu başarısının nedeni kolayca tutulamayacak seylerin ötesinde, bir açıklama şu noktaya dayanmaktadır: İngiltere, pragmatizm ve hayali gücü kamu sektörü ve özel sektör arasında etkin bir denge sağlamayı başaran ülkedir.

İlk olarak, BBC'nin fazla seçkinci olması nedeniyle çok... okları için sıkıcı olduğunu açıklayan bir rapor 1954'te, Winston Churchill'in Muhafazakâr Partisi hükümeti dönemindeki... ...n bir televizyon kurma kararıyla sonuçlandı. Bu, daha önce sözünü ettiğimiz ITV'ydi (Independent Television). Bir süre sonra, bu kez de ITV'yi hedeflerini fazla aşağıda tutmakla suçlayan ters yönde eleştiriler yükseldi ve yeni bir rapora, Pilkington raporuna yol açtı (bu öykü böyle devam etmişti...). İki rapor arasında rekabetin teşvik ettiği BBC'nin hantallığını daha az dizginlenmiş göstermeyi ve nitelik konusundaki ödünlerinden vazgeçmeden halkın taleplerine daha iyi uyum sağlamayı bildiğini söylememiz gerekir. Bunun bariz... Pilkington raporunun bir önerisi oldu: İkinci bir devlet televizyonu kanalının kurulması. İşte 1 Nisan 1964'te, BBC 2 böyle kuruldu... ...mırdık sağa bir yanlışlık sola... 1966'da 5 milyon aboneye ulaştı. İlk renkli televizyon kanalı oldu. Yine aynı dönemde BBC'nin başında sorumluluğunu üstlendiği ilk kanal birbirini... ...ramlayacak şekilde düzenlemeyi bilen büyük bir genel müdür Sir Hugh Greene'di. BBC 2, kültürel niteliği gözeten... ...ının ortasında programıyla ayrılıyordu. Shakespeare'in tüm eserlerini filme alması gibi saygın girişimlere bu kanalda... ...Britanya'da da FR3. Shakespeare filmlerinin... ...pazara sayılmadı... ...ayınlanan uyarlaması *Forsyte Saga*'nın yapımlarının. Kesinlikle...

...kamu sektörünün... ...ok izlen... ...ITV ve BBC'dan bağ... ...ngaje edildi. Sir... ...raporu... ...nmesi için kur... ...peden... ...Chann... ...yer... ...uluşa...

fazla ağır yapım araç gereci olmadan, özellikle dışarıya verile siparişlerle yürüyen bir yapıyı koruma bilgeliğini gösterdi.

Temel ilke açıktı: Sonunda ulusal televizyon sisteminin bütününü daha fazla zenginliğe ve çeşitliliğe doğru götürmel için başka kıyılar fethedecek, başka biçimler önerecek ve yen iştahlar açacak "araştırmacı kafaları" harekete geçirmek kamu sektörüne düşüyordu. İngiliz mitosu haber alanında yıprandık ça, diğer yayınlarda İngiliz modelini çevreleyen saygınlık art tı... (Bir başka etkili ve iddialı televizyonun, en popüler yayın lardan en kültürel yayınlara geniş bir yelpaze sunan Japon tele vizyonunun da çifte sektör ilkesine göre işlemesi anlamlıdır Bir yanda NHK, diğer yanda NAB.)

Tüm bunlar, ciddi mali güçlüklerle karşılaşan ve 1992'd toplam izlenme payı %44'e düşen BBC'nin, Manş ötesinde ken disine halk arasında verilen adla "Auntie Beeb"in, kendisini bi süredir çalkalayan düşünceyi yakın bir gelecekte sonuçlandırması gerektiği gerçeğini değiştirmiyor: Bu sürekli gerileme kar şısında, tüm cephelerde mücadeleye devam mı etmeli, yoks yöneticisi John Birt'ün arzusuna uygun olarak, özel sektörü bolca önerdiği yayın kategorilerinden vazgeçip rekabet karşı sında "farkı" mı öne çıkarmalı? Hedefini ve işleyişinin kuralla rını belirleyen kraliyet ruhsatının 1996'da yenilenmesi, BBC'y "kıtadaki" diğer devlet televizyonlarının dikkatli bakışları al tında karar vermeye zorlayacak.

Şimdi de sistemin, çeşitli denemeler arasında bir dayanak bulmakta çok daha fazla zorlandığı üç farklı örnek görelim Hassas denge...

ALMAN SAĞLAMLIĞI

Daha yukarıda Alman televizyonu ARD'nin yapısal öz günlüğünden söz etmiştik. ARD, *Land*'lar merkezileşmeye şid detle karşı koydukları için, bölgelerden başlayarak aşağıda yukarıya doğru yapılanmıştı. Başbakan Adenauer'in, 50'li yılla rın sonunda federal hukuka tabi, devletin ve Bonn'daki federa iktidarın yakın otoritesi altında ikinci bir televizyon kanalı aç

aya çabaladığında, siyasi itibarına ve kişisel saygınlığına rağ-
en başarısızlığa uğraması anlamlıdır. Bölgelerin muhalefeti
lesine güçlüydü ki, bunu gerçekleştiremedi. Ve 1961'de ikinci
r şebeke kurulduğunda, merkezi Mainz'da bulunan yeni ka-
l ZDF de federatif ilkeler üzerine kuruldu. Yalnızca, ARD ve
DF, Demokratik Almanya'ya yönelik özel bir program hazır-
mak için güçlerini birleştirmeye zorlandı –bu program daha
nra tüm Federal Almanya topraklarına yayılmıştır.

Her iki durumda da reklama yer veren bir devlet tekeli
z konusuydu. Ama reklam, program arz kapasitesinde çok
zla aykırılık yaratmadan herkesin özgürlüğünü koruyan bir
keye göre, hem süre (18 ilâ 20 saat), hem de miktar bakımın-
an (en varlıklı *Land*'lardan gelen en yoksul olanların yararına
r mali telafi yöntemiyle) sınırlandırılmıştı. Eğitim görevi de
i kanal arasında paylaştırılmıştı.

Siyasi olarak, uzun süre ARD'nin daha çok sola, ZDF'nin
e daha çok sağa eğilimli olduğu düşünüldü; ama onların, İtal-
a'da olduğu gibi, doğrudan Sosyal Demokrat Parti ya da Hı-
stiyan Demokrat Parti'nin otoritesi altında oldukları söylene-
ezdi; federal sistem buna karşı çıkardı.

Bu dengeli devlet tekeli sistemi, 80'li yılların başına kadar
lması gerektiği gibi işledi. CDU-SPD koalisyonu ve Helmut
ohl hükümetinin 1982'de iktidara gelişinden sonra, sağ, özel
levizyonların rekabetine izin vermeye karar verdi. İktidarda-
i çoğunluk, doğrudan yayın yapan uyduların, kısa süre sonra
lke topraklarını yabancı ülkelerden gelen görüntülere boğaca-
ını ileri sürüyordu: Ulusal televizyonlar artık korunmayacak-
rdı. Muhafazakârlar da, düzensizlik manzarayı bulandırma-
an önce kaçınılmaz olanı düzenlemenin daha iyi olacağına ka-
ar verdiler. Üstelik, mümkün olan en kısa sürede, denetlenme-
i daha kolay olan ve "İtalyan usulü" yayın karmaşasından ka-
ınmayı sağlayacak kablo sistemi geliştirilecekti. Yeni bir dö-
em açılıyordu, ama Alman ihtiyatlılığı geçişi dikkatlice düzen-
emeye özen gösteriyordu, öyle ki kamu sektörü, hareket öz-
ürlüğünü, özel sektöre ancak pek çok önlem alarak bırakıyor-
u. 1 Ocak 1985'te ilk özel televizyon kanalı doğdu: Diğer ülke-
erde gözlenen sert dönüşümlerden uzakta, bu olaya hazırlan-

ırak için iki yıllık bir süre kullanılmışsa. Uydu ve kablo yayınlarına yönelik bu kanal, SAT 1, başlangıçta örenlenebildi, çünkü o sıralarda evlerin sadece %7'sinde kablo vardı. SPD, çoğunluktaydığı Land'larda, özel televizyonla adım adım mücadele ediyordu. Ama direnmiş, özellikle de aynı zamanda bakan olan SPD Hamburg başkanının "özelleştirme yanlıları" kampına katılmasıyla, yavaş yavaş kırıldı. Ve ikinci özel kanal RTL Plus'un gelişiyle tamamlanan yeni denge Ağustos 1986'dan itibaren yerleşti. Her Land'da, reklamı sınırlandırmak ve tüm yayınların seviyesini gözetmekle görevli bir geçici kurum tarafından gerçekleştirilecek, sıkı bir denetim sistemi getirildi. Kamu sektörünün hâkim olduğu bu bütün, Amerika Birleşik Devletleri'nde masrafını çıkartan ve Avrupa'da yok pahasına satılan kötü Amerikan filmlerinin istilasından kaygı duyan Alman aydınlarının eleştirel bakışları altında, hâlâ uygun biçimde denetlenerek varlığını sürdürüyor: Alman geleneği, ulusal olsun Avrupa kökenli olsun, kotaları her zaman reddetmiştir.

İTALYAN BOLLUĞU

İtalya şiddetli zıtlıklar içeriyor. Biz bu ülkeyi 1976'da, Hıristiyan demokratların hâkim olduğu, 1952'den 1969'a kadar süren dönemi niteleyen tekli sistemin yıkıldığı günlerde bırakmıştık. İtalyan parlamentosu, kendi çizgileri içinde ele alındığında, görsel-işitsel alandaki yasamada her zaman geç kalmıştır. Birbirini izleyen (bazen de ölü doğan) yasalarla doğruyu bulan Fransa'nın tersine, İtalya'da kendini dayatan uygulama, sürekli olarak hiç çıkmayan yasaları talep eden bir içtihat tarafından belirlenmiştir. Bu da (Fransa'daki anayasa mahkemesi ile danıştayın rollerini bünyesinde toplayan) İtalyan anayasa mahkemesi yargıçları tarafından hazırlanan gerekçelerin önemini ortaya koyuyor.

Anayasa mahkemesi 1960'ta şöyle demişti: "Genel çıkarları gözeten bir hizmetin nesnelliğini, tarafsızlığını ve devamlılığını, en iyi biçimde devlet güvence altına alabilir." 60'lı yılların tüm içtihatı bu ilkeden hareket etmiştir. Bu Bernabei'nin temsil

tiği pedagojik bir modeldir: "Bir merkezden parçalanmış ve pasif bir çevreye doğru tek yönlü, sosyologların bize bilgece dedikleri gibi, dikey bir yayın modeli". Bu modelin etkinliği de çok değildi. Okuryazar olmayanlara okumayazma öğretmeye yönelik *"Non è mai troppo tardi"* ("Hiçbir zaman çok geç değildir") adlı programın örnek başarısı her zaman dile getirilir.

1974-1976 arasında mahkeme, tekelin içinde bir rekabet sistemi tasarlamayı denedi. Ama başarısız oldu: Bu iki yıllık dönem, Fransa'daki bir on yıla tekabül eder. Bu kısa zaman aralığında, tekli sistem birdenbire terk edilerek, bir İtalyan iletişim bakanının deyimiyle, bir "Uzak Batı ortamına" kayıldı. Kısaca şu Maocu sözleri söyleyen de yine aynı bakandı: "Yüz televizyon çiçeğinin açması gereklidir." Bilindiği gibi Mao, bu formülü Çin'de kullandıktan kısa bir süre sonra, sahtesini çıkarmıştı. İtalyan televizyonu örneğinde böyle bir şey söz konusu değildi, ya da daha çok, eğer benzetmeyi sürdürecek olursak, çiçeklerden bir tanesi kendiliğinden bir bahçıvan makası çıkarmış ve diğerlerinin çoğunu biçmişti. Okuyucu, *Sua Emittenza* ya da *"la biscione"*, yani karayılan da denen Silvio Berlusconi'yi tanıyacaktır; Berlusconi'nin en önemli televizyon kanalı Canale Cinque'in simgesi olan karayılan, Fransa'nın Alp ötesi komşuları için kurnazlığı ve beceriyi temsil ediyordu. Berlusconi hortumu geliyordu.

İlk aşama anarşiydi (1976-1979). Özel yerel televizyonların "patlaması", yukarıda sözünü ettiğimiz, hiçbir zaman etkisi olmamış düzenleme projelerinin hızla çoğalması üzerine, radyoların yaşadığı büyük karmaşıklık dönemine rastlamıştı. İkinci aşama ise rakiplerini eleyen ve pazara kendini dayatan Berlusconi'nin gücünün tırmandığı dönemdi (1980-1984).

Oyundaki aktörler? Bir tarafta, televizyon alanında etkilerini genişletmek ve bu alana yatırım yapmak isteyen editör grupları (kitap ve gazete yayıncıları; İtalya'da bölgesel basının ulusal önemini biliyoruz). Ardından, öncelikle kendilerine yeterince değerlendirilmemiş gibi görünen bölgesel pazarları fethetmek isteyen ve aralarında gelecekteki şebekelerinin habercisi olan değişim kanalları oluşturarak, yabancı ülkelerden ucuza program satın alan reklamcılar. Silvio Berlusconi bu kategoride

yer alıyordu; Fininvest adında bir mali yatırım firmasına sahipti ve televizyon alanındaki faaliyeti için gündelik kolu olacak Publitalia'yı kuracaktı.

Berlusconi iş hayatına, Milano bölgesinde orta sınıflar için emlakçılık yaparak başlamıştı ve bu faaliyetleri çerçevesinde, müşterilerine fazladan bir çekicilik unsuru olarak kablolu bir televizyon sağlamak istemişti. Bu yolla sektöre girdi ve 1979 yılının sonunda, Canale Cinque'i kurmaya kadar gitti.

Bir kez bu çıkar döngüsü ve kesişen tutkular üzerindeki tozu silkeledikten sonra, ne görüyoruz? Pek çok savaş iç içe geçmişti.

Önce, RAI ile özel televizyonlar arasındaki çatışma. Kamu sektörü belli bir dinamizmi koruyordu ve Aralık 1979'da bölgesel bir kanal kurdu. İlk hedef: Frekanslar. İtalya'da televizyon alanında frekansların düzensizliği, Fransa'da uzun süre radyo dalgaları konusunda yaşanana eşdeğerdi. RAI, yeni rakiplerinin frekanslar üzerinde horozlanarak, kamu sektörü dinleyicilerini hak ettikleri yayınlardan mahrum etmeye kalkışmalarının kabul edilemez olduğunu düşünüyordu. İkinci hedef bölgeselleşmeyi kapsıyordu: Birkaç yıl boyunca, anayasa mahkemesi ve siyaset çevresi (Alman modelinin olası etkisiyle) özel yerel televizyon ilkesini kabul etti, ama ulusal boyutlu özel televizyonlara karşı çıktı.

İlk cephede, RAI belli bir başarı kazandı ve sonunda, 80'li yılların ortalarında, frekanslara bir düzen getirilmesini sağladı, ama buna karşılık, ulusal tekelini koruma konusunda gösterdiği çabada tam anlamıyla başarısızlığa uğradı. Sosyalist Başbakan Bettino Craxi'nin yakın dostu olan Berlusconi, büyük bir beceriyle siyasi konjonktür üzerinde (o zamanki moda deyimiyle) "sörf yapmayı" bildi. 1984'te, bu güçlü destek sayesinde, uydunun yardımıyla fiilen oluşturduğu ulusal şebekeleri hukuken yasallaştırmayı başardı.

Bir başka çatışma reklamcılar ve Berlusconi'yi yayıncılarla, yani güçlü Rizzoli, Rusconi ve Mondadori gruplarıyla karşı karşıya getirdi. Yayıncılar hızla bozguna uğradılar –bunun içerik açısından da bazı sonuçları olmadı değil... Neden? Öncelikle, Canale Cinque'e göre daha az "saldırgandılar"; kültürel

landa başka çıkarları vardı ve özellikle de, mizaçları gereği, lışkanlıktan, belki de tembellikten ya da idari kurumların zun süreli desteğini sağlama kaygısından, kanunlara daha aygılıydılar. Silvio Berlusconi aynı endişelere sahip değildi.

"Karayılan" oyunu büyük bir beceriyle oynadı –örneğin, üyük futbol maçlarının yayın haklarını elde ederek, bunları elevizyon izleyicilerinin tümüne sunma arzusunu dile getire-ek ve sonra da, maalesef, devletin, dar kafaların ve muhafaza-âların yerel televizyonlarını maçları ülke genelinde yayınla-ınasına olanak verecek bir şebeke haline getirmesine karşı çık-klarını anlatarak. Kamuoyunun baskısı da böylece Berlusco-i'nin zaferine katkıda bulundu. 1984'ten itibaren, yayıncılar ve AI karşısında kazandığı apaçık ortadaydı. Yayıncılardan istas-onlarını yavaş yavaş satın almış ve çok kötü bir yıl geçiren AI'nin en büyük ödüllü yıldızlarını ayartmıştı (birkaç ay son-a, Fransa'da beşinci kanalın açılışı sırasında bu taktiği tekrar ullanacaktı). RAI buna kısa vadede beceriksizce tepki gösterdi e farkını yukarıya doğru ortaya koymak yerine hedeflerinin eviyesini düşürdü, öyle ki geleceği konusunda artık kimse arlak düşünmüyordu: Fabius hükümetinin isteğiyle Fransız elevizyonunun geleceği üzerine hazırlanan Jean-Denis Bredin aporu da o dönemde İtalya'dan kültürel çöküşün ve çirkinli-in en kötü örneği olarak söz ediyordu. Dolayısıyla RAI'nin onraki canlanışı hoş bir sürpriz oldu.

Ama oraya gelmeden önce, RAI'nin gerilemesinin üç nemli nedenini, Fransa'da bulunup bulunamayacağını incele-erek yeniden ele almak aydınlatıcı olacaktır.

İlk unsur, kaygı verici bir kimlik kaybıydı. RAI, haberlere âlâ partilerin hâkim olduğu bir dönemde, artık farklılığının ökenlerini bilmiyordu (özellikle de bölgelerde yerel "baronla-ın" hâkimiyetine boyun eğen RAI 3). Böylelikle iki alanda da aybetti: Gazetecilik ve programlar. Diğer yandan, bir bütçe rizi yaşıyordu, zira Berlusconi'nin rekabeti, Amerikan dizileri lsun, burnu iyi koku alan birkaç işadamının önceden ucuza al-dıkları ve pahalıya satmaya çalıştıkları filmler olsun, tüm ürünlerin" fiyatlarını alevlendirmişti. Son olarak, vergiye kar-ı bir kampanya başlatıldı: Kamu sektörü için her zaman büyük

bir tehlike. Demagonisiyle her zaman yaratıcı olan Marco Pannella'nın İtalyan Radikal Partisi, hareketi, devletin hâkimiyetini düzen tanımaz bir reddediş adına yönetti ve böylece özel çıkarlara yakından bağlı bir sağı güçlendirdi. Para zorlukla geliyordu ve vergi kaçakçılığı yaygınlaşmıştı, öyle ki RAI, maliyetlerin artışı ve kaynaklarının düşüşü arasında kıskaca alınmıştı. Gürültülü birkaç skandal da bu karanlık günleri ağırlaştırdı.

FRANSA: TEKELDEN...

Fransa, 60'lı yılların sonuna ve 70'li yılların başına doğru, daha önce de gördüğümüz gibi, De Gaulle'den Pompidou'ya bir devamlılık yaşadı. Pompidou'nun, yukarıda sözünü etti̇ğimiz ünlü "Televizyon Fransa'nın sesidir" deyişi, o dönemde, Paris'te bir süre kalmaya gelen ve Amerika kıtasıyla Fransa arasındaki düşünce biçimi farklılığını açığa çıkaran Kanadalı gazeteci Denise Bombardier'nin parlak bir kitabına alaylı bir biçimde başlık olarak seçilmişti. Pompidou'nun cumhurbaşkanlığı döneminin sonunda, Arthur Conte'un düşüşünün ardından, kısa bir süre onun yerine ORTF başkanlığına getirilen Marceau Long, dengeli ve umut verici görünen bir reform hazırladı (reform kendi aralarında federe olarak kalan pek çok kuruluş arasında, görevleri yeniden yönetim biçiminde düzenliyordu), ama 2 Nisan 1974'te Cumhurbaşkanı Pompidou'nun ölümü ile yarıda kaldı.

Haberlerin, yukarıda tanımladığımız, özellikle de Jacques Chaban-Delmas'ın başbakanlığı sırasında gerçekleşen birkaç açılıma rağmen, bütününde denetim altında tutulduğu 1958-1974 yılları, buna karşılık diğer yayınlar açısından onurlu bir dönemdi. Malraux'nun dostu, Saint-Just biyografisinin yazarı, bir kültür adamı olan Albert Ollivier'nin adı ön plana çıktı ve çağdaşlarına güçlü bir anı bıraktı.

Bu sistem kendine yer edinebildiyse, bunun nedeni siyasi muhalefetlere rağmen, sessiz bir dayanışmanın, teknisyenleri, sendikaları ve yöneticileri birleştirmesiydi.

Teknik... Önemli bir kişilik olan Claude Mercier'den söz

alım. Mercier televizyonun tarihçisi ilanlarıdır. [illegible] yönetmiş ve özellikle 60'lı yılların sonunda Henri de France –renkleri mükemmel kalitede gösteren– SECAM sisteminin urulmasına katkıda bulunmuştu.

Yönetmen sendikalarına ise o dönemde CGT bünyesi na temelde onların olaylara bakışı De Gaulle'cülerinkinden o dar da uzak değildi, aynı zamanda iddialı bir popüler kültür rine de bağlıydılar. Marcel Bluwal tarafından gerçekleştirilen olière'in *Don Juan*'ı, ya da Jean Prat tarafından sahneye ko n Aiskhylos'un *Persai*'si (*Persler*), kolektif bellekte bu iddi m simgeleri olarak kalmıştır. Balzac, Zola, Maupassant... İşte zellikle tiyatro için, seyirciye doğrudan seslenmenin heyecan rı ve belirsizlikleriyle oynayan "Buttes-Chaumont Okulu" yleydi. Biçimsel araştırmalar yine de fazla hor görülmüyor n. Ünlü "Raisins verts" ("Yeşil Üzümler") ile film hilelerini izerli olarak ilk kullananlardan biri olan Jean-Christophe vertyn'in ilk eserleri dönemine damgasını vurmuştur. Diziler le genellikle nitelikliydi. *Thierry la Fronde*'u rı bir kuşak hatırlar. Bir de Ben Barka olayı konusunda (ha flerinden farklı olarak) düzenli bir televizyon seyircisi olan eneral de Gaulle tarafından yerilme ayrıcalığına sahip olan lü *Belphégor* dizisi vardı.

Bir sonraki on yıl, 1974 cumhurbaşkanlığı seçimleriyle ikiye bölünmüştür. Georges Pompidou'yu izleyen yeni Cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing, çevresindekiler ve medistekçoğunluğunun arzu ettiği gibi ticari bir kanal açma konusunda r sürü tereddüt etti, ve sonunda bundan vazgeçti ama RTF'yi parçalamayı seçti. Minareyi çalan kılıfını hazırlamı Ofis ciddi bir mali açık içinde olduğu ilan edildi, bu da bu makarın kendini iyi bir biçimde idare etmeyi beceremediğini gösteriyordu. Neden sonra, ama artık çok geçti, bunun bir muhasebe hilesi olduğu görülecekti ama biraz onursuz da olsa işe aramıştı.

Devlet başkanı yedi ayrı kurum açmaya karar verdi: Artık natürlüğünden ve kendine ait bir bütçenin tadını çıkararak ve diğer ülkelerde genellikle devlet radyolarına düşen kötü muameleyi görmüş küçük kız kardeş rolünden kurtularak kendi adı-

na bu durumdan büyük yarar sağlayacak olan Radio France. Televizyon için üç kanal: SFP (Fransız Yapım Kurumu) ve teknik altyapı hizmetleriyle görevli TDF'nin (Fransa Televizyon Yayıncılığı) hizmet sağladığı TF1, Antenne 2 ve France Régions 3 (FR3). Son olarak, Ulusal Görsel-İşitsel Yayın Enstitüsü (INA), Pierre Schaeffer ve sonradan enstitünün başkanı olan şair Pierre Emmanuel tarafından esinlenen bir icattı. INA dört işlevi yerine getirecekti: Teknik araştırma (bu araştırmalar kısa süre sonra sentez görüntülerin hazırlanmasıyla ortaya konacaktı), programların içeriği üzerine sosyolojik düşünce üretimi, özellikle Üçüncü Dünya için teknisyen ve yönetmen yetiştirmeye yönelik pedagojik bir görev, ve son olarak, *last but not least* (sonuncusu ama çok önemli), ülkenin kolektif belleği için esas olan görsel-işitsel arşivlerin saklanması.

1974'ten günümüze kadar gelen bu döneme, gelişmiş haberciliğin devamlılığı damgasını vurmuştur. Valéry Giscard d'Estaing, Chaban-Delmas–Desgraupes döneminin düşüncesine geri dönüleceğini ve gelecekte –bu, dönemin yeni tarz liberalizmidir– devletin yöneticilere gerçek bir özgürlük güvencesi sağlayacağını ilan etti. Antenne 2'nin başına getirilen tanınmış editör Marcel Jullian, vaat edilen bu özgürlük karşısında başlangıçta duyduğu hoşnutluğu ve bunun ikiyüzlü bazı müdahalelerle bu kadar çabuk kısıtlandığını gördüğünde yaşadığı üzüntüyü pek çok kitapta dile getirmiştir: Özellikle de haber müdürünün seçimi konusunda. Kaldı ki, bu Giscard yılları boyunca televizyon, özellikle 1976-1981 arasındaki Raymond Barre hükümeti döneminde çoğunluğu oluşturan iki parti UDF ve RPR'yi karşı karşıya getiren şiddetli uyuşmazlıklardan yararlandı.

1981'de iktidardaki çoğunluk değiştiğinde ve François Mitterrand Élysée'ye seçildiğinde, sağcılar sosyalistleri gözlemeye başladılar ve verdikleri sözleri gerçekleştiremeyeceklerine bahse girdiler.

Kısa vadede, kaygı verici çeşitli davranışlar ortaya çıktı. Bazı militanlar, eski televizyonun şu veya bu simgesel kişiliklerine karşı öfkelendiler. Yeni İletişim Bakanı Georges Fillioud, halk önünde personeli yöneticilerini kınamaya davet etti; yöneticilerden çoğu kendiliklerinden ayrıldı ve yerlerine geçecek

lan kişiler bakanlar kurulu tarafından atandı; bir yandan da aha önce –gerek siyasi nedenlerden gerekse profesyonel yeterzlikten– işten çıkarılmış olan pek çok gazeteci ve yapımcı kaıya dayanıyordu...

Ama, birkaç ay sonra, sosyalist hükümet sözlerini yerine etirdi. 29 Temmuz 1982 tarihli Fillioud yasasıyla (büyük 1881 asasından tam olarak yüz bir yıl sonraya rastlayan bu tarih asten seçilmişti) Görsel-İşitsel İletişim Yüksek Kurulu'nun luşturulması önemli bir olaydır. Söz konusu olan, kamu güçleiyle radyo ve televizyon arasında bir süzgeç oluşturmak, kanu sektöründeki yöneticileri atamak ve yerleşmeye başlayan eyişle "görsel-işitsel manzararın" gözeticisi olmakla görevli ir bilge kişiler topluluğuydu. Yapısı Anayasa Kurulu'nunkine öre düzenlenmişti –üçte biri üç yılda bir yenilenen 9 üye–, ma anayasaya hiç geçirilmedi; 1986'da iktidar çoğunluğunun eğiştiği sırada Chirac hükümeti onu yok etmenin ağır sorumuluğunu üstlendiğinde de bu onun için ölümcül oldu. Bu ara-la, başkanı Michèle Cotta'nın *Les Miroirs de Jupiter* (Jüpiter'in Aynaları) başlıklı anılarında parlak bir dille anlatılan inişler ve ıkışlar yaşamıştı. Hâlâ iktidarın fazlasıyla etkisi altında gibi örünen bazı atamalar eleştirilmişti. Ama diğer atamalar cesurdu: Bütünüyle ele alındığında, Yüksek Kurul tarihi rolünü iyi ynamıştı ve bilançosu onurluydu.

..REKABETE

Bir diğer büyük yenilik, 1985'te üç özel kanalın açılmasıdır. Önce, 1984'te kurulan ve hertz dalgalarıyla şifreli yayın yaan, zor bir başlangıçtan sonra parlak bir ticari başarı elde eden Canal Plus. Ardından da, kurulmalarına François Mitterrand arafından aceleyle karar verilen iki özel kanal, Cinq ve TV6. Bu acele, çeşitli teknik problemlere yol açtı ve kaygı verici soıuçlar doğurdu. Özellikle kablonun gelişimi, tahminlere göre ve komşu ülkelerle karşılaştırıldığında, bu yüzden çok yavaşladı: Bu gecikme, 90'lı yılların ortalarında kapatılmış olmaktan hâlâ çok uzaktır.

ersiz bir durum! Başka hiçbir Batı demokrasisi böyle bir maceı yaşamamıştır. Her yerde özel kanallara izin verildiğinde unlar kamu sektörüyle rekabet edebilmek için yoktan var uşlardır. Hiçbir zaman, hiçbir yerde kamu sektörü böylesine eri bir darbe yememiştir. Üstelik birinci kanal, ikisiyle düzeinde olduğu kadar simgesel düzeyde de olmak üzere, belirli bir alı gibi görünüyordu.

İtalya'nın iki yılda, 1975'ten 1976'ya zaman içinde toplanış olarak yaşadıklarını Fransa'nın 80'li yıllarda daha uzun ir süreye yayılmış olarak yaşadığını söylemeliyiz gerekir. Kaı sektörünün kanalı içinde büyüyen bir rekabet. Bu yok 983'te TF1'in başkanı olan Hervé Bourges'un güçlü ısrarıyla e vurgulandı. O sıralarda başkanı Pierre Desgraupes'un pat- ık düşüşü sayesinde büyük bir sarsıntıdık kazanan Antenne 2 e, onun yaklaşan emekliliği yaşı ve hükümetin isteği nedeıle kısa süre sonra ayrılacak olmasından endişeleniyordu. 982'den 1985'e kadar seyirci dilekçe ve anlık anketi bakıından evgüyü hak eden TF1'in kalkınmasına tanık olunmuş- ır. Kamu sahibi alınmasından sonra programında meydana gen değişim oranı genel olarak pek de yukarı doğru yaklaşıı. Yine oyunları önemli gidişata büyük bir yer bulmuyor aşlıca, yeni yabancı programlara başvurmada ortaya çıkıbilen kamu bütçesi bütçesine göre çok daha toplulukçu. Bir anlaşmazlıktan sonra daha da güçlenip ve geriye dönüp yaklaşılmaya TF1'in sahibi olduğu kamu ortaklığı [illegible] [illegible]

CSA'nın rolü ile ilgili bir karışıklığın aydınlığa kavuşması da bu son dönemde gerçekleşmiştir. Bu daha önce, 1980'li yıllarda radyo konusunda da fark edilmişti, ama radyonun duygusal ve simgesel gücü daha az olduğundan, etkileri daha zayıf olmuştu: Yüksek Kurul, Radio France ve Radio France Internationale'in başkanını atamak, onun belli bir kamu sektörü fikrini savunmasına yardım etmek ve aynı anda radyo sisteminin tümü üzerinde gözetim sağlamakla görevliydi: Dolayısıyla, özel sektör ve kamu sektörü arasında, örneğin frekans sorunları konusunda, hakemlik yapıyordu. Bugün, tek bir kurumun, Amerika'daki FCC gibi, hem tüm alanın düzenleyicisi olması, hem de aynı zamanda France 2 ve France 3'ün ortak başkanını atayarak onun başarı ya da başarısızlığına karışması ve kamu sektörünün gelişiminde dolaylı ama ağır bir sorumluluğu üstlenmesinden doğan olumsuzluk daha da ciddi görünüyor. Bazılarının düşündüğü gibi, belki de bir gün CSA'yı aradan çıkaracak bir başka atama sistemi bulmak gerekecek.

Ne olursa olsun, Fransa bugün açıkça bir yol ayrımında bulunuyor; kamu sektörünün ölümcül bir yamaçtan kayıp giderek gerilemesi: Daha az para, daha az başarı, daha az reklam, daha az olanak, daha az iddia, ve bu böyle kendini ticari sektörün yerine getiremeyeceği görevlerle sınırlandırarak yıpranıncaya kadar devam edecek. Ya da daha önce France-Inter konusunda tanımladığım şemayı doğrulayacak: Gerçek rekabetin sağlandığı bir ortamda, iki sektörün bir arada varlıklarını sürdürmeleri. Kamu sektörü, özel sektörün rekabeti ve çevik etkinliğiyle kamçılanacak ve bu yolla uyuşukluk, mesleki dayanışma, tembellik eğilimlerinden korunacak, buna karşılık özel sektör de, kendisi gibi reklamın dayattığı çabukluk içinde halkın zevklerinin kamuoyu araştırmaları tarafından ortaya çıkarılan en küçük ortak paydasına seslenmeye zorlanmayan kamu sektörünün kalitesiyle yukarı doğru çekilecek.

İyimserliğimizi koruyalım. 1986-1987'de TF1'in özelleştirilmesiyle yaşanan şokun ardından, solun 1988'den 1993'e kadar süren ikinci "beş yılı", kamu sektörünün renklerini ve görüntüsünü düzeltecek dengeyi gerektiği gibi yeniden oluşturmayı başardı. 1992 sonbaharında, benim girişimimle, Hersant

e Hachette'in kanalı Cinq'in iflasıyla boşalan hertz dalga şebe-esi üzerinde, Fransız ve Alman ortak kültür kanalı Arte'nin ayın yapmaya başlaması, kamu sektörünün alanını da geniş-tti. Daha sonra tekrar iktidara gelen sağın, bir dönem bolca nelediği bir kararı sorgulamaya cesaret edememesi, hem an-mlı hem de cesaret vericidir.

AP'NİN YENİDEN DOĞUŞU

İtalya'da da gelişmeler cesaret verici görünebilir. Jean-De-s Bredin'in 1985 tarihli raporunda İtalyan sistemini kültürel r çöküşün simgesi olarak gösterdiğini hatırlayacaksınız. Oy-, birkaç yılda, neredeyse aksi yönde bir mitos yaratmaya ka-ar varan bir yeniden doğuşa tanık olduk. Bazıları İTM'den, ani "İtalyan televizyon modeli"nden bile söz ettiler! İşte İs-anya, bambaşka zorluklar içinde ve merkezkaç güçlerin böl-üğü bu ülkede fazlasıyla güçlü olan bölgeselleşmenin yarattı-sorunlarla özelleştirmelere girişmiş olan İspanya, İtalya'ya öyle bakıyordu –ve aynı dönemde Berlusconi de İspanya'ya kıyordu. RAI'nin kalkınması kuşku götürmezdi– 1984 ya da 985'e doğru, üzerine bir liretine bile çok az kişinin bahse gire-eği RAI'nin kalkınması. Berlusconi'nin yararına tek bir elde planma süreci bir kez tamamlandıktan sonra (Berlusconi son arak Ağustos 1984'te Rete 4'ü satın almıştı), RAI yavaş yavaş nlandı, yeniden bir izleyici kitlesi ve belli bir saygınlık, bun-an hareketle de belli bir özgüven kazandı.

Bu sıçramanın nedenleri mi? Öncelikle, sistemin daha iyi rgütlenmesi. 1986'da, üyelerinin dağılımı yine partiler arasın-a nisbi olarak yapılacak, ama giderek siyasilerle arasına belli r mesafe koymayı başaracak bir yönetim kurulu oluşturmaya anak tanıyan siyasi uzlaşma en sonunda sağlandı. Başkan ve enel müdür değiştirildi. Kuşkusuz, *lottizzazione* (halka halka ma ilkesi) birinin Hıristiyan demokrat (Genel Müdür Agne-), diğerinin de sosyalist (Manca) olmasını zorunlu kılıyordu, na bu iki adamın da nitelikleri ve yetkileri kabul ediliyordu. iğer yandan reklam sektörü, yıpratıcı bir anarşi dönemini iz-

leyen, seyirci kitlesinin bilimsel ölçümü üzerine bir anlaşmayla sağlığına kavuştu. Özel sektör de kendi adına reklamı hem yayın akışı içinde yüzde olarak hem de süre bakımından belli ölçüde kısaltmaya zorlandı...

Böylece, kamu sektörü ile özel sektör arasında daha iyi bir denge oluştu. Merkezinde Berlusconi'nin Fininvest firmasına ait üç kanal ve aynı zamanda iyi kötü ayakta duran yüzlerce yerel televizyonla, özel sektörün örgütlenmesi, hükümete ve ciddi, yasal RAI'ye karşı bir muhatap oluşturan bir radyo ve televizyonlar federasyonunun kurulmasıyla sonuçlandı. Başkan Manca 1988'in başında "toplumsal iletişim talebinin ve pazarın eğilimleri üzerine bir incelemeden hareketle", stratejisini açıkça tanımladı. Akıllıca değerlendirdiği üç veri vardı: Ulusal rekabetten uluslararası rekabete geçiş; basit teknolojiden karmaşık teknolojiye geçiş; homojen bir kitleden talebin bölümlere ayrılmasına geçiş. Manca ve Agnese, farklı kanalların özerkliğini de vurgulayarak, programların çeşitlendirilmesine, kamu sektörünün üç kanalının yayın akışlarının birbirini daha iyi tamamlamasına önem veriyorlardı. Böylece, gerekli koordinasyon ve gerçek anlamda bir özerkliğin gerektirdiği her kanalın sorumlularının "sorumlulaştırılması" arasında başarılı bir uzlaşma sağlanmış oldu. Üç kanalını demir bir yumrukla ve oldukça merkezi bir biçimde yöneten "karayılan" Berlusconi'nin meydan okumasına karşılık vermek gerekiyordu.

Son olarak, RAI'nin mali durumu da düzeldi. Şu anda, bütçesinin %56'sı vergilerden, %44'ü de reklam gelirlerinden sağlanıyor. Bir karşılaştırma yaparsak, reklam 1995'te France 2 ve France 3'ün gelirlerinin sadece %30'unu oluşturuyordu. RAI, belli sayıda işletme ve satın alma kuruluşunun birleşmesi ve stüdyoların daha rasyonel kullanımı sayesinde, ölçek ekonomileri uygulayabiliyor.

80'li yılların sonunda, büyük bütçeli ve iddialı yayınlar, Hıristiyan demokratların hâkim olduğu birinci kanalın özelliğini oluşturuyordu: Eğitim yayınlarının kalitesini de yükselten birinci kanal, özerkliğini ve özgünlüğünü ülkenin kültürel tarihine dayandırıyordu. İkinci kanal orta düzeyde yayın yapıyordu. Üçüncü kanal ise, orada *"Tivù realtà"* denen, bir başka de-

işle sonraları Fransa'ya da gelecek olan *"reality show"* prog-
amlarını icat etti; haberle kurgu arasında, genellikle bölgeler
üzeyinde halkın en somut ve en gündelik isteklerini yakala-
aya çabalayan bir televizyondu. RAI sonunda, Avrupa Rad-
o-Televizyon Birliği UER aracılığıyla, devlet kanallarının ulus-
rarası dayanışmasından eskisine göre daha iyi yararlanmayı
ğrendi.

Yine de, şu anda hiçbir şey bu sektörün geleceğinden daha
elirsiz değildir. Özellikle de Berlusconi'nin 1994 yazında biz-
at hükümetin başına gelmesi ile altüst olduktan sonra. Berlus-
oni –bu tuhaf ikiyüzlü tekele karşı başlayan protestolar, aynı
lın Aralık ayında iktidardan düşmesine neden olmadan ön-
e– İtalyan televizyonunun tamamını kendi kapitalist ve hükü-
ete dayalı otoritesi altında toplamış görünüyordu.

XIV. BÖLÜM: ULUSLARARASI HEDEFLER

"Savaş gemileri çağından, ticaret ve maliye çağından sor
ra, iletişim teknik ve şebekeleri, dünya hâkimiyetinin üçünc
kuşağını temsil ediyor." Başkan Jimmy Carter'ın eski Dışişle
Bakanı Zbigniew Brzezinski'nin bu sözleriyle, bu son bölüm
etkili bir giriş yapabiliriz. Kuşkusuz, bunda biraz abartma d
var. Öncelikle, savaş gemileri, ticaret ve maliye hâlâ geçerlidi
Diğer yandan, haberle tiyatro sahnesindeki kuklalar gibi oyna
nabileceğini düşünmek fazlasıyla büyük bir yanılsamadır. N
var ki, pek çok kişinin buna inanıyor olması, başlı başına bir ta
rih unsuru olmasına yetmektedir.

SINIRLARIN SONU MU?

Son zamanlarda –bu yüzyılın başlarında geniş ölçüde sağ
lanmış olan haber yayımından çok, gezegenin etrafındaki akı
çabukluğu konusunda– bilginin "küreselleşmesi" su götürme
bir olgudur; bir yandan da, önceki yıllardan söz ederken açıkla
dığımız görüntü ve ses arasındaki fark kaybolmaya yüz tut
muştur. Uzun süre, yalnızca radyo, özellikle kısa dalga üzerin
den sınırları kolaylıkla aşabiliyordu. Artık, uydular sayesind
televizyon da (kuşkusuz çok daha yüksek bir maliyetle) dünya
nın dört bir yanına görüntü aktarabiliyor –ve böylece, çalışma
mızı sonlandırmadan önce söz etmemiz gereken bir konuya da
tüm önemini kazandırıyor.

Dönemin bir başka özelliği de, fazla basite indirgeyici bi
bilgi-propagandanın verimliliği engelleyebileceğini kavrayan
daha yararlı bir etkinin ise düşünce yapılarının yavaş yava

ltüre işlemesinden geçtiğini –ağır ağır da olsa– anlamaya şlayan aktörlerin, özellikle hükümetlerin gelişimidir; bu da ı kırk beş yılın tarihini oldukça iyi örnekliyor.

Uluslararası radyoyu, önemli bir rol oynadığı İkinci Dün- Savaşı'nın sonunda bırakmıştık. Müttefiklerin zaferinden ıra sözlerin savaşı, kılıçların çarpışması dışında Homeros'un ıramanlarının geleneğini izleyerek gerçek savaşın yerini aldı ışkusuz mermilere göre daha az tehlikeli ve daha az masraf- dı). Soğuk savaş döneminde, taraflar böylelikle sık sık Offen- ch'ın: "Yürüyelim, yürüyelim, yürüyelim... Yürüyelim, za- ımız kalmadı..." deyip de yerlerinden kıpırdamayan jan- rmalarının enerjik edilgenliğini sergilediler... Söz, eylemin tamamlayıcısı olmak yerine, onun yerini alıyor, hatta bazen zcüklerin sıcaklığının vaat eder göründüğü desteğe inanmış n isyankârların zararına, onu ortadan kaldırıyordu.

Soğuk savaş yılları, 1947'den yaklaşık 1960'a kadar, kısa gadan yayın yapan büyük radyoların atılımına sahne oldu. radyoların önem sırasına göre sınıflandırılması bir kitaptan erine farklılık gösterir, zira aralarındaki hiyerarşiyi belirle- k için farklı ölçütler vardır. Yayın saatlerinin sayısını ön pla- çıkarmak tercih edilebilir, ama vericilerin gücü, hedef alınan kelerin sayısı ve kullanılan dalga uzunlukları da hesaba katıl- lıdır. Tüm bunları birleştirirsek, 70'li yılların sonunda dere- ve girebilecek radyoları hemen hemen aşağıdaki gibi sırala- biliriz.

Başta, 60'lı yılların sonunda Amerika Birleşik Devletleri'ni çen SSCB geliyordu. Amerika, federal hükümete bağlı Voice America ve Münih'te üslenen iki "özel" radyo, 1950'de kuru- Radio Free Europe ve 1953'te kurulan Radio Liberty ile nci sıradaydı. Üçüncü sırada Çin, dördüncü sırada da Fede- Almanya vardı. Almanya'nın, 30'lu yıllardan miras kalan, mancayı savunarak değil, çok sayıda farklı dil kullanarak utsche Welle ve Deutschland Rundfunk'la, her zaman etkili nuş, son derece dinamik bir politikası vardı. İngiltere, Al- nya'yı topuk farkıyla izliyor, ardından da Arap dünyasında yolla lider rolünü üstlenmeye çalışan Mısır geliyordu. Papa- n, 1931'den beri, inancı yaymak için hizmete soktuğu ve

yaklaşık olarak kırk dilde yayın yapan Radio Vaticano'yu da saymalıyız.

Ya Fransa? Oradaki başlıca araç, önceleri ORTF'nin, 1974'ten sonra da Radio France'ın bünyesinde, SOFIRAD'a bağlı ve dolaylı olarak hükümetin otoritesi altında yarı özel bir kuruluş olan SOMERA'yla tamamlanan egemenlik radyosuydu.

GERÇEK YA DA PROPAGANDA

Siyasi, kültürel, ve ardından hiç kuşkusuz iktisadi ve mali yönelimli böyle bir uluslararası etki çabasının karşılaştığı sorunlar nelerdir?

İlk güçlük, dinleyici kitlesini değerlendirmek ve ona uyum sağlamaktır: Bu da, iç piyasada olduğundan çok daha zordur. Artık iç piyasadaki dinleyici kitlesini kesin bir biçimde ve ayrıntılı ölçütlere göre (mesleki kategoriler, yaş sınıfları, cinsiyet, coğrafi dağılım, vs.) tanımaya olanak sağlayan uygun ölçme araçları bulunuyor. Ama dışarıda bu iş daha çetindir. Öncelikle çok küçük, istatistiksel olarak kavranması zor yüzdelerle uğraşılmaktadır, diğer yandan ilgili ülkelerin çoğu, etkisinden rahatsız oldukları yayınlar üzerinde yapılacak kamuoyu araştırmalarına elverişli değildir ve son olarak da, dünya çapındaki bu anketlerin maliyeti hızla aşırıya kaçmaktadır. Dolayısıyla dinleyici kitlesini tanımak için –ki bu kaçınılmazdır– jeolojide olduğu gibi "topraktan alınan örnekleri" tek tek ayırarak ilerlemek gereklidir. Her zaman bol olan mektuplara da dayanılmaktadır –ama bu aldatıcı olabilir, zira (büyük olasılıkla program sunucuları tarafından harekete geçirilerek) bu mektuplar gönderenlerin ender olarak dinleyici kitlesinin ortalamasını temsil ettiği bilinmektedir.

Ve son olarak, seçkinlere ulaşıldığını, dolayısıyla etkinin sadece aritmetik yöntemlerle ölçülemeyeceğini –özellikle de Vichy Fransa'sında olduğu gibi, sansürün ağırlığının başka ülkeleri dinleme konusunda büyük bir istek yaratacak kadar fazla olduğu yerlerde– unutmamak gerekir. Bu 1989'a kadar Doğu

loku ülkeleri için geçerliydi; tüm Batılı radyolar, SSCB ve halk lemokrasileri doğrultusunda özel bir çaba harcıyorlardı.

Gelişmekte olan ülkeler, özellikle de eski sömürgeler, nemli bir hedef oluşturmaktadır. BBC World Service'in temel edefi olan Hint yarımadasında, Radio France Internationale'in emel hedefi olan Afrika'da –özellikle Fransızca konuşulan böl-eler, ama İngilizce konuşulan bölgeler de önemlidir– durum öyledir. Afrika'da kısa dalgaya sadakat iyice yerleşmiştir mesleki jargonda söylendiği gibi "dinleme konforunun" sık ık yetersiz kalmasına rağmen. Radio France Internationale nikrofonunu Afrika'daki şenlikler sırasında dolaştırdığında, ransa'da tanınmayan sunucuların ve gazetecilerin saygınlığı arpıcı bir biçimde ortaya çıkar.

Tüm bu radyoların karşılaştığı özel bir güçlük de, onların lilini konuşan yabancı kitlenin yanı sıra, ülke dışında yaşayan atandaşlarından oluşan bir azınlığı tatmin etme gerekliliğidir. ransa örneğinde, bu kişiler, örneğin yurtdışında yaşayan Fran-ızları temsil eden senatörler aracılığıyla, etkisi söz konusu in-anların sayısıyla ölçülemeyecek kadar büyük bir baskı grubu luşturmaktadır: Onlar başka şeyler istemektedir.

Daha önce İkinci Dünya Savaşı sırasında, kısa dalga ya-ınları arasındaki savaş konusunda rastladığımız bir başka tratejik seçim, gerçekle propaganda arasındaki dengeyi içeri-or. Soğuk savaş sırasında, etkisi genellikle haklı bir tarafsızlık eleneğine dayanan BBC World Service ile, 1941'de ilk kısa dal-a yayınların başlaması sırasında ilan edilen her türlü riske ağmen gerçeği söylemeye dayalı eski felsefesini bir kenara bı-akmış olan Amerikan uygulaması arasında açık bir ayrım var-ı: Amerika'daki sorumlular, artık, en kurnaz biçimde yapmayı lenemek koşuluyla, propaganda oyununu oynuyorlar.

Radio France Internationale'in ise, 80'li yıllarda onu İngiliz doktrinine yaklaştıran bir gelişme içine girdiğini mutlulukla özledik. Bu gelişimin unsurlarından biri, Quai d'Orsay tara-ından sağlanan gelirlerin giderek azalması ve vergiden elde dilen gelirlerin payının artmasıydı, ama son dönemde bir geri dönüş yaşandı: 1995'te vergi gelirlerinin oranı yeniden %16'ya düştü. Kuşkusuz, ödedikleri vergilerle tanımı gereği kendileri-

ne seslenmeyen bir radyonun finansmanını sağlamaya katkıda bulunanların Fransa'daki vergi mükellefleri olması şaşırtıcı gelebilir (Radio France Internationale, Paris'te, uzun süreden beri orta dalgadan ve 1992'den beri de frekans modülasyonundan dinlenebiliyor olsa da), ama bu her türlü diplomasinin kendi acil gereksinimleri yararına egemenlik radyosunu saptırmak isteme eğilimine karşı bir güvenceydi. Fransa'nın yurt dışındaki diplomatik kadroları, gündelik hayatlarında, Radio France Internationale'in bağlı oldukları hükümetin şu ya da bu eylemini eleştirebilmesini hâlâ tatsız buluyorlar. Ama, orta vadede, hatır işleri etkinin zararına işler.

Bu bir egemenlik radyosunun temsil ettiği ülkenin sesi olduğunu inkâr etmek gerektiği anlamına gelmez. Georges Pompidou'nun ünlü ve bir o kadar da can sıkıcı "Televizyon Fransa'nın sesidir" sözlerinin bugün anlamını yitirmiş gibi görünüyor olması ne kadar iyi ise, o günlerde yabancıların gözünde RFI'nin, benzerleri ve rakipleri gibi, masraflarını karşılayan ülkenin ifade aracı olarak kalması da o kadar doğaldı. Bu da ona özel bir sorumluluk yüklemekteydi. Örneğin bir Afrika ülkesinde iç savaş patlak verdiğinde, çarpışan tarafların her ikisi de RFI'yi dinliyorlarsa, bu radyoda birbirlerinin askeri ve psikolojik durumları üzerine duydukları şeyler korkutucu boyuttaydı. Örneğin, Fransız cumhurbaşkanı bir Afrika ülkesine resmi bir gezi yaptığında, bir basın toplantısında, söz konusu ülkenin başkanına karşı Paris gazetelerinde yayınlanan sert eleştirileri Fransız radyolarında olduğu kadar nesnel bir biçimde yansıtmayı reddetmesi bir skandal mıdır? Ya da ulusal çıkarları yakından ilgilendiren bir duruma hizmet etmek için, anlık da olsa belli bir utanç duygusu kabul edilmeli midir? Kuramsal olsun uygulamaya dayalı olsun, bunun cevabı basit değildir ve hem ciddiyet hem de ustalık gerektirir.

En gerilimli anlarda, rekabetin yoğunluğuna bir de frekanslar konusunda gerçekten zorlayıcı uluslararası bir anlaşmanın olanaksızlığı eklenmekteydi. Batılı ülkelerde (en azından Latin kökenli uluslarda), hemen hemen her zaman özel radyoların frekans modülasyonunda ortaya çıkışı sırasında yerleşen anarşi, daha önce de gördüğümüz gibi, yerini yavaş ya-

aş minimum bir örgütlenmeye bıraktı. Ama uluslararası alan aşka bir meseleydi. Zira bu alanda taraf olanlar, özellikle kısa algada, frekansların kullanımı üzerindeki egemenliklerinden azgeçmeye hazır değillerdi. Savaştan bu yana, bu sorunlar zerine, görünüşte teknik konulu, ama gerçekte oldukça siyasi, ir dizi uluslararası konferans düzenlendi. Bunlardan ilki, Eyül 1946'da Moskova'da toplandı. 1947'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Atlantic City'de yapılan ikinci önemli konferans eş ay sürdü ve kesin olmamakla birlikte bazı sonuçlara ulaşıldı: Verileri toplamak ve önerilerde bulunmakla görevli bir Uluslararası Frekans Kayıt Komitesi oluşturulmuş, ama devletlerin egemenliği özenle korunmuştu. Ardından, ihtiyaç erdem kabul edilip, ancak ülke sınırlarına kadar ulaşabilen orta ve uzun dalga frekanslarının dağılımı konusunda hemen hemen fikir birliğine varıldı, ama kısa dalgada sonuçlar zayıftı –o kadar ki kısa sürede, soğuk savaş yoğunlaştıkça, birbirlerine karşı savaşan radyolar da, tersine, bilinçli olarak rakiplerinin frekanslarına girerek onların etkisini engellemekten zevk almaya başladılar.

WASHINGTON-MOSKOVA DÜELLOSU

Amerika Birleşik Devletleri ile SSCB arasındaki düello, bu tür bir çatışmanın en çarpıcı örneğini oluşturuyor. Her iki tarafın da bu işe ayırdığı kaynaklar büyüktü, ama bu usta radyocular tarafından hissedilen ve 60'lı yıllardan itibaren stratejilerin yeniden gözden geçirilmesine neden olan hayal kırıklığıyla zıtlık içeriyordu.

Soğuk savaşın başlarında, 1946-1947'den itibaren, Washington, radyo propagandası için federal devletin bütçesinden büyük harcamalar yapmaya karar verdi. Resmi radyo Voice of America, Amerikan siyasetinin tüm yönlerini –onu çevreleyen "olayları" ve tartışmaları– sunacaktı. Gerçeği söylemek gerekirse, tüzüklerde belirtilen "siyaset ağırlıklı tartışma", uzun süre, tanıtımı yapılan hedef ve kaynaklara göre açıkça geri kaldı. Başlangıçtan itibaren, gazeteciler ve yapımcılar için basit bir te-

ma kurulmuştu. Söz konusu olan şu kesin olguları işlemekti: İlk olarak, Amerikalılar iyi bir halktır; ikinci olarak, Amerika cömert ve tarafsızdır; üçüncü olarak, Amerika bir demokrasidir, Amerikalılar düşünce ve ifade özgürlüğüne inanırlar ve onların ülkesinde tüm ırklar, tüm gruplar mutlu yaşar. Dördüncü olarak da, Amerikalılar diğer halkların özgürlüğüne olumlu bakarlar. Amerikan hükümeti ve halkı, hiçbir zaman sömürgeci bir politikaya yardım etmez (1946 yılındayız); onlar emperyalist değildir, barışa derinden bağlıdır.

Fouad Benhalla'nın *La Guerre radiophonique* (Radyo Savaşı) adlı kitabında yaptığı gibi, bu metinle diğer tarafta Sovyet radyosunu besleyen tema arasında bir benzerlik kurmak ilginç olacaktır. İlk fikir: İki blok arasındaki çatışma sürekli ve tamdır; tarafsız olunamaz; insanlar her zaman ya bir taraftan ya da diğerindendir; ve yine de, SSCB ancak tehdit edildiğinde saldırgan bir tavır benimsemektedir. Bir başka tema: Dünya üzerinde milyonlarca insan komünizmi coşkuyla izlemektedir. Bu da, hem bu doktrinin hem de komünizmin toplumsal ilerleme için "doğru çizgide" olduğunun kanıtıdır. Zira Wall Street kapitalistleri orada tüm ipleri ellerinde tutmaktadır: Orada "asker-sanayici birliği" hâkimdir. Sık sık tekrarlanan grevler, işsizlik, enflasyon, kapitalist sistemin ne kadar zararlı olduğunu kanıtlarken, azınlıklar da baskı görmektedir. Doğal olarak, Eisenhower'in başkanlık dönemine damgasını vuran (özellikle 1957'deki Little Rock Olayı ile) siyahların entegrasyonu çevresindeki tüm ırkçılık sorunlarının Sovyet radyolarında bolca işlendiğini de ekleyelim.

Amerika Birleşik Devletleri, toplam gücü 15 milyon Watt olan 100 verici yerleştirmişti. Vericiler, halk demokrasilerine yönelik özel bir çabayla, 38 dilden haftada 800 saat yayın yapıyordu. Voice of America, hızla Bulgarca, Çekçe, Slovakça, Slovence, Macarca, Romence, Lehçe... konuşmaya başladı. Mayıs 1949'dan itibaren Avrupa'ya dağılmış 60 İngiliz ve Amerikan vericisinden 24 saat yayınlanan Rusça programlar özellikle yüklüydü. Buna ek olarak, Tanca, Yunanistan'da Selanik ya da Rodos, Uzakdoğu'da Okinawa, Pasifik, Colombo, Vietnam'da Hue, Afrika'da Monrovia, vs. vericilerini de saymalıyız.

Voice of America'nın çalışmaları, kısa sürede, faaliyetlerini oğu yönünde yoğunlaştıran Radio Free Europe ve Radio Liberty tarafından tamamlandı. Bu radyoların arkasında, kuramal olarak kişisel bağışlarla işleyen American Committee for Liberation vardı –ama bugün CIA'in (o dönemde başında Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ın kardeşi, son derece güçlü bir kişilik olan Allan Dulles vardı) bu radyoların bütçesinin büyük ısmını karşıladığını biliyoruz. Kaynakları şeffaf olan Uluslararası Yayın Bürosu'nun görevi CIA'den devralması için, 1970'li ılların başını beklemek gerekecekti. Diğer tarafta SSCB de güçü bir biçimde, eşit kaynaklarla –1955'te, tüm dünyaya günde oplam 500 saatlik yayın– buna karşılık veriyordu.

Tüm savaşlarda, bir kılıç-kalkan diyalektiği gelişir. Yayın apmak, ama aynı zamanda hasmın yayınlarını da parazitlemek gibi. Komünist ülkeler bunu özel bir canlılıkla kullanıyorardı. *Histoire de la radio et de la télévision*'un (Radyo ve Televizyon Tarihi) yazarı Pierre Miquel'e göre, Sovyetler, Voice of America'yı parazitlendirmek için, onun yayın yaparken kullanığından yirmi kat daha fazla verici kullanıyorlardı... "Özgür ünya" da, tabii ki bunun altında kalmıyordu. Geriye en büyük şitsizlik kalıyor: Rejimin doğasından ötürü, Doğu'da Batı'ya öre çok daha fazla radyo dinleniyordu.

Geri çekilme 50'li yılların ortasından itibaren başladı. Dönüm noktası, Kruşçev raporu ve özellikle 1956'daki Budapeşte yaklanması oldu. O ana kadar, Amerikan radyoları, ihtiyatlı lmaya çağıran yöneticilerin çeşitli talimatlarına rağmen, kışkırtıcılık yapmışlardı; ve orada burada, baskı gören Macar alklarına bir ayaklanma durumunda Batı'nın kendilerine yardım edeceği izlenimini vermişlerdi. Sonra ne olduğunu biliyoruz. Dünyayı ikiye ayıran acımasız mantığa uygun olarak, herhangi bir yardım yapılmadı ve başkaldıranlar kendi kaderlerine terk edildi. Bu da, daha sonra, Amerika'da, sorumsuzlukla uçlanan bu radyolara karşı çok sayıda eleştiriye –ve dolayısıyla, artık yayınlarda daha fazla ihtiyatlı olunmasına– yol açtı.

60'lı yıllarda, özellikle de 1962 Füze Krizi'nden sonra yerleşen yumuşama ortamında, gelişme doğrulandı. Bunun işaretlerinden biri, her iki tarafın da hasmının yayınlarını daha az

parazitlemesiydi. Sovyetler, demir perdenin ardına dizi dizi yerleştirdikleri parazitleme istasyonlarını (416!) kaldırdılar. Bu istasyonlarda çalışan 6 000 teknisyen vericilere doğru çekildi. Ardından, her zaman olduğu gibi geri dönüşler yaşandı. Parazitlerin yoğunluğu, Amerika Birleşik Devletleri ile SSCB arasındaki ilişkilerin gelişimi açısından iyi bir termometre oluşturur: Bir sıcak, bir soğuk. 1968 Prag Baharı sırasında Çek radyo ve televizyonunun müdürü olan Jiri Pelikan, anılarında, bu göreve geldiği zaman yabancı radyoları parazitlemek için harcanan paranın, Çekoslovakya'da o günlerde eksikliği acı bir biçimde hissedilen modern bir renkli televizyon merkezini kurmaya yeteceğini anlatıyor.

Ve Gorbaçov'un *glasnost*'u Münih'ten gelen kısa dalga yayınlara uygulaması için Kasım 1988'i beklemek gerekti. Bütçeleri artık azaltılmış olan Radio Free Europe ve Radio Liberty'nin, bugün eski komünist ülkelerin başlıca başkentlerinde büroları bulunuyor...

KUZEY VE GÜNEY

Doğu-Batı çatışmasının çöküşüyle birlikte, bir başka karşıtlık açıkça kendini gösterdi: Kuzey ve Güney. Üçüncü-dünyacılığın ağır bastığı dönem, 60'lı ve 70'li yıllarda, zenginlerin yararına ve fakirlerin zararına bir bilgi dengesizliğini ortaya çıkardı.

Bu dengesizliğin nedenleri mi? Öncelikle, beklenmedik bir biçimde, frekansların elde tutulması; tüm gezegen seviyesinde bir düzen hiçbir zaman sağlanamadıysa da, frekansları ilk işgal edenlerin, kısa dalga üzerinde yerlerine geçmeyi deneyen "saldırganların" gelişine oldukça iyi dayandıkları görülüyordu. Bir başka eşitsizlik de vericilerin gücünden kaynaklanıyordu ve dünya yörüngesindeki uyduların maliyeti bu durumu daha da ağırlaştırıyordu. Son olarak ve özellikle, haber kaynakları sorunu kendini gösteriyordu. Haberlerin nasıl ortaya çıktığı, nasıl ve hangi iç ve dış hiyerarşilere göre hazırlandığı konusunda her zaman dikkatli olmak gerekir; süreç, açıkça ileri sanayi ül-

kelerinin değerini diğerlerinin zararına arttırıyordu; ve bu, 50'li ve 60'lı yıllarda halklarının sömürgeciliğe karşı verdiği savaşta adyonun büyük rol oynadığı yeni ülkeleri daha da yoksun bırakıyordu.

Basın ajansları örneği aydınlatıcı olacaktır. Dünyada 120 ajans bulunmaktadır ve 50 ülke de ulusal eğilimli birer ajansa sahiptir. Ama aralarından sadece 5 tanesi gezegen çapında yayın yapabilmekte ve tek başlarına dünya nüfusunun %99,8'ine ulaşabilmektedir: Associated Press, UPI, Reuter, AFP ve Tass Ajansı. Bu durum, 1970'li yıllarda UNESCO bünyesinde şiddetli tartışmalara yol açan hayal kırıklıkları, protestolar doğurmuş ve hazırlama görevi saygın bir İrlandalı diplomat (Nobel Barış Ödülü ve Lenin Ödülü sahibi) Sean MacBride'a verilen bir raporla sonuçlanmıştı. Bu rapordan çok şey umuluyordu. Uzun süre beklenen ve sonunda Şubat 1980'de yayınlanan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kınadığı bu belge, somut önerilerden yoksun olması nedeniyle hayal kırıklığı yarattı. Ulusal ajansları güçlendirmeyi önermek, sanayileşmiş ülkelerin gazetelerini yeni ülkelerle daha fazla ilgilenmeye teşvik etmek: Bunlar boş ve bağlayıcı olmayan isteklerdi.

Oysa, son on beş yıldan beri durum, bilgisayar alanındaki derlemeler ve bilgileri kullanıcılara telematik yöntemiyle, aracı rolü oynayan ve ticari tanıtım görevini üstlenen servis sağlayıcıları yoluyla ileten veri bankalarının hızlı gelişimiyle birlikte daha da ciddileşmiştir. 1965'te 100; 1985'te 2 500 veri bankası vardı; 1995'te ise bu sayı 10 000'e ulaşmıştır. Veri bankalarının %75'i Amerika'da, %10'u Fransa'da olmak üzere %21'i Avrupa'dadır; ve sadece %3'ü diğer ülkelerde bulunmaktadır. Açıkça ifade edilen bir propaganda arzusu bulunmamakla birlikte, bu durum kaçınılmaz dengesizliklerle sonuçlandı. Gelecekte, örneğin tüm dünya tarihini sadece Amerika aynasından görmek dayanılmaz olurdu...

RADIO FRANCE INTERNATIONALE

Tüm bu veriler, Radio France Internationale'in tarihinde buluşuyor. 50'li yıllarda Fransız duyarlılığındaki belirsizlikler –Fransız diplomasisinden çok, entelektüel elitlerin tavırları açısından– Fransa'nın Doğu'ya yönelik çabalarının, o dönemden itibaren, nüfusa ve olanaklara oranlandığında bile, İngiltere'ninkilere ve özellikle de birbirine zıt iki büyük gücünkilere göre çok daha ufak kalmasına yol açtı. Ardından, 1960'lardan 1970'lere kadar geçen süreye, kısa dalga üzerinde Fransız yayınlarının gerilemesi damgasını vurdu. Bilindiği gibi, önceki kariyerinde, radyonun bir dış politikaya hizmet etmek konusunda sahip olduğu potansiyel etkiyi tam olarak kullanma fırsatını bulmuş olan De Gaulle'ün başkanlık yaptığı yıllar için bunu açıklamakta güçlük çekiyoruz... 60'lı yıllarda, Édouard Balladur adında genç bir danıştay üyesinin, kısa dalga yayınlarının gerilemesi üzerine hazırladığı uyarıcı bir raporun hiçbir olumlu etkisi olmadı. Bir gün, o yıllarda dışişleri bakanlığı yapmış olan Maurice Couve de Murville'le bu konuda görüşmek ve ona, o dönemde, Fransa'nın konumunun bu derece aşağılara düşmesine izin verişinin ve üstelik, sık sık, bu hor görülen görevleri hiçbir yerde istenmeyen bazı gazetecilere bırakışının nedenlerini nasıl açıkladığını sorma fırsatını bulmuştum. Ne yazık ki pek bilgilendirilmedim. Muhatabım, tüm yüzünü buruşturan o bildik mimikle bana sadece: "Aslında, bunu ben de bilmiyorum!" diye cevap verdi.

Durum, Valéry Giscard d'Estaing'in 1974'te cumhurbaşkanlığına gelişiyle daha da ciddileşti. Giscard d'Estaing, görünüşte kısa dalga yayınlara kesinlikle inanmıyordu. ORTF'nin parçalanması sırasında, Doğu Avrupa yönünde yabancı dilde yapılan yayınların çoğu birdenbire kaldırıldı. Doğu Avrupa ülkelerinde çalışan gazeteciler de kendilerini kapının önünde buldular. Öyle ki, 70'li yılların sonunda, Fransa'nın kısa dalga yayınları acınacak duruma düşmüştü, Arnavutluk ve İspanya'nın ardından 28. sırada yer alıyordu...

Mayıs 1981'den sonra, iktidara gelen sol, olumlu bir biçimde davranma başarısını gösterdi ve sosyalistlerin ilk iki yılında-

i bütçe cömertlikleri kısa dalga yayınlarına yarar sağladı. RFI, 9 Temmuz 1982 yasasıyla özerk bir kuruluş olarak kuruldu başkanı hukuken Radio France'ın da başkanıydı). Genel Müdür Hervé Bourges, önce Michèle Cotta, ardından da bizzat benim yönetimim altında, daha sonra kendisini izleyen Fouad Benhalla tarafından da uygulanacak beş yıllık bir plan hazırladı. Bunun sonucunda da, yayın dillerinin sayısı çoğaltıldı ve Latin Amerika ile Afrika'nın güneybatısını daha etkili bir biçimde kapsayan kısa dalga vericilerinin, örneğin Guyana Montsinéry'deki vericinin, gücü artırıldı.

1986'da, ilk *cohabitation*'la birlikte, zor bir döneme girildi. Ülke dışında yaşayan Fransızları örgütleyen komitelerin gücünün yeniden arttığı görüldü (onların ulusal ortalamaya göre daha muhafazakâr bir duyarlılıkta olduklarını söylemek, onlara hakaret etmek olmayacaktır). Léotard yasası RFI'yi Radio France'tan ayırdı, bu RFI'nin vatansever yönünü tatmin ederken, diğer yandan iki kurum arasında uyumlu bir işbirliğinin gerekliliğini tehdit ediyordu. RPR'li Başbakan Jacques Chirac buna karşı savaş açtı. Aynı partiden milletvekili olan Radio France'ın eski gazetecilerinden Michel Péricard, RFI gazetecilerinin devlet memuru olmalarında hiçbir sakınca görmediğini açıkladı, ama bu ciddi bir geri adım oldu.

Ardından, sükûnet giderek yeniden sağlandı ve RFI kendine olan güvenini ve etkisini yeniden kazandı. 1993'te 17 dilden haftada 994 saat yayın yapıyordu ve 550 milyon franklık bir bütçeye sahipti (yaklaşık olarak Radio France'ın bütçesinin dörtte biri): Devlet RFI'nin dünya üzerindeki etkisini artırmak için çok fazla para ayırmaktadır; kısa vadeli her türlü seçim endişesinin dışında tutulduğu için bu cesur bir miktardır. Yine biraz rastlantısal bazı hesaplara göre, RFI'nin dünya üzerinde yaklaşık 30 milyon düzenli dinleyicisi bulunmaktadır. Bunlara bir de Kıbrıs'a yerleştirilmiş güçlü bir orta dalga vericisinden yayın yapan ve Afrika'ya ulaşmak için de Gabon'da Moyabi'ye kurulu ikinci bir vericiden yararlanan SOMERA'nın etkisini eklleyebiliriz.

TELEVİZYON PROGRAMLARI: AMERİKAN HÂKİMİYETİ VE AVRUPA'NIN YANITI

Televizyon örneğinde ise, bir Kuzey-Güney zıtlığından çok, Amerika ile diğer ülkeler arasındaki apaçık dengesizlik hâkimdir. 90'lı yılların başında, Avrupa televizyonları yayınlarının %20 ilâ %40'ını Amerikan yapımlarına ayırıyorlardı ve bu rakam haberler ve "stüdyo çekimleri" bir kenara bırakılırsa, %70'lere kadar çıkabiliyordu. İstatistiklerin her zaman belli bir belirsizlik marjından etkilendiğini unutmadan, IDATE'ye (Görsel-İşitsel ve Telekomünikasyon Araştırmaları Enstitüsü) göre, 1994'te Amerika Birleşik Devletleri Avrupa'ya tutarı 4 milyon dolardan fazla film ve televizyon "ürünü" satmış, Avrupa ise bunun karşılığında sadece yaklaşık 350 milyon dolarlık ihracat yapabilmişti. Avrupa yapımlarının %90'ının da gerçekleştirildikleri ülkelerin sınırlarını geçmediğini bilmek gerekir.

"ABD ürünlerinin" Avrupa ekranlarındaki bu ekonomik ve kültürel hâkimiyetini açıklayan verileri hatırlayalım. Kuşkusuz, Amerika Birleşik Devletleri teknik ilerlemelerden (uydular, kasetler ve yakın zamanda ortaya çıkan CD Rom ve CDI'ler) yararlanmaktadır. Ama bu hâkimiyete esas olarak, talebin, dünya üzerindeki verici istasyonlarının çoğalmasından ve artık günde 24 saate çıkan yayın sürelerinin uzamasından kaynaklanan başdöndürücü artışı neden olmaktadır; öte yandan, 80'li yıllarda, hâlâ oldukça dar olan Avrupa ulusal pazarlarında üretim maliyetleri de yükselmiş olduğundan, iç pazarlarının genişliğinden dolayı masrafları çoğunlukla karşılanmış bulunan görüntüleri dışarıya iyi bir fiyatla satabilen Amerikalılar bundan büyük yarar sağladılar. Bu da, pazar elde edildikten sonra fiyatları artırmak üzere, uygun bir zamanda bir damping kolaylığı sağladı.

Tüm sorun, olanca karmaşıklığıyla, izleyici kitlelerinin sadece ulusal ürünlere ne derecede bağlı olduklarını değerlendirmekti. Desgraupes yıllarında Antenne 2'nin başarısının mimarlarından olan ve ardından da TF1'in danışmanlığını yapan, en saygın Fransız "programcılarından" biri olan Pierre Wiehn, Hollanda televizyonu (NOS) örneğini vermeyi severdi: Hollan-

Avrupa'da kablolu yayının en yaygın olduğu ülkelerden bi-
ydi, Hollandalıların çoğu büyük çoğunluğu yabancı dilde (İn-
lizce, Almanca ya da Fransızca) yayın yapan 30 kanalı izleye-
liyordu. Fransızların tersine, bu dilleri iyi konuşabilen Hol-
ndalıların sayısı da fazlaydı. Eh! Yine de, tüm hesaplar yapıl-
ktan sonra, Flamanca olmayan yayınların sadece %2 ya da
3 oranına ulaşabildikleri görülüyordu. Bunun sonucunda da,
leyicilerin kendi kendilerini korudukları gibi rahatlatıcı bir te-
a ortaya çıkıyordu.

Evet. Ama, bu kendi kendini koruma dil üzerine kurulu
duğu için, dublajlar gelişmeye ve iyileşmeye başladıktan son-
, kalkan daha az etkili olmaya başladı.

Dolayısıyla, bir ülke dışarıdan gelen ürünlerin fazla güçlü
kisine kapılmanın ulusal kimliği ve kültürel canlılığı açısın-
ın tehlikeli olacağını düşünüyorsa, buna karşı bir strateji ge-
tirmek de yine o ülkeye düşer. Birincil ve en doğal silah, ko-
macılığın basitliğidir. Fazla basit! Güçlüklerden biri, bunun
lkta yarattığı yoksunluk duygusundan kaynaklanmaktadır.
nırları kapatmak karmaşık bir iştir: Dolayısıyla, korumacılık
ıyım aşamasında devreye girer. Kalite ölçütlerini belirlemek
e hemen hemen olanaksız olduğundan (kim karar verecek?),
ota sistemine başvurmak zorunda kalınır.

Bunun bir örneği, daha önce sinema alanında, 1946 Blum-
rnes anlaşmalarıyla yaşanmıştır. Léon Blum, o dönemde, Fé-
x Gouin hükümeti tarafından, Amerika ve Fransa arasında as-
da kalan ekonomik ve mali işlerin düzenlenmesini müzakere
mek ve Amerika'dan Fransa'nın yeniden yapılandırılması
in yardım almak üzere Amerika'ya gönderilmişti. Ama bu an-
şmalar sinema üzerine bir bölümü de içeriyordu. Léon
um'un kuşağı olayın önemini tam olarak kavrayacak durum-
a değildi. Bizzat Blum, insanların tiyatroya gittiği bir yaşta ol-
uğunu ve sinemaya önem vermekte güçlük çektiğini söylü-
ordu. Dolayısıyla, bu alanda tavizler vermeye eğilimliydi. So-
unda, hem 1940'tan beri Amerikan filmlerinden yoksun kalan
alkın açlığına, hem de Amerika'da zaten masrafı çıkarılmış
an filmleri Avrupa'ya getirmek isteyen büyük şirketlerin, se-
z "büyüklerin", güçlü baskısına boyun eğdi.

Gerçi, savaştan önce, bir paylara ayırma sistemi işlemişti; ama, oldukça geniş tasarlandığından, hiçbir zaman fazla rahatsızlık verici olmamıştı. Blum-Byrnes anlaşmaları sinemalarda gösterilen filmlerin en az üçte birinin Fransızca olmasının sağlanmasını şart koştu. Söz konusu kota sinemacılar tarafından çok yetersiz bulundu, bu da ünlü aktörlerin sokaklardaki göz alıcı gösterileriyle bir protesto patlaması yarattı. Simone Signoret'nin *Éternel Retour* filminin ünlü çifti Jean Marais ve Madeleine Sologne ile, pankartların ardında, Madeleine Meydanı'nda Fransız sinemasını savunmak için yürüdüğü görülüyordu. Ve Louis Jouvet, bir basın toplantısı sırasında, bugünkü duyarlılığımızla çakıştığında çarpıcı olan şu sözleri söylüyordu: "Bu anlaşmalar bizzat drama sanatının varlığını sürdürmesini tehlikeye sokuyor. Zevklerin değişmesi amansız ve ölümcül olabilir. Bourgogne ya da Bordeaux şarabına terbiye edilmiş midelerimizin Coca-Cola'ya alışması gerekecek. [Coca-Cola o dönemde Amerikan uygarlığının en zararlı yönlerinin düşsel imgesiydi.] Sonuçta bu, Fransız olma niteliğinden birdenbire vazgeçmekle aynı anlama geliyor." Jouvet böylece bir kültürel yayılma, bir savunma olanağı ve elverişliliği sorununu kabaca ortaya koymuş oluyordu.

Bu durumda saldırı etkili olmuştu, zira 1948'de yeniden paylara ayırma sistemine dönülmesine karar verildi: Fransa'ya her yıl en fazla 121, yani önceki uygulamaya göre %25 oranında daha az Amerikan filmi girebilecekti ve kota yükseltilmişti –bu da Fransız sinemasını memnun etti. Geriye dönüp bakıldığında, bazı sınırlar çizmenin saçma olmadığı anlaşılıyor. Bütünüyle kapanmak gerekmiyordu, bu kısırlaştırıcı olurdu (Amerikan sineması, Fransız sinemasını geniş ölçüde beslemiş ve zenginleştirmiştir), ama aynı zamanda, savaşın zayıflattığı bir sinema için geçici bir korumanın, bir destekleme çabasının meşru olduğu da kanıtlanmıştı. Bugün televizyon için de aynı biçimde hareket etmenin hiçbir yanlış tarafı yoktur, ister sol ister sağ olsun, birbirini izleyen hükümetler de, son yıllarda GATT müzakereleri sırasında bunu iyice anladılar.

Aslında, Fransa'nın yeniden uygulamaya başladığı kota sistemi bu geleneğe dayanıyor. Üretim kotaları ve yayım kota-

rı: Fransız kotaları ve Avrupa kotaları ile iki aşamalı bir sis-
em –televizyonun en çok izlendiği ya da anlamlı olacak ölçüde
lendiği saatler üzerine bir düşünceyle ayrıntılandırılan ve
SA'yı (Görsel-İşitsel Yüksek Kurulu) kaygılandıran bir sistem.
ira, Fransız yapımları gece saat 2 ile 6 arasında yayınlanırsa,
esaplar yanılgılı olacaktır! Bir güçlük de diğer Avrupa Birliği
lkelerinin, özellikle ortak dilleri nedeniyle Amerika'yla her za-
an ayrıcalıklı ilişkileri bulunan İngilizlerin ve doktrin gereği
ynı biçimde davranmayı seçen Almanların baskısı altında, ko-
lara ender olarak olumlu yaklaşmalarından kaynaklanmakta-
ır. "Sınır tanımayan televizyon" adı verilen Ekim 1989 tarihli
vrupa direktifi, kuşkusuz, AET kökenli programların çoğun-
ukta olması ilkesini getirmiştir, ama "mümkün olduğu ölçü-
e" kısıtlamasını da koymuştur, bu da –yayın tanımının çok ge-
iş tutulmuş olması bir yana– büyük ölçüde direktifin hedefini
nırlandırmıştır.

KALKAN VE SALDIRI

Her ne olursa olsun, ülkeleri savunmaya yönelik ve bazı-
rına göre de ürkek bir konuma yerleştiren korumacı politika-
rdan sürekli olarak kaçılamaz ve bunun da kendine özgü teh-
keleri vardır. Bu tehlikeler, saldırıya yönelik yanıtlar bulma
erekliliğini doğurmakta ve Avrupalılar arasında olumlu bir iş-
irliğinin güçleneceği umudunu yaratmaktadır.

Öncelikle teknik işbirliği. PAL ve SECAM üzerine De Ga-
lle yılları boyunca süren tartışmanın gelişimi aydınlatıcı olabi-
r. Söz konusu olan, renkli televizyonun yayım yöntemini seç-
ekti. O dönemde "duran tarama çizgisi değiştirgeçleri" kur-
anın çok karmaşık olacağı, dolayısıyla bir sistemden diğerine
eçmekte, hangi yöntem seçilirse seçilsin, çok zorlanılacağı dü-
ünüldüğünden, tartışma daha da hararetleniyordu. Bu ilerle-
e tamamlandığında, seçeneklerin çeşitliliği nedeniyle ortaya
kan düzensizliğin olumsuzlukları gibi, çatışmanın nedeni de
rtadan kalktı. 1954'ten itibaren kullanılmaya başlayan Ameri-
an NTSC sistemi (National Television System Committee), ge-

nel düşünceye göre oldukça vasattı. Avrupalılar ise o sıralard NTSC kısaltmasını: *Never Twice the Same Colour* (aynı renk ik kez asla)! olarak okuyorlardı. 60'lı yılların başında, Avrupalıla iki rakip sistem önermişlerdi. Bunlardan biri, Henri de Franc tarafından yaratılan ve herkesin daha pahalı olduğunu, am mükemmel bir görüntü sağladığını kabul ettiği SECAM (ardı şık hafızalı sistem), Fransa'da doğdu. Buna karşılık, Alma PAL (Phase Alternation Line) sistemi, Telefunken tarafında gerçekleştirildi.

Her zamanki gibi, böyle bir meselede teknik kanıtların v siyasi kaygıların karışımı içinden çıkılmaz bir hal aldı. 1963 1965 yılları arasında, karma bir sistem oluşturmayı denemel için mühendisler arasında çok sayıda görüşme gerçekleştirildi Öyle görünüyor ki, bu olanakdışı değildi. Bugün bile teknis yenler bize PAL ve SECAM arasında senteze ulaşmak üzere ol duklarını söylüyorlar. Ama seçimin yapıldığı 1966 yılında Fransız-Amerikan ilişkilerine şiddetli gerginlikler hâkimdi: Ge neral de Gaulle'ün Phnom Penh'de yaptığı Amerika'nın Viet nam'daki politikasını eleştiren konuşmasından sonra, Fransa NATO'dan ayrılmıştı. Ve De Gaulle, tek başına, her türlü teknik uzlaşmayı reddederek Fransa'ya SECAM'ı dayatmaya kara verdi. SSCB ve uydu ülkelerine SECAM sistemini benimsetme yi sağlayan görüşmeler de bu tavrında onu cesaretlendirmişti.

Bunun sonucunda, düşüncelere kararsızlık hâkim oldu Bazıları, siyasi iradenin hem etkili hem de korumacı bir sonuca ulaşmaya olanak sağladığını düşünüyorlardı. Ama başkaları birleşik bir Avrupa sisteminin çok daha güçlü olacağını, bu bi çimde Yunan sitelerinin aralarında bölünerek, bir kez daha Ma kedonyalı Filip önünde yenilmiş oldukları yanıtını veriyorlar dı. Ve Atlantik ötesinde, SECAM işaretlerini *Supreme Effor Contra America* (ABD'ye Karşı Son Çaba) biçiminde okuyarak intikam alınıyordu.

Bugün sorun, yüksek tanımlı televizyonla birlikte benzer biçimde yeniden karşımıza çıkıyor. Önceleri Fransız kanadın dan SOFIRAD Eski Başkanı Bernard Miyet tarafından yöneti len Eurêka Audiovisuel adındaki şirket, yüksek tanımlılık ko nusunda bir Avrupa normunu teşvik ederek iletişim Avru

'sına teknik bir dayanak kazandırmaya çabaladı. "D2 Mac keti" adı verilen ara normun 1993'te sanayiciler tarafından kenara bırakılmasından sonra, bu alandaki savaş belirsizli-ni koruyor.

Bu cephede gelecek nasıl olursa olsun, bizzat yayınları psayan ortak yapımları kolaylaştırarak mücadele etmek ge-klidir. Fransa'da, birkaç yıldır tüm bağımsız yapımcılar işin rluğuyla karşı karşıya kalıyorlar. Yayımcılara gittiklerinde, lardan şu sözleri duyuyorlar: "Ortak yapımlar gerçekleştir-eniz gerek, çünkü paramız yok. Ama bunu yaparken, Fransız lkına uyum sağlayan, ulusal duyarlılığımıza uygun ürünler rmelisiniz." Oysa, ortak yapımların tehlikesi, tam olarak her-sin köklerinden uzaklaşmış gibi göründüğü özgürlükten ksun karışımlarla sonuçlanmasıdır. Kuşkusuz, Alman esas z ve Fransız esas oğlanın sınırda buluştukları türden iki ulus-yapımlara ayrıcalık tanınabiliyor, Giraudoux'nun *Siegfried*'i yaz cama Ren Nehri'nin iki yakasından gelen sermayelerle tarılabiliyor. Ama bu fazla uzağa gidemiyor. Ve sorun çö-mlenmemiş olarak kalıyor.

Aynı bölüme, daha büyük bir iddiayla kurulan Fransız-Al-an ortak kültür kanalı Arte'yi de koyalım. Arte, Ren ötesinde otansiyel olarak...– on milyon televizyon seyircisine ve 1992 nbaharından beri, daha önce de gördüğümüz gibi, beşinci rtz şebekesi üzerinden Fransız topraklarının çoğunluğuna aşabiliyor. Düşünce yapılarının ve profesyonel alışkanlıkların şitliliği hesaba katıldığında, işbirliği bazen güç olabiliyor, na giderek iyileşiyor ve sonuçta Avrupa Birliği'nin diğer üye-rine doğru genişleme eğilimi gösteriyor.

Olası üçüncü bir yol da, son yıllarda uydu aracılığıyla ya-mın egemen olmaya başladığı bir pazarda, üçüncü ülkelere ğru karşı-saldırılar gerçekleştirmektir. Aslında Amerikan te-vizyonu, Atlantik ötesinde, üniversite çevreleri dışında, hal-n yerli üretim olmayan her şeyi saplantılı bir biçimde reddet-esi gibi diğerleri için can sıkıcı olan bir avantajdan yararlanı-r: Altyazılı filmler hiç yok ve dublajlı filmler de çok az; bu da vrupalıları uçlarda hareket etmeye, kabloya yüklenmeye zor-yor. İşte, daha birkaç yıl önce, Fransızca yayın yapmak üzere

yönetimi Josephine Baker'ın on iki çocuğundan birine bırakılan bir kablolu kanal kurulması denendi. Bu beklenmedik bir başarısızlıkla sonuçlandı ve özel anlaşmalarla belirlenen, örneğin kablolu üniversite kanallarının alanına çekilmek zorunda kalındı. Bugün TV5 sayesinde, New York'ta ya da Montréal'de, Bernard Pivot'nun programları ya da France 2 haberleri izlenebiliyor. Ama tüm bunlar oldukça kenarda köşede kalıyor.

Avrupa ülkeleri için doğru hedef Doğu ve Güney'dir. Ama hedeflenen amaç konusunda hep bir belirsizlik var. İstenen, para kazanmak ve üretim maliyetlerini düşürmek için ticari bir başarı elde etmek midir, yoksa birincil amaç, sonradan bir siyasi ve ekonomik etki sağlamaya yönelik olarak, kültürel midir? Buradaki karşıtlık ender olarak çözüme ulaşabiliyor.

Son on yılda, uluslararası pazarda farklı Avrupa ülkeleri arasında ticari dinamizmlerine göre ilginç bir sıralama ortaya çıkmıştır. Program ihraç edenlerin başında İtalya ve BBC'yi buluyoruz. BBC, ihracat konusunda dinamik bir yan kuruluş olan BBC Enterprise'ı kullanmaktadır. Onları, uzaktan, Federal Almanya ve Fransa takip ediyor. Fransa, sadece yaklaşık 150 milyon franklık bir ihracat gerçekleştirebiliyor. Gerçekten gülünç olan bu rakam, Fransız yapımları üretmek için yapılan yatırımların tümünün sadece %3'üne ve dünya pazarının da %2'sine tekabül etmektedir.

Ülke dışında kamu sektörü kanallarının yapımlarını dağıtmakla görevli özerk bir şirket olarak 1982'de kurulan FMI, yani France Médias International'in uğradığı başarısızlık ne yazık ki çarpıcıdır. Kanallar ise, içten içe, FMI'nin dünya pazarına uyum sağlayabilecek yapımlar ortaya koymak için gerekli otoritesi yokluğunda dışarıya satış yapma işinden kurtulmuş olduklarını düşündüler. Fransa örneğinde bir başka handikap da, son derece ilkel kalan telif hakları ve aktörlere ödenen pay sistemine dayanır; sinema örneğinin tersine, hak sahiplerinin oluşturduğu örgütler, telif haklarının ürünün ticari değeri üzerine değil, başlangıç ödemeleri üzerine oturtulmasını sağladılar; bu talep gayrimeşru görünmüyordu, ama elde ettiği başarı ülke dışındaki satış fiyatını artırmak ve Fransa'yı uluslararası rekabette zayıflatmakla sonuçlandı.

Diğer taraftan, uydular da giderek büyüyen bir rol oynu-
yorlar. İlk uydular sadece verici istasyonlar yararına haber
amaçlı görüntüler iletmeye yarıyorlardı. İkinci kuşak uydular
se, bireysel ya da kolektif çanak antenler tarafından toplanan
ve büyük olasılıkla sonradan kablo aracılığıyla dağıtılan prog-
amları göndermeye olanak sağlıyorlar. 80'li yılların ortaların-
dan beri, sayıları gün geçtikçe artan kanallar, maliyeti doğru-
dan halk tarafından değil, zorunlu olarak reklam gelirleriyle
sağlanan programlarını, aynı anda pek çok Avrupa ülkesine
böyle dağıtıyorlar.

Fransa'da, olasılık ölçüsünde, Fransızca konuşulan ülkeler
arasındaki dayanışmadan destek alınıyor. TV5 Europe, prog-
ramlarını Fransa, İsviçre, Belçika ve Kanada devlet televizyon-
larından alan ve pek çok Avrupa ülkesinin kablo aracılığıyla iz-
lediği genel amaçlı bir kanaldır. Yararlanmak isteyenlere –en
yoksul ülkelere neredeyse ücretsiz olarak– görüntüler sunan
Canal France International'in (CFI) gelişimini de selamlayalım:
Uzun süredir RFI tarafından yönetilen Media France Interna-
tionale (MFI) gibi bir "ses bankası" modeli üzerine geliştirilen
mükemmel bir fikir. "Müşterilerin" bağımsızlığını ve gururunu
korumak için benimsenen ilke, onlara her gün uydu aracılığıyla
belirli sürelerde programlar göndermektir. Bu programlar geliş-
te "banda çekilir" ve aralarından özgürce seçim yapılabilir. Bu
arada, uluslararası görüntü ajansı AITV'nin varlığını da belirte-
lim. RFO'ya (Denizaşırı Topraklar Radyo ve Televizyonu) bağlı
bu ajans gelecekte gelişebilir.

Son olarak, Fransız kamu sektörü ya da özel sektör kuru-
luşlarının yabancı kuruluşlara mali katılımından söz edelim.
Bilindiği gibi, Silvio Berlusconi 1986'da girdiği ve Hachette'in
gelişinden sonra da kapanışına kadar içinde kaldığı Cinq'e giri-
şiyle, Fransa yönünde güçlü bir saldırı yürütmüştü. İspanyol
televizyonuna da saldırmıştı. Aynı biçimde, becerisini Belçika,
İspanya ve Almanya'ya ihraç eden Canal Plus de, SOFIRAD iş-
birliğiyle, Afrika kıtasında yerleşti, hatta biraz sıkıntıyla da olsa,
zor Amerikan pazarına atıldı. Sept-Arte'ye gelince, o da Çekos-
lovakya ve Polonya ile anlaşmalar imzaladı. Bize düşen ise, bu
hareketin büyüyen bir dinamizmle devam etmesini dilemek.

SONUÇ: MEDYA TARİHİ VE DEMOKRASİLERİN GELECEĞİ

Bir çöküşün belirtileri mi, yoksa alarm çanları mı? Fransa'da birkaç yıldan beri, bilimsel kolokyumlar, profesyonel tartışmalar, kamuoyu araştırmaları ve dergilerin özel sayıları, görsel-işitsel medyaların modern toplumlarımızda demokrasilerin işleyişi üzerindeki kötü olduğu varsayılan etkileri konusundaki soruları çoğaltıyor. Buna göre, Batı'da medyaların gücü –mesajların çabukluğu, çoğalması ve basitleşmesi, pedagojik etkileri ve medeni düşünce zararına durmadan ilerlediğinden– tüm ulusal kimlikleri, kurumların işleyişini ve bireysel özgürlükleri tehlikeye sokacak kadar artacaktır. En karamsarların gözünde söz konusu olan, önceden var olan her şeyle kökten ve fazlasıyla kötü etkileri olacak bir kopuştur.

Oysa, tarih özellikle bu tür psikolojik durumlarda yararlıdır, çünkü soğukkanlılıkla davranmaya yardım eder. Unutulmuş geçmişi hatırlatarak, yaşanmamışı abartmamaya olanak sağlar ve en yeni meydan okumaları karşılamak için bazı anahtarlar verir. Bizi uyarabilir, yatıştırabilir ve aydınlatabilir.

ULUSAL KİMLİK

Öncelikle, ulusal miras: Bu alandaki başlıca kaygı, çağlar ötesinden gelerek bir halkın özgünlüğünün ve "birlikte yaşama arzusunun" temelini oluşturan farklılıkların giderek törpülenmesinin oluşturduğu tehdidi içerir.

Geriye doğru bir bakalım. Yazılı basının doğuşundan beri, dağıtımı yapılan yabancı gazetelerin etkisi, ister diktatörlükler

amanındaki gibi gizli, ister özgürlük ülkelerindeki gibi kolay lsun, dil farklılıkları ve yerel gazetelere oranla gecikmeli ola-ak ulaşmaları nedeniyle çok sınırlı kalıyordu. Savaşlar sırasın-a öylesine açgözlülükle dinlenen, kısa ve orta dalgadan sınır tesi yayın yapan radyolara gelince, barış zamanında onlar da n azından özgür ülkelerde etkilerinin çok aza indirgendiğini örmeye mahkûmdular. Uydu, kablolu yayın ve CD Rom ça-ında televizyonun durumu ise tamamen farklıdır. Etkisi, dü-ün "Telsiz Telgrafı" ya da gazetelerinin hedeflerinin çok öte-inde, bir ülkeden diğerine genişlemektedir.

Bunun nedeni, özellikle etki alanını salt haberle sınırlan-ırmamasıdır. Ucuza yapılan dublajlar sayesinde, Amerikan rmaları, bütçeleri –düşük maliyetli "stüdyo çekimlerinin" dı-ında– özgün bir yapımı karşılamak için yeterli olmadığı halde ayıları gittikçe artan Avrupa kanallarını eğlence yapımlarıyla esleyebiliyorlar. Geçmişte hiçbir iktisadi ve siyasi güç, bugün merika'nın iç pazarın boyutları ve bütünüyle salt *entertain-ent*'a (eğlenceye) dönük bir sistemin kapitalist etkisi sayesin-e sahip olduğu gibi, diğer ulusları medya ürünleri arzına boğ-ak olanağına sahip olmamıştır.

Oysa, Avrupa'da gelecek kuşağın tüm gücüyle göğüsle-ek durumunda kalacağı bu meydan okuma karşısında, geç-işin bilinmesi bir kez daha fazlasıyla değer kazanıyor. Önce-kle, kendi içine kapanma ve aşırı milliyetçi kasılma tehlikele-ine karşı, başka medeniyetler tarafından sulanmanın avantaj-arını hatırlatmak için: İngiliz başarıları itici bir rol oynamış ol-asaydı, basın özgürlüğü, XIX. yüzyılda, "kıta"daki ritmini utturabilir miydi? Ama aynı zamanda, bu dış katkıların sonu-unun, olumlu ya da olumsuz, istila edici gücün düzeyine ve askısına bağlı olduğunu belirtmek için. Aslında, sindirme ka-asitesi büyüktür, ancak belirsiz değildir. Ve bu nedenle de, pa-ar hareketlerini düzenleyen ve ayarlayan kamu politikalarının radesi de gereklidir.

Ama sadece bunlar değil: Tarihin bir başka öğretisi de, eknik ve mesaj, içeren ve içerik arasındaki diyalektiğe değinir. unu özellikle Fransa'da biliyoruz: De Gaulle'cü SECAM'ın bir amanlar yayılma çabalarında uğradığı yarı-başarısızlık, ardın-

dan "ağır" doğrudan yayın uyduları TDF1 ve TDF2'nin iflası geçmişte Fransız televizyon yayınları üretiminin başarısını kısıtlamıştı. İçinde bulunduğumuz 90'lı yıllarda, 2000 yılından itibaren analojik aktarım sisteminin yerini alacak olan dijital sistemler ve gelecekteki "yüksek tanımlı televizyonun" koşulları konusunda ortaya çıkan savaş, sadece endüstriyel ve mali değil, kültürel hedefleri de içeriyor. Yakın gelecekte, Avrupa yeni teknolojiler alanında aranın açılmasına izin verir, normların belirlenmesi savaşında Amerika ve Japonya tarafından yenilgiye uğratılır, ve her türlü bilgiyi taşıyan dijital kabloları bir araya toplayacak Amerika Birleşik Devletleri Başkan Yardımcısı Al Gore'un verdiği adla şu ünlü "bilgi otoyollarının" dışında bırakılırsa, sömürgeleştirilmek değilse bile, zihinsel olarak hükmedilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır.

Buradan birkaç basit fikir çıkıyor. İlk olarak, uluslararası rekabette Avrupa Birliği vazgeçilmezdir: Ölçek sorunu. Ardından, -Fransa'da olduğu kadar Avrupa Birliği düzeyinde de- kamu sektörünün yerini ve etkisini ne olursa olsun korumak gereklidir, çünkü kamu sektörü yazıları, görüntüleri ve sesleri tıpkı diğerleri gibi birer meta olarak kabul etmeyi her zaman reddedecek bir politikanın olası tek güvencesidir. Son olarak, salt bir serbest ticaret bölgesinden yana olan İngilizleri koşulsuz izlemeyi reddederek medya alanında bir sanayi politikası belirlemek de Avrupa'ya düşmektedir; gerektiği ölçüde bilinçli, ama diğer yandan tutkulu bir teknik ve kültürel buluş çabası gerçekleştirilmediği takdirde, hiçbir kalkanın sürekli olarak etkili olamayacağını bilen bir savunma.

60'lı yıllarda "federalistler" ve "Ülkeler Avrupa'sı yanlıları" arasında var olan çatışmanın diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da artık aşılmış olduğu gözlenecektir. Zira gelişmeler bize iki şey öğretmiştir: Avrupa Birliği ancak bir ülkeden diğerine sanayi ve üretim anlaşmalarını kolaylaştırmaya yönelik yetki devri uygulamalarıyla ilerleyebilmiştir ve bazı ufak istisnalar dışında bir Avrupa hayali halkın gözünde ancak Kıta Avrupa'sının tarihsel kültürlerinden birine kazındığı ve bir zamanlar General de Gaulle'ün alaya aldığı şu "volapük intégré"den (bir araya getirilmiş diller çorbası) kurtulabildiği takdirde başarı

azanabilecektir: Eski deneyimlerimizden biliyoruz ki, belli de-ecede bir tutkuyla evrensel olana, ancak ulusal özelliklerden eçilerek ulaşılabilir.

EFFAFLIK VE GİZLİLİK

Bir başka yerleşik kaygı da, modern medyaların buyurucu ktidarına boyun eğeceği düşünülen demokrasinin gidişi ile il-ilidir. Mikrofon ve kameraların siyasi yaşam üzerinde giderek ğırlaşan baskısı, ardı arkası kesilmeyen eleştirilerin soluk solu-a ritmiyle, insanların yönetimini giderek daha da güç bir hale etirecektir.

Böyle bir tehlikenin var olduğu doğrudur. Ama cumhuri-et yasaları, devletin iradesi, dinginliğinin maddi ve psikolojik lanaklarıyla donanmış bir adalet mekanizması tam olarak bu ehlikeye cevap vermeye yöneliktir. Tabii, mutlak şeffaflığın bü-üsüne karşı koyarak ve cumhuriyet yönetiminde asgari bir izliliğin gerekli olduğunu bildirerek.

Aslında, günümüzde ağır ağır yayılmış olan basmakalıp üşüncelerin başında, demokrasilerde her türlü gizliliğin nefret dilecek bir şey olduğu ve dolayısıyla karar alma süreçlerinin erraklığındaki her türlü ilerlemenin vatandaşların bir zaferi lacağı düşüncesi gelmektedir. Tentelerin, perdelerin, ışık ge-irmezliklerin her zaman en iğrenç namussuzlukları sakladığı kriyle.

Bu inancın başlangıcı basit ve son derece onurludur: Baskı ejimleri sessizliğe bürünmüşlerdir. Sansür kurulları, karanlık olaplar, gizli baskılar: Diktatörlüklerin tüm araçları buradadır. Dolayısıyla, ilk bakışta, özgür bir ülkede her şeyi anında bilme rzusu son derece meşrudur.

Teknolojik ilerlemeler sayesinde, kendi kendini anında kuyabilen bir toplum: Görünürde bundan daha mutluluk ve-ici ne olabilir? Antikçağda, agora ya da forum demokrasisi, ge-ektiği gibi, ancak bir sitenin boyutlarında işleyebiliyordu. Ro-na'da, fetihler ülke topraklarını genişlettikten sonra, cumhuri-et yönetimi diktatörlüğe dönüştü. Radyo, televizyon sonunda

bir tür doğrudan demokrasinin ilerleyişini büyük bir ulusun boyutlarına yaymaya olanak tanımıyorlar mı? Gelecek bin yıl için baştan çıkarıcı bir rüya.

Yine de dikkatli olalım: Kâbus o kadar da uzak değil. Kendi kendine sürekli olarak, her an, tümüyle açık olan bir topluluk, mutlak totalitarizmin yeniden canlanması demek olacaktır.

Öncelikle, mahremiyetin tecavüze uğrama tehlikesinin bu yeni yöntemlerle giderek büyüdüğü özel yaşam düzeyinde (ve bu durum sadece siyaset, iş ve eğlence dünyasından önde gelen kişileri, ve hatta... bizzat basını tehdit etmekle kalmaz, bir gün herhangi bir vatandaşa da yönelebilir). "Dedikodu" gazetelerinin, şu yatak odalarının kapı deliklerinden bakan gazetelerin eriştiği refah düzeyi, şimdiden kaygı uyandırıyor. Bu gazeteler, maalesef pek çok Batılı ülkede başarı kazanmaktadır –Fransa ise, yakın geçmişte görülen şu ya da bu istisnalara rağmen, bu gerçek karşısında en azından şimdilik korunmuş görünüyor.

Kamusal yaşama gelince, bu konuda sadece para politikaları örneğini düşünmek yeterli olacaktır. Gizlilik olmasa ne olurdu? Kişisel arzuların hâkimiyeti, genel çıkarların iflası, ulusal iradenin sapması gözlenirdi. Batılı ülkelerin tümünde, ünlü "borsa casusluğu suçlarını" çevreleyen skandallar da başka bir şeyin göstergesi değildir.

Oysa siyasi eylemin diğer alanlarıyla bu örnek arasında bir öz farklılığı değil, sadece bir derece farklılığı var. Belli bir gizlilik dozu olmadan hiçbir hükümetin var olamayacağını –burada deneyimlerimden hareketle konuşuyorum– hatırlatma cesaretini kendimizde bulmamız gerekir. Çeşitli çözümlerin hazırlanmasında gizlilik: Henüz tanımlanma aşamasında olan bir varsayım, dışarıya kesinleşmiş bir karar gibi yansıtılırsa, bu çözümler sağlıklı bir biçimde nasıl belirlenebilir? Bu tür varsayımlar, siyasi sorumlu kendi kendine ve ekibiyle birlikte karar aldıktan ve bunu yürütmenin bir bütün olarak izlediği politikayla karşı karşıya getirdikten sonra, değişmeye mahkûmdur. Ardından, halka yapılacak açıklamaların takviminin hazırlanmasında gizlilik: Bunlar başarı ve başarısızlık konusunda belirleyicidir. Son olarak, yabancı güçleri ilgilendiren işlerde gizlilik: Bu güçler,

meşru bir biçimde, kendi iletişim stratejilerine göre kendi terihlerinin açıklanmasını bizzat örgütleme arzusundadır.

Bu koşullar altında, demokrasilerde sessiz kalma ve bilgilendirme arasındaki karşıtlık kafa karıştırıcı görünebilir. Ama ine de, ritm ve süre olarak düşünülürse çözüme ulaşacaktır. Demokratların bir hak (ve bir görev) olarak talep etmeleri gereken, *her şey olup bittikten sonra*, yani yöneticilerin –halkın verdi i yetkiyle– aldıkları bir kararın doğuşu ve koşullarının açıklanmasının, kararın etkinliğini artık tehlikeye sokmayacağı bir ndan itibaren kendilerine karşı açık olunmasıdır. Bu açıklığa avuşturma süresi, konulara göre bir saatten bir yüzyıla kadar eğişebilir...

Bu soyut bir tanım mı? Hayır! Özgürlük rejimlerinde her ey olup bittikten sonra yapılan bu açıklamaların sorumluluğu u taşıyan parlamenter, yargıç ve gazetecilerin de iyi bildiği on derece somut bir tanım.

Hükümettekilerin bu gizi, kaçınılmaz olan sürenin ötesine saklamak isteyebileceklerini biliyoruz, zira bu onlar için da a rahattır. Dolayısıyla, yazılı olsun, sözlü ya da görüntülü olun, basının durmaksızın uygarlık içindeki rolüne uygun –ama anunlara da saygılı– olarak bu süreyi kısaltmaya çalışması ağlıklıdır. Ben yalnızca politikacıların, çeşitli durumlarda, karkoymalarının meşru olduğunu ve iletişim tekniklerinin geliminin onları bu konuda giderek daha fazla haklı çıkardığını atandaşların da kabul etmesi gerektiğini savunuyorum.

Bunun dışında, meselenin diğer yüzünü ortaya koymak in acele etmemiz gerekiyor: Gizlilik, anlık olarak reform yaılmasına yardımcı olsa da (genellikle, ama her zaman değil), zun vadede konformizmi ve muhafazakârlığı güçlendireceği esindir. Kurumların çoğunda böyle olmuştur. Örneğin, her eyin askerleri susmaya zorladığı ve aykırı fikirler önermeken caydırdığı ordularda (Jean Jaurès daha 1910'da *L'Armée nouvelle*'i [Yeni Ordu] yazarken bundan endişe duyuyordu), a da güvenliği sağlama yani öncelikle zayıfları koruma göre, gazeteciler aracılığıyla kamuoyu denetimi olmadığı takdire, yoldan çıkma tehlikesiyle karşılaşacak olan polis teşkilanda, durum böyledir.

Bu noktada, gelecek yüzyılda da sol ve sağı ayırt etmeye yarayacak en güvenli ölçütlerden birini buluyoruz: Pazar ekonomisi ve bireysel kâr, kolektif refahı sağlamak için kaçınılmaz olsa da, para-kralın diğer etkilerin karşı dengesi olmadan kendi haline bırakıldığında demokrasiye karşı çalışacağı inancı. Enformasyon alanında, para kendisininkinden farklı kurallarla dizginlenmezse, az önce sözünü ettiğim gerekliliklerin tersine hareket etme tehlikesi taşır.

Para, kısa vadede, sessizliğin savunmalarını zorlamak, en meşru sırları bile gün ışığına çıkarmak için tüm ağırlığını ortaya koyar. Ahlaksız fotoğrafçılar, telefon dinleme cihazları imal edenler, şantaj gazeteleri, her türden spekülatörler... Sistem, gizliliğin kilitlerini attırmak için, bizzat kendilerinden söz ettirme düşkünü siyasi aktörlerin desteğinden de yararlanarak, giderek büyüyen bir güçle çalışır. Söz konusu çıkarların boyutu, uluslararası spekülasyon hareketleri, casusluk tekniklerinin gelişimi: Hepsi de aynı –kaygılandırıcı– yöne doğru sürükler.

Aksi yönde, vatandaşlar bir saat, bir gün, bir ay ya da bir yıl sonra gerçeği talep etmek konusunda bir dayanağa sahip olduklarında, para hemen, olayların akışını demokratik güçlerle rekabet içinde, onların iradelerine ve arzularına rağmen etkilerken, üstlendiği rolü saklamaya yönelik başka bir giz yaratmaya çalışır. Bu, tabii ki, özellikle yozlaşma tehlikelerini düşündürüyor. Zira, politikacılar mahremiyetleri konusunda gizliliği talep etmekte haklı olsalar da, mali kaynakları ve kişisel dürüstlükleri üzerine gazetecilerin ya da yargıçların gerçekleştireceği her türlü araştırma meşru ve hatta vazgeçilmezdir.

Özetle, hükmedici para bu alanda ölçüsüzlüğüyle olduğu kadar sansürleriyle de tehlikeli olabilir. Okuyucu yeterince anlamıştır: Başka alanlarda olduğu gibi medyalarda da, ne çıkarların doğal uyumuna, ne de kişisel tepkilerin kesişiminin tek başına mutluluğu ve bir topluluğun ahlaki dengesini sağladığına inanıyorum. İyi bir denge, bilgeliği, hukuksallığın kesinliğini ve kamusal gücün sistemin yapılarına iyi düşünülmüş müdahalesini gerektirir. Bunca güzel mücadelenin paha biçilmez ve hâlâ kırılgan mirası olan basın özgürlüğü, ancak bu şekilde sürekliliğini sağlayacaktır.

ENİ FORUM

Başka bir yakınma, başka bir kaygı: Görsel-işitsel medya-ın bu büyük gücü, düşünme biçimlerini en basite indirge-ek ve heyecanı akla üstün kılmak için, mesajların kısalığını latma biçimlerinin çoğalmasıyla birleştirerek, siyasi yaşama ramatik ölçüde indirgeyici biçimler dayatabilir.

Örneğin, düşünülmüş ve üzerinde çalışılmış söylemlerin edefleri olan vatandaşlara ulaşmalarını engelleyen ve bunla-n içeriklerini karikatürleştiren "küçük cümlelerin" hâkimiye-ne bakın, diyerek sızlanıyorlar. Geçmişin bu varlığından züntü duyulan basitleştirmelere ne ölçüde sahne olduğunu kâr etmek için tuhaf biçimde hafıza kaybına uğramış olmak erekir.

15 Temmuz 1870'te, III. Napoléon'un Başbakanı Émile Ol-vier, meclis kürsüsünde, hükümetinin "iç rahatlığıyla" Prus-a'ya karşı savaş açmanın "büyük sorumluluğunu" üstlenmeyi abul ettiğini açıklar. Kuşkusuz, bu sözlerine, diplomatik bilin-n göstergesi olan her türlü gerekçeyi de aceleyle eklemiştir. ma Sedan Savaşı'nda yenilgi bir kez çıkageldikten sonra, tüm üanslar hafızalardan silinecek ve bıkmadan telaffuz edilen bu özler Ollivier'nin kişiliğine Nessos'un gömleği* gibi yapışarak, nun siyaset sahnesine dönmesini sonsuza dek engelleyecektir: e Ollivier, 1913'te ölümüne kadar süren uzun emekliliğini sa-sız anı ciltleri yazarak –bunlardan biri de tümüyle ve yalnızca u yıkıcı sözü boşuna haklı çıkarmaya adanmıştır– doldurma-a çalışacaktır. Bugün televizyonun, yine Ollivier'den her söz dilişinde onun bu sözlerini durmaksızın "çerçeve içinde" gös-receğine hiç kuşku yok –ama sözlerin sahibinin siyasi olarak mesi için televizyonun varlığına gerek olmamıştır...

Benzer bir biçimde, René Viviani'nin bıraktığı iz, pek çok-rının hafızasında, 1906'da Kilise ve Devlet'in ayrılmasından

Mitolojide, Herakles efsanesinde önemli bir rol oynayan at adam Nessos'un, Herakles'i öldürmek için kullandığı iksire batırılmış gömlek. Herakles'in attığı zehirli okla yaralanan Nessos, kendi kanından da bulaştırdığı gömleği Herakles'in karısı Deianeira'ya verir. Kocasını Iole'den kıskanan Deianeira, gömleği Herakles'e giydirir. İksir sayesinde Herakles'in vücuduna yapışan gömlekteki zehir, bir süre sonra kanına karışarak kahramanı öldürür. (Ç.N.)

sonra söylediği şu ünlü cümleye indirgenmedi mi? –Doğruyu söylemek gerekirse, bugün bu sözleri gülünç duruma düşmeden söylemek olası değildir: "Gökyüzündeki ışıkları bir daha hiç yanmamak üzere söndürdük". Ve 1940'ta şöyle haykıran Paul Reynaud: "Yeneceğiz, çünkü biz en güçlüyüz" ya da bir diğeri: "Demirin yolu kesildi!" Pétain'e gelince, o da radyoda saygın danışmanı Emmanuel Berl'in kendisine fısıldadığı (sonraları, daha az yetenekli "iletişim danışmanlarının" çağdaş politikacılarımıza yapacağı gibi) şu cümleyi kullanmıştı: "Toprak, o, yalan söylemez". Bu sözler bugüne kadar bilinmediği iddia edilen bazı uygulamaların habercisi değil midir?

Aynı zorunlu üzüntüler bölümünde, İngiltere'deki ünlü Muppet Show'dan esinlenen, örneğin Fransa'da TF1'de yayınlanan "Bébête Show" ya da Canal Plus'teki "Guignols" (Kuklalar) gibi yayınlarla siyasetçilerin çeşitli Avrupa ülkelerinde yaygın biçimde gülünç duruma düşürülmesinin yıkıcı etkileri ile kulaklarımız şişiriliyor. Ama karikatürlerin gücünün, Fransa'daki Gassier, Sennep ya da Ralph Soupault, İtalya'daki Paolo Garretto, İngiltere'deki *Punch* ya da Almanya'daki *Simplicissimus*'un gücünün bu yüzyılın başlarında fazlasıyla etkili olmadığına gerçekten inanılıyor mu? El altından dolaşan çok sayıda açık saçık resmin, devrimin ilk zamanlarında monarşiye verdiği zararlara kadar uzanmaya gerek bile yok.

Bir başka basmakalıp düşünce: Günümüzde gazetecileri –tutarlı olma, doğrulama ve düşünme zevkine sahip olmadıklarından– hataya iteceği düşünülen "scoop" (atlatma haber) takıntısının zararlı sonuçları. Buradaki tehlike aslında son derece gerçektir. Jules Verne'in *Michel Strogoff* adlı eserinde, Sibirya'da katıldıkları Ruslar ve Tatarlar arasındaki savaşın haberini geçmeye çalışırken telgrafı önce kimin kullanacağı konusunda kavga eden (ve hattı meşgul etmek için posta memuruna İncil'den alıntılar ya da Béranger'den şiirler yazdıran) iki gazetecinin, İngiliz Harry Blunt ve Fransız Alcide Jolivet'nin de içini kemiren tamamıyla aynı endişeydi. 1989'da ünlü Tamışvar olayına katılan ve hayali bir katliam üzerine irade dışı bir "yanlış bilgilendirme" yaşayan muhabirler, rekabetin etkilerine o gün bir de haber aktarımının vasatlığının eklendiğini

onları zaten sayıları az olan telefonlara bağlayarak daha de- bir araştırma için gerekli zamandan mahrum ettiğini anla- lar: Kimi zaman muzaffer kimi zaman gücü tükenen tekni- karışıklıkları...

Eskiden, Batı dünyasının her yerinde, parlamenterlerin r hafta seçim bölgelerine başkentten taze haberler getirdikle- ve bununla ün kazandıkları gerçektir. Bugünse, TV haberleri lardan önce geliyor. Evet, ama vatandaşlar, aksine, kendile- e görüntü ve seslerin onları önceden haberdar ettiği ölçüde, ha fazla yararlanacakları analiz ve sentezler sunulmasını is- nekten yine de vazgeçmiyorlar. Bu eskiden haber ya da mü- dele gazetelerinin onlara verdiğini yararlı bir biçimde ta- amlayan bir olgudur. En azından Fransa'da, seçim kampan- ları sırasında toplantı ve mitingler yenilenmiş bir halk kitlesi kmeyi başarıyor. Bu kitle sözlü çatışmalar karşısında eskisi- göre daha isteksiz (bundan yakınmak gerekir mi?), ama dü- ncelerini beslemeye ve kanılarını düzenlemeye daha fazla is- klidir.

Derin siyasi kitapların ortadan kaybolduğu, artık konu- n meraklılarıyla buluşmadığı da söylenemez; aksine, sayıları az elli ya da yüz yıl önceki kadar fazladır. Ve bana öyle geli- r ki, bu sayfalarda popüler basının kolektif tutkuları uyarma çimine tanıklık eden yeterince eski örnek verildi. O dönemde , dengeli bir bilgeliğin öğretilerinden uzakta, bugün radyo televizyonun sağladığı haberlerin kamusal düşünceye verdi- ve olayları zamanda ve mekânda yerlerine daha iyi oturtma- a yarayan olanaklar olmaksızın yapılıyordu.

Dolayısıyla, yeniliği abartmayalım. Sonra, bir kez bu den- güvence altına alındığında, iletişim politikasının yine de ye- medyaların özelliklerine uyum sağlaması gerektiğini unut- ayalım.

Bu, bir daha söyleyelim, başlangıçta, ticari olmayan atılım- ın arzın çeşitliliğini sağlamak için devreye girmesi demektir. zılı basın, uzun süre, salt kendi kârıyla çeşitliliğinin masraf- ının karşılanabilmesi ve kolay kazanç arayışı içindeki yarı- rsanlar arasında parçalanmış okuyucu kitlelerine seslenen, üksek kaliteyi hedefleyen ve ihtiyaç gereği sade olan her tür-

den onurlu yayının da yer alabilmesi için fazlasıyla sınırlı sermayeler talep eder gibi görünmüştü; ama son gelişmeler ve maliyetlerin artışı, devletin, özellikle günlük gazetelere –içerikler üzerinde her türlü hükümet baskısını önlemek için olası önlemleri alarak– verdiği artan mali desteği giderek meşrulaştırmaya sürükleyecektir. Hiç şüphesiz, devlet gerçekte önemli sermayeler gerektiren görsel-işitsel medyalara yardım etmelidir. Bu alanda, her yerde ritm ve içerik farklılığına hizmet etmek üzere bir kamu sektörünün varlığı da vazgeçilmezdir.

Bu, aynı zamanda, sonuçta, çocukların ve gençlerin artık televizyonun kullanımını bir zamanlar yazılı basın konusunda kendilerine öğretildiği gibi öğrenmeleri gerektiği anlamına gelir.

Aslında, bugün olduğu gibi yarın da, temel bir kültürel eşitsizlik, bu inceleme, analiz ve seçim yetisine sahip olan ve programları anlık saflığa karşı korunmuş olarak izleyenlerle tüm bunlara karşı silahlandırılmamış olanları ayıracaktır.

"Kamu" televizyonunun, kendi kendini hoşnut etmeksizin, heyecanlandırma ve ikna etme yöntemlerini; görüntülerin, sesin ve bunların birleşiminin yönlendirici kullanımını bizzat açıklaması, yaşamsal bir önem taşımaktadır (bunu özellikle bir "bilgi kanalından" talep etmek gerekir). Çünkü "şirket zihniyeti" özel sektörü böyle bir çalışma içine girmekten her zaman alıkoyacaktır.

Özellikle okulun oynaması gereken rol son derece önemlidir. Fransa'daki burjuva liselerinde metin açıklamaları uzun süre en zor sınavlardan biri oldu. Bugün, tüm bilgi düzeylerinde televizyonu "okumanın" öğretilmesi, dolayısıyla farklı derecelerden öğretmenlerin bunu yapmak üzere eğitilmesi acil bir gerekliliktir. Bu büyük medeni gelişmeye esin kaynağı olacak yeni bir Jules Ferry* beklemekteyiz.

Özetle, bazen gizlenen, ama sorumlu demokratların gün ışığına çıkarmak için usanmadan çalışmaları gereken bu gerçeğe tüm önemini yeniden kazandırmak gerekmektedir: Her dönemde, her özgür toplumda, medyalar hiçbir zaman pasif bir

* Jules Ferry (1832-1893): 1879-1883 yılları arasında milli eğitim bakanlığı yapmış ve cumhuriyet okulunun kurucusu ünlü Fransız devlet adamı. (Ç.N.)

pluma kendi değerlerini, fermanlarını ve takıntılarını dayata-
k kadar baskın bir güç oluşturmamıştır.

Vatandaşlar söylenebilir, öfkelenebilir, protesto edebilirler
onunda, medyaları da kendilerine benzetirler. Uyanık olmak
eyleme geçmek için, bunu bilmek ve kabullenmek de yine
lara düşer.

AYNAKÇA

Bu konudaki literatür geniştir ve eksik bir kaynakça vermek söz konusu değildir. Benim daha alçakgönüllü bir amacım var: Yazar olarak, elde olduğu kadar genelde de borçlarımı ödemek, ve okuyucuya, arzu edeği takdirde, bu sayfalarda ele alınan olaylar ve sorunlar üzerine daha fazla bilgiler bulabileceği birkaç yön göstermek. Burada sıralanan eserler, bazı ne kadar benim için başka konularda yararlı olmuşlarsa da, en çok yararlanıldıkları bölümlerle bağlantılandırılmıştır.

Ama öncelikle, bu kitabın yazılışı boyunca benim için son derece değerli olmuş birkaç temel eserden saygıyla söz etmeden geçemeyeceğim.

En başa, hakettiği ünü yakalayamamış büyük bir tarihçinin, 1934'te Henri Berr koleksiyonuna "İnsanlığın Gelişimi"ni kazandırmış olan Georges Weill'in öncü eserini yazacağım: *Le Journal, origines, évolution et rôle de la presse périodique* (Gazete, Süreli Basının Kökenleri, Gelişimi ve Rolü), Paris, La Renaissance du livre, 450 s. Zamanına göre son derece ileride, incelemeler ve alıntılar bakımından çok zengin olan bu kitaptan çok yararlandım.

Ardından, Claude Bellanger, Jacques Godechot, Pierre Guiral ve Fernand Terrou'nun devasa çalışmasından söz etmek gerek: *L'Histoire générale de la presse française* (Fransız Basınının Genel Tarihi), Paris, PUF, I. cilt: *Des origines à 1814* (Başlangıcından 1814'e), 1969, 634 s., II. cilt: *De 1815 à 1871* (1815'ten 1871'e), 1969, 466 s., III. cilt: *De 1871 à 1840* (1871'den 1940'a), 1972, 688 s., IV. cilt: *De 1940 à 1958* (1940'tan 1958'e), 488 s., V. cilt: *De 1958 à nos jours* (1958'den günümüze), 1976, 550 s. (yayınlandığı tarihte çalışmanın oldukça eksiksiz bir kaynakçası vardı).

Son yarım yüzyıllık dönem için Francis Balle ve Roland Cayrol'un önemli nitelikli kitaplarına çok şey borçluyum: Francis Balle, *Médias et Société* (Medya ve Toplum), 7e éd., Paris, Montchrestien, 1994, 788 s., ve Roland Cayrol, *Les Médias, presse écrite, radio et télévision* (Medya, Yazılı Basın, Radyo ve Televizyon), Paris, PUF, 1991, 480 s.

İlgi alanları öncelikli olarak tarihsel olmamakla birlikte, özellikle yakın dönem üzerine çok sayıda yararlı bilgi veren, Lucien Sfez yönetiminde hazırlanmış oldukça önemli bir çalışma, *Dictionnaire de la communication* (İletişim Sözlüğü), Paris, PUF, 1993, 2 cilt, 1782 s., ve Daniel Bougnoux'nun da değer antolojisi *Sciences de l'Information et de la communication* (Enformasyon ve İletişim Bilimleri), Paris, Larousse, 1993, 812 s., söz etmem gereken diğer eserler.

Bir felsefeci olarak "medyoloji" adını verdiği konu üzerine Tarih adına teşvik edici bir düşünce başlatan Régis Debray'nin eserini de selam lamaktan mutluluk duyuyorum: "Göstergelerin gücü" üzerine uzun za man yayılmış bir inceleme, "üst sosyal işlevleri teknik aktarım yapılarıyl olan ilişkileri çerçevesinde inceleyen bir disiplin". Bu konuya giriş için Debray'nin ilk çalışmalarından *Manifestes médiologiques*'in (Medyolojil Manifestolar) (Paris Gallimard, 1994, 224 s.), bilgileri derinleştirmek için de *Cours de médiologie générale* (Genel Medyoloji Dersleri) (Paris, Galli mard, "Bibliothèque des idées", 1991, 400 s.) önerilebilir, tabii *L'Œil naïf*'i (Paris, Le Seuil, 1994, 192 s.) sayfaları arasında bir gezintiyi, fotoğrafla dünyasına bir kaçamağı tercih etmediyseniz...

Son olarak, özellikle yakın dönem üzerine, *Cahiers de l'audiovisue Cahiers d'histoire de la radiodiffusion, Dossiers de l'audiovisuel, Hermès Médiaspouvoirs, Mscope médias, Quaderni* ve *Réseaux* ile İngilizce olara *The Historical Journal of Film, Radio and Television* gibi dergilerin yarar olacağını hatırlatmak isterim.

SUNUŞ: MEDYALAR VE KAMUOYU

Jean-Jacques Becker, "L'opinion", in René Rémond *et al., Pour une histoir politique,* Paris, Le Seuil, 1988, p. 161-184.

Georges Burdeau, "L'opinion publique", *Encyclopaedia Universalis,* vo 12.

Jean-Noël Jeanneney, "Les archives des commissions de contrôle posta aux Armées (1916-1918), une source précieuse pour l'histoire contem poraine de l'opinion et des mentalités", *Revue d'histoire moderne contemporaine,* janv. -mars 1968, p. 209-233.

–, "Les médias", *in* René Rémond *et al., Pour une histoire politique,* Paris, L Seuil, 1988, p. 185-198.

Pierre Laborie, "De l'opinion publique à l'imaginaire social", *Vingtième s ècle,* nº 18, avr.-juin 1988, p. 101-118.

Pierre Milza, "Opinion publique et politique étrangère", *in* École français de Rome, *Opinion publique et Politique extérieure,* t. I, *1870-1915,* Rom 1981, p. 663-687.

Guy Pedroncini, *Les Mutineries de 1917,* Paris, PUF, 1967, 328 p.

. BÖLÜM:
'ARİHÖNCESİ VE İLK ÇOCUKLUK

uy Achard, *La Communication à Rome*, Paris, Payot, 2e éd., 1994, 298 p.
Maurice Lever, *Canards sanglants, naissance du fait divers*, Paris, Fayard, 1993, 522 p.
ves Renouard, "Information et transmisssion des nouvelles", *in* Charles Samaran, *L'Histoire et ses méthodes*, Paris, Gallimard, Encyclopédie de la Pléiade, 1961, p. 95-142.
ean-Pierre Seguin, *L'Information en France de Louis XII à Henri II*, Genève, Droz, 1961.

I. BÖLÜM:
XVIII. YÜZYIL: İNGİLTERE'NİN GÖRKEMİ

oger Chartier, *Les Usages de l'imprimé*, Paris, Fayard, 1987, 446 p.
. L. Eisenstein, *La Révolution de l'imprimé à l'aube de l'Europe moderne*, trad. de l'anglais, Paris, La Découverte, 1991, 360 p.
harles Ledré, *Histoire de la presse*, Paris, Fayard, 1958, 414 p. [ne concerne que la France - utile aussi pour la suite].
aymond Manevy, *La Presse française de Renaudot à Rochefort*, Paris, Forest, 1958, 375 p.
lichèle Vogel, *Les Cérémonies de l'information dans la France du XVIe siècle au milieu du XVIIIe siécle*, Paris, Fayard, 1989, 502 p.

II. BÖLÜM:
FRANSIZ DEVRİMİ VE BASIN

ean-Paul Bertaud, *C'était dans le journal pendant la Révolution française*, Paris, Perrin, 1988, 404 p.
Mona Ozouf, articles "Esprit public" et "Marat", *in Dictionnaire critique de la Révolution française* de François Furet et Mona Ozouf, Paris, Flammarion, 1989.
eremy D. Popkin, *Revolutionary News, The Press in France, 1789-1799*, Durham et Londres, Duke University Press, 1990, 218 p.

IV. BÖLÜM: ÖZGÜRLÜK YAYILIYOR

Honoré de Balzac, *Les Journalistes*, réédition de *Monographie de la presse parisienne* (1843), Paris, Arléa, 1991, 160 p.
Roger Bellet, *Presse et Journalisme sous le Second Empire*, Armand Colin "Kiosque", 1967.
G. Boyce, J. Curran, P. Wingate éd., *Newspaper History*, Londres, Constable 1978, 408 p.
Charles Ledré, *La Presse à l'assaut de la monarchie, 1815-1848*, Paris, Armand Colin, "Kiosque", 1960, 280 p.
Maurice Reclus, *Émile de Girardin*, Paris, 1934.
Évelyne Sullerot, *Histoire de la presse féminine en France des origines à nos jours*, Paris, Armand Colin, "Kiosque", 1966.

V. BÖLÜM: ALTIN ÇAĞ

Pierre Albert, *Histoire de la presse politique nationale au début de la Troisième République (1871-1879)*, Lille, Atelier de reproduction des thèses de l'Université de Lille-III, 1980.
Edwin Emery, *The Press and America, An Interpretative History of the Mass Media*, 4e ed., Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1978, 574 p.
Thomas Ferenczi, *L'Invention du journalisme en France. Naissance de la presse moderne à la fin du XIXe siècle*, Paris, Plon, 1993, 278 p.
Jean-Noël Jeanneney, *L'Argent caché. Milieux d'affaires et pouvoirs politiques dans la France du XXe siécle*, Paris, Le Seuil, "Points", 1984, 310 p. (notamment es chapitres sur l'affaire Rochette et sur la vénalité du journalisme financier).
Dominique Kalifa, *L'Encre et le Sang, récits de crime et société à la Belle Époque*, Paris, Fayard, 1995, 352 p.
Jacques Néré, *Le Boulangisme et la Presse*, Paris, Armand Colin, "Kiosque", 1964, 240 p.
Michael Palmer, *Des petits journaux aux grandes agences, Naissance du journalisme moderne, 1863-1914*, Paris, Aubier, 1983, 352 p.
Michelle Perrot, "L'affaire Troppmann", *L'Histoire*, n0 30, janvier 1981, p. 28-37.

VI. BÖLÜM: BÜYÜK SAVAŞ

ean-Jacques Becker, *Les Français dans la Grande Guerre*, Paris, Robert Laffont, 1980, 520 p.

ean-Jacques Becker, Jay M. Winter, Gerd Krumeich, Annette Becker, Stéphane Audouin-Rouzeau, *Guerre et Cultures 1914-1918*, Paris, Armand Colin, 1994, 448 p. [un colloque avec diverses communications utiles].

oseph Daniel, *Guerre et Cinéma*, Cahiers de la FNSP, Paris, Armand Colin, 1972, 454 p.

ean-Noël Jeanneney, "L'opinion publique en France pendant la Première Guerre mondiale", *in Opinion publique et Politique extérieure*, t. II, *1915-1940*, Université de Milan et École française de Rome, Rome, 1984, p. 209-227.

Alfred Kupferman, "Les débuts de l'offensive morale allemande contre la France (décembre 1914-décembre 1915)", *Revue historique*, janv. -mars 1973, p. 91-114.

ean-Claude Montant, "Une tentative d'infiltration française dans la presse allemande, la *Kölnische Zeitung*, févr. -décembre 1918", *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, oct.-décembre 1980, p. 658-685.

Georges Weill, "Les gouvernements et la presse pendant la guerre", *Revue d'histoire de la guerre mondiale*, avril 1933, p. 97-118.

VII. BÖLÜM: TELSİZ TELGRAFIN ORTAYA ÇIKIŞI

Pierre Albert, André-Jean Tudesq, *Histoire de la radio-télévision*, Paris, PUF, "Que sais-je?", rééd. 1995, 128 p.

Michel Amoudry, *Le Général Ferrié et la Naissance des transmissions et de la radiodiffusion*, Grenoble, Presses universitaires de Grenoble, 1993, 424 p.

Pierre Assouline, *Albert Londres, Vie et mort d'un grand reporter*, Paris, Balland, "Folio", 2e éd., 1990, 634 p.

Erik Barnouw, *A History of Broadcasting in the United States*, Oxford University Press, 1966-1976, 3 vol.

Catherine Bertho, *Télégraphes et Téléphones, de Valmy au microprocesseur*, Paris, Le Livre de poche, 1981, 582 p.

Asa Briggs, *The History of Broadcasting in the United Kingdom*, Oxford University Press, 1961-1979, 4 vol.

Christian Brochand, *Histoire générale de la radio et de la télévision en France*, t. I, *1921-1944* (préface de Jean-Noël Jeanneney), Paris, La Documentation française, 1994, 696 p.

Élisabeth Cazenave et Caroline Ullman-Mauriat, *Presse, Radio et Télévision en France de 1631 à nos jours*, Paris, Hachette, "Carré-histoire", 1994, 256 p. [notamment pour cette période].

Yves Courrière, *Joseph Kessel ou Sur la piste du lion*, Paris, Plon, 1985, 960 p.

René Duval, *Histoire de la radio en France*, Paris, Alain Moreau, 1979, 446 p.

Claude Estier, *La Gauche hedomadaire, 1914-1962*, Paris, Armand Colin "Kiosque", 1962, 288 p.

Thomas Ferenczi, *Ils l'ont tué! L'affaire Salengro*, Paris, Plon, 1995, 252 p.

Jean-Noël Jeanneney, *Georges Mandel, L'homme qu'on attendait*, Paris, Le Seuil, 1991, 193 p. [pour son rôle comme patron de la radio].

Thomas S. W. Lewis, *Empire of the Air. The Men who Made Radio*, New York, Harper Collins, 1991, 422 p.

Raymond Manevy, *Histoire de la presse, 1914-1939*, Paris, Corréa, 1945, 360 p.

Denis Maréchal, *Radio-Luxembourg 1933-1993. Un média au cœur de l'Europe*, Nancy, Presses universitaires de Nancy-Éditions Serpenoise, 1994, 268 p. [utile aussi pour le chapitre XI].

Marc Martin, *Trois Siècles de publicité en France*, Paris, Odile Jacob, 1992, 432 p. [dépasse largement la période de ce chapitre, comme le titre l'indique].

Cécile Méadel, *La Radio des années trente*, Paris, Anthropos-INA, 1994, 438 p. (préface de Jean-Noël Jeanneney).

Pierre Miquel, *Histoire de la radio et de la télévision*, Paris, Perrin, 1984, 394 p. (2e éd.)

VIII. BÖLÜM: RADYOLAR SAVAŞI

Michèle Cotta, *La Collaboration, 1940-1944*, Paris, Armand Colin, "Kiosque", 1964, 334 p.

Jean-Louis Crémieux-Brilhac, *Les Français de l'an 40*, t. I, *La Guerre oui ou non?*, Paris, Gallimard, 1990, 648 p. (surtout la troisième partie, p. 273 à 399).

Héléne Eck (sous la direction de), *La Guerre des ondes. Histoire des radios de langue française pendant la Deuxième Guerre mondiale* (préface de Jean-Noël Jeanneney), Paris, Armand Colin, Lausanne, Payot, Bruxelles, Complexe, Montréal, Hurtubise, 1985, 382 p.

Pierre Laborie, *L'Opinion française sous Vichy*, Paris, Le Seuil, "L'Univers historique", 1990, 405 p.

Jacques Parrot, *La Guerre des ondes, de Goebbels à Kadhafi*, Paris, Plon, 1987, 284 p.

X. BÖLÜM:
1945'TEN BU YANA YAZILI BASIN:
DÜŞÜŞ MÜ DÖNÜŞÜM MÜ?

Pierre Albert, *La Presse*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 10e éd, 1994, 128 p.

, *La Presse française*, Notes et Études documentaires, nº 4901, 3e éd., Paris, La Documentation française, 1990.

Jean-Marie Charon, *La Presse en France de 1945 à nos jours*, Paris, Le Seuil, 1991, 424 p.

Le Débat, nº 39, mars-mai 1986, articles de Jean-François Revel, Yves Sabouret et Jean-Louis Servan-Schreiber.

Christian Delporte, *Histoire du journalisme et des journalistes en France*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 1995, 128 p.

Yves Guillauma, *La Presse en France*, Paris, La Découverte, "Repères", 1990, 128 p.

Jean-Noël Jeanneney, "Médias: le rêve et la relève", *L'Histoire*, nº 179, juill. -août 1994, "*La France libérée*", p. 114-120.

Marc Martin (sous la direction de), *Histoire et Médias. Journalisme et journalistes français 1950-1990*, Paris, Albin Michel, 1991, 308 p. [utile aussi pour l'audiovisuel].

Michel Mathien, *La Presse quotidienne régionale*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 2e éd., 1986, 128p.

Observatoire de l'Information, *L'Information dans le monde, 206 pays au microscope*, Paris, Le Seuil, 1989, 638 p.

Rémy Rieffel, *L'Élite des journalistes, les hérauts de l'information*, Paris, PUF, 1984, 222 p.

Nadine Toussaint-Desmoulins, *L'Économie des médias*, Paris, PUF, "Que sais-je?" 1987, 128 p. (*Medya Ekonomisi*, çev: Galip Üstün, İletişim Yayınları, Cep Üniversitesi)

X. BÖLÜM:
LE MONDE VE *WASHINGTON POST*

Laurent Greilsamer, *Hubert Beuve-Méry (1902-1989)*, Paris, Fayard, 1990, 692 p.

David Halberstam, *Le pouvoir est là*, Paris, Fayard, 1980, 624 p. (traduit de l'américain) (centré sur CBS, Time Incorporated, le *Los Angeles Times* et le *Washington Post*).

Jean-Noël Jeanneney et Jacques Julliard, *"Le Monde" de Beuve-Méry ou le Métier d'Alceste*, Paris, Le Seuil, 1979, 378 p.

Jean G. Padioleau, *"Le Monde" et le "Washington Post". Précepteurs et mousquetaires*, Paris, PUF, 1985, 372 p.
Jean Schwoebel, *La Presse, le Pouvoir et l'Argent*, Paris, Le Seuil, 1968, 288 p.
Martin Walker, *Powers of the Press. The World's Greatest Newspapers*, Londres, Melbourne, New York, Quartet Books, 1982, 402 p.

XI. BÖLÜM: RADYO: İKİNCİ GENÇLİK

Claude-Jean Bertrand, *Les Médias aux États-Unis*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 3e éd., 1987, 128 p.
Asa Briggs, *The BBC. The First Fifty Years*, Oxford-New York, Oxford University Press, 1985, 440 p.
François Cazenave, *Les Radios libres*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 2e éd., 1984, 128 p.
Régine Chaniac, Patrick Flichy et Monique Sauvage, *Les Radios locales en Europe*, Paris, INA-Documentation française, 1978, 126 p.
Annick Cojean et Frank Eskenazi, *FM, la folle histoire des radios libres*, Paris, Grasset, 1986, 334 p. [avec une utile chronologie].
Jean-Noël Jeanneney, *Échec à Panurge. L'audiovisuel public au service de la différence*, Paris, Le Seuil, 1986, 160 p. [témoignage et combat].
Pierre Miquel, *Histoire de la radio et de la télévision*, Paris, Perrin, 1984, 394 p. (2e éd.).
Jean-François Remonté, *40 Ans de radio*, cassettes INA-Radio France, Paris, 1990 [pour restituer à l'oreille la couleur de l'antenne].
Jean-François Remonté et Simone Depoux, *Les Années radio (1949-1989)*, Paris, L'Arpenteur-Gallimard, 1989, 162 p.

XII. BÖLÜM: TELEVİZYONUN SİYASİ ÖZGÜRLÜĞÜNE KAVUŞMASI

Jay G. Blumler, Roland Cayrol et Gabriel Thoveron, *La télévision fait-elle l'élection? une analyse comparative France, Grande-Bretagne, Belgique*, Paris, Presses de la FNSP, 1978, 288 p.
Jérôme Bourdon, *Histoire de la télévision sous de Gaulle*, Paris, Anthropos, 1990, 342 p. (préface de Jean-Noël Jeanneney).
—, *Haute Fidélite, Pouvoir et télévision, 1935-1994*, Paris, Le Seuil, 1994, 386 p.

hristian Brochand, *Histoire générale de la radio et de la télévision en France*, t. II, *1944/1974*, Paris, La Documentation française, 1994, 692 p. [à consulter aussi pour la radio].
larie-Ève Chamard et Philippe Kieffer, *La Télé. Dix ans d'histoires secrètes*, Paris, Flammarion, 1992, 704 p.
lartin Even, *L'Espagne et sa télévision*, Paris, INA-Champ Vallon, "Télévisions du monde", 1990, 142 p.
ichard Huber, *La RFA et sa télévision*, Paris, INA-Champ Vallon, "Télévisions du monde", 1988, 144 p.
ean-Noël Jeanneney, Monique Sauvage *et al.*, *Télévision nouvelle mémoire. Les magazines de grand reportage*, Paris. Le Seuil-INA, 1982, 256 p.
hierry Kubler et Emmanuel Lemieux, *Cognacq-Jay 1940. La télévision française sous l'occupation*, Paris, Éditions Plume, 1990, 224 p.
ierre Musso et Guy Pineau, *L'Italie et sa télévision*, Paris, INA-Champ Vallon, "Télévisions du monde", 1990, 246 p.
ndrée Ojalvo, *La Grande-Bretagne et sa télévision*, Paris, INA-Champ Vallon, "Télévisions du monde", 1988, 142 p. (avant-propos de Michèle Cotta).

XIII. BÖLÜM: ÇİFTE SEKTÖRÜN ERDEMLERİ

ves Achille (avec la collaboration de Jacques Ibanez Bueno), *Les Télévisions publiques en quête d'avenir*, Grenoble, Presses universitaires de Grenoble, 1994, 328 p.
rik Barnouw, *Tube of Plenty, The Evolution of American Television*, New York, Oxford University Press, 1975, 518 p.
laude-Jean Bertrand, *Les États-Unis et leur télévision*, Paris, INA-Champ Vallon, "Télévisions du monde", 1989, 142 p.
érôme Bourdon et Cécile Méadel, *Les Écrans de Méditerranée. Histoire d'une télévision régionale 1954-1994*, Marseille, Jeanne Laffitte-INA, 1994, 128 p.
lervé Bourges, *Une chaîne sur les bras*, Paris, Le Seuil, 1987, 356 p. [le dernier président de TF1 chaîne publique].
ean-Denis Bredin, *Les Nouvelles Télévisions hertziennes*, Rapport au Premier ministre, Paris, La Documentation française, 1985, 336 p.
lichèle Cotta, *Les Miroirs de Jupiter*, Paris, Grasset, 1986, 288 p. [Souvenirs de la présidente de la Haute Autorité].
e *Débat*, n^0 61, sept.-octobre 1990, série d'articles sur le thème "Télévision, fonction civique et loi du marché", p. 60-114.
rançois Mariet, *La Télévision américaine, Médias, marketing et publicité*, Paris, Éditions Economica, "Gestion", 1990.

Dominique Mehl, *La Fenêtre et le Miroir. La télévision et ses programmes*, Paris, Payot, 1992, 300 p.

Dominique Wolton et Jean-Louis Missika, *La Folle du logis. La télévision dans les sociétés démocratiques*, Paris, Gallimard, 1983, 340 p.

Dominique Wolton, *Éloge du grand public. Une théorie critique de la télévision*, Paris, Flammarion, 1990, 322 p. [développe une hostilité passionnée à toute chaîne publique culturelle].

XIV. BÖLÜM: ULUSLARARASI HEDEFLER

Henry Bakis, *Géopolitique de l'information*, Paris, PUF, "Que sais-je?", 1987, 128 p.

Fouad Benhalla, *La Guerre radiophonique*, Paris, Revue politique et parlementaire, 1983, 216 p.

Oliver Boyd-Barrett et Michael Palmer, *Le Trafic des nouvelles. Les agences mondiales d'information*, Paris, Alain Moreau, 1981, 718 p.

Pascal Griset, *Les Révolutions de la communication, XIXe-XXe siècle*, Paris, Hachette, 1991, 256 p.

DİZİN

BBAS HİLMİ II, 134
BC, 194
BC, 236, 270
BDÜLHAMİD, Sultan, 118
ctes des Apôtres, 75
ction française, L', 109, 178, 182
DDISON, Joseph, 39, 40, 41, 45
DENAUER, Conrad, 292
FP (Agence France Presse –Fransız Basın Ajansı–) , 100, 193, 203, 317
GNESE, Vilfredo, 305, 306
ITV, 327
LBEE, Edward, 290
LCESTE, 35
LLAIN, Pierre, 103
LLEN, Woody, 146
LLENDE, Salvador, 254
LMEREYDA, Miguel, 134
MAURY, Émilien, 206, 221
merican Committee for Liberation, 315
merican Forces, Network, 177
mi du peuple L', 70, 74, 157
mi du Roi, L', 70
MROUCHE, Jean, 241
NDRÉ, Robert, 221
nnales politiques, civiles et littéraires, 52
NNAN raporu, 291
nnée littéraire, L', 50
NPA, Amerikan Gazete Editörleri Birliği, 159
ntenne 2, 300, 302, 303, 320
ntenne, L',155
NTONİO (Padovalı Aziz), 140
"Apostrophes", 287
PR (American Public Radio), 249
RCY, Jean d', 265, 278
RD, 239, 256, 272, 292, 293
RON, Raymond, 13, 60
rte, 305, 325
rts, 197
sahi Shimbun, 195
Aspects de la France, 196
ASQUITH, Herbert Henry, 124, 127
Associated Press, 85, 101, 158, 317
ASSOULINE, Pierre, 162, 345
ASTIER DE LA VIGERIE, Emmanuel d', 215
Aube, L', 219
AUDOUZE, Jean, 290
AUGUST II, Saksonya Elektörü ve Polonya Kralı, 47
AULARD, Alphonse, 133
AURIOL, Vincent, 243, 244, 247
Aurore, L', 108
Auto, L', 110
Autorité, L', 109
AVERTY, Jean-Christophe, 299

BAILBY, Léon, 137
BAILLY, Jean Sylvain, 60
BAKER, Joséphine, 326
BALDWIN, Stanley, 154
BALLADUR, Édouard, 318
BALLE, Francis, 210, 341
BALZAC, Honoré de, 95, 103, 121, 299, 344
BARBU, Michel, 281
BARBUSSE, Henri, 138
BARNES, Thomas, 81, 82
BARRE, Raymond, 300
BARTHÉLEMY, René, 262
BARTHES, Roland, 9
BASSET, Serge, 129
BASTIAT, Frédéric, 159
BAUDRIER, Jacqueline, 257, 259, 281
BAUDRILLART, Alfred, Rahip, 132, 137
BAYLE, Pierre, 35, 38, 57
BAYLET, Évelyne, 233
BBC (British Broadcasting Company), 149, 150, 153, 154, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 185, 187, 189, 238, 242, 246, 248, 250, 256, 273, 274, 275, 276, 290, 291, 292, 326

BBC 1, 291
BBC 2, 261, 291
BBC Enterprise, 326
BBC World Service, 311
BEAVERBROOK, Lord William, 127
BECKER, Jean-Jacques, 11, 137, 342, 345
BELIN, Édouard, 99
Bell, Telephone, 245
BEN BARKA, Mehdi, 299
BENHALLA, Fouad, 314, 319, 350
BENOÎT XV, 132
BENTHAM, Jeremy, 75
BENVILLE, Lord, 80
BÉRARD, Victor, 118
BÉRAUD, Henri, 163
BERL, Emmanuel, 336
BERLUSCONI, Silvio, 278, 295, 296, 297, 302, 305, 306, 307, 327
BERNABEI, Ettore, 277, 294
BERNSTEIN, Carl, 229
BERTAUX, Pierre, 180
BERTHELOT, Marcelin, 132
BERTHELOT, Philippe, 132
BERTIN, François, 108
BEUVE-MÉRY, Hubert, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 231, 232, 233
BIDAULT, Georges, 182
BILLETDOUX, François, 241
BILLY, André, 94
BIRT, John, 292
BISMARCK, Otto von, 98, 102
BLANC, Louis, 93, 94
BLANCHE, Francis, 241
BLEUSTEIN-BLANCHET, Marcel, 160, 165
Bloc, Le, 108
BLOCH, Herbert, 228
BLOCH-MORHANGE, Jacques, 221
BLUM, Léon, 118, 120, 155, 181, 321
BLUM-BYRNES anlaşmaları, 321, 322
BLUNT, Harry, 336
BLUWAL, Marcel, 299
BOEGNER, Philippe, 221, 222
BOLLACK, Robert, 114, 220
BOLO, Paul, (Bolo Paşa denir), 134, 136
BOMBARDIER, Denise, 298
Bon Sens, Le, 93
BONAPARTE, Marie, 139, 141
BONGRAND, Marcel, 281
Bonnet rouge, Le, 134
BORDAZ, Robert, 278
BOREL, Suzy, 182
BORIS, Georges, 160
BORK, Robert H., 119
Boston Gazette, 56
BOURDET, Claude, 196, 242
BOURGES, Hervé, 302, 303, 319, 349
BOUSSAC, Marcel, 222
BOUTEILLER, Pierre, 248
BOUYGUES, Francis, 79
BRADLEY, Ben, 228, 232
BRAILLARD, Raymond, 145
BRANLY, Édouard, 143
BRASILLACH, Robert, 211
Brazzaville Radyosu, 189
BREDIN, Jean-Denis, 297, 305, 349
Breslau Radyosu, 167
BRESSON, Jean-Jacques de, 278
BRETTY, Béatrice, 152
BRIAND, Aristide, 132, 211
BRIGGS, Asa, 179, 345, 348
BRILLOUIN, Léon, 180
BRISSON, Pierre, 211
BRISSOT, Jacques Pierre, 55, 57, 59, 67, 68, 70, 72, 75, 76
BROSSOLETTE, Pierre, 156
BRÜNING, Heinrich, 14
BRUNSWICK, kürkçü, 165
BRZEZINSKI, Zbigniew, 308
BUCKMASTER, Sir Stanley, 123, 126
BULWER-LYTTON, Edward, 83
BUNAU-VARILLA, Maurice, 107
BURDEAU, Georges, 15, 342
BURKE, Edmund, 38

CAILLAUX, Henriette, 109
CALMETTE, Gaston, 109
Cambio 16, 209
CAMUS, Albert, 190, 215
Canal Plus, 301, 327, 336
Canale Cinque, 295, 296
Canard enchaîné, Le, 139, 160, 183, 197, 230, 243, 268
Candide, 160
CAPUS, Alfred, 127

arbone 14, 251
ARBUCCIA, Horace de, 160
ricature, La, 84
ARNEGIE komisyonu, 287
ARPENTIER, Georges, 263
ARREL, Armand, 89, 93
ARRIÈRE, Jean-Claude, 290
ARTER, Jimmy, 210, 308
ARUSO, Enrico, 144
ASELLI, Giovanni, 261
ASSAGNAC, Paul de, 109
AVAIGNAC, General, 93
AVE, Edward, 46
AVOUR, Camillo Benso, 89
BS (Columbia Broadcasting System), 147, 148, 159, 236, 270, 347
EP-Communication, 209
ezayir Radyosu, 189
FI (Canal France International), 327
FJ (Centre de formation des journalistes –Gazetecilik Eğitim Merkezi–), 213
HABAN-DELMAS, Jacques, 281, 282, 298, 300
HAMBERLAIN, Neville, 13, 149
hannel 3, 291
hannel Four, 291
HAPPE, Claude, 84
harivari, Le, 84
HARLES STUART I, 29
HARLES STUART II, 29, 30, 37
HARLES X, 89
HASTENET, Jacques, 216
HAVANON, Christian, 278
HÉNIER, Marie-Joseph, 61
HERFILS, General, 137
HEVALIER, Michel, 97
HIRAC, Jacques, 248, 270, 301, 302, 319
HOUQUET, Jean, 241
HURCHILL, Winston, 150, 153, 175, 273, 291
inq, La, 301, 302, 305, 327
LAUDEL, Paul, 132, 241
LEMENCEAU, Georges, 94, 108, 126, 127, 134, 139, 152
NCL (Commission nationale de la communication et des libertés –Ulusal İletişim ve Özgürlükler Komisyonu–), 302, 303
COCHET, Henri, 263
COCTEAU, Jean, 132
CODOU, Pierre, 252
COLBERT, Jean-Baptiste, 27, 35
COLI, François, 161, 210
Collier's, 199
COLOMBANI, Jean-Marie, 227
Combat, 215
CONSTANT, Benjamin, 90
KONSTANTİN, Kral, 163
Constitutionnel, Le, 96
CONTE, Arthur, 247, 248, 282, 298
COPEAU, Jacques, 180
COPEAU, Pascal, 180
CORDAY, Charlotte, 59, 73
CORNEILLE, Pierre, 34, 181
CORNEILLE, Thomas, 34
Corporation for Public Broadcasting (Kamusal Yayıncılık Kuruluşu), 287
Corriere della Sera, 142, 194
COTTA, Johann Friedrich, 88
COTTA, Michèle, 301, 319, 346, 349
COTY, François, 157
Courrier de l'armée d'Italie, 86
Courrier de l'Égypte, 86
Courrier de l'Europe, 57
Courrier de Provence, 68
Courrier de Versailles à Paris, 63
COURTIN, René, 215, 217, 219
COUVE DE MURVILLE, Maurice, 318
COVERLEY, Sir Roger de, 40
Crapouillot, Le, 139
CRAWFORD komisyonu, 149, 272
CRAXI, Bettino, 296
CRÉMIEUX, Francis, 244
Cri du peuple, Le, 108
Croix, La, 109, 110, 191, 203, 209
CROMWELL, Oliver, 29
CROZE, Jean-Louis, 130
CSA (Conseil supérieur de l'audiovisuel –Görsel-İşitsel Üst Kurulu–), 302, 304, 323

DAC, Pierre, 241
Daily Currant, 39, 53

Daily Express, 127, 275
Daily Mail, 111, 124, 175
Daily Telegraph, 193
Daily Universal Register, 79
DALADIER, Édouard, 13, 156, 159, 179, 180, 239
DALIDA, 130, 255
DANGEARD, Alain, 247
DANIEL, Jean, 197
DANIEL Joseph, 130, 345
D'ANNUNZIO, Gabriele, 162
DANTON, Georges, 73
DARLAN, François, Amiral, 186, 189
DASSAULT, Marcel, 79, 222
DAUMIER, Honoré, 84
DAUZAT, Albert, 139
DAVID, Louis, 59
DÉAT, Marcel, 13, 185
DEBRÉ, Michel, 83
DEFFERRE, Gaston, 242, 258
DEFOE, Daniel, 41, 43
DE FOREST, Lee, 144
DE GASPERI, Alcide, 276
DELANE, John Thaddeus, 81, 82
DELAUNAY, Gabriel, 278
DELCASSÉ, Émile, 135
DEL DUCA, Cino, 205
DEMAISON, André, 186
Dépêche de Toulouse, La, 110
Dépêche du Midi, La, 233
Dernières Nouvelles d'Alsace, Les, 193
DÉROULÈDE, Paul, 94
DESCHANEL, Émile, 94
DESFONTAINES, Rahip, 50
DESGRANGES, Henri, 110
DESGRAUPES, Pierre, 280, 282, 300, 303, 320
DESMOULINS, Camille, 53, 59, 69, 70, 71, 72
Deutsche Tribune, 88
Deutsche Welle, 148, 238, 309
Deutschland Rundfunk, 238, 309
DEUX-PONTS Dükü, 51
DHORDAIN, Roland, 248
Diario 16, 209, 256
DICKENS, Charles, 119
DIDEROT, Denis, 48, 49
DOLCI, Danilo, 251
DOLLFUSS, Engelbert, 169, 170
DOMSDORF, Fritz, 134, 135
DONNEAU DE VISÉ, Jean, 28, 34
DONOVAN, William, Albay, 176
DORIOT, Jacques, 185
DOYLE, Conan, 103
DREYFUS Olayı, 94, 106, 108, 109, 122
DRUMONT, Édouard, 94, 109
DUBILLARD, Roland, 241
DUCHÊNE, Jacques, 187
DUHAMEL, Georges, 180, 181
DULLES, Allan, 270, 315
DULLES, John Foster, 270, 315
DUMAS, Alexandre, 95
DUMAYET, Pierre, 280
DU MESNIL, Édouard, 136
DUPONT, Jacques-Bernard, 278
DUPUY, Jean, 107, 221
DURHAM, Lord, 82
DUROY, Georges, 120
DUTACQ, Armand, 102
DUVAL, René, 154, 155, 346
DUVERGER, Maurice, 219, 220

Écho de Paris, L', 107, 137, 157
Échos, Les, 191, 196
EDEN, Anthony, 241, 273, 274
Éditions mondiales, 209
EIAR (Ente Italiano Auditione Radiofoniche), 149, 239
Eiffel Kulesi Radyosu, 154, 164, 165
EISENHOWER, Dwight, 270, 314
ELIZABETH II, 264, 265
EMMANUEL, Pierre, 219, 300
ÉPINAY, Mme d', 50
Époque, L', 13
Équipe, L', 110
ERZBERGER, Matthias, 131
Est républicain, L',193
États généraux, Les, 68
Europe 1, 248, 252, 254, 285
Europe n°1, 240, 246, 247, 248, 252
Événement du jeudi, L', 202
Evening News, 102
Examiner, 41
Express, L', 123, 196, 197, 198, 202, 223
FABIUS, Laurent, 255, 297
FANFANI, Amintore, 277

NTÔMAS, 103
RRAN, Jean, 252
URE, Edgar, 50
URE, Roland, 259
UROUX, Roger, 227
UVET, Jacques, 217, 219, 226, 227, 234
C (Federal Communication Commission), 250, 264, 304
CHTELER raporu, 221
deral Radio Commission (Federal Radyo Komisyonu), 146
RDONNET, Paul, 182, 183, 211
garo, Le, 9, 109, 178, 191, 196, 211, 223
garo littéraire, Le, 197
LIPACCHI, Daniel, 199, 246
LLIOUD, Georges, 253, 254, 300, 301
ancial Times, The, 193
, 252
ANDIN, Pierre-Étienne, 152
AUBERT, Gustave, 60
OURNOIS, Gédéon, 31
MI (France Médias International), 326
NTAINE, André, 217, 219, 227, 231, 234
NTANET, Joseph, 222
RAIN, Jean-Louis, 199
RD Vakfı, 287
UCHÉ, Joseph, 86
3 (France Régions 3), 257, 258, 268, 291, 300, 302
anc-Tireur, 215
ANCE, Henri de, 262, 265, 299, 324
ance 2, 304, 306, 326
ance 3, 304, 306
ance-Observateur, 196, 197
ance-Culture, 248, 252, 256, 259
ance-Info, 259
ance-Inter, 33, 247, 248, 249, 252, 284, 285, 304
ance-Musique, 248, 249, 252, 256, 259
ance-Soir, 191, 205, 221, 222, 280
ANKLIN, Benjamin, 56, 57
IEDRICH WILHELM I, 47
IEDRICH II (Büyük Friedrich), 47
IEDRICH WILHELM IV, 88
équence Nord, 258
ÉRON, Élie-Jean, 48, 50, 51
FREY, Roger, 278
FRITZSCHE, Hans, 173
FUNCK-BRENTANO, Christian, 215, 217, 220

GABORIAU, Émile, 103
GALARD, Hector de, 197
GALIANI, Ferdinando, Rahip, 50
GALLIENI, Joseph, General, 126, 130
GALLOIS, Jean, Rahip, 35
GALOIS, Évariste, 94
GALTIER-BOISSIÈRE, Jean, 139
GAMBETTA, Léon, 112, 120
GANCE, Abel, 130
GARETTO, Jean, 252, 285
GARRETTO, Paolo, 336
GASSIER, Henri-Paul, 336
GAULLE, Charles de, 125, 154, 175, 185, 186, 187, 188, 189, 197, 211, 212, 215, 216, 218, 220, 223, 224, 225, 231, 235, 239, 241, 242, 243, 245, 246, 278, 279, 280, 281, 298, 299, 318, 323, 324, 330, 348
GAY, Francisque, 219
GAY, Sophie, 92
Gazette,La, 26, 30, 33, 36, 48, 53, 54, 63, 69
Gazette d'Augsbourg,88
Gazette de Leyde, La, 70
Gazette de Voss,88
Gazette du franc,116
GEORGE III, 44, 46
GEORGE VI, 261, 264
GIDE, André, 241
GILI, Jean A., 156
GILLOIS, André, 187, 189, 241
GILSON, Étienne, 219
Giornale, 194
GIRARDIN, Émile de, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 102, 344
GIRAUD, Henri, General, 189
GIRAUDOUX, Jean, 14, 114, 132, 180, 181, 325
GIROD DE L'AIN, Bertrand, 225
GIROUD, Françoise, 196
GISCARD D'ESTAING, Valéry, 248, 253, 255, 257, 282, 299, 300, 318
GOEBBELS, Joseph, 157, 168, 169, 172, 173, 178, 179, 184, 346

GOERING, Hermann, 275
GORBAÇOV, Mihaïl, 316
GORE, Al, 330
GORSAS, Antoine-Louis, 63
GOUIN, Félix, 321
Görsel-İşitsel İletişim Yüksek Kurulu (Haute Autorité de la communication audiovisuelle), 253, 301
GRAHAM, Donald, 229, 233
GRAHAM, Kay, 227, 228, 229, 232, 233, 234
GRAHAM, Philip, 227, 228, 229, 231, 232
GRAUX, Lucien, 139
GREENE, Sir Hugh, 291
GRIMM, Melchior, 52
Gringoire, 160
Guardian, The, 193
GUÉNA, Yves, 281
Guerre sociale, La, 136
GUILHAUME, Philippe, 302
GUILLEBAUD, Jean-Claude, 223
GUILLEN, Pierre, 133
GUIMARD, Paul, 255
GUTENBERG, Johannes, 24

HABSBURG, 87
Hachette, 207, 209, 305, 327
HALBERSTAM, David, 228, 232, 347
HANAU, Marthe, 115, 116
HANSI, Jean-Jacques WALTZ (– denir), 129
HARMSWORTH, Alfred, 111
HARRIS, André, 281
Havas ajansı, 85, 100, 101, 158, 240
HAVAS, Charles, 100
HAW-HAW, Lord, 174, 175, 183
HEARST, William Randolph, 111, 119
HÉBERT, Jacques, 72, 73
HÉBRARD, Adrien, 108, 109
HELSEY, Édouard, 162
HENRIOT, Émile, 181
HENRIOT, Philippe, 190
HERRIOT, Édouard, 154
HERSANT, Robert, 208, 209, 212, 255, 304
HERTZ, Heinrich, 143
HERVÉ, Gustave, 136
HEYDRICH, Reinhard, 167
HINTZMAN, Kurt, 263
HITLER, Adolf, 12, 13, 14, 141, 149, 15[2] 167, 168, 169, 170, 172, 173, 17[4] 179, 182, 210, 242
HOLMES, Sherlock, 103
Homme enchaîné, L', 108, 127, 139
Homme libre, L', 108, 126, 136
HOOVER, Herbert, 154
HUGO, Victor, 30, 95, 103
Humanité, L', 12, 16, 108, 115, 191, 19[4] 203
HURET, Jules, 162
HUSSEY, Marmaduke, 275, 276
HÜSEYİN, Saddam, 275

IBA (Independent Broadcasting Autho rity), 256, 265, 273
Ici Paris, 209
IDATE (Institut de recherche sur l'audi ovisuel et les télécommunication –Görsel-İşitsel ve Telekomünikas yon Araştırmaları Enstitüsü–) 320
INA (Institut national de l'audiovisue –Ulusal Görsel-İşitsel Yayın Ensti tüsü–), 300
Independent, 193
InfoMatin,191
Intransigeant, L', 137, 160
IRI (Insitut de reconversion industriell –Endüstriyel Dönüşüm Enstitü sü–), 276
ITC (Independent Television Commis sion), 273
ITV (Independent Television), 291

JARDILLIER, Robert, 156
JAURÈS, Jean, 217, 333
JEANNE D'ARC, 17, 140
Je suis partout, 160, 211
Jeune Italie, 89
JOFFRE, Joseph, Mareşal, 130
JOHNSON, Lyndon, 228, 287
JOLIVET, Alcide, 336
JONSON, Benjamin (BEN JONSON), 32
JOSEPH II, 52
Journal, Le,106, 107, 133, 138, 157, 160

urnal d'économie publique, 62
urnal de Paris, 53
urnal des connaissances utiles, 92
urnal des débats, 69, 95, 108
urnal des savants, 27, 34, 35, 48, 53
urnal politique et national, 75
urs de France, 222
)UVENEL, Robert de, 158
)UVET, Louis, 322
)YCE, William, 174
JLIEN, Claude, 227
JLIEN, Jules, 156
JLLIAN, Marcel, 300
JNIUS, 42
stice, La, 108

ENNEDY, John Fitzgerald, 228, 232, 235, 267, 269, 287
ESSEL, Joseph, 162, 345
INCK ailesi, 104
IPLING, Rudyard, 128
LOTZ, Louis-Lucien, 126
OENIG, 80
OHL, Helmut, 293
ölnische Zeitung, 134, 135, 136, 142, 345
OSCIUSKO-MORIZET, Jacques, 243

ABARTHE, André, 187
ABORIE, Pierre, 8, 342, 346
ACOUTURE, Jean, 223, 226
AFARGE Olayı, 95
AFFITTE, Jacques, 89
ALONDE, Brice, 252
ANGLOIS, 104
ATZARUS, Louis, 99
AURENS, André, 227, 234
AVAL, Pierre, 165, 216
AW, Bonar, 126
AZAREFF, Pierre, 178, 280
ÉAUTAUD, Paul, 241
EBAUDY, Paul, 108
E BON, Gustave, 168
EBRUN, Albert, 185
ECANUET, Jean, 281
ECAT, Jean-Philippe, 257
EGRAND, Raymond, 185
EMOINE, Éliette, 233
ÉOTARD yasası, 319
LEROUX, Gaston, 120, 162
LESOURNE, Jacques, 227
LESSEPS, Charles de, 115
LETELLIER, Eugène, 107
Lettre du comte de Mirabeau à ses commettants, 68
LÉVY, Lucien, 151, 165
Libération, 191, 192, 215, 226
Liberté, La, 90
Libre Parole, La, 109
Life, 161, 199, 201
LINDBERGH, Charles, 161
LINGUET, Simon, 50, 51, 52, 53
LIPPMAN, Walter, 230
LLOYD GEORGE, David, 127
LOCKE, John, 30
LOHNER, Émile, 180
London Evening News, 102
London Gazette, 30
LONDRES, Albert, 120, 162, 163, 345
LONG, Marceau, 282, 298
LONGUEVILLE, Mlle de, 27
Look, 199
LORET, Jean, 27, 37
LORILLEUX, Pierre, 81
Lorraine Cœur d'acier (Lorraine, Çeliğin Kalbi), 253
LO RUSSO, Francesco, 251
LOUIS I, 88
LOUIS II, 88
LOUIS XI, 22
LOUIS XIV, 31, 32, 33, 41
LOUIS XVIII, 86
LOUIS-PHILIPPE, 84, 89, 90
LOUSTALLOT, Élysée, 70, 71
LUCE, Henry, 160
LUDD, Ned, 81
Lumière, La, 160

MACBRIDE, Sean, 317
MAC-MAHON, Mareşal, 125
MACAULAY, Thomas Babington, 80
MACMILLAN, Harold, 274
MAIGRET, Jules, 103
Mainichi Shimbun, 195
MALAPARTE, Curzio, 169, 244
MALAUD, Philippe, 247, 248, 282
MALESHERBES, 51

MALLET, Robert, 241
MALLET DU PAN, Jacques, 52
MALRAUX, André, 196, 278, 298
MALVY, Louis-Jean, 130
MANCA, Enrico, 305, 306
MANDEL, Georges, 127, 135, 152, 153, 156, 165, 180, 262, 263, 346
MANSFIELD, Lord William Murray, 42, 44
MARAIS, Jean, 322
MARAT, Jean-Paul, 59, 70, 72, 73, 74, 75, 343
MARCEL, Pierre, 130
MARCILHACY, Pierre, 281
MARCONI, Guglielmo, 143, 144
MARÉCHAL, Jeanne, 139
MARÉCHAL, Maurice, 139
Marianne, 160
MARIN, Louis, 155
MARINONI, Hippolyte, 83
MARION, Paul, 186
MARLBOROUGH Dükü, 41
MARTIN DU GARD, Maurice, 186
MARTIN DU GARD, Roger, 129
MARTINET, Gilles, 196
MARX, Karl, 89
Match, 161
Matin, Le, 106, 107, 138, 142, 157, 162, 178
MAUPASSANT, Guy de, 120, 299
MAURIAC, François, 110, 196, 200
MAUROY, Pierre, 254
MAURRAS, Charles, 109
MAXIMILIEN I, 22
MAXWELL, James Clark, 143
MAZZINI, Giuseppe, 89
MCCARTHY, Joe, 210, 230, 248, 270
MCKINLEY, William, 119
MCNAMARA, Robert, 232
MÉLA, Agathe, 248
Mémoires de Trévoux, 54
MENDÈS FRANCE, Pierre, 196, 223
MERCIER, Claude, 298, 299
MERCIER, Sébastien, 73
Mercure, Le, 53, 54, 69, 88
Mercure de France, Le, 53
Mercure galant, Le, 28, 34
Mercure rhénan, 87
MESSMER, Pierre, 282
METTERNICH, Klemens, İmparator, 87, 169
MEYER, Eugen, 227, 229, 230
MEYER, Kay, *bkz* GRAHAM, Kay
Mezzogiorno, 194
Michel Strogoff, 336
MFI (Media France Internationale), 327
MIGNET, Auguste, 89, 93
MILLAUD, Moïse, 102, 103, 105, 106
MILLER, Glenn, 177
MILNE, Alasdair, 276
MILTON, John, 29, 67
MILZA, Pierre, 14, 342
MINC, Alain, 227
Minute, 197
MIRABEAU, Honoré Gabriel de, 59, 67, 68, 72, 76
MIST, 46
MISTLER, Jean, 152, 185
MITTERRAND, François, 153, 243, 253, 254, 265, 281, 300, 301, 302
MIYET, Bernard, 324
Mode, La, 92
MOLIÈRE, 35, 299
MONDADORI, 296
Monde, Le, 5, 109, 191, 192, 205, 206, 209, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 229, 230, 231, 233, 234, 347
Monde diplomatique, Le, 227
Moniteur, Le, 63, 86
Moniteur universel, Le, 69
MONTAIGNE, Michel de, 33
MONTESQUIEU, 41, 48, 49
MONZIE, Anatole de, 181
MORAND, Paul, 132, 133
Morning Chronicle and London Adviser, 46
MORSE, Samuel, 85
MURDOCH, Rupert, 206, 208
MUSSOLINI, Benito, 12, 149, 156, 171, 173, 239
Muze historique, La, 27, 37
Münih Radyosu, 170

NAB (Japon televizyonu), 292
NALÈCHE, Étienne de, 108

APOLÉON III, 30, 82, 91, 96, 335
APOLYON, 62, 77, 85, 86, 87, 91, 101
ational, Le, 89, 93
azione, La, 194
BC (National Broadcasting Company), 147, 159, 236, 270
EFFTZER, Auguste, 108
ew York Herald, 102
ew York Journal, 111
ew York Review of Books, 198
ew York Sun, 102
ew York Times, 214, 229
ew York World, 111
ewsweek, 160, 196, 197, 228
HK, (Japon televizyonu), 292
IVELLE, Robert Georges, General, 16, 140, 141
IVERNAIS, Dük, 57
IXON, Richard, 210, 214, 228, 229, 267
MPP (Nouvelles Messageries de la presse parisienne), 207
ORA, Pierre, 17
ORTH, Lord, 43, 46
orth Briton, 43
ORTHCLIFFE, Lord, 111, 124, 126, 127, 129, 131
ouvel Observateur, Le, 197, 202
ouvelles de la République des lettres, 35
ouvelles ecclésiastiques, 54
ouvelles littéraires, 186
ieuwe Tydinghen, 26
ouvelliste du Parnasse, Le, 50
PR (National Public Radio), 249
RJ, 254, 255
TSC (National Television System Committee), 323, 324
UNGESSER, Charles, 161, 210

BERLÉ, Jean, 187, 188
Observateur, L', 196
Observations sur les écrits modernes, 50
Œil, L', 74
LLIVIER, Albert, 298
LLIVIER, Émile, 91, 96, 335
Open University (Açık Üniversite), 290
RTF (Office de radiodiffusion et télévision française –Fransız Radyo Yayını ve Televizyon Ofisi–), 180, 247, 248, 252, 253, 255, 281, 282, 298, 299, 310, 318
Ouest-France, 193

PAINE, Thomas, 56, 57
PAINLEVÉ, Paul-Prudent, 129, 130
País, El, 192, 194
PAL (Phase Alternation Line), 288, 323, 324
PALMER, Michael, 100, 344, 350
PANCKOUCKE, Charles-Joseph, 54, 69, 70, 86
PANNELLA, Marco, 298
"Panorama", 274
PAQUIS, Jean-Hérold, 190
Paris Basın Sendikası, 159
Paris Inter, 240
Paris-Jour, 205, 206
Paris-Match, 199, 201, 210, 221
Paris Mondial, 180
Paris PTT, 242
Paris-Soir, 161, 178, 183
Parisien, Le, 205
Parisien libéré, Le, 206
"Paris Tribünü", 244
PATENÔTRE, Raymond, 79
Patriote français, Le, 55, 67, 68, 76
PAYOT, René, 178
PBS (Public Broadcasting Service), 287, 288
PELIKAN, Jiri, 316
PELLENC, Marcel, 152, 164
PELLETAN, Eugène, 112
PELLICO, Silvio, 88
Pennsylvania Gazette, 56
Pennsylvania Magazine, 56
Penny Magazine, 84
Père Duchesne, Le, 73, 84, 92
PÉRICARD, Michel, 319
PÉTAIN, Philippe, Mareşal, 130, 141, 185, 186, 211, 263, 336
PÉTION, Jérôme, 75
Petit Journal, Le, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 157
Petit Parisien, Le, 16, 106, 107, 129, 138, 157, 160, 221
Petite République, La,108
PETRO (Büyük), 26, 140

PEYREFITTE, Alain, 278, 279, 280, 281
Pfennig Magazine, 84
PHILIPON, Charles, 84
Philosophical Transactions, 27
PIA, Pascal, 215
PILKINGTON raporu, 291
PINAY, Antoine, 221
PINTER, Harold, 290
PITT, William, 43
PIVERT, Marceau, 156
PLANCHAIS, Jean, 217
POINCARÉ, Raymond, 151, 152
Point, Le, 197, 202
POIROT, Hercule, 103
POLDÈS, Léo, 154
POMPIDOU, Georges, 246, 247, 279, 280, 281, 282, 298, 299, 312
POMPONNE, Simon, 31
PONSON DU TERRAIL, Pierre Alexis, 103
POPKIN, Jeremy D., 66, 69, 72, 343
Populaire, Le, 155, 242
PORCHÉ, Wladimir, 242, 243
PORTES, Hélène de, 183
Poste Parisien (Paris İstasyonu), 151, 160
PRAT, Jean, 299
Prensa, 229
Présent, 191
Press Complaints Commission (Basın Şikayetleri Komisyonu), 213
Presse, La, 92, 93, 95, 96, 102, 161, 210
PRIVAT, Maurice, 150, 154, 164, 254
Propaganda Abteilung, 185
PROUDHON, Pierre-Joseph, 96
PROUVOST, Jean, 161, 178, 199, 221, 222
Public Advertiser, The, 42
Public Broadcasting Act (Kamusal Yayıncılık Yasası), 287
Publicis, 165
Publiciste, Le, 86
PULITZER, Joseph, 111, 119
Punch, 84, 336

QUEIPO DE LLANO, Ganzalo, General, 171
QUEUILLE, Henri, 244

Radio Alice, 251
Radio Aligre, 254
Radio Alouette, 258
Radio Andorra, 252
Radio Bleue, 237, 258
Radio Caroline, 250
Radio Cité, 159, 165
Radio Classique, 249
Radio Eau noire, 252
Radio Emmanuel, 251
Radio Fil bleu, 253
Radio France, 1, 189, 199, 241, 252, 256, 257, 258, 259, 284, 285, 300, 304, 310, 319
Radio France Creuse, 258
Radio France Internationale, *bkz.* RFI
Radio France Loire Océan, 258
Radio Free Europe, 309, 315, 316
Radio Journal, 179, 181, 244
Radio Journal de France, 151, 155, 156
Radio Liberty, 309, 315, 316
Radio LL, 151, 166
Radio Luna, 251
Radio Luxembourg, 240, 249, 252, 346
Radio Lyon, 165
Radio Mayenne, 258
Radio Melun, 258
Radio Milano, 149
Radio Milano International, 251
Radio Monte-Carlo, 240, 252
Radio One, 238
Radio Paris, 151, 152, 154, 155, 180, 184, 185, 188
Radio Parma, 251
Radio PTT, 151
Radio Riposte, 253
Radio Roma, 149
Radio Sorbonne, 240
Radio Vaticano, 310
Radio Veronica, 250
Radio Verte Fessenheim, 252
Radio Vitus, 151, 160
Radiola, 151, 154
RAFFALOVITCH, Arthur, 115
RAI, 239, 256, 276, 278, 296, 297, 298, 305, 306, 307
RAI 3, 256, 297
Rappel, Le, 136
RCA, 262

RDF (Radiodiffusion française), 180, 239, 278
REAGAN, Ronald, 288
REEVES, Cecilia, 187
REITH, John, 150, 153, 154, 273
RENAUDOT, Théophraste, 26, 30, 33, 36, 37, 48, 343
RÉNIER, Léon, 116
Repubblica, La, 192, 194
Rete, 305
RÉTIF DE LA BRETONNE, Nicolas, 73
REUTER ajansı, 85, 101, 317
REUTER, Julius, 101
RÉVILLE, Marc, 135
Révolutions de France et de Brabant, 71, 72
Révolutions de Paris, Les, 59
Revue bleue, 113
Revue de Paris, 99, 160
Revue des deux mondes, 160
REYNAUD, Paul, 183, 184, 336
RFI (Radio France Internationale), 304, 311, 312, 318, 319, 327
RFO (Société nationale de radiotélévision française d'Outre-Mer –Denizaşırı Topraklar Radyo ve Televizyonu–), 327
Rheinische Zeitung, 89
RIBAUD, André, 197
RICHELIEU, Kardinal, 30
RICHEPIN, Jean, 137
RIDGWAY, General, 14, 15
RIEFENSTAHL, Leni, 262
Risorgimento, 89
RIST, Charles, 188
Rivarol, 196
RIVAROL, Antoine, 50, 75, 76
RIZZOLI, 296
RMC (Radio Monte-Carlo), 247
ROBERT, Pierre, 154
ROBESPIERRE, Maximilien de, 53, 72
ROCAMBOLE, 103, 104
ROCHETTE, Henri, 115, 116, 344
ROEDERER, Pierre-Louis, Kont, 62
ROLAND DE LA PLATIÈRE, Jean-Marie, 72, 77
ROOSEVELT, Franklin D., 154, 176, 225
ROSENTHAL, Abe, 214
ROULETABILLE, 120, 162
ROUSSEAU, Jean-Jacques, 48, 49, 57, 64, 65, 71
RRG (Reichs Rundfunk Gesellschaft –Reich Radyo Kurumu–), 148
RTF (Radiodiffusion et télévision française), 180, 239, 279
RTL (Radio Télé Luxembourg), 247, 252, 284, 285
RTL Plus, 294
RUSCONI, 296
RUSSELL, Lord John, 83
RUSSELL, William Howard, 82, 83
Rustica, 92

SAINT-DENIS, Michel, 187
SAKSONYA-WEIMAR Dükü, 47
SALENGRO, Roger, 120, 158, 345
SALLEBERT, Jacques, 248
SALLO, Denis de, 34, 35
SAND, George, 95, 103
SANDREL, Micheline, 241
SARRAUT, Albert, 110, 179
SARRAUT, Maurice, 110
SARTRE, Jean-Paul, 196
Saturday Evening Post, The, 199
SAUVAGEOT, Jacques, 226
SAUVY, Alfred, 204, 270
SCHAEFFER, Pierre, 240, 300
SCHNITZLER, Arthur, 94
SCHUMAN, Robert, 219
SCHUMANN, Maurice, 187, 189, 190
SCHUSCHNIGG, Kurt von, 170
SECAM (Séquentiel à mémoire), 288, 299, 323, 324, 329
SÉDOUY, Alain de, 281
SENNEP, 336
Sentinelle, La, 74
Sentinelle du peuple, La, 67
Sept-Arte, 327
SERVAN-SCHREIBER, Jean-Jacques, 183, 196, 197, 198
SERVAN-SCHREIBER, Jean-Louis, 347
SÉVIGNÉ, Mme de, 54
SFP (Société française de production –Fransız Yapım Kurumu–), 300
SHERWOOD, Robert, 176
SIEBURG, Friedrich, 183
Siècle, Le, 92, 95, 102

SIÉGEL, Maurice, 248
SIEYÈS, Rahip, 66
SIGNORET, Simone, 212, 322
Simplicissimus, 336
SIRIUS, *bkz.* BEUVE-MÉRY.
SLI (Service de liaisons interministérieles –Bakanlıklararası İrtibat Servisi–), 280
Socpresse, 209
SOFIRA, 240
SOFIRAD, 240, 310, 324, 327
SOLOGNE, Madeleine, 322
SOMERA, 310, 319
Sondages, 13
SOS emploi (İmdat iş aranıyor), 253
SOUPAULT, Ralph, 336
SOUVESTRE, Marcel, 103
SPADE, Henri, 241
Spectator, 40
SSR (Société suisse de radiodiffusion et télévision), 256
STALİN, Yosef, 156, 172, 173, 174
Stampa, La, 194
Star, The, 102, 227
STAVISKY, Alexandre, 116, 164
STEELE, Richard, 39, 40, 41
STÉPHANE, Roger, 196
Stern, 210
STOETZEL, Jean, 13
SUAREZ, Georges, 211
Sud-Ouest, 193, 200, 233
SUE, Eugène, 95, 103
SULLEROT, Évelyne, 92, 344
Sunday Express, 127
SWIFT, Jonathan, 41, 42
SYKES komisyonu, 149

T'ANG hanedanı, 24
TARDIEU, André, 109, 155, 224
TARGET, Guy, 57
Tass ajansı, 317
Tatler, 40
TCHAKHOTINE, Serge, 168
TDF (Télédıffusion de France –Fransa Televizyon Yayıncılığı–), 300, 330
TEITGEN, Pierre-Henri, 215, 243
Telefunken, 324
Temps, Le, 108, 109, 118, 136, 178, 181, 211, 215, 216, 217, 218, 224, 226, 231
Temps de Paris, Le, 221, 222
TÉNOT, Frank, 246
TENTEN, 144
TÉRY, Gustave, 127
TF1, 16, 300, 303, 304, 320, 336, 349
THATCHER, Margaret, 273, 274, 275, 276
THIERS, Adolphe, 89, 93, 96, 118
THOMPSON, Lord, 208, 273
Time Magazine, 160, 195, 197
Times, The, 70, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 95, 108, 111, 124, 142, 193, 205, 206, 229, 275
Times Herald, The, 227
Times Literary Supplement, The (TLS), 198
TIXIER-VIGNANCOUR, Jean-Louis, 281
"To-night", 274
TOCQUEVILLE, Alexis de, 113, 119
TONNELAT, Profesör, 129
Tribune Desfossés, La, 191
TROPPMANN Olayı, 104, 105, 106, 344
TRUFFAUT, François, 43
TV5, 326, 327
TV6, 301, 302

UER (Union européenne de radio-télévision –Avrupa Radyo-Televizyon Birliği–), 307
UNESCO, 317
Unione Radiofonica Italiana, 149
Unità, L', 194
United Press, 101, 158
US News World Report, 160

VAILLAND, Roger, 14
Vanguardia, 194
VAUFLEURY, Mme, 70, 71, 72
VEDEL, Georges, 203
VEDEL raporu, 203
Vélo, Le, 110
Vendredi, 160
VÉNIZÉLOS, Éleuthérios, 163
VERDI, Giuseppe, 144
VERGENNES, 54

ERNE, Jules, 261, 336
ÉRON, Pierre, 95
IANSSON-PONTÉ, Pierre, 196
ICTORIA, İngiltere Kraliçesi, 83
IÉNOT, Pierre, 189
IGO, Jean, 134
ILLEMESSANT, Jean de, 109
ILLIERS, Philippe de, 258
IVIANI, René, 126, 153, 335
oice of America (Amerika'nın Sesi), 176, 177, 309, 313, 314, 315
oleur, Le, 91
OLNEY, Constantin François de CHASSEBŒUF, (– denir), 67, 74
OLTAIRE, 48, 49, 50, 51, 67, 71
OSS, Christian, 88
u, 161

VALPOLE, Robert, 44, 46
VALTER, John, 78, 79, 80, 81, 111
VALTER II, John, 80, 81, 82, 205
Vashington Post, 5, 214, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 347
Watergate, 210, 214, 228, 232, 270
WEILL, Georges, 31, 48, 120, 341, 345
WELLES, Orson, 111, 147, 148
WELLS, Herbert George, 147, 148
Welt, Die, 211, 265
WENDEL, François de, 79, 108
Western Electric, 151
WIEHN, Pierre, 320
WILKES, 43, 44
WILSON, Harold, 273, 274
WILSON, Woodrow, 130
Wolff ajansı, 85, 101, 158
WOLFF, Bernard, 101
WOLSELEY, Mareşal, 128
WOODFALL, William, 46
WOODWARD, Robert, 229
WORMS Bankası, 221

YELLOW KID, 111
Yomiuri Shimbun, 195

ZDF, 293
ZOLA, Émile, 299

em Akaş (haz.)
Kavramlar ve Bağlamlar Arasında-
20. Yüzyıl Düşünürleriyle Söyleşiler
neodor W. Adorno
Walter Benjamin Üzerine
aylan Altuğ
Dile Gelen Felsefe
ristoteles
Retorik
Fizik
İkinci Çözümlemeler
Marcus Aurelius
Düşünceler
ona Aybay
Robert Owen - Yaşamı, Eylemi, Öğretisi
Gaston Bachelard
Yok Felsefesi
Roland Barthes
Göstergebilimsel Serüven
Enis Batur (haz.)
Modernizmin Serüveni
Jean Baudrillard
Tam Ekran
Niyazi Berkes
Türkiye'de Çağdaşlaşma
Isaiah Berlin
Romantikliğin Kökleri - Güzel Sanatlar
üzerine A.W. Mellon Konferansları, 1965
The National Gallery of Art, Washington, DC
Éric Blondel
Aşk
Kenan Bulutoğlu
Kamu Ekonomisine Giriş - Demokraside
Devletin Ekonomik Bir Kuramı
Tepeden Dibe Borsalar
Tülin Bumin
Tartışılan Modernlik
Hegel
Özden Cankaya
Bir Kille İletişim Kurumunun
Tarihi: TRT 1927-2000
J.-C.Carrière vd.
Zamanların Sonu Üstüne Söyleşiler
R.G. Collingwood
Bir Özyaşamöyküsü
Tarihin İlkeleri - ve tarih felsefesi üstüne
başka yazılar
Steven Connor
Postmodernist Kültür
G. Deleuze-F. Guattari
Felsefe Nedir?
Diderot-D'Alembert
Ansiklopedi
Zeynep Direk
Başkalık Deneyimi: Kıta Avrupa Felsefesi
Üzerine Denemeler
David Edmonds - John Eidinow
Wittgenstein'ın Maşası - İki Büyük Filozof
Arasındaki On Dakikalık Tartışmanın
Hikayesi
Luc Ferry
Ekolojik Yeni Düzen
Michel Foucault
Toplumu Savunmak Gerekir
José Ortega y Gasset
Sevgi Üstüne
Avcılık Üstüne
Üniversitenin Misyonu
Macit Gökberk
Değişen Dünya Değişen Dil
Kant ve Herder'in Tarih Anlayışları
Bozkurt Güvenç
Kültürün ABC'si
Jürgen Habermas
"Öteki" Olmak, "Öteki"yle Yaşamak
"İdeoloji" Olarak Teknik ve Bilim
Selahattin Hilav
Edebiyat Yazıları
Felsefe Yazıları
Edmund Husserl
Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe
Turhan Ilgaz
Tencere Kapak
Fredric Jameson
Marksizm ve Biçim
Dil Hapisanesi - Yapısalcılığın ve
Rus Biçimciliğinin Eleştirel Öyküsü
Seyfi Karabaş
Bütüncül Türk Budunbilimine Doğru
W. Kaufmann
Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk
Aysun Köktener
Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet

Timur Kuran
Yalanla Yaşamak
Béatrice Lenoir
Sanat Yapıtı
Claude Lévi-Strauss
Hüzünlü Dönenceler
Yaban Düşünce
Abraham S. Moles
Belirsizin Bilimleri
Predrag Matvejevic
Akdeniz'in Kitabı
Robert Owen
Yeni Toplum Görüşü
Karl R. Popper
Daha İyi Bir Dünya Arayışı
Hayat Problem Çözmeklir
Hubert Reeves
İlk Saniye
Samih Rifat
Herakleitos
Bertrand Russell
Din ile Bilim
İnsanlığın Yarını
Peter M. Senge
Beşinci Disiplin
Michel Serres
Doğayla Sözleşme
A. Celal Şengör
Zümrütnâme
Zümrüt Ayna -
Bilimsel Düşünce Üzerine Denemeler
Bülent Tanör
Türkiye'de Kongre İktidarları
Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri
Tzvetan Todorov (derleyen)
Yazın Kuramı
Alain Touraine
Birlikte Yaşayabilecek miyiz?
Modernliğin Eleştirisi
Demokrasi Nedir?
Frederic de Towarnicki
Martin Heidegger Anılar ve Günlükler
Aydın Uğur
Kültür Kıtası Atlası -
Kültür, İletişim, Demokrasi
Nermi Uygur
Denemeli Denemesiz
Tadı Damağımda
Felsefenin Çağrısı
Kuram-Eylem Bağlamı
Kültür Kuramı
Başka-Sevgisi
Salkımlar
Dilin Gücü
Güneşle
Bunalımdan Yaşama Kültürü
Çağdaş Ortamda Teknik
Yaşama Felsefesi
Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu
İçi Dışıyla Batının Kültür Dünyası
İnsan Açısından Edebiyat
Diplen Gelen
İçimin Sesi
Türk Felsefesinin Boyutlar
Eşekler, İkindiler, Yetişimler - Üç Kitap
Hilmi Ziya Ülken
Aşk Ahlakı
Türk Tefekkürü Tarihi
Artun Ünsal
Anadolu'da Kan Davası
Tahsin Yücel
Anlatı Yerlemleri

Sartre Sartre'ı Anlatıyor
Profesör Heidegger, 1933'te Neler Oldu?
İnsan Hakları
11 Eylül/Bir Saldırının Yankıları
Binyıl İçin Tahminler -
Salı Toplantıları 1998-1999
İnsanın Halleri -
Salı Toplantıları 1998-1999
Sorun Soruda-
Salı Toplantıları 1999-2000
Beyoğlu'nda Beyoğlu'nu Konuşmak-
Salı Toplantıları 2000-2001
Dante'den McLuhan'a 24 Başyapıt Üzerine
Konuşmalar - Salı Toplantıları 2001-2002
Yaşamöyküm-
Salı Toplantıları 2001-2002

Pierre Bourdieu

Televizyon Üzerine

Claude C. Hopkins

Reklamcılık Yaşantım & Bilimsel Reklamcılık

Ragıp Duran

Burası Dünya Polis Radyosu

Tâlat Halman

Doğrusu

Jean-Nöel Jeanneney

Medya Tarihi

Michael Kaye-Andrew Popperwell

Radyo Dersleri

Gerald Kelsey

Televizyon Yazarlığı

Marshall McLuhan

Gutenberg Galaksisi

M. J. Matelski

Televizyon Haberciliğinde Etik

P. Rutherford

Yeni İkonalar - Televizyon Reklam Sanatı

Ünsal Oskay

"Yıkanmak İstemeyen Çocuk"lar Olalım

Siberuzay Sözlüğü